

अनुक्रमणिका.

सर्ग. पृष्ठ. पुंती

विषय.

- १ १ १ श्रीजंबूस्वामिचरित्र-पूर्वजवर्णन.
- २ १७ १ जंबूस्वामिविवाह-प्रजव चौरगमन-जंबूस्वामि, अने तेनी स्त्रीओनी कहेखी ११ कथांउं.
- ३ ४२ १ जंबूस्वामि अने तेमनी स्त्रीउंनी कहेखीणकथाउं-प्रांते जंबू अने प्रजवप्रज्यावर्णन.
- ४ ५२ १ जंबूस्वामिनिकाण.
- ५ ५४ २ प्रजवस्वामि-शय्यंजवसूरिचरित्र.
- ६ ५७ १ यशोजजसूरि प्रजवाहुस्वामिचरित्र-प्रजवाहुस्वामिना. ४ शिष्योनुं वृत्तांत-
आन्निका पुत्र कथा-पाटलीपुर प्रवेश-उंदायिचतुपमारक कथा-नंदराज्यलाज वर्णन.
कटपक अमात्य चरित्र.
- ७ ६६ २ शकटाद मंत्रीमरण-स्थूलप्रजदीक्षा व्रतचर्यो-संच्रतिविजय स्वर्गगमन-चाणक्य
चंजगुप्तकथा-विन्दुसारजन्म अने राज्यप्राप्ति.
- ८ ७१ २

विन्दुसार अशोकथी कुण्डलकथा-संप्रतिजन्म राज्यप्राप्ति-स्थूलजज्ञ पूर्वग्रहण-
 जज्ञवाहु स्वर्गगमन.
 आर्यमहागिरि आर्यसुहृस्ति दीक्षा-स्थूलजज्ञ स्वर्गगमन.
 संप्रतिराज चरित्र-आर्यमहागिरि स्वर्गगमन-अवन्ति सुकुमादचरित्र-आर्यसुह-
 स्ति स्वर्गगमन.
 वज्रस्वामिजन्मव्रतप्रज्ञावर्णन.
 आर्यरक्षितव्रतग्रहण-पूर्वाधिगम-यज्ञस्वामि स्वर्गगमन-तदंशविस्तारवर्णन.

प्रस्तावना

यच्चातुर्वैद्यगोत्रिस्त्रिचुवनविदितैरन्यशब्दज्ञवर्गः
खयोतात्रामन्त्रार्थीदितरकविगणोऽशिश्चयत् तारकात्वम् ।

प्रापद् दोषाकरत्वं परसमयमतिस्तार्किकप्राज्ञसार्थः

स्तोतुं शक्यः स किं स्यादिव दिवसपतिर्हेमचन्द्रो मुनीन्द्रः ? ॥ १ ॥

केन खलु स्वधिपणाधरीकृतधिपणेन स्वदृष्टमतिना वा पुरुषमनिना, संप्रतिपक्षेन जिनपतिमतानुया-
यितां, नृक्तिचरनिर्जरेण चेतसा न चिरपरिचित्यकारि; केन वान्यान्यमतलम्पटपाटवेनापि विदुषा,
नेत्रुषा निर्जीकमन्त्रितोऽन्त्रियुक्तत्वाधिकारितां, नापश्चिन्मविपश्चिन्त्येन श्रवणमार्गमवात्तारि; केन वा तत्त-
न्मन्थप्रणयनप्रकाटितप्रज्ञाप्रकर्षेण प्राप्तुरूपेण, प्राप्तवता प्रयुज्यपरिप्लु प्रसिद्धिं, तत्र तत्र स्वाभिप्रायसंवा-
दकतया न समस्मारि जगयतो हेमचन्द्रस्य शरदिन्दुसुन्दरयशसः सुविहितसुगृहीतं नामधेयम् ? । उप-
निबन्धमप्येतस्य जंगवतः सोमप्रज-प्रज्ञाचन्द्रप्रचृत्तिचिर्चरिञ्चिः सूरिञ्चिः, उत्तरोत्तरं प्रतिपचन्द्मसः
कदेवाधिकाधिकमुन्नतीचूयमानेजानम्, असदृशतादृशगुणस्य रोहण इव रत्ननिकरस्य निधानं,
राजसन्नावासमहोदयमपि सारिकाधुराधुरीणतामादधानम्, अनुविदधानं च सर्वथा तत्तच्चिरंतनयति-

पतिचरितं, चेत्स्वित्तथमत्कारैककारणं चरित्रम् । तस्य चातिगरीयस्तथा, अवरीयस्तथा पुनरत्र स्थलस्य,
न प्रग्रीयस्तथा शक्यते विधातुमुल्लेखम् । परिपूर्यते तु प्रजावकचरित्रप्रतिपादितेन पद्यद्वयेनैव जगवतः
सत्तासमयादि विविदियोर्विंदुषो विविदिषा; तच्चेदम्—

“शूर-वेदे-श्वरे वर्षे कार्तिके पूर्णिमानि शि ।

जन्माजवत् प्रजोव्योर्मेवाण-शम्भौ व्रतं तथा ॥ १ ॥

रसै-षट्के-श्वरे सूरिप्रतिष्ठा समजायत । नन्द-द्वय-रवौ वर्षेऽत्रसानमजवत् प्रजोः ॥ २ ॥

आचार्यवृन्दयन्दित्ररणारविन्दध्यायं जगवान्, अन्तरेणैवान्यसाहाय्यं, विनिरमास्त निःशैरपि
विशेषैर्विचूषितं, सूक्ष्मेक्षिकया वीक्ष्यमाणमपि दोषलेशस्यापि प्रवेशेनादूषितं, सकलैरप्यद्भोपाङ्गैः परिपू-
रितं, सुबहुविस्तीर्णमपि न कृबूगम्यं, सुगममपि नैकेनापि नियमेन विनिर्मुक्तम्, अन्यूनमपि च ऊटिति
व्युत्पत्त्याधायकं; किं बहुना ? अविहितं प्राचीनैः, दुःशकं समीचीनैः, सर्वथाऽशक्यं चार्वाचीनैर्लक्षण-
दक्षिणैः, सपादभ्योऽक्षोऽक्षदक्षितं सिद्धहेमचन्द्राभिधानं शब्दानुशासनम्; उपन्यजान्त्सीत् सुसंबद्धव-
न्धुरपक्षतिमलदुर्वन्तं, सुबहून्पि शब्दानेकार्थवाचकान् प्रतिपादयन्तं, संकलयन्तं च नानार्थोन्निधाय-
कानैकैकशब्दान्, परितः प्राप्तप्राज्ञपञ्चजनप्रशंसमभिधानचिन्तामण्य-ऽनेकार्थसंग्रहादिकोशशास्त्रसमू-
हम्; आविरवीजवत् समस्तमपि साहित्यशास्त्रहस्यं प्राजुर्जायन्तं, निखिलान्यपि तत्र तत्र विसंवद-

१, वैक्रमे ११४५।२. ११५०।३. ११६६।४. १२२९।

मानान्यथालङ्कारिकाचिमतानि मतानि नीतितो निरस्यन्तम्, अवधीरयन्तं च सर्वातिशायिना विषय-
विन्यासक्रमेणान्यान्यालङ्कारशास्त्राणि, गाम्भीर्यपरिपूर्णं टीका-विवेकविचूर्णितं काव्यानुशासनं नामालङ्का-
रग्रन्थम्; अग्रन्थीच्च तुल्लर्कतर्कसंपर्कातिर्ककशताभावहत्, युक्तियुक्तं स्यादादवादैकनिरवयवहृद्यतां प्रसा-
धयत्, कणञ्जश-ऽक्षपादादिप्रतिपक्षमाक्षिप्तपक्षपाततया प्रतिक्षिपत्, अद्भुतं च कक्षीकृतमक्षतद-
क्षतैर्विचक्षुः श्रीवादानुशासन-प्रमाणमीमांसादि तर्कशास्त्रम्; प्राणैषीच्च शेषेष्वशेषेषु विषयेषु संपूर्णतया
तं तं विषयं विवेचयन्ति, दोषपङ्ककलङ्कशङ्कामप्यनङ्कयन्ति, आसादयन्ति च सहृदयहृदयानां हृदयङ्ग-
मभावम्, अहर्नीति-स्तुति-योगशास्त्र-व्याश्रयप्रचृतीनि गीर्वाणवाणीमलङ्कुर्वन्ति, प्राकृतव्याश्रय-देशीनाम-
मालादीनि जिलञ्जिन्नापामयानि चानटपानि ग्रन्थरत्नानि ।

एवं च किरीट इवालङ्कारसमुदये मूर्धन्यतामात्रजमानो वैयाकरणनिवहेषु, चक्रवर्तीव धराशक्रचक्रेषु
नायकत्वमावहमानः कविवरनिकरेषु, तिग्मज्योतिरिव ज्योतिर्धोरणीध्वसाधारणतामादधानः सिद्धान्तवि-
द्विबुधविसरेषु, कण्ठीरव इव च च वारणवारनिवारणे प्रतिवादिपक्षप्रतिक्षेपे निष्प्रतीकाशप्रागद्व्यमा-
वित्राणो लोकोत्तरसामर्थ्यसंपाद्यकार्यव्यूहकर्तृत्वेन दिगन्तव्यासावदातयशा जगदान् हेमचन्द्रः, करकं
वसुधाविहारिणं धरिणीस्पृशं नापिपद् निःसीमोपकाराचारवनस्रतां, कांस्कान् वा गर्वास्त्रेभित्तकन्धरानपि
धीधनधीरधुरन्धरान् नापीपदत् परमाश्चर्यैकनिमग्नतां, कांस्कान् वा तदानीन्तनान् परमतानुयादि-
नोऽपि विचक्षणान् स्वग्रीढपाणिभृत्यप्रचावेण नाजिजटपत् “वैदुष्यं विगताश्रयं श्रितवति श्रीहेमचन्द्रे

दिनम्" इत्यादीनकेशश्चित्ताकर्षकशब्दमयान् हृदयोच्चारान्, कां कां श्रीमदाहृतशासनप्रज्ञावनां नाची-
करचतुरम्युराशिकलापां कादयपीमनुशासतं परमाहृतं कुमारपालधरापालम् ? ।

अयमपि स्थानावलिचरित्राख्यो यथार्थमञ्जिधानमादधानो ग्रन्थस्तैव जगदिश्रुताञ्जिधेन जगवता,
जलनिधिमिव जलानामाश्रयं शब्दार्थवैचित्र्यस्य, आकरञ्चमिमिव धातूनामास्पदं प्रसादादिगुणानां,
निधामस्थानमिव सदर्थानां पात्रमलङ्काराणां, गगनमिव परिमाणस्यावधिं रसानां, चाण्डागारमिव सार-
वस्तुनो निलयमार्हतस्येत्युत्तस्य, दशपर्व्यात्मिकं त्रिपटिशब्दाकापुरुषचरित्राह्वयं महाग्रन्थं विरचय्य,
शिररारोप इव महीयति प्रासादे तस्मिन् परिशिष्टपर्वरूपो विनिरमायि ।

अधिकृतं चात्र, प्रत्यक्षमुपलक्ष्य दृष्टिकामिव दृष्टिकतामाश्रयन्तीं प्रचूतविभूतिं, निपुणं विज्ञान्य
ध्वजाश्रयमिव चञ्चलतामाकलयन्तीं युवत्वसंपत्तिं, सम्यगवधार्य प्रेक्षणादृष्टमिव दृष्टाञ्जुरतामास्वजन्तं
स्वजनजनसंसर्गम्, आवितथं विचारगोचरतामानीय च बुद्बुदपटलमिव ऊटति पतयालुतामश्रुवानं
जीवितव्यं, सर्वथाऽधारसंसारवापारनिःसारतामधिजग्मुषां; तिरस्कृतवैश्रमण्यैज्रवं निजं महाविजयप्राप्तव-
मपि तृणखण्डमिव परित्यज्य, परमार्थप्रतिबन्धैकवक्त्रकक्षं च विषयलाम्पट्यं सुदूरमुत्सार्य शाश्वतिकाम-
न्दानन्दसंदोहैकनिदानं चारित्रश्रियमधितपुषां; निरुपमशमशब्देण पावकपटेकमिव धाराधरधारया क्रोध-
योधं विध्यस्य, महामार्दवमन्त्रेण काष्ठकूटकमिव पीयूषपूषेण मानव्यालं वशीकृत्य, अस्खलितजवजवन
मदोन्मत्तकुम्भिनमिव केसरिकिशोरकेण दम्भारम्भं संहृत्य, संतोषोपमहिम्ना वारांनिधिमिव वरुवान-
क्षेन लोचनप्रसरं संशोष्य, सम्यग्ज्ञानोद्द्योतेन तिमिरनिकरमिव सहस्रकिरणेन मोहावेशं प्रतिबद्ध्य, विर-

कृत्वा प्रजावेण क्षितिरुहव्यूहमिव हव्यहविषा कन्दर्पदर्पमुत्क्षिप्य च साम्यसाध्याज्यमात्रेजुषां श्रीमन्महावीरप्रशुपट्टपद्मामलचक्रुषां श्रीजम्बूस्वामिनः प्रारब्ध श्रीवज्रस्वामिपर्यन्तानां महामुनीनां यथाजातमिति वृत्तम् ।

कविकुलतिलकायमानेन चानेन जगवता परिपुष्य सुस्निष्टमुखादिसन्धिमाधुर्यम्, परिपूर्य मनोमुदाधाननिवन्धनमविषमबन्धवान्धुर्यम्, निरस्य रसजावनैरन्तर्येण प्रबन्धवैरस्यम्, निर्वर्ण्य च नगनगराऽर्णवादिवर्णनीयनिकुरम्ब्यम्, सुसूत्रसंविधानकत्वेन सदलङ्कारवाक्यविन्यासेन, सर्वथा रसस्वरूपानुरूपसंदर्भेण चाङ्कितोऽयं ग्रन्थः कुतश्चैरपि महाकाव्यलक्षणेर्विज्ञेयं इत्यत्र कथं कथिकता कथमपि न शक्नोति प्रवेशलेशावकाशमासादयितुम् ।

यत्तु 'स्वयं निरवद्यचातुर्वैद्यमणेतुरस्य ग्रन्थकर्तुर्वचनरचनायां साधारणजनेनापि कर्तुमनर्हानि स्वल्पानानि कथमगकाशमासादयेरन् ?' 'स्वतन्त्रव्याकरणादिकर्तृत्वस्योच्यते समानत्वेन हेमचन्द्रस्याप्यन्यवैयाकरणादेरिव वा मतन्निन्नत्वं कथं न जवेत् ?' 'कथं वा मतन्नेदेऽपि च तस्य प्रमाणतयाऽवश्योपादेयत्वेन सदूर्पणत्वमुच्यमानं शोचामावित्रीत ?' इत्यादीन्नेकशः सूक्ष्ममनीषागम्यान् बलीयसोऽपि बाधकर्तार्कानपर्यालोच्य पण्डितयाकोविना (H Jacob) स्वसंशोधितस्य कलिकाताया एसियाटिक्समित्या च प्रसेधितस्यैतस्यैव परिशिष्टपर्वणः प्रस्तावनायां ग्रन्थकर्तुर्दूर्पणाल्लिखमुपन्यस्तम्, तस्य सर्वस्याप्येकैकशः प्रतिविधानं यद्यप्यन्यत्र पूर्वमेव व्यदधाम्, तथापि तस्यैतद्ग्रन्थविषयकत्वेन 'एतत्साहाय्यापेक्षा वीक्षन्तां विचक्षणाः सुखं तानि विवादमार्गमध्यासीनानि स्थलानि, अद्भुतं परीक्षन्तां च प्रेक्षावन्तस्तत्सत्यासत्य-

स्वरूपम्' इति हेतुना महोपयोगितामवधार्य दूषणोद्धेखसहितं तमेव संपूर्णमपि निबन्धमत्रोद्धेखितुमुचि-
तमुत्पश्यामि ।

॥ ३ ॥

तत्र चायमाद्धेपविज्ञागः—

"To the fact that Hemachandra has used Prakrit originals, must be ascribed his occasional use of Prakritisms e g., अहं XII, 320 used in the sense of इह, and I, 67, 136, XIII, 104 इह, for अह, just as in Prakrit ओयइ and उयइ are interchangeable The word पदानुसारिक् in XII, 137 is probably a wrong translation of Prakrit पद्यानुसारी which means पदानुसारिक्, compare जाईसर= जातिसर The name वीरमती in II, 82 is a Prakriticism for वीरवती Unusual, if not against grammar, are the forms मातरपितृभ्या in III, 130, the adjectives चिकीर्षु in VII, 9 and प्रतिचिकीर्षु in VIII 453 instead of चिकीर्षु and प्रतिचिकीर्षु the use of the simplex व्यतिष्ठ instead of the causative Another proof of Hemachandra's careless and hasty composition is his rather too frequent use of meaningless words to fill up an otherwise too short verse His verses frequently bear the marks of rapid versification like those of the Latin poet who

In Hora Saepe Ducentos,

Ut Magnum, versus Dictabat Stans Pede In Uno.

Some verses contain metrical faults in अष्टिऋषमदत्तस्य, I, 264, किं बहुनाधेयसु II, 329, तो मरता वीणयितु VI, 49, सम्यगुलक्षयेहं, XI, 38, वान्दविकानयादिशत, XI, 110, मालवकेशिकीमुल्लय, XIII, 59 the

second and third syllables of the *pāda* are short, though this is expressly forbidden by writers on metrics. In I, 288, II, 251, 484, III, 9, VIII, 370, XIII, 73 an enclitical monosyllabic word stands after the caesura against the rule. The third *pāda* in III, 214 *हृदिताम्रपयसि* consists of nine syllables; such *pādas* of nine syllables are not unfrequent in epical poetry, but classical poets avoid them. There are some nicer rules on the *Vipulā* form of the *śloka* which though not laid down in native works on metrics are always observed by Mahākavis. Hemachandra's verses set these rules aside nearly as often as they conform to them, e. g., in III, 145 the first *pāda* is correct, but the third is bad."

इदं चात्र प्रतिविधानम्—

“यद्यभ्ययं लेखः सर्वथा प्रमाणाऽपक्षित्वेन विहत्सदस्सु कथञ्चिदप्यदरं नैवावहति इत्युपेक्षाश्चेन्नमेव प्रेक्षाणाम्, तथाऽध्यच्युपगमवादेनापि तस्याऽसत्यता सप्रमाणं प्रदर्श्यमाना संदिग्धानां विदग्धानां संशयापोहकत्वेनाऽवश्यमुपकर्त्री, इति प्रतिपाद्यते—

पूर्वं तावदत्र ग्रन्थे प्रयुक्तानां केषाञ्चिन्नन्दानां प्राकृतप्रयोगसादृश्यदर्शनेन प्राकृतमूलत्वसंस्थापनेमेव विचारासहम्, अतिप्रसङ्गात् । अतिप्रसङ्गात् संस्कृतप्राकृतत्रापयोः कार्यकारणत्वात् बहुषु स्थलेष्वेकतया तत्सादृश्यतां शब्दानां कुत्रापि संस्कृतग्रन्थेऽनिवार्यत्वेन सर्वेष्वपि संस्कृतपुस्तकेषु प्राकृतमूलत्वापत्तेः । कः खलु संख्यावान् प्राकृतेऽपि देवादिशब्दानां समानत्वेन संस्कृते तत्प्रयोगं निषेधति ? तत्प्रयोक्तारं च प्राकृतशब्दव्यवहारित्वेन दूषयति ? दूषयन् वा कथमपहास्यतां न याति ? ।

प्रकृतौ ज्ञयं, प्रकृतेरागतं वा प्राकृतम्, प्रकृतिश्चैतस्य संस्कृतमिति सर्वानुमतसिद्धान्तेन प्राकृतस्याऽपि मूलं संस्कृतमेवेति न्याय्यम्, तथा चाऽसति प्रतिबन्धके (विशेषनियमे) संस्कृतानुसारिण्येव प्राकृतेऽपि शब्दार्थव्यवस्था; इत्युत्पूर्वकस्यावपूर्वकस्य च वृधातोर्विशेषनियमं विनापि प्राकृते एकार्थतामङ्गीकुर्वन्, तदन्यथानुपपद्यमानत्वेन संस्कृतेऽपि तत्तत्पूर्वकस्य वृधातोर्न्यायप्राप्तायां समानार्थतायां प्रयोगं कुर्वन्ते कर्तारं च द्रूपयन् प्रस्तावकः किञ्चित् पौर्वापर्यमपि न पर्यालोचयतीति चित्रम् । किञ्च, हेमचन्द्राचार्य-स्यैव स्वतन्त्रमहाव्याकरणप्रणेतृत्वेन, अनेकप्रतिमकोशकर्तृत्वेन च सर्वैरप्यङ्गीकृतग्रामाण्यतया तत्प्रयु-क्तप्रयोगाणां स्वतःसिद्धैव प्रमाणात्, इति नात्राऽन्यानि प्रमाणान्यपेक्ष्यन्ते; तथापि 'तुष्यतु दुर्जनः' इति न्यायेनाऽनेकैः सुविश्रुतकविवरैर्हेमचन्द्राचार्येणैव बहुशः प्रयुक्तयोरेतयोर्विवादास्पदीचल्लयोः प्रयोगयोः कानिचिदुदाहरणानि प्रदर्श्यन्ते—

“वनान्तपर्यन्तमुपेत्य सस्पृहं क्रमेण तस्मिन्नवतीर्णदृक्पथे ” नैष—१—७५.

“स्वर्गिवर्ग इव नाकिञ्चिमाना—दुस्तार शुवि हीरकुमारः ” हीरसौ—५—९.

“विमानैर्व्योमस्तूर्णमुत्तीर्णा वीर्णेनीवृताः ” वासु—१—६५३.

“खिन्ना श्वोत्तेरुरमी ब्रमिश्रमाच्चञ्चार्यमस्यन्दनगा नक्षत्रावात् ” विजय—१०—३०.

यदपि 'प्राकृतस्य पयाणुसारीति शब्दस्य पदानुसारीति यत् कर्त्राऽनूदितम्, तदसत्यमेव, किन्तु पदानुसारी इत्येव स्यात्, यथा जाईसर जातिसर' इति प्रोक्तम्; तदपि एतस्य प्राकृतानुवादरूपत्वेनाऽस्वीकारादेव निरस्तम् । तदङ्गीकारेऽपि वा नैतत् कथमपि कर्तुर्दूषणमाधातुमद्यम्, संस्कृतस्य पदानुसारि-

ब्दस्याऽपि प्राकृते पयाणुसारीतिरूपनिष्पादनात्; अर्थतोऽपि पादानुसारीति कर्त्रा प्रयुक्तस्यैवाऽत्र संग-
तत्वात्; अन्यत्राऽपि—

“सीसेइव जस्त ताराणुसारिणिगयकलङ्कवलएण ।”

“गूढोदरतामरसाणुसारिणी भ्रमरमालय ।”

इत्यादिषु बहुशः कविवरैः प्रयुक्तेषूपलभ्यमानस्य आणुसारिशब्दस्य संस्कृते प्रस्तुतानुसारमनुसारिरू-
पेणैवाऽनुवादस्य दर्शनाच्च । यथा ‘अणुसरेइ अनुसरति, अहिसारण अजिसारण’ इत्यादीनि । न हि
संस्कृतस्याऽनुस्मरतिरूपस्यैव, अजिसारणशब्दस्यैव च प्राकृते ‘अणुसरेइ, अहिसारणेति’ प्रवितुमर्हति,
किन्तु प्रस्तावकानजिमतं अनुसरति, अजिसारणेत्याद्यपि । तथा च प्राकृतव्याश्रयमहाकाव्ये—

“किंसा तिसा जिस्सा सो जुवईए अणुसरेइ ।” ४—१४.

गौम्वधेऽपि—

“अहिसारणम्मि तं रिजसिरीए णिसियासिघनियपनिधिम्वो ।” ११२.

१ “नो णः” (हेम-प्रा-१।२२८) इति नस्य गत्वे “कगचज-” (१।१७७) इति दस्य लुकि “भवर्णी”
(१।१८०) इत्यनेनाकारस्य यत्वे वरुचेः प्राकृतप्रकाशस्य वा “नो णः सर्वत्र” (२।४२) “कगचजतदपयवां०”
इत्यादिना कार्यजाते सति । २ गौडवधे १०६४, “शिष्यत इव कथ्यत इव यस्य तारानुसारिनिर्गतलङ्कयलयेन” इति तट्टीका ।
३ गौडवधे १८, “गूढोदरतामरसाणुसारिणी भ्रमरमालेव” इति टीकायाम् । ४ “स कां यां तां युवतिमनुसरति.... पृष्ठानु-
यायी भवतीति भावः” इति टीका । ५ “अजिसारणेऽभिसरणकाले त्वं रिपुश्रियाः निशितासिघटितप्रतिबिम्बः” इति तट्टीकायाम् ।

न चात्र कथमपि अनुस्मरति अत्रिस्मारणं चेति प्रस्तावकानुमतं घटामाटीकते, प्रस्तुतासङ्गतत्वात्, तट्टीकाकारान्यामपि अनादृतत्वेन तिरस्कृतत्वाच्च । एतेनात्र प्रस्तावकप्रयुक्तं जाईसरेत्येकदेशीयमुदाहरणमप्यकिञ्चित्करत्वेन सुतरां प्रत्युक्तम् । इत्यमुमतीव सुज्ञानं विषयमजानन्, निर्दोषेऽपि दूषणं प्रदर्शयन् प्रस्तावकः कियत् साहसं प्रकटयतीति विदुषामेव विचारगोचरः ।

यदपि 'वीर्यतीति प्रयोज्ये प्राकृतानुसारेण वीरमतीत्यशुभरूपं कर्त्रा प्रयुक्तम्' इत्युक्तम्, तदपि त्रान्तिमूलमेव, ऊर्ग्यादिपाठेन वीरशब्दस्य मतोर्मकारस्य वृत्तनिषेधेन तस्य (वीरमतीत्यस्य) सूषपद्यमानत्वात्, "तन्नाञ्छू मम्मणो राजा तस्य वीरमती प्रिया" (हे० त्रि० प० ८, स० ३, श्लो० ३१९) "एवं तु वीरमती नाम तस्याञ्छूदयिता किल" (देव० पा० स० ६, श्लो० ६३३) इत्यादौ तस्यैवमेव स्पष्टमुपलब्धात्, गणपाठस्य चेष्टविषयत्वेन संज्ञायामेव तेन वृत्तनिषेधात् "हिंणीयते वीर्यती न जूमिः" इत्यादौ वृत्तस्याऽपि निष्पत्त्या बाधाज्ञायाच्च ।

यदर्थं त्रिन्नमेव व्याकरणसूत्रम्, न ते महाकविचित्रप्रयोज्यतां कदाप्यर्हन्ति, यथाऽमावास्यादि, त्रिन्नमेव चैतस्मिन् अर्थे "मातरपितरं वा" (३।१।४७) इति सिद्धहेमव्याकरणस्य "मातरपितरमुदीचाम्" (६।३।३२) इति पाणिनीयस्य च सूत्रम्; इति मातरपितरस्य काव्यप्रयोगयोग्यत्वे निर्दोषं निष्पन्नेऽपि,

“पितरौ मातापितरौ मातरपितरौ पिता च माता च”

१ मट्टिकाव्ये द्वितीये सर्गे-३८ । २ अग्निधनचिन्तामणौ मर्त्यकाण्डे २२४ ।

“मातापितरौ पितरौ मातरपितराविति प्रसूतातौ”

“मातापितरौ पितरौ मातरपितरौ प्रसूजनयितारौ”

इत्यादिषु च बहुषु कोशेष्वपि तत्प्रामाण्यं संवदत्सु मातरपितरशब्दस्य कर्त्रा प्रयुक्तस्य प्रयोगानर्हतां प्रजह्यन् प्रस्तावकः कथमिव प्रमाणतामङ्गीकुर्यात् !, कथं च तस्याऽप्यभिमतानां बहुशो दृश्यमानानां ध्येयवार्तुनादिशब्दानामपि प्रयोगानर्हतां वदतो वदावदस्य वक्तुं यत्कीकुर्यात् ! । एतेन चिकीर्षति प्रतिचिकीर्षतीति कर्त्रर्थे क्विपि सुष्ठु निष्पद्यमानयोः, “ह्यस्यास्पदं काव्यचिकीः कवीनाम्” इत्यादिषु चोपलब्धमानयोश्चिकीर्ष-प्रतिचिकीर्षशब्दयोरप्यप्रयोज्यतादूषणं नितरां निराकारि ।

‘व्यतिपूर्वकस्य इधातोः प्रयोक्तरूपे व्यवहर्तव्ये णियजितमेव तत् कर्त्रा व्यापारि, लक्ष्यमेव च वचनरचनायां कर्तव्यायां गुर्वी साऽकारि’ इति निर्णयमुद्धिखंस्तत्स्थलमपि चाऽनिवेदयन् प्रस्तावकः साहसिक इव विरूपमेवाऽऽचरन् कथं प्रतिवचनीयः ! । न हि तत्स्थलमात्रस्याऽप्यनिर्णीतौ निर्मूलमेव साधनवचनं वा दूषणाभिधानं वा जूपणाय भवति । यदि चेदानीमपि प्रस्तावकस्तत्स्थाननिर्देशपूर्वकं स्वमतमाग्रहीष्यते, यज्ञस्पृहेयमस्मद्वेखिनी सयुक्तिकोक्तिक्रमेण सुखमेव योग्योत्तराय प्रयतिष्यते, इत्यास्तां तावत् ।

तदन्दःशास्त्रसंबन्धे वदता प्रस्तावकेन कर्त्रा प्रयुक्तानि यानि वृन्दांसि द्रुष्टव्येनाऽभिहितानि, तानि निःशेषाण्यप्यत्र श्रीमतो हेमचन्द्राचार्यस्याऽपि स्वयं तद्वन्दोऽनुशासनविनिर्मातुरन्यस्येव स्वतन्त्रप्रमाणत्वेनाऽवश्यादरणीयतया दूषणान्येव न भवन्ति, किमङ्ग ! तद्विवेकप्रयत्नेन ! । तथापि “येन केन प्रकारेण

१ वैजयन्त्यां पृ १७६ पं ९४ । २ अमरकोशे मनुष्यवर्गो-३७ । ३ सम्यक्त्वसंभवमहाकाव्ये १-१४ ।

संतोषं जनयेत् सुधीः” इत्युक्तं समाश्रित्य प्रस्तावकतोपोपायाऽन्यैरपि हृन्दःशास्त्रैस्तत्सत्यता प्रकटी-
क्रियते—पूर्वं तावद् “श्रेष्ठिकपचदत्तस्य” इत्यादिपदके द्वितीयतृतीयाक्षरखधुत्वेन “न प्रथमात् स्तौ”
(पि० सू० ५।१०) इति नियममाश्रम्य यद् दूषणमुपन्यस्तम्, तहृन्दःशाखानवगाहफलमेव, यतोऽयं
नियमोऽनुष्टुब्धेदविरोधे वक्रनामन्येव समस्ति, न त्वन्यत्र, “पादस्यानुष्टुब् वक्रम्” (पि० सू० ५।९)
इत्येतदुत्तरमस्य नियमस्य प्रतिपादनेन तस्यैव तत्रानुवृत्तेः । तथा च बट्टीकाकारः “न प्रथमात् स्तौ”
(पि० सू० ५।१०) इत्यस्यैव वृत्तौ—“अत्र वक्रजातौ पादस्य प्रथमादृ वर्णादूर्ध्वं सगणनगणौ न
कर्तव्यौ” इति । न च कर्त्रो सर्वत्र यक्रहृन्दं स्येव व्यवहृतानि, किन्तु तन्नियमरहितान्यन्यान्यपि, महा-
काव्यत्वेनाऽपरापरहृन्दसामुपनिबन्धस्य समुचितत्वात्; इति क नाम दूषणदुःस्यता ? । न चानुष्टुबिति
पदस्यैव वक्रमिति पदस्यापि “घ्नौ न्तौ च” (पि० सू० ५।१९) इति सूत्रं यावदनुवृत्तेः, तदनन्तरं
चाष्टाक्षरजातेरजायेन वक्र एवाष्टाक्षरजातेः पर्यवसिततया श्रीहेमचन्द्रव्यवहृतानामप्यष्टाक्षरवृत्तानां
नितरां यक्रत्यापत्तिः; तथा च सिद्धमेव तद्दूषणसिद्धिरूपं समीहितमिति वक्तुं शक्यम्, तदुत्तरत्र तद-
न्नावेऽपि तत्पूर्वत्र “गिहति समानी” (पि० सू० ५।६) इत्यादिसूत्रविनिर्दिष्टानामष्टाक्षरवृत्तानां ऋयसां
सन्नावात् “वितानमन्यत्” (पि० सू० ५।७) इति सूत्रोक्ते हृन्दसि सुतरां तत्समावेशेनोक्तदूषणस्य दूरो-
त्सारितत्वात् । अत एव तत्र (पिङ्गलशास्त्रे) “वितानमन्यत्” इति सूत्रवृत्तौ प्रदर्शितम्—

“अन्यदतो हि वितानं श्वेतपटेन यदुक्तम् । चित्रपदापि च चो गौ तेन गतार्थमिवैतत्” ॥ १ ॥
इत्युदाहरणमपि संगृह्यते, अन्यथाऽत्रापि द्वितीयतृतीयाक्षरखधुत्वेनाऽनिवार्यो दूषणप्रसङ्गः, अत्रिष्टं

चैतत् प्रस्तावकस्यापि, नियामकाच्चावेन संपूर्णेऽपि शाखे दुष्टत्वस्य प्रसक्तेः । न चैतेन यत्रैव वृत्ते जग-
 ण्णयं गुरुष्वयं च क्रमेणोपलभ्यते, तत्रैव तद्द्रष्टुं प्राजावः, न त्वन्यत्र, इत्यपि वचनं चारुतामश्रति ।
 “वितानमन्यत्” (पि० सू० १।७ इत्यत्र अन्यदिति व्यापकनिर्देशेन समानीप्रमाणौ व्यतिरिच्य सर्व-
 स्याऽप्यष्टाद्वारद्वन्द्वसो ग्रहणात्, इतरथा “वितानं जौ गौ” इत्येव सूत्रं कुर्यात् । न चेदमास्माकमेवाऽऽ-
 भ्यातम्, तद्दीकाकारेणाऽप्येवमेव प्रतिपादनात्, तथाहि—“किं च ‘वितानमन्यत्’ इति श्रुवन् सूत्रकारो
 वितानस्यानेकप्रकारतां दर्शयति, अन्यथा ‘वितानं जौ गौ’ इत्येव विदध्यात्” इति । नन्वेवमथेकस्मिन्नेव
 सर्गे कचन वक्रवृत्तम्, कुत्रचिद् विपुलाद्वन्द्वः कचिच्च वितानमिति चित्रनिबद्धत्वाङ्गीकारेऽस्य महाका-
 व्यत्यक्षतिः “पद्यं प्रायः” इति महाकाव्यलक्षणे सर्गान्त्यवृत्तसादृश्यप्रतिषेधेन तदतिरिक्तानां सर्गान्तःपा-
 तिनां वृत्तानां समानतायाः सामर्थ्याद्वाजात्, विशेषनिषेधस्य शेषाच्यनुज्ञानान्तरीयकत्वात्, इति चेद् ।
 मैवम्, वक्रविपुलयोरिव वितानस्याऽप्यनुष्टुबन्तर्जनेन तेषां सर्वेषामप्यनुष्टुपतया समानत्वेन महाकाव्यलक्ष-
 णसंसिद्धेः; अन्येभ्यपि सर्वेषु महाकाव्येष्वनुष्टुप्सर्गे व्यवहृतवक्राद्यनेकजने देयमेव लक्षणसमन्वयात् ।
 अनुष्टुप्त्वं च वितानस्य “पादस्यानुष्टुब् वक्रम्” (पि० सू० १।७) इत्यतः सूत्रात् सिंहावज्ञोक्तितन्या-
 येनाऽनुष्टुबधिकारात्, इतरथा “ग्लिति समानी” (पि० सू० १।६) इत्यस्मिन्स्ततोऽपि पूर्वसूत्रेऽष्टाद्वारनि-
 यमाच्चावेन व्यवस्थाहानिप्रसङ्गात्, तद्दीकायामप्यस्याशयस्योपलभ्यमानत्वाच्च ।

१ श्रीहिमचन्द्रप्रणीतकाव्यानुशासनेऽष्टमाध्याये पृ० ३३० । २ तथाहि—“‘पादस्यानुष्टुब् वक्रम्’ (पि० सू० १।९)
 इत्यतः सूत्रात् सिंहावलोकितितन्यायेनाऽनुष्टुबग्रहणमनुवर्तते । तेनाऽष्टाद्वारः पादो यावद्भिः” इत्यादि ।

यच्च ततोऽनन्तरं काव्यपट्टके चादेः पादादित्वं कचन पादान्यत्वं च दूषणमभ्यधित प्रस्तावकः, तदप्ययुक्तम्, पादादौ चाद्यप्रयोगनियमस्य प्राधिकत्वात् । प्राधिकत्वं च तस्य “पादादौ न च वक्तव्याश्चादयः प्रायशो बुधैः” इत्यादितन्वियमप्रतिपादक एव सूत्रे प्रायशःशब्दस्य साक्षाद्वक्ष्यमाणत्वात् । तथापि तन्वियमस्य सार्वत्रिकवाङ्गीकारे

“दे रंक्षसाः ! कथयत क्व स रावणो यो रत्नं रवीन्दुकुलयोरपहृत्य नष्टः”

“आः सर्वतः कैरवमापिबन्ति ज्योत्स्नां कषायमधुरा मधुना चकोराः”

“मुखाऽपितैकाङ्गुलिसंज्ञयैव मा चापलायेति गणान् व्यनैपीत्”

“क्रियोस्तु युक्तैर्नृपचारचक्रुषो न वञ्चनीयाः प्रचवोऽनुजीविजिः”

“ने ह्योष्णीजङ्गनीरुः कलयति च शिरःकम्पनं तन्न विद्मः”

“चैरणगतसखीवचोऽनुरोधात् किल कथमप्यनुकूलतां चकार”

इत्यादावपि दूषणप्रसङ्गात्, तत्प्रसङ्गसङ्गमस्य च प्रस्तावकस्याऽप्यनिष्टत्वात् । किञ्च, “चादयः प्रायशो बुधैः” इति पादादावेव चादिनिर्देशं कुर्वन्नालङ्कारिकशिरोमणिः स्वयं ज्ञापयति-चतुर्थपादादौ स्वरादिपदसंहिताश्चादयो नैव दोषायेति सहृदयहृदयसंग्रहमर्थम्, इतरथाऽत्रापि पादादावेव चादिनिर्देशेन दूष-

१ वाग्भटालङ्कारे १-१७ । २ वाग्भटालङ्कारे तस्यैव श्लोकस्य सिंहदेवगणिरचितायां टीकाया प्रायशःशब्दस्यैव चारितार्थ्ये निदर्शनम् । ३ कु० सं० ३-४१ । ४ कि० १-४ । ५ नैष० १२-३९ । ६ शिशु० ७-११ ।

एप्रसञ्जनस्य निवारयितुमशक्यतया “प्रायशश्चादयो युधैः” इत्येव वक्तव्यस्योचितत्वात् । इति सूक्ष्मेहि-
कयाऽपि कुतस्तत्र दूषणान्काशः ? । पादान्ते प्रयुक्तस्य तु चादेर्दूषणत्वं पूर्वोक्ततन्त्रियमादौ नैवोपलभ्यत
इत्यस्वीकारादेव तिरस्कृतम् । तदुरीकरणेऽपि वा

“स्वयं तदङ्गेषु गतेषु चारुतां परस्परैरेव विजृप्तिषु च”

“हेरिराकुमारमखिलात्रिधानवित् स्वजनस्य वार्तमयमन्ययुङ्क्त च”

“त्वमेव हव्यं होता च ज्ञेयं ज्ञोक्ता च शाश्वतः”

“मनसः शिखराणां च सदृशी ते समुन्नतिः”

इत्यादौ प्रायः सर्वत्राऽपि महाकविसूक्तेषु तद्दूषणप्रसक्तैः केनाऽप्यपहस्तयितुमशक्यत्वात्, इत्युक्तं य-
तोऽपि पाशारज्जुः प्रस्तावकस्य ।

यत्पुनः “ललिताङ्गवत् तथा चाऽऽस्ति” इत्यत्रैकस्मिन्नेव पादे नवाक्षरत्वेन तद्वन्दसो दुष्टत्वमन्निहि-
तम्, तदप्यनर्हम्, एवंजातीयस्याऽपि छन्दसः सन्नावनैतस्य नियमजङ्घासङ्गतत्वात् । स्पष्टं चैतद् गण-
रत्नमहोदधौ । तथा च तन्नोद्धेखः—“अयमप्यस्ति वृत्तप्रज्ञेदो यत्रैकः पादो नवाक्षरोऽन्येऽष्टाक्षराः”
इति । अन्यैरप्येतानि बहुशो व्यवहृतानि यथा—

“परिपद्मलाट् महाब्रह्मैराट नैकटिकाश्रमान्”

“प्रधाने कर्मण्यन्निधेये लादीनाहुर्विकर्मणाम् । अप्रधाने दुहादीनां एवन्ते कर्तुंश्च कर्मणः” ॥ १ ॥

१ नैप० १५-४८ । २ शिशु० १३-६८ । ३ कु० २-१५ । ४ कु० ६-६६ ।

न चैतद्वन्दोविशेषस्य बहुप्रसिद्धत्वाच्चावेन व्यवहृतिर्दोषाय इति वक्तुं योग्यम्, महाकाव्यत्वेन विशिष्टाब्दप्रयोगस्येव विशिष्टवन्दोग्रहणस्याऽपि दोषास्पदत्वान्नावात्, प्रयुत शोचामहत्वेन गुणरूपत्वात् । यदपि “मा साहसमिति मुहुः” इत्यत्र नविपुलाया चतुर्थाद्वारस्य लघुत्वेन स्खलितविज्ञसितमिति व्याहृतम्, तदप्यविचारितरमणीयम्, विपुलाया चतुर्थाद्वारेण गुरुणैव ज्वितव्यमिति निश्चयस्य कुत्रचन वृन्दःशास्त्रेऽनुपलब्धत्वात् । आन्नायस्य तु तादृशस्य वृन्दोविज्ञिरपि प्रायिकत्वेनैव कदीकारात् । तथा च विज्ञलस्यैव टीकाकारः—“सर्वासा विपुलानां चतुर्थो वर्षः प्रायेण गुरुर्नगतीत्यान्नायः” इति । अत एव “शूरः शौरिश्चिशिरैराशाशौराशु राशिशः” (माघ० १९-१०८)

इत्यादयो महाकविव्यवहाराः सङ्गृह्यन्ते । अन्यथाऽत्रापि सत्यपि चित्रगुणे उन्दसस्तु उद्धुःप्रसङ्गः कथं सङ्गतिं नेयात् ? । स्पष्टरूपेणैव निष्टङ्कितं चैतत् पिङ्गलस्यैव “त्रौ न्तौ” (५।११) इति विपुला-प्रतिपादके सूत्रे तन्विपुलाप्रसङ्गे तटीकारेण—

“वन्दे देवं सोमेश्वरं जटामुकुटमंस्मितम् । खट्वाङ्गधरं चन्द्रम शिखामणिचित्रवितम्” ।

इत्येतच्चतुर्थाद्वारलघुरूपं निदर्शनमुपन्यस्यता हलायुधेन । इत्यलमतिपल्लवितेन । “तदेवं जगत्प्रयुक्तस्य सर्वस्यापि प्रयोगजातस्य वृन्दोजातस्य चानल्पैः स्वपराज्जिमसप्रमाणैः संसिद्धिपञ्चत्यारूढत्वेन सर्वथा निर्दोषतामश्रुवानस्य ग्रन्थस्याऽस्य समूलचूमाढोकोनेन पवित्रीकुर्मतां स्वविबोचनानि निपुणः, निपीयन्ता जगवषचः सुधारसं सहृदयाः, उद्धुङ्गतां वर्णितमहामुनिचरितान्यनुकुरु साधुजनाः नयन्तां चैवं साफट्यमस्याः सततं यतमानायाः प्रकटयिज्याः सन्नायाः परिश्रमं विवेकिनः ।

अन्ते, तदावप्यस्यां प्रस्तावनायां मतिमान्द्यसमुद्भवानि स्वल्पानि क्षन्तुं सज्जनान् सानुनयमन्यर्थ्य, प्रचुराणीदृशग्रन्यरत्नानि प्रकटीकुर्वत्या जैनोन्नतिवद्भ्यश्चरिकायाः श्रीजैनधर्मप्रसारकसत्तायाः, यया सम-
पितो मे प्रस्तावयितुमिदमयं शुचावसरः, कृतज्ञतामुररीकृत्य, जगवद्ग्रन्थविखोकनेन प्रादुर्भवतामान्तरो-
न्ताराणामकृतैकश्लोकरूपेणैह प्रकाशनं, न शक्यतेऽवस्थानमाधातुम्, यदुतः—

तावद् गौरवमावहन्तु न्वतां चित्तेऽपरे शाब्दिकाः, साहित्यामृतवर्षिणोऽपि दधतां तावत् प्रकर्षं परे ।
तर्कग्रन्थविधायिनस्तदितरे तावच्चमत्कुर्वतां, तास्ता यावदयुर्न वः परिचयं श्रीहेमसूरेर्गिरः ॥

श्रीयशोविजयजैनग्रन्थमालाकार्यलयम् ।

वाराणसी ।

आश्विनशुक्ला तृतीया ।

इति निवेदयति—

हरगोविन्दः ।

पारिशिष्टपर्व ।

प्रथमः सर्गः

श्रीमते वीरनाथाय सनाथायाञ्जुतश्रिया । महानन्दसरोराजमराळायाहते नमः ॥ १ ॥
सर्वेषां वेधेसामाद्यमादिमं परमेष्ठिनाम् । देवाधिदेवं सर्वज्ञं श्रीवीरं प्रणिदधमहे ॥ २ ॥
कट्याणपादपारामं श्रुतगङ्गाहिमाचलम् । विश्वाम्भोजरविं देवं वन्दे श्रीज्ञातनन्दनम् ॥ ३ ॥
पान्तु वः श्रीमद्वावीरस्वामिनो देशनागिरः । जलानामान्तरमद्यप्रक्षालनजलोपमाः ॥ ४ ॥
त्रिपटिशलाकापुंसां दशपर्वीं विनिर्मिता । इदानीं तु पारिशिष्टपर्वास्मान्निः प्रतन्यते ॥ ५ ॥
अत्र च जम्बूस्वान्यादित्यविराणां कथोच्यते । विश्वस्य कण्ठाखङ्कारकृते हारावली शुजा ॥ ६ ॥

अस्यैव जम्बूद्वीपस्य जरत्तार्धेऽत्र दक्षिणे । देशोऽस्ति मगधान्निलयो वसुधामुखमपरनम् ॥ ७ ॥
तस्मिन्नामोपमा गोष्ठो ग्रामाश्च पुरसन्निभाः । पुराणि खेचरपुरप्रायाल्यद्भुतया श्रिया ॥ ८ ॥
अप्येकवारमुप्तानि लूनान्यपि हि कर्पकैः । तत्र धान्यानि दूर्वावत्यरोहन्ति मुहुर्मुहुः ॥ ९ ॥
निरामया निरातङ्काः सन्तुष्टाः परमायुषः । वसन्ति तत्र सुपमाकालजाता इव प्रजाः ॥ १० ॥
सदा प्रस्रवशालिन्यः कुण्ठमोघ्यस्तत्र सुव्रताः । अर्हनिशं कामदोह्या गावः कामगवीनिन्नाः ॥ ११ ॥
सर्वत्राप्युर्वैरवोर्वीं काळे वर्षति वारिदः । धर्मकर्मरतो लोकस्तत्र धर्मैकसद्मनि ॥ १२ ॥

१ शानिनाम् । २ गोस्थानानि, व्रजाः ।

याम्यस्य जरतार्थस्य सर्वस्वनिधिञ्चरिव । श्रियः क्रीडागृहं राजगृहं तत्रास्ति पत्तनम् ॥ १३ ॥
 तत्र चैत्येषु सौवर्णध्वजकुम्भमरीचयः । प्रावृष्यासीनमेधानां तन्मत्सोपलभ्यमीर्यति ॥ १४ ॥
 तत्र चन्द्राश्मवासौकःसंक्रान्तः शशचन्द्रनिशि । घत्ते कस्तूरिकापूर्णमुकराजतपात्रताम् ॥ १५ ॥
 प्राकारः सुन्दराकारस्तत्र राजति काञ्चनः । अर्हत्समवसरणादेकः कृत इवामरैः ॥ १६ ॥
 दीर्घिकासखिलं तत्र मिलङ्गिः पार्श्वयोर्धयोः । आजाति रत्नसोपानमयूखैर्वक्षसेत्स्विव ॥ १७ ॥
 तत्र चैकातपत्रार्हज्जर्म हर्म्येषु वाहिकाः । नित्यमध्यापयन्त्यर्हत्स्तुतीः क्रीडाशुकानपि ॥ १८ ॥
 शिरोदेशपरिस्थुंशि तत्रोच्चैर्जिनसम्पन्नाम् । स्वर्णकुम्भाविचक्रश्रीण्युद्गुन्याजान्ति रात्रिषु ॥ १९ ॥
 तत्र राजतसौवर्णैः प्राकारः कपिशिर्षकैः । प्राति चन्द्रांशुमद्विम्बैर्मल्लोच्चर इवाचलः ॥ २० ॥
 तत्र वासगृहे मुष्टधूपगन्धाधिवासितः । प्रेयानिव लग्नदङ्गे खेचरीणां मुदेऽनिलः ॥ २१ ॥
 श्रेणीकृतयशस्तत्र श्रेणिकोऽञ्जन्महीपतिः । नेतेव दक्षिणः कोष्णीं लक्ष्मीं चावर्जयन् गुणैः ॥ २२ ॥
 सम्यक्स्वरत्नोद्योतेन हृदि तस्य प्रसर्पता । मिथ्यात्वतिमिरस्यावकाशो नाञ्जन्मनागपि ॥ २३ ॥
 कर्णपेया सुधेवान्या द्युसदां ददती मुदम् । मध्ये सुधर्मं तत्कीर्तिरप्सरोजिरगीयत ॥ २४ ॥
 केन्द्रे दुष्टग्रह इव तस्मिन्नातीर्थ्यवर्तिनि । अन्तर्यं कलयामासुः परितः परिप्यन्धिनः ॥ २५ ॥
 अस्वर्णशासने राङ्गि तस्मिन्नास्वर्णलोपमे । एकातपत्रैवाञ्जन्मद्वौर्ध्वैरिवैकनिशाकरा ॥ २६ ॥
 औदार्यधैर्यगाम्भीर्यशौर्यप्रचतयो गुणाः । सामुञ्जलक्षणानीव जन्मतस्तस्य जङ्गिरे ॥ २७ ॥

१ वर्षाऋतौ । २ तडित्ताम्यम् । ३ अंशुमान् सूर्यः । ४ प्लुष्टो दग्धः । ५ प्रतिकूलवर्तिनि । ६ शत्रवः ।

विदधानस्य वसुधामेकवृत्तां महौजसः । तस्याज्ञा वज्रिणो वज्रमिव नास्त्वसि केनचित् ॥ २८ ॥
 एकदा तत्पुरान्येणै चैत्ये गुणशिलाहये । सुरासुरपरीवारः श्रीवीरः समवासरत् ॥ २९ ॥
 रूप्यस्वर्णमणिमयैः प्राकारैर्ऋषितं त्रिभिः । चक्रुः समवसरणं तत्प्रदेशे तदामराः ॥ ३० ॥
 अशोकवृक्षस्तस्यान्तर्विचक्रे व्यन्तरामरैः । पल्लवैः पवनोद्धतैर्जव्यजन्तूनिवाहयन् ॥ ३१ ॥
 सुमेरुश्चि पुरूपो जात्यजाम्बूनदद्युतिः । तस्मिन्समवसरणे पूर्वधाराविशब्दिभुः ॥ ३२ ॥
 अशोकाधःस्थिते देवब्रन्दे स्वामी यथाविधि । सिंहासनमलङ्घ्यके राजहंस इवाम्बुजम् ॥ ३३ ॥
 निपसाद यथास्थानं सङ्गस्तत्र चतुर्विधः । स्वाम्यप्यमृतवृष्ट्याचां प्रारेजे धर्मदेशनाम् ॥ ३४ ॥
 तद्देशवासिनस्तूर्णं हवमाना मृगा इव । स्वामिनं समवसृतमेत्य राज्ञे व्यजिज्ञपन् ॥ ३५ ॥
 राज्ञः पीतवतो नाथागमोदन्तामृतं तदा । वपुः पतसफलवज्रकुण्डकमञ्जुमुदा ॥ ३६ ॥
 सिंहासनं पादुके च विहाय भगधाधिपः । स्वामिनं मनसिकृत्यानमञ्जन्यस्तमस्तकः ॥ ३७ ॥
 स्वाम्यागमनशंसिन्यो जूपाद्यः पारितोषिके । हिरण्यमनूणीकारकारणं प्रचुरं ददौ ॥ ३८ ॥
 अर्हघन्दनयात्राहं सदशो श्वेतवाससी । क्षीरोदलहरीव्यूते इव राजाथ पर्यधात् ॥ ३९ ॥
 तदा च रत्नाजराणैरामुक्तैर्मुकुटादिभिः । अनेह्यैः कटपशास्त्रीव रेजे राजगृहेभ्यः ॥ ४० ॥
 हस्तभ्यादीनि यानानि राजघारे तदाज्ञया । सज्जीकृतान्यदौकन्त जाग् ज्ञातय इव श्रिया ॥ ४१ ॥
 कट्याणकारणं नक्षकुञ्जरं नृपकुञ्जरः । अथारुरोह तेजस्वी पूर्वोचलमिवार्यमा ॥ ४२ ॥

कुम्भिर्निवसिन्दूरारुणकुम्भैरनेकशः । सन्ध्यात्रविभ्रमकरैः परिवब्रे नृपद्विपः ॥ ४३ ॥
 गजघटाटण्टकारैः पूरयन्परितोऽम्बरम् । प्राचाढीदचलानाथस्तीर्थनाथमनूत्सुकः ॥ ४४ ॥
 गजेन्द्रगजितैरश्वदैपितैरथ चीत्कृतैः । मिलाभिरम्बरतले शब्दोऽम्बरगुणोऽज्रवत् ॥ ४५ ॥
 राज्ञोऽग्र्यसैनिकौ च धावेकमेकाग्रमानसम् । एकाहिणा तस्थिवांसमेकमूढमिवाहिपम् ॥ ४६ ॥
 सिद्धिदेत्रमिवाक्रुष्टमुदञ्चितशुजव्यम् । आदर्श इव सूर्येऽपि निष्कम्पन्यस्तलोचनम् ॥ ४७ ॥
 लङ्घिन्नस्फोटकमिवार्कतापात्स्वेदविन्दुजिः । शान्तरसं मूर्तेमिव शान्तं ददृशतुर्मुनिम् ॥ ४८ ॥
 त्रिचित्रविशेषकम् ।

तयोरेकतरोऽयादीदहो मुनिमतङ्गजः । वन्दनीयो महात्मायं य एवं तप्यते तपः ॥ ४९ ॥
 कस्तिष्ठेदकपादेन कः पश्येदर्कमण्डलम् । मुहूर्तमप्येवमहो अहो बुष्करकारिता ॥ ५० ॥
 स्वर्गो वा यदि वा मोहो नास्य दूरे महात्मनः । ज्ञयसा तपसा किं नासाध्यमपि साध्यते ॥ ५१ ॥
 व्याजहार द्वितीयोऽपि न जानासि वयस्य किम् । राजा प्रसन्नचन्द्रोऽयं न धर्मोऽस्य मुधा तपः ॥ ५२ ॥
 अयं हि वालं तनयं न्यधाञ्जल्ये स मन्त्रिभिः । प्रच्यावविष्यते राज्यादामं फलमिव द्रुमात् ॥ ५३ ॥
 अनेन हि निजं राज्यं रक्षणाय समर्पितम् । मार्जारानामिव क्षीरं तेषामेव दुरात्मनाम् ॥ ५४ ॥
 तस्मिन्नुद्दिष्टे बाले वंशो नास्त्यस्य सर्वथा । स्वपूर्वजन्मनां नामनाशनादेय पातकी ॥ ५५ ॥
 प्रविब्रजिपुणनेन याश्च तत्त्यजिरे प्रियाः । न जाने का गतिस्तासामनाथानां न विष्यति ॥ ५६ ॥

तद्घोवात्यया कर्णकोदरेण प्रविष्टया । प्रसन्नचन्द्रराजर्षेः समाधिद्विज्ज्यत ॥ ५७ ॥
 दध्यौ चैवं स राजर्षिरहो तेषां कुमन्त्रिणाम् । सन्मानो यो भयाकारि स जस्मनि हुतं ध्रुवम् ॥ ५८ ॥
 मत्सूनोः क्षीरकण्ठस्य तैः शठैः पापकर्मजिः । राज्यभागेतुमारेजे धिक् तावन्विश्वस्तथातकान् ॥ ५९ ॥
 तत्राहमज्जविष्यं चेत्तदा तेषां दुरात्मनाम् । अकरिष्यं नवनैर्निग्रहैरनुशासनम् ॥ ६० ॥
 जीवितेनामुना किं मे तपसा भूयसापि किम् । श्रुतिगोचरमायासीत्स्वसूनोर्यत्पराज्वः ॥ ६१ ॥
 एवं राजर्षिरादुर्दुर्ध्यानमधिकाधिकम् । आविष्टः क्रोधचूलेन श्रामण्यं व्यसरन्निजम् ॥ ६२ ॥
 सिंहायक्षोकनन्यायेनालीढः क्षत्रतेजसा । प्रत्यहानिव सोऽघ्राहीत्तानमात्यान्सुतद्विपः ॥ ६३ ॥
 पूर्ववच्चणरङ्गैकसूत्रधारोऽसिधारया । मनसा खण्डशश्चक्रे तान् रणे सूरणानिव ॥ ६४ ॥
 वेदनं जेदनं चान्यदपि दुःकर्म दारुणम् । क्रोधान्धो मनसाकार्पीघ्राजर्षिः किं न मन्त्रिणाम् ॥ ६५ ॥

तत्र प्रदेशो च तदा राजा राजगृहेश्वरः । आजगाम जिनोपक्रथर्मदुसविहंगमः ॥ ६६ ॥
 उत्तार मुनिं हृष्टा कुञ्जराचाजकुञ्जरः । जालं तिलकयन्भूमिरेणुना प्रणनाम च ॥ ६७ ॥
 उद्धाहुर्मेकपादस्य तं हृष्टातापनापरम् । अमोदिष्टान्वसोदिष्ट चाल्यर्थं पार्थिवाग्रणीः ॥ ६८ ॥
 प्रसन्नचन्द्रराजर्षेस्तपःसामर्थ्यमद्भुतम् । चिन्तयन्नथ राजागाङ्गागङ्गुजिनान्तिके ॥ ६९ ॥
 प्रभुं प्रणम्य पद्माङ्गस्पृष्टभूर्भूजलां वरः । निपसाद यथास्थानं पद्मकोशीकृताञ्जलिः ॥ ७० ॥
 समयेऽथ जगन्नाथं महीनाथशिरोमणिः । नत्वापृष्ठन्मुखधाररचितप्रह्लादाञ्चलः ॥ ७१ ॥
 ध्यानस्थः समये यत्र प्रसन्नार्पिमयैक्ष्यत । तत्रैव चेक्षिपद्येत तत्कामासादयेद्भक्तिम् ॥ ७२ ॥

स्वाम्याख्यात्तत्र समये कृतकालो ब्रजेष्टृपः । प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिः सप्तर्षी नरकावनिम् ॥ ७३ ॥
 श्रमणोपासको राजा ऋजुधीरित्यचिन्तयत् । अप्युग्रतपसोऽमुष्य गतिः केयं महामुनेः ॥ ७४ ॥
 नृपो भूयोऽपि पप्रह समयेऽस्मिन्महामुनिः । स कालं यदि कुर्वीत का लजेत ततो गतिम् ॥ ७५ ॥
 प्रभुः प्रोवाच हे राजन्स राजर्षिर्महातपाः । सर्वार्थसिद्धिगमनयोग्यः सम्प्रति वर्तते ॥ ७६ ॥
 राजा जगाद जगवन्किमियं व्याकृतिर्विधा । समाल्याहि ममाज्ञस्य सार्वज्ञो वाक्कुतोऽन्यथा ॥ ७७ ॥
 स्वाम्याचख्यो यदा राजनराजर्षिर्विन्दतस्त्वया । रौद्रध्यानी तदा सोऽभूद्ब्रह्मध्यानी तु सम्प्रति ॥ ७८ ॥
 स तदा नरकार्दोऽचूजौद्रध्यानपरायणः । सर्वार्थसिद्धियोग्यस्तु शुक्लध्यानपरोऽधुना ॥ ७९ ॥
 ज्ञानादोकार्कमहन्तं पप्रह श्रेष्ठिकः पुनः । रौद्रध्यानी कथमचूद्रध्यानी कथं च सः ॥ ८० ॥
 स्वाम्यप्युवाच राजंस्त्वदग्रसैनिकवात्सया । शुश्रावाञ्चित्रवं सूनोर्मन्त्रिभ्यः स्वेन्य एव सः ॥ ८१ ॥
 स्पृष्टः सुतममत्वेन प्रसन्नो विस्मृतव्रतः । मनसा योद्धुमारजे तैः समं क्रूरमन्त्रिजिः ॥ ८२ ॥
 प्रत्यैहरिव तैः सार्धं युध्यमानोऽधिकाधिकम् । निष्ठितास्त्रः प्रसन्नोऽचूद्रप्रसन्नमनाः क्रुधा ॥ ८३ ॥
 स सन्नद्ध स्वमहासीदिति चाचिन्तयत्क्रुधा । शिरखेणापि हन्येतान्सर्वं शस्त्रं हि दोष्मताम् ॥ ८४ ॥
 ततश्च शिरसि न्यास्यहिरस्कादित्सया करम् । तं लुञ्चितं स्पृशन्नात्तव्रतमात्मानमस्मरत् ॥ ८५ ॥
 अचिन्तयच्च धिग्भिग्मा रौद्रध्यानानुबन्धिनम् । किं तेन सूनुना किं तैर्मन्त्रिजिनिर्ममस्य मे ॥ ८६ ॥
 इति चिन्तयतस्तस्य विलीने मोहदुर्दिने । विवेकजास्करः प्रादुरचूद्रयोऽपि ज्ञास्वरः ॥ ८७ ॥

नत्तया तत्रैव घन्दित्वा सोऽस्मानग्रे स्थितानिव । आलोच्याथ प्रतिक्रम्य प्रशस्तं ध्यानमास्थितः ॥ ८८ ॥
 प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिः शुजध्यानकृशानुना । कर्मकदमुषोप जागृर्ध्यानारण्यसंजवम् ॥ ८९ ॥
 श्रेणिकस्तस्य राजर्षेश्चरितेन सुगन्धिना । वासितः श्रीमहावीरं धर्मवीरो व्यजिज्ञपत् ॥ ९० ॥
 अपि बालं सुतं राज्ये विनिवेक्ष्य विनांपतिः । प्रसन्नचन्द्रो भगवन्प्रग्रज्यामाददे कथम् ॥ ९१ ॥
 अथाख्यज्ञगन्नाजन्नगरे पोतनाजिधे । अचूत्सौम्यतया चन्द्रः सोमचन्द्रो महीपतिः ॥ ९२ ॥
 सधर्मचारिणी तस्य धारिणी धर्मधारिणी । वञ्चव शीलालङ्कारा विवेकजलदीर्घिका ॥ ९३ ॥
 सा गवाहोऽन्यदा पत्युरासीनस्य कचोच्चयम् । स्वयं करसरोजाच्यां विवरीतुं प्रचक्रमे ॥ ९४ ॥
 ददर्श च तदा राज्ञः पक्षितं मूर्ध्नि धारिणी । स्थानं स्वीकृत्यजिज्ञानं जरयेव निवेशितम् ॥ ९५ ॥
 व्याजहार च राजानं स्वामिन्दूतोऽयमागतः । दिशोऽवन्नोक्य राजापि प्रोचे किं नेह दृश्यते ॥ ९६ ॥
 राइयथादर्शयज्ञाज्ञः पक्षितं मूर्ध्नुवाच च । प्राणेश केशराजोऽयं प्रशस्यो धर्मदौत्यकृत् ॥ ९७ ॥
 तृतीयययसः शस्त्रमिव यौवनघातकम् । तन्मूर्ध्नि पक्षितं दृष्ट्वा राजा दुरमनायत ॥ ९८ ॥
 अन्यधाच्चारिणी देव किं धृष्टत्वेन लज्जासे । अप्येकं पक्षितं दृष्ट्वा यद्येवं दुर्मनायसे ॥ ९९ ॥
 पटहोद्धोषणं कृत्वा लोकः सर्वो निपेत्यते । न यथा वृद्धजावं ते घातयापि प्रकाशयेत् ॥ १०० ॥
 राजा प्रोवाच जिह्रेमि नाहं पक्षितदर्शनात् । दौर्मनस्ये पुनरिदं कारणं जीधितेश्वरि ॥ १०१ ॥
 अदृष्टपक्षितैरस्मत्पूर्वैराददे व्रतम् । अहं तु विपयासकः प्रिये पक्षितवानपि ॥ १०२ ॥
 अहमहाय गृह्णामि व्रतमेवं स्थितेऽपि हि । किं तु दुग्धमुखे सुनौ राज्यमारोप्यते कथम् ॥ १०३ ॥

यद्वा मे व्रतमादित्सोः किं राज्येन सुतेन किम् । धीमति व्रतमादास्ये त्वं स्वं संवधयात्मजम् ॥ १०४ ॥
 धारिण्यन्निदधे नाहं त्वां विना स्थातुमीश्वरी । सत्यः पत्यनुयायिन्यः समये यत्र तत्र वा ॥ १०५ ॥
 तद्वाखेऽपि सुते राज्यं निदधीथा अहं पुनः । शुश्रूषिष्ये वनेऽपि त्वां देहह्यावेव पार्श्वगा ॥ १०६ ॥
 अरण्यजस्तहस्रि च सुतः स्वैरेव कर्मचिः । प्रसन्नचन्धो बालोऽपि वर्धतां तेन किं मम ॥ १०७ ॥
 सोमचन्द्रस्ततो राज्यमारोप्य तनुजन्मनि । दिक्प्रोषितस्तापसोऽञ्जलद्वया धान्या च संयुतः ॥ १०८ ॥
 स आश्रमपदं किञ्चिच्चिरशून्यमशिश्रयत् । दुस्तप च तपस्तेपे शुष्कपत्रादिभोजनः ॥ १०९ ॥
 पलाशपत्राण्यादाय स आश्रमकुटीं व्यधात् । मृगाणामध्वगानां च शीतिह्यायामृतप्रपाम् ॥ ११० ॥
 स्वाङ्गुस्वादुन्दुकानि वनस्पतिफलानि च । सोमेन्दुरानयसत्यै स्यूतैस्तत्प्रेमतन्तुचिः ॥ १११ ॥
 तत्रापि धारिणी सा तु पत्यावत्यन्तजकिञ्चाक् । तद्वपं प्रकटपथामास तदर्थं कोमलैस्तृणैः ॥ ११२ ॥
 तत्रेद्भुदानि पक्वानि पेषं पेषं च धारिणी । स्नेहं जग्राह दिवसे चक्रे च निशि दीपकान् ॥ ११३ ॥
 अरण्यगोमयैराङ्गैः सा खिलेपाश्रमाद्गणम् । पत्युः सुखासिकाहेतोर्मार्जयामास चासकृत् ॥ ११४ ॥
 तत्राश्रमे दम्पती तौ बालवन्तौ मृगार्जकान् । तपःकष्टमजानन्तौ कञ्चित्कालं व्यतीयतुः ॥ ११५ ॥
 सन्तोपसुखधारिण्याः धारिण्याः पूर्वसम्भवः । तत्र क्रमेण ववृधे गर्भोऽनुत्पादितव्यथः ॥ ११६ ॥
 धारिण्या सूनुरन्यूनलक्षणः सुपुत्रेऽन्यदा । कान्त्या दीप इवातैलपूरोऽन्तःसूतिकागृहम् ॥ ११७ ॥
 आश्रमे वटकलान्येवेत्यवेष्टयत स वटकलैः । पित्रा वटकलचरीरिति ततस्तन्नाम कटिपतम् ॥ ११८ ॥

१ प्रोतः । २ पित्रा पित्रा ।

विपेदे धारिणी सूतिरोगेण तनयः पुनः । अष्टष्टमातृकः सोऽञ्जलुमानिव निरुद्धः ॥ ११९ ॥
 अरस्यमहिषीक्षीरं पाययित्वा मुहुर्मुहुः । सोमेन्द्रार्ययज्जात्र्या धारणाय तमर्चकम् ॥ १२० ॥
 अत्रापि सापि पञ्चत्वं कालेन कियतापि हि । धात्री दैववशेनानुयियासुरिव धारिणीम् ॥ १२१ ॥
 अर्षीर्व्यन्महिषीक्षीरं सोमेन्द्रस्तं शिशुं स्वयम् । योन्निपणः शयानो वा स्वयमङ्गे दधार च ॥ १२२ ॥
 स क्रमाद्धर्मानोऽञ्जलादचंक्रमणरुहः । चक्रे च प्रत्यहं पांशुक्तीडां वनमृगार्जकैः ॥ १२३ ॥
 पृथोत्तिः स्वयमानीतिर्नोर्धरैः स्वयमाहूतैः । स्वयं रसवतीं कृत्वा सोमेन्द्रस्तमज्जोयत् ॥ १२४ ॥
 वनधान्यैर्वनफलैः पोषं पोषं तमर्चकम् । सोमचन्द्रो व्यधादात्मसखं तपसि दुस्तपे ॥ १२५ ॥
 यौवनाग्निमुखश्चादङ्गुर्मणैः सर्वकर्मसु । पितृचर्याप्रवीणोऽञ्जल्य वट्कलचचीर्येवि ॥ १२६ ॥
 फलाद्यानयनैर्नित्यमङ्गसंवाहनेन च । शुश्रूषां स पितुश्चक्रे सा हि सर्वव्रतोत्तमा ॥ १२७ ॥
 आजनमब्रह्मचार्येय व्रती वट्कलचचीर्यञ्जत् । स्त्रीणां नामापि नाज्ञासीदस्त्रीकं निवसन्वने ॥ १२८ ॥
 प्रसन्नचन्द्रः शुश्राव वनस्थस्यान्यदा पितुः । धारिणीकुक्षिसम्भूतं सुतं सोदरमात्मनः ॥ १२९ ॥
 कीदृशोऽस्ति स मे व्राता मिलिष्यति कथं पुनः । इत्यञ्जलणरणको राज्ञो मनसि दुर्धरः ॥ १३० ॥
 अथादिशच्चित्रकरांस्तत्र यात तपोवने । यक्षीमत्तातपादानां पादपद्मैरलङ्कृतम् ॥ १३१ ॥
 पितृपादाजहंसस्य मदीयस्यानुजन्मनः । वने निवसतो रूपमास्त्रिख्यानयत द्रुतम् ॥ १३२ ॥ युग्मम् ॥
 प्रमाणमादेश इति प्रोच्य चित्रकरा अपि । ययुस्तत्र वने पुष्पीकृते वट्कलचचीरिणा ॥ १३३ ॥

१ अपाययत् । २ गच्छन् । ३ काष्ठैः । ४ तृणधान्यविशेषैः ।

ते विश्वकर्मणो मूर्त्यन्तराणीवातिकौशलात् । तमाखिलन्यायावस्थमादर्शप्रतिबिम्बवत् ॥ १३४ ॥
 आनीय दर्शयामासु रूपं वटकलचीरिणः । ते चित्रकारिणो राज्ञः सुधावर्तिनिजं दृशोः ॥ १३५ ॥
 दध्यौ नृपतिराकृत्या मलितुर्नैप हीयते । आत्मा वै जायते पुत्रः श्रुतिरेषा हि नान्यथा ॥ १३६ ॥
 दिष्टया सोदर दृष्टोऽसीत्यभिधायासकृन्नृपः । तं सख्ये मूर्ध्नि जघ्नौ न चाङ्गापुदतारयत् ॥ १३७ ॥
 वटकलान्नादनधरं हृष्टा वटकलचीरिणम् । छदश्चूर्णगच्छाजा सनिर्जर इवाचलः ॥ १३८ ॥
 ऊचे च प्रवयांस्तातो युक्तमाचरतु व्रतम् । मञ्जुतुल्यस्य बालस्य वनवासोऽपि नार्हति ॥ १३९ ॥
 अहं राज्यसुखहृदे मग्नः क्रीमामि हंसवत् । पुलिन्द इव मे प्राता वनवृत्त्यानुजीयति ॥ १४० ॥
 अरस्यजो जीव इव कुरानेयः स पत्तने । कष्टं तु मम राज्येऽपि तस्मिन्नाज्याविज्जागिनि ॥ १४१ ॥
 यनकंष्टमिति प्रातुरनुशोचन्महीपतिः । एवमाज्ञापयामास वेक्ष्याश्चातुर्यशालिनीः ॥ १४२ ॥
 मुनिवेषेण गत्याङ्गस्पर्शनवनवोक्तिनिः । प्रलोक्य खारैरुक्थ फलैरिहानयत मेऽनुजम् ॥ १४३ ॥
 इति राजाज्ञया वेक्ष्या मुनिवेषचृतो द्रुतम् । तदाश्रमपदं जग्मुः सोमचन्द्रेण सेवितम् ॥ १४४ ॥
 फलान्यादाय विट्वादीन्यायान्तमृषिपुत्रकम् । वटकलाह्लादनं तत्र ददृशुस्तं मृगीदृशः ॥ १४५ ॥
 मुनिवेषचृतां तासां सोऽकार्षीदजिवादनम् । ऋजुधीरित्यपृष्ठच्च के यूयं को व आश्रमः ॥ १४६ ॥
 ताः प्रोचुर्वयमृषयः पोतनाश्रमवासिनः । तवागताः स्मोऽतिथयः किमातिथ्यं करिष्यसि ॥ १४७ ॥
 उवाच स फलान्येतान्याहृतानि मया वनात् । यूयमश्रीत पक्वानि मधुराणि महर्षयः ॥ १४८ ॥

१ वृद्धः । २ वनवासकष्टं ।

ताश्चोचुराश्रमपदेऽस्मदीये नेहशान्यहो । फलानि कश्चिदश्नाति नीरसान्यतिनीरसः ॥ १४ए ॥
 अस्मदाश्रमवृक्षाणामीक्ष्व फलवर्णिकाम् । इत्युक्त्वा ता निषेद्धुर्मूले तं च न्यपादयन् ॥ १५० ॥
 ताश्च तं प्राशयन्खण्डफलान्यविफलाशयाः । सोऽपि सद्यस्तदास्वादाद्विद्व्याद्युषेगजागच्छत् ॥ १५१ ॥
 एकस्थानस्थितं तास्तं स्वाद्गन्धस्पर्शमचीकरन् । तत्करं च न्यधुः पीनकुचकुम्भे निजोरसि ॥ १५२ ॥
 स ऊचे कोमलमिदं किमङ्गं वो महर्षयः । किमुन्नते स्थले एते यौष्माकीणे च वदसि ॥ १५३ ॥
 ताः प्रोचुस्तं स्पृशन्त्यः स्वंः कोमलैः पाणिपल्लवैः । अस्मन्नफलास्वादे हीहक् स्पादङ्गमार्दवम् ॥ १५४ ॥
 आस्वादितैर्त्वनफलैरस्मदीयैर्महारसैः । अत्यन्तोपचयादेते जायेते हृदि च स्थले ॥ १५५ ॥
 तच्चिमुंचाश्रममिममसाराणि फलानि च । अस्मदाश्रममागत्य त्वमप्यस्मादृशो जय ॥ १५६ ॥
 अथ खण्डफलस्वादलुब्धो वटकलचीर्यपि । सङ्केतमग्रहीन्मुग्धस्तात्रिः सह वियासया ॥ १५७ ॥
 संस्थाय तापसजाण्डमागाधकलचीर्यपि । यथोदितं च सङ्केतस्थानं तात्रिधिष्ठितम् ॥ १५८ ॥
 तदा च ददृशे वृक्षाधिरूढश्चरपूरुषैः । आगच्छन्सोमचन्द्रपिरकथ्यत च योषिताम् ॥ १५९ ॥
 मा शाप्सीदेष इति तास्तस्माद्भीता द्रुतद्रुतम् । नेशुर्मृग्य इव व्याधादमिलन्त्यः परस्परम् ॥ १६० ॥
 स्थानं गते च पितरि कुमारस्ताः पाणङ्गनाः । नष्टस्वः स्वमिवान्वेषुमुपाक्रंस्ताखिले घने ॥ १६१ ॥
 ददर्श रथिनं चैकं स धावन्मृगवघने । तमप्यृषिं मन्यमानोऽवदत्तातात्रिवादये ॥ १६२ ॥
 रथ्यपृष्ठकुमारं त्वं क गमिष्यसि सोऽवदत् । गमिष्याम्याश्रमपदं महर्षे पोतनात्रिधम् ॥ १६३ ॥

रथ्यवादीदहमपि यियासुः पोतनाश्रमम् । ततोऽन्वगात्तमग्रेयूभिव वट्कलचीर्येपि ॥ १६४ ॥
 स तापसकुमारोऽपि पथि यान्त्रथिकप्रियान् । रथाधिरूढां तातेति ज्ञापते स्म मुहुर्मुहुः ॥ १६५ ॥
 रथिनं तत्प्रियायोचत्केयमस्योपचारगीः । यत्तापसकुमारोऽयं मयि तातेति जटपति ॥ १६६ ॥
 रथिकः स्माह मुग्धोऽयमस्त्रीकेऽस्मिन्वने वसन् । स्त्रीपुंसयोरचेदहो नरं त्वामपि मन्यते ॥ १६७ ॥
 प्रवीयमानानहृष्टाश्वानूचे वट्कलचीर्यदः । बाह्वन्ते किममी तात मृगा नार्हन्त्यदो मुनेः ॥ १६८ ॥
 व्याजह्वाराथ रथिकः स्मिन्वा वट्कलचीरिणम् । हंहो कर्मदेमैषां मृगाणां नात्र दुष्यति ॥ १६९ ॥
 रथिको मोदकान्वाढून्ददौ वट्कलचीरिणे । सोऽखादच्च तदास्वादसुखमग्नौ जगाद च ॥ १७० ॥
 ईदृशानि यनफलान्यहमग्रेऽप्यत्वादपिम् । महर्षिन्निः प्रदत्तानि पोतनाश्रमवासिन्निः ॥ १७१ ॥
 अञ्चच्च मोदकास्वादात्सोतनं गन्तुमुत्सुकः । कपायरूढैर्नटितः स विद्वामखकादिभिः ॥ १७२ ॥
 रथिनश्चाज्रवधुञ्च चीरैर्लैकेन दोष्यता । रथी गाढप्रहारेण तं चौरं निजघान च ॥ १७३ ॥
 ओऽप्युवाच घातो हि वैरिणोऽपि प्रशस्यते । मामजैषीः प्रहारेण तेन तुष्टोऽस्मि मानव ॥ १७४ ॥
 अत्र धनमन्नास्ति मदीयं तज्जृहाण ज्ञोः । त्रयोऽप्यारोपयामासुरथ तद्रविणं रथे ॥ १७५ ॥
 ए पोतनं प्राप्नो रथी वट्कलचीरिणम् । प्रोवाच प्रेप्सितो यस्ते पोतनाश्रम एष सः ॥ १७६ ॥
 किञ्चिच्च रुविणं तस्मै रथी तापससूनवे । प्रददौ मार्गसुहृदे स्मर्यमानो जगाद च ॥ १७७ ॥
 अमुष्मिन्नाश्रमपदे न विना ज्व्यमाश्रयः । तदाश्रमार्थी कसैचिद्वाद्रव्यमवक्रये ॥ १७८ ॥

किमत्र यामि याम्यत्र किं वेति सकले पुर । उत्प्रेक्षमाणो हर्म्याणि वत्राम मुनिपुङ्गवः ॥ १७९ ॥
 नराणामथ नारीणामृषिबुद्ध्या स मुग्धधीः । अत्रिवादनवातूल उपाहास्यत नागरैः ॥ १८० ॥
 पुरे प्रमथ्रथैकस्या वेश्यायाः स निकेतने । विवेश त्वरितं चापमुक्तः शर इवास्खलन् ॥ १८१ ॥
 स तर्धेऽमाश्रमं मेने वेश्यां मुनिमन्यत । इति तामप्युवाचैवं तात त्वामत्रिवादये ॥ १८२ ॥
 इति च प्रार्थयाश्चक्रे समर्पय समोदजम् । अमुष्यावकये ह्यव्यं महर्षे गृह्यतामिदम् ॥ १८३ ॥
 त्वदीय उदजो ह्येष गृह्यतामित्युदीर्य सा । तदङ्गसंस्कारकृते दिवाकीर्तिमङ्गवत् ॥ १८४ ॥
 अनिच्छतोऽपि तस्यर्पेर्नोपितो गणिकाज्ञया । शूर्पोपमान्पादनखानडुन्यङ्गुदतारयत् ॥ १८५ ॥
 कृत्वा वहकद्वचीरापनयनं सा पणाङ्गना । तं कुमारं स्नपयितुं वराशिं पर्यधापयत् ॥ १८६ ॥
 आजन्म मुनिवेपं मे मापनैर्षीर्महामुने । स वहकदापनयनादिति बाल इवारटत् ॥ १८७ ॥
 वेश्यावोचन्महर्षिणामतिथीनामिहाश्रमे । उपचारपदं ह्येतत्प्रतीच्छसि किं न हि ॥ १८८ ॥
 त्वमस्मदाश्रमाचारानीदृशांश्चेत्यतीहसि । तदा हि ह्रस्वसे वस्तुमुदजं मुनिपुत्रक ॥ १८९ ॥
 ततस्तद्वासलोत्तेन स तापसकुमारकः । नाङ्गमप्यधुनोन्मन्त्रयशीकृत इयोरगः ॥ १९० ॥
 तत्केशपाशं जटिलं तैलेनान्यज्य सा स्वयम् ॥ ऊर्णापिष्णुमिव शनैर्विवत्रे वरवर्णिनी ॥ १९१ ॥
 अन्यज्य मृज्यमानाङ्गस्तया सोमेन्दुञ्चरभूत् । कण्डूव्यमान इव गौः सुखनिज्राणलोचनः ॥ १९२ ॥
 गणिका स्नपयित्वाथ कव्योर्णैर्गन्धवारिज्जिः । तमामोचयदभ्यर्च्योणि वस्त्रास्थान्तराणि च ॥ १९३ ॥

१ नापितम् । २ श्रेष्ठानि ।

रथ्ययादीदहमपि यियासुः पोतनाश्रमम् । ततोऽन्वगात्तमग्रेगूमिव वहकलचीर्यणि ॥ १६४ ॥
 स तापसकुमारोऽपि पथि यान्त्रिकप्रियान् । रथाधिरूढां तातेति ज्ञापते स्म मुहुर्मुहुः ॥ १६५ ॥
 रथिनं तद्वियाघोचत्केयमस्योपचारगीः । यत्तापसकुमारोऽयं मयि तातेति जटपति ॥ १६६ ॥
 रथिकः स्माह मुग्धोऽयमस्त्रीकेऽस्मिन्वने वसन् । स्त्रीपुंसयोरचेदज्ञो नरं त्वामपि मन्यते ॥ १६७ ॥
 प्रवीयमानान्हृष्टान्धनूचे वहकलचीर्यदः । बाह्वन्ते किममी तात मृगा नार्हन्त्यदो मुनेः ॥ १६८ ॥
 न्याजहाराथ रथिकः स्मित्या वहकलचीरिणम् । हंहो कर्मेदमेवैषां मृगाणां नात्र दुष्यति ॥ १६९ ॥
 रथिको मोदकान्खादून्ददौ वहकलचीरिणे । सोऽखादच्च तदास्वादसुखमग्नौ जगाद च ॥ १७० ॥
 ईदृशानि वनफलान्यहमग्रेऽप्यखादिपम् । महर्षिन्निः प्रदत्तानि पोतनाश्रमवासिनिः ॥ १७१ ॥
 अत्र च मोदकास्वादात्पोतनं गन्तुमुत्सुकः । कपायरुद्धैर्नटितः स विट्यामखकादिज्जिः ॥ १७२ ॥
 रथिनश्चात्रयद्युजं चौरैरेकेन दोष्यता । रथी गाढप्रहारेण तं चौरं निजघान च ॥ १७३ ॥
 चौरोऽप्युवाच घातो हि वैरिणोऽपि प्रशस्यते । मामजैषीः प्रहारेण तेन तुष्टोऽस्मि मानव ॥ १७४ ॥
 विपुलं धनमत्रास्ति मदीयं तज्जृहाण नोः । त्रयोऽप्यारोपयामासुरथ तद्विणं रथे ॥ १७५ ॥
 क्रमेण पोतनं प्राप्तो रथी वहकलचीरिणम् । प्रोवाच प्रेप्सितो यस्ते पोतनाश्रम एष सः ॥ १७६ ॥
 किञ्चिच्च झविणं तस्मै रथी तापससूनवे । प्रददौ मार्गसुहृदे स्मयमानो जगाद च ॥ १७७ ॥
 अमुष्मिन्नाश्रमपदे न विना हव्यमाश्रयः । तदाश्रमार्थी कस्मैचिद्वाद्रव्यमवक्ये ॥ १७८ ॥

किमत्र यामि याम्यत्र किं वेति सकले पुर । उत्प्रेक्षमाणो हर्म्याणि वज्राम मुनिपुङ्गवः ॥ १७९ ॥
 नराणामथ नारीणामृषिवृद्धा स मुग्धधीः । अज्जिवादनवातूल उपाहास्यत नागैः ॥ १८० ॥
 पुरे द्रमस्रथैकस्या वेद्यायाः स निकेतने । विवेश त्वरितं चापमुक्तः शर इवास्खलन् ॥ १८१ ॥
 स तद्वेश्मश्रमं मेने वेद्यां मुनिमन्यत । इति तामप्युवाचैवं तात त्वामज्जिवादये ॥ १८२ ॥
 इति च प्रार्थयाञ्चक्रे समर्पय ममोटजम् । अमुष्यावकये ऋष्यं महर्षे गृह्यतामिदम् ॥ १८३ ॥
 त्वदीय उदजो ह्येव गृह्यतामिर्युदीर्य सा । तदङ्गसंस्कारकृते दिवाकीर्तिमज्जहवत् ॥ १८४ ॥
 अनिच्छतोऽपि तत्सर्पेर्नोपितो गणिकाज्ञया । शूर्पोपमान्पादनखानडुन्यञ्जुदतारयत् ॥ १८५ ॥
 कृत्वा वहकलक्षीरापनयनं सा पण्डना । तं कुमारं स्तपयितुं वराशिं पर्यधापयत् ॥ १८६ ॥
 आजन्म मुनिवेषं मे मापनैपीर्महामुने । स वहकलापनयनादिति बाल इवारटत् ॥ १८७ ॥
 वेद्यावोचन्महर्षिणामतिथीनामिहाश्रमे । उपचारपदं ह्येतत्तत्प्रतीच्छसि किं न हि ॥ १८८ ॥
 त्वमस्मदाश्रमाचारानीदृशाश्चेत्प्रतीक्षसि । तदा हि क्षप्स्यसे वस्तुमुदजं मुनिपुत्रक ॥ १८९ ॥
 ततस्तत्पासलोचनेन स तापसकुमारकः । नाङ्गमप्यधुनोन्मन्त्रवशीकृत इवोरगः ॥ १९० ॥
 तत्केशपाशं जटिलं तैलेनान्यज्य सा स्वयम् ॥ ऊर्णोपिण्डमिव शनैर्विवधे वरचर्णिनी ॥ १९१ ॥
 अन्यज्य मृडयमानाङ्गस्तया सोमेन्दुञ्चूरमूत् । कण्डूव्यमान इव गौः सुलनिज्राणलोचनः ॥ १९२ ॥
 गणिका स्तपयित्वाथ कव्योष्णैर्गन्धवारिजिः । तमामोचयदभ्यांणि वस्त्रास्थान्ररणानि च ॥ १९३ ॥

१ नापितम् । २ श्रेष्ठानि ।

तथैकस्या दारिकायाः पाणिग्रहमकारि सः । सात्रात्तस्य करगता गार्हस्थ्यश्रीरिवाङ्गिनी ॥ १९४ ॥
 वधूवरं च गायन्त्यः सर्वास्तस्थुः पण्डितानाः । दध्यावृषिकुमारस्तु कृपयोऽमी पठन्ति किम् ॥ १९५ ॥
 अवीवदच्च मद्भयान्यातोद्यानि पण्डिताना । किमेतदिति समग्रान्तः व्यधात्कणौ च सोमञ्जः ॥ १९६ ॥
 मुनिवेषजुषो वेश्याः कुमारानयने गताः । यथा गतास्तथैवेत्य तदोर्वोशं व्यजिज्ञपन् ॥ १९७ ॥
 तैस्तैः प्रकौरैः प्रालोचि स कुमारो वनेचरः । इहागन्तुं च सङ्केतमस्माज्जिः समग्रग्रहीत् ॥ १९८ ॥
 अप्यायान्तं तदा दूरे हृष्टा तस्वितरं वयम् । तस्य शापजयान्नष्टाः कातराः स्त्रीस्वप्नावतः ॥ १९९ ॥
 सोऽस्मान् गवेषयन्नस्मत्प्रलोचनवशंवदः । प्रमन्यनाघनं गामी न गामी पितुराश्रमम् ॥ २०० ॥
 अर्जुंश्चिन्त्ये विशामीशः किमकार्षमहं जडः । वियोगितौ पितापुत्रौ मया प्राप्तश्च नानुजः ॥ २०१ ॥
 पितृपार्श्वत्परिचित्रो जीविष्यति कथं नु सः । कियच्चिरं जीवति हि मीनो नीराद्वहिष्कृतः ॥ २०२ ॥
 एवं दुःखादरतितागच्छृशमिलापतिः । लघेन्नशयनेऽप्यस्थान्मीनः स्लोक इवाञ्जसि ॥ २०३ ॥
 वेश्यायाः सदनं तस्यास्तदा च मुरजध्वनिः । कर्णयोरवनीचतुरप्रियातिथितां ययौ ॥ २०४ ॥
 ऊचे च राजा नगरं सर्वं महुःखदुःखितम् । लोकोत्तरसुखी कोऽयं यस्याग्रेमुरजध्वनिः ॥ २०५ ॥
 स्वार्थनिष्ठोऽथवा सर्वो मृदङ्गध्वनिरेव हि । मुदे कस्यापि मम तु मुजराघातसन्निभः ॥ २०६ ॥
 सा राज्ञो वागजनश्रुत्या पानीयमिव कुट्यया । कर्णखिलावं वेक्ष्यायास्तस्यास्तूर्णमपूरयत् ॥ २०७ ॥
 प्रसन्नचन्द्रं राजानं साथ गत्वा कृताञ्जलिः । वेक्ष्या विज्ञपयामास धाट्योत्कृष्टप्रगल्भवाक् ॥ २०८ ॥

१ पश्चात्तापमकरोत् ।

पुरा मे देव दैवज्ञोऽकथयद्यस्तयौकसि । ऋषिवेपो युवान्येति दद्यात्सस्य निजां सुताम् ॥ २०९ ॥
 ऋषिवेपो युवा कोऽपि गोवेक्ष व्यवहारवित् । अन्यागान्मद्गृहे सोऽघोघादितः सुतया स्वया ॥ २१० ॥
 तद्विवाहोत्सवे देव गीतवाद्यादि मद्गृहे । दुःखिनं त्वां न जानामि यद्योगो मे सहस्य तत् ॥ २११ ॥
 अयादिराक्षराज्ञाया कुमारं दृष्टपूर्विणः । उपलक्षयितुं तेऽपि गत्वोपाख्यंश्च तम् ॥ २१२ ॥
 अथैत्य ते नरेन्द्राय तं तथैव व्यजिज्ञपन् । राजापि दृष्टसुखं श्वात्यर्थममोदत ॥ २१३ ॥
 तया समन्वितं यथा करेणुमधिरूय च । आनिनाय निजं वेदम राजा वटकलचीरिणम् ॥ २१४ ॥
 अखिलव्यवहारज्ञो राजाकारि क्रमेण सः । पशवोऽपि हि शिष्यन्ते नियुक्तैः किं पुनः पुमान् ॥ २१५ ॥
 तस्मै राज्यविभागं च दत्त्वा राजा कृतार्थ्यभूत् । राजकन्याश्च तेनोदयाहयस्सर्वधूपमाः ॥ २१६ ॥
 वधूनिः सहितः तान्निरखणित्तसमीहितः । रेमे वटकलचीर्युधैः सुखान्धिजलकुञ्जरः ॥ २१७ ॥
 सोऽन्यदा रथिको मार्गसुहृदकलचीरिणः । तचौरदत्तं स्वर्णादि विक्रीणानोऽन्नमसुरे ॥ २१८ ॥
 यद्यस्य यस्य चौरैणापहतं स स तज्जनम् । उपलक्षयारक्षकाणामूर्ध्वबाहुरचीकथत् ॥ २१९ ॥
 संयम्य च स आरक्षै राजघारमनीयत । तं च राजानुजोऽद्यादीदृशा जीवानुकल्पया ॥ २२० ॥
 तमुपाख्ययषट्कलचीरी मार्गोपकारिणम् । अमोचयच सन्तो हि नोपकारस्य घसराः ॥ २२१ ॥
 सोमचन्द्रोऽपि पुत्रं स्वमपद्यन्नधमघने । घृक्षद्वयदं नेत्रजलैः सिञ्चन्निव निरन्तरम् ॥ २२२ ॥
 प्रसन्नचन्द्रप्रहितैर्नरेर्वटकलचीरिणः । प्रवृत्तौ कथितायां च सोऽङ्गकुञ्जानलोचनः ॥ २२३ ॥

१ दृपभवत् । २ अपराधः । ३ प्रफुल्लनेत्रः ।

परं सुतवियोगेन तेन तस्यातिरोदनात् । अहोऽपि रात्रीकरणमन्धत्वमुदपद्यत ॥ २३४ ॥
 स जरत्तापसोऽन्यैश्च तपःसन्नह्यचारिभिः । तापसैस्तपसः प्रान्ते फल्वादिचिरपार्यत ॥ २३५ ॥
 पूर्णेणु छादशस्वब्देध्वन्यदैवमचिन्तयत् । प्रसन्नचन्दावरजो रजन्यर्धे प्रबोधनाक् ॥ २३६ ॥
 विपदे मन्दजागृत्य जातमात्रस्य मे प्रसूः । कुमारचृत्यामकरोत्तातोऽरण्ये वसन्नपि ॥ २३७ ॥
 अहर्निशं कटिस्थेन मया दूरं दुरात्मना । तपःकष्टादप्यधिकं कष्टमुत्पादितं पितुः ॥ २३८ ॥
 यावत्प्रत्युपकाराय ह्यमीचूतोऽस्मि यौवने । दैवादिहागमं तावत्पापोऽहमजितेन्द्रियः ॥ २३९ ॥
 पितुरानृत्यजाम्राहं जवाम्येकेन जन्मना । येनाहं सोढकटेन पूतरं कुञ्जरीकृतः ॥ २४० ॥
 स एवं चिन्तयन्नेव गत्वा राजानमब्रवीत् । देवाहं तातपादानां नृशमुत्कोऽस्मि दर्शने ॥ २४१ ॥
 राजा प्रोवाच हे त्रातः पिता हि सम आवयोः । तत्पाददर्शनैत्सुक्यं तवेयास्ति ममापि तत् ॥ २४२ ॥
 राजा च युवराजश्च ततस्तौ सपरिहृदौ । तदाश्रमपदं तातपादालङ्कृतमीयतुः ॥ २४३ ॥
 छावप्युत्तेरतुर्यानादूचे वटकदलीर्यदः । दृष्ट्वा तपोवनमिदं राज्यश्रीस्तृणवन्मम ॥ २४४ ॥
 सरोवराणि तान्येतान्यक्रीडं यत्र हंसवत् । तेऽमी द्रुमाः कपिरिवाखादिपं यत्फलान्यहम् ॥ २४५ ॥
 तेऽमी मे त्रातर इव पांशुक्रीडासखा मृगाः । महिष्यस्ता इमा मातृनिजा यासामपां पयः ॥ २४६ ॥
 स्वामिन्वने सुखान्यस्मिन्कियन्ति कथयाम्यहम् । अप्येकं पितृशुश्रूषासुखं राज्ये कुतो मम ॥ २४७ ॥
 तत्राश्रमे विविशतुघ्रातरौ तावुजावपि । तातं चाग्रे ददृशतुर्नयनान्मोज्ञास्करम् ॥ २४८ ॥

१ तपोयुक्तैः । २ लघुर्बलजतुः पूरो इति लोके ।

उवाच सोमचन्द्रार्पि प्रणमन्मेदिनीपतिः । प्रसन्नचन्द्रस्ते सूनुस्तात त्वां प्रणमत्यसौ ॥ २३ए ॥
 प्रणमन्तं च राजानं सोमः पस्पर्श पाणिना । मार्जन्निव तदङ्गेषु सङ्क्रान्तवर्तनीरेजः ॥ २४० ॥
 पित्रा स्वपाणिपद्मेन स्पृक्षमानोऽवनीपतिः । उत्कोरककदम्बाजो वज्रव पुलकाङ्कुरैः ॥ २४१ ॥
 राजानुजोऽपि सोमार्पि प्रणमन्निदमब्रवीत् । प्राप्तो वह्कलचीर्येष त्वत्सादाम्भोजचृङ्गताम् ॥ २४२ ॥
 मौलिमाग्राय तस्याज्जमिव सोमः प्रमोदन्नाक् । तमालिलिङ्ग सर्वाङ्गं नगं नव इवाम्बुदः ॥ २४३ ॥
 सोमर्पेस्तु तदा कोट्यणो वाप्यः प्रादुर्ज्वन्द्यशोः । वज्रव तत्क्षणादान्यध्वंसपरमौषधम् ॥ २४४ ॥
 हुरभ्यां तत्कालमादोकवतीच्यां तावुचौ मुनिः । ददर्श पुनरावृत्तगार्हस्थ्यस्नेहबन्धनः ॥ २४५ ॥
 पृच्छति स्म च हे वत्सौ सुखं कालोऽतिवाहितः । ताधूचतुस्त्वत्प्रसादात्कट्याण्डमदोहदात् ॥ २४६ ॥
 अग्नेहयमाणं तत्कीदृगजृत्तापसत्राणकम् । इति वह्कलचीर्यन्तरुजं प्राविशद्द्रुतम् ॥ २४७ ॥
 तानि तापसत्राणानि स्वोत्तरीयाञ्चलेन सः । प्रतिबोखितुमारेजे प्राग्ममत्वं परिस्पृशन् ॥ २४८ ॥
 तस्य धैवमजृद्धिन्ता पात्राणि यतिनामहम् । किं पात्रकेसरिकया क्वापि प्रत्यल्लिखं पुनः ॥ २४९ ॥
 इति चिन्तयतस्तस्य जातिस्मृतिरजायत । सस्मार च ह्यःकृतवद्देवमर्त्यज्वाभिजान् ॥ २५० ॥
 श्रामर्ष्यं प्राग्जबकृतं स्मरन्वह्कलचीर्यथ । वैराग्यं परमं जेजे मित्रं निर्वोणसम्पदः ॥ २५१ ॥
 धर्मध्यानं व्यक्तिकर्म्य शुक्लध्याने द्वितीयके । स्थितो वह्कलचीर्यापत्केवलज्ञानमुज्ज्वलम् ॥ २५२ ॥
 तत्कालकेवलज्ञानी महात्मा सोमचन्द्रजः । पितुर्त्रातुश्च विदधे सुधात्रां धर्मदेशनाम् ॥ २५३ ॥

१ मार्गधूतिः । २ ईषत् उष्णः । ३ गतदिनकृतवत् ।

सोमचन्द्रः प्रसन्नश्च ततो वट्कलचीरिणम् । सुरार्पितयतिखिङ्गं प्राप्तवोधौ प्रणेमतुः ॥ ११४ ॥
 ययं च समयासार्मं विहरन्तोऽन्यदा नृप । उद्याने पोतनप्रत्यासन्ने नाम्ना मनोरमे ॥ ११५ ॥
 प्रत्येकबुद्धः पितरं निजं वट्कलचीर्यपि । अर्पयित्वा तदास्माकं गतोऽन्यत्र नराधिप ॥ ११६ ॥
 राजा प्रसन्नचन्द्रोऽपि प्रययौ पोतनं पुरम् । तस्यौ च स्थिरैराग्यो वाग्निर्वट्कलचीरिणः ॥ ११७ ॥
 तदा प्रसन्नचन्द्रः स्वे राज्येऽर्जुनमपि नन्दनम् । स्वयं न्यस्य विरक्तात्मा प्राद्याजीदस्मदन्तिके ॥ ११८ ॥

एवमाख्याय विरते श्रीवीरे परमेश्वरे । ददर्श देवसम्पातमाकाशे मगधेश्वरः ॥ ११९ ॥
 पप्रञ्च श्रेणिको नृपः प्रणम्य जगदीश्वरम् । किमेव देवसम्पातो हस्यते द्योतिताम्बरः ॥ १२० ॥
 स्वाम्यप्याख्यतप्रसन्नैरुत्पन्नमिह केवलम् । कर्तुं च तन्महिमानममराः सम्पतन्त्यमी ॥ १२१ ॥

पुनर्विज्ञापयामास जिनेन्द्रं मगधाधिपः । जगवन्केवलज्ञानं कस्मिन्बुद्धेर्मेव्यति ॥ १२२ ॥
 नाथोऽप्यकथयत्पश्य विद्युन्मादी सुरो ह्यसौ । सामानिको ब्रह्मेन्द्रस्य चतुर्देवीसमावृतः ॥ १२३ ॥
 अहोऽमुष्मात्सप्तमेऽहि न्युत्वा ज्ञावी पुरे तव । श्रेष्ठिरूपजदत्तस्य जम्बूः पुत्रोऽन्यकेवली ॥ १२४ ॥
 राजापृष्ठदसौ यद्यासन्नप्रच्यवनोऽमरः । तेजोऽस्य तत्किमद्वीणमथाचख्यौ जगद्गुरुः ॥ १२५ ॥
 राजन्नेकावताराणामन्तकात्रेऽपि नाकिनाम् । तेजःक्षयादिच्यवनखिङ्गान्याविर्भवन्ति न ॥ १२६ ॥
 तदा मुदानाहताख्यो जम्बूद्वीपपतिः सुरः । शब्देन महतावादिदहो मे कुलमुत्तमम् ॥ १२७ ॥
 तदा च श्रेणिकोऽपृष्ठगवन्तं कृताञ्जलिः । देवोऽयमेवं स्वकुलप्रशासां कुरुते कुतः ॥ १२८ ॥
 सर्वज्ञः कथयामास राजन्नत्रैव पत्तने । इन्ध्यो गुप्तमतिर्नाम वम्बूव द्रुवि विश्रुतः ॥ १२९ ॥

तस्य ही तनुजन्मानावचूतां क्रमयोगतः । ज्यायानृषजदत्ताख्यो जिनदासाजिधो लघुः ॥ २७० ॥
ज्यायानतिसदाचारो द्यूतादिव्यसनी लघुः । तौ द्वावाद्यन्तयुगयोः प्रत्यक्षे इव वर्षमणी ॥ २७१ ॥
ततश्चर्पजत्सेन जिनदासः सुमेधसा । त्यक्तो दुराचार इति सर्वस्वजनसाक्षिकम् ॥ २७२ ॥
अहमत्रातृकोऽस्मीति ज्येष्ठः स श्रेष्ठिर्वदन् । कनिष्ठस्य शुन इव प्रवेष्टुं न गृहेऽप्यदात् ॥ २७३ ॥
जिनदासोऽन्यदा दीव्यन्नन्येन द्यूतकारिणा । संजातद्यूतकवहे सद्योऽख्येण न्यहन्यत ॥ २७४ ॥
फलं द्यूतधिपतरोरायुधाघातवेदनम् । जिनदासोऽन्वचूजङ्ग इव ज्ञमितले द्रुवन् ॥ २७५ ॥
स्वजनाश्चर्पजदत्तमूचुर्जो परमार्हत । प्राणिमात्रसाधारिण्या दयया जीवयानुजम् ॥ २७६ ॥
पात्रं कीर्त्तयेवंशुद्धायाः स वन्धुः स च नायकः । यो वन्धुं सेवकं चान्युद्धरते व्यसनावदात् ॥ २७७ ॥
रूपजोऽप्यन्यधाज्ञत्यावरजं स्वजनेरितः । समान्यसिहि हे वत्स त्रास्ये त्वामौपधादिजिः ॥ २७८ ॥
जगाद् जिनदासोऽपि ह्यमस्व मम दुर्नयान् । कार्यमामुष्मिकं कुर्या जीवितव्यासृहस्य मे ॥ २७९ ॥
प्रयच्छ परलोकाध्वप्रस्थितस्य ममाधुना । धर्मोपदेशपाथेयमार्यानशनशनपूर्वकम् ॥ २८० ॥
रूपजोऽप्यन्यशादेवमनुजं निर्ममो ज्ञव । जप स्वहृमनाः पश्यपरमेष्ठिनमस्त्रियाम् ॥ २८१ ॥
एवमाद्यनुशिष्यानुजन्मानमृषजः स्वयम् । आराधनां सानशनां कारयामास शुद्धधीः ॥ २८२ ॥
विपद्य जिनदासोऽपि तेन पण्डितमृत्युना । जम्बूद्वीपाधिपो जज्ञे देवोऽयं परमर्द्धिकः ॥ २८३ ॥
अयं चास्माद्वचोऽश्रौषीद्यज्ञाजगृहपत्तने । केवली चरमो जावी जम्बूद्वीपजदत्तजः ॥ २८४ ॥

१ शरीरे, द्विवचनम् । २ अंधकूपात् गर्गात् ।

श्रुत्वा केवलिनो जावि स्वे कुले जन्म पावनम् । देवोऽयमेवं स्वकुलप्रशंसां कुरुतेतमाम् ॥ १८५ ॥
 राजापृष्ठपुनर्विद्युन्मात्र्येण जगवन्सुरः । किं सुरेष्वतितेजस्वी ग्रहेष्विव दिवाकरः ॥ १८६ ॥
 आचख्यो प्रतुरप्येयं जम्बूद्वीपस्य भारते । मगधाख्ये जनपदे ग्रामे सुग्रामनामनि ॥ १८७ ॥
 आर्ययात्रापूर्वकृतोऽचूतस्य पत्नी तु रेवती । जवदत्तो जवदेवश्चाचूतां तनयौ तयोः ॥ १८८ ॥ युग्मम् ।
 जवदत्तो जयान्नोर्धेरुत्तारणतरीं दृढाम् । यौवनेऽप्याददे दीक्षां सुस्थिताचार्यसन्निधौ ॥ १८९ ॥
 स प्रतं पालयन्लघ्नधरोग्रं श्रुतपारगः । व्यहरदुरुणा सार्धं द्वितीयकीव तत्तनुः ॥ १९० ॥
 तस्मिन्गङ्गे साधुरेकोऽन्यदाचार्यान्यजिज्ञपत् ॥ अनुजानीत मां यामि यत्र बन्धुजनोऽस्ति मे ॥ १९१ ॥
 तत्रास्ति मे लघुव्राता स चतुशं लेहलो मयि । प्रव्रजिष्यति मां दृष्ट्वा प्रकृत्याग्रेऽपि जघकः ॥ १९२ ॥
 ततस्तं श्रुतचूत्ताधुसमेतं गुरुरादिशत् । परनिस्तारणपरे गुरुः शिष्ये हि मोदते ॥ १९३ ॥
 स जगाम पितुर्धाम गतमात्रो ददर्श च । ब्रातुरुषाहमारब्धं मन्मथद्रुमदोहदम् ॥ १९४ ॥
 विवाहकौतुकव्यग्रः स ब्राता कन्येसो मुनेः । विस्मृतान्यकरणीयो मुघातुलस्तदाचवत् ॥ १९५ ॥
 विवाहसमये प्राप्तमजानन्निव सोऽग्रजम् । नाकार्पीत्स्वागतमपि व्रतादानकथापि का ॥ १९६ ॥
 विवदः स मुनिर्ज्योऽप्यागमत्सन्निधौ गुरोः । आलोच्याकथयत्सर्वमनुजस्य कथां तथा ॥ १९७ ॥
 जवदत्तोऽगदददो काठिन्यमनुजन्मनः । ज्यायांसं यदवाज्ञासीद्विषमन्यागतं गृहे ॥ १९८ ॥
 गुरुर्जत्तेरपि श्रेयः किं नामोषाहकौतुकम् । तत्परित्यज्य सानन्दः स ज्येष्ठं नान्वियाय यत् ॥ १९९ ॥

१ गामेती इति लोके । २ लघुः ।

कश्चिद्ब्रूचे तदा साधुर्जवदत्तासि पण्डितः । यदि त्वमनुजन्मानं निजं प्रप्राजयिष्यसि ॥ ३०० ॥
 जवदत्तोऽब्रवीद्देशे मगधाख्ये गुरुर्यदि । विहरिष्यति तददः कौतुकं दर्शयिष्यते ॥ ३०१ ॥
 विहरन्तोऽन्यदा जग्मुर्मगधानेव सूरयः । समीरणवदेकत्र श्रमणानां स्थितिर्न हि ॥ ३०२ ॥
 आचार्यपादान्यन्दित्या जवदत्तो व्यजिज्ञपत् । स्वजनानित आसन्नान्दिदृष्टे युष्मदाज्ञया ॥ ३०३ ॥
 जवदत्तं ततश्चैकमपि तत्रादिशद्गुरुः । एकाकिनोऽप्यर्हति हि विहारो वशिन्नो मुनेः ॥ ३०४ ॥
 जवदत्तो जगामाथ स्वयां संसारिणां गृहे । प्रव्रज्याग्राहणेनानुग्रहीतुमनुजं निजम् ॥ ३०५ ॥
 नागदत्तस्य तनयां यासुकीकुक्षिस्तम्भवाम् । उपयेमे जवदेवो जवदत्तानुजस्तदा ॥ ३०६ ॥
 कृतोष्वाहोत्सयाः सर्वे वन्धवस्तं मुदाभ्ययुः । मन्यमाना उत्सवोपर्युत्सवं तत्समागमम् ॥ ३०७ ॥
 सद्यः पाद्येन तसादौ प्रक्ष्वाड्य प्रासुक्येन ते । पादोदकमवन्दन्त मत्वा तीर्थोदकाधिकम् ॥ ३०८ ॥
 जवाब्धिमज्जनयादयलम्बमिवेह्वयः । लगित्वा पादयोः सर्वे वन्धवस्तं वयन्दिरे ॥ ३०९ ॥
 मुनिरप्यभ्यधाद्वन्धून्विवाहव्याकुलाः स्व ज्ञोः । यामो विहर्तुमन्यत्र धर्मलाभोऽस्तु वोऽमघाः ॥ ३१० ॥
 तमृपिं वन्धवः सर्वे नक्तपानादिचिर्मुदा । एषणीयकटपनीयप्रासुकैः प्रत्यलाजयन् ॥ ३११ ॥
 तदानीं जवदेवोऽपि कुलाचारं प्रपालयन् । सेव्यमानां वयस्याजिर्नवोढां मण्मथञ्चतू ॥ ३१२ ॥
 चक्रेऽङ्गरागं प्रेयस्या श्रीचन्दनरसेन सः । चन्नातपरसेनेवाकृष्टेन शशिमण्डलात् ॥ ३१३ ॥
 तस्या मूर्ध्नि च धम्मिमलं सुमनोदामगर्चितम् । चवन्ध ग्रस्तशशिनः स्वर्चाणोः श्रीमल्लिम्बुचम् ॥ ३१४ ॥
 तत्कपोलफलकयोः कस्तूर्या पत्रवह्वरीम् । मीनकेतोस्त्रिव जयप्रशस्तिमल्लिलत्स्वयम् ॥ ३१५ ॥

कुचयोर्मण्डनं यावन्नयोढः स प्रचक्रमे । तावदागममश्रीपीङ्गवदत्तमहामुनेः ॥ ३१६ ॥
 स प्रातृदर्शनोत्तांशः किंत्वो जयवानिव । छागुदस्याषिदायार्धमण्डितामपि चक्ष्वजाम् ॥ ३१७ ॥
 हित्वाधर्मपिम्पतां कान्तां न गन्तुमुचितं तव । तस्याः सखीनामित्युक्तिं स एड इव नाशृणोत् ॥ ३१८ ॥
 साम्रहं धारयन्तीनां तासां चेत्युत्तरं ददौ । कृत्वा गुरुप्रणिपातं पुनरेष्यामि वाक्षिकाः ॥ ३१९ ॥
 जयदेयस्ततः स्थानात्सुयमानः रुयद्भवत् । अभ्येत्य जयदत्तार्पिं तत्र स्थितमवन्दत ॥ ३२० ॥
 यन्दित्वोद्भितमात्रस्यानुजस्य घृतत्राजनम् । मुनिः श्रामस्यदानाय सत्यंकारमियार्पयत् ॥ ३२१ ॥
 जयदत्तस्ततोऽगारादनगारशिरोमणिः । निर्जगाम धियां धाम मनागन्नातरि दत्तदृक् ॥ ३२२ ॥
 जयदेवोऽपि तत्सर्पिर्नाजिनं नारयन्करे । अन्यगान्धर्वदत्तार्पिं तत्सदान्धोजपद्वपदः ॥ ३२३ ॥
 अन्येऽपि मह्यो नार्यो नराश्च जयदेवयत् । अन्ययुर्जवदत्तर्पिमुद्धर्मिप्रमदहृदाः ॥ ३२४ ॥
 मुनिर्न कश्चिद्व्यसृजन्मुनीनामुचितं हृदः । अघिसृष्टाश्च मुनिना न व्यावृत्तिरे जनाः ॥ ३२५ ॥
 दूरं गत्वा च निर्विषास्तं वन्दित्वा महामुनिम् । स्वयमेव व्याजुषुडरादौ नार्यो नरास्ततः ॥ ३२६ ॥
 जयदेवस्तु नृचात्मा चिन्तयामासिवादिदम् । अप्यघिसृष्टा व्याघुटन्त्येते नैते हि सोदराः ॥ ३२७ ॥
 अहं तु सोदरोऽमुष्य षावावां स्नेहलो मिथः । तदनेनाविसृष्टस्य न्याय्यं व्याघुटनं न मे ॥ ३२८ ॥
 नृकृपानादिनारेणाक्रान्तोऽयं नूनमग्रजः । ततो ममार्पयघोदुं प्रसीदन्धृतत्राजनम् ॥ ३२९ ॥
 चिरादन्यागतं श्रान्तं ज्यायांसं प्रातरं मुनिम् । अमुक्त्वा तदमुं स्थाने न निवर्तितुमुत्सहे ॥ ३३० ॥

१ उत्सुकः । २ घृतकारः । ३ वधिरः ।

मासौ वलेदिति मनोव्याप्तेष्वर्थे कनीयसः । गार्हस्थ्यवार्तो मासस्त जवदत्तो महामुनिः ॥ ३३१ ॥
 एते ते ग्रामपर्यन्तपादपाः पान्थमण्णपाः प्रातरावां वानरवघेषु स्वैरसरंस्वहि ॥ ३३२ ॥
 सरोवराणि तान्येतान्यावाच्यां यत्र शैशवे । अकारि नखिनीनादैर्हरिः कण्ठयोर्मिथः ॥ ३३३ ॥
 एताश्च ग्रामपर्यन्तचूमयो भूरिवालुकाः । यत्रावां वालुकाचैत्यक्रीडां प्रावृष्यकृष्वहि ॥ ३३४ ॥
 जवदत्तोऽनुजन्मानमेवमध्वनि वार्तेयन् । जगाम ग्राममाचार्यपादपद्मैः पवित्रितम् ॥ ३३५ ॥
 सानुजं जवदत्तर्षिं वसतिघारमागतम् । निरीक्ष्य कुम्भकाः प्रोचुः कृतवक्रोष्ठिका मिथः ॥ ३३६ ॥
 दिव्यवेषधरो नूनमनुजो मुनिनामुना । प्रप्राजयितुमानीतः स्वं सत्यापयितुं वचः ॥ ३३७ ॥
 सूरिरूचे जवदत्त तरुणः कोऽयमागतः । सोऽवदद्गगवन्दीक्षां जिघृक्षुर्मेऽनुजो ह्यसौ ॥ ३३८ ॥
 सूरिणा जवदेवोऽपि पद्महे किं प्रतार्थ्यसि । मा प्रहृष्टा मृपावादीत्येवमित्यवदत्स तु ॥ ३३९ ॥
 जवदेवस्तदैवाथ पर्यव्राज्यत सूरिजिः । साधुच्यां सहितोऽन्यत्र विहर्तुं च न्ययोज्यत ॥ ३४० ॥
 जवदेवः किमद्यापि नायात इति चिन्तया । स्वजनाः पृष्ठतोऽन्येत्य जवदत्तं वज्रापिरे ॥ ३४१ ॥
 जवदेवोऽन्यगाद्युष्मान्नित्रां हित्यार्धमण्डिताम् । तन्मुदे किं त्वनायाते तस्मिन्जीवन्मृता वयम् ॥ ३४२ ॥
 खिद्यते चक्रवाकीव सा युक्तिर्विधवा वधूः । विश्राम्यति न तस्याश्च नयनाम्बु सिराम्बुधत् ॥ ३४३ ॥
 एकाक्यस्माननापृष्ठेय जवदेवः क्वचिद्भजेत् । इति स्वप्नेऽप्यसम्भाव्यं गतश्च क्वापि किं ह्यदः ॥ ३४४ ॥
 नष्टस्वानिव ग्रहिलान्जवदेवमपश्यतः । अस्माननुगृहाणैरे कथय क्व न तेऽनुजः ॥ ३४५ ॥

१ अपेक्षयाविधवा ।

धर्मोदकं हुरनुजस्योचे मिथ्याप्यथो मुनिः । यात आयातमात्रोऽपि न विद्मः स ययौ कचित् ॥ ३४६ ॥
 गतोऽन्येनाध्यना किं स इति जह्यन्त आशु ते । प्रत्यावर्तन्त दीनास्या दस्युर्जिमुषिता इव ॥ ३४७ ॥
 तां नयोढां हृदि ध्यायन्त्रातृभक्त्यैव केवलम् । प्रव्रज्यां भवदेवोऽपि सशब्दां पर्यपालयत् ॥ ३४८ ॥
 महर्षिर्भवदत्तोऽपि कालेन बहुनेयुषा । विपेदेऽनशनं कृत्वा सौधर्मे च सुरोऽभवत् ॥ ३४९ ॥
 भवदेवोऽप्यदो दध्यौ नागिना प्रयसी मम । प्रयांस्तस्या अहमपि विरहो ही क्षयोरञ्जत् ॥ ३५० ॥
 ब्रातुरेवोपरोधेन प्रतं चिरमपालयम् । तस्मिंस्तु स्वर्गते किं मे प्रतेनायासहेतुना ॥ ३५१ ॥
 न तथा प्रतकष्टेन दुष्करेणास्मि पीन्तिः । यथा तद्विरहेणोच्चैर्जीविष्यति कथं नु सा ॥ ३५२ ॥
 गजीव चारीपतिता पश्मिनीव हिमाचला । मराढीव मरुगता वल्लीव ग्रीष्मतापजाक् ॥ ३५३ ॥
 यूथत्रष्टेव हरिणी पाशवज्येय शारिका । सा मन्ये दैन्यचाग्लोकाऽनुकम्प्यैव जविष्यति ॥ ३५४ ॥ युग्मम् ॥
 यदि प्राप्स्यामि जीवन्तो तां प्रियामायतेक्षणम् । तदद्यापि हि गार्हस्थ्यवृत्तो रंस्ये तथा सह ॥ ३५५ ॥
 चिन्तातन्तुजिरेवं स्वं नियद्ब्रूणानाभवत् । स्थविरपीननापृष्ठ्य भवदेवो विनिर्ययौ ॥ ३५६ ॥
 तूर्णं जगाम च ग्रामं सुग्रामं राष्ट्रकूटजः । तस्यौ च संवृतघारवाह्यायतनसन्निधौ ॥ ३५७ ॥
 गन्धमादयधरा नारी ब्राह्मण्या सममेकया । तत्रान्यागान्मुनिरसावित्यवन्दत तं च सा ॥ ३५८ ॥
 पप्रष्टु भवदेवस्तां राष्ट्रकूटः स आर्यवान् । पत्नी च रेवती तस्य जज्ञे जीवति वा न वा ॥ ३५९ ॥
 कथयामास साप्येवमार्यवान्नेवती च सा । व्यपद्येतां तयोश्चागाङ्गयान्कावो विषन्नयोः ॥ ३६० ॥

१ गलता । २ चारी गजबन्धनस्थानम् ।

न्यूयोऽप्यष्टस मुनिरार्यत्सनुना प्रिया । जवदेवेन या त्यक्ता नवोढा सास्ति वा न वा ॥ ३६१ ॥
 सा दध्यौ जवदेवोऽयं नूनमात्तव्रतोऽग्रजात् । यदि वा वार्तयाम्येनमेनर्नसमिहागतम् ॥ ३६२ ॥
 छावाच चिन्तयित्वैवमार्यवैवतीसुतः । त्वमेव जवदेवोऽसि किमिहागास्तपोधन ॥ ३६३ ॥
 जवदेवोऽयदस्माधु त्वयाहमुपलक्षितः । स एव जवदेवोऽसि नागिवाजीवितेश्वरः ॥ ३६४ ॥
 तदाग्रजोपरोधेन तां विमुच्य निरीयेया । अनिष्ठतापि हि मया व्रतमादायि दुष्करम् ॥ ३६५ ॥
 त्रिपक्षे साग्रतं व्रातर्त्यहमङ्कुशवर्जितः । नागिवा मा कथमभूदित्यागां तद्दिदृक्षया ॥ ३६६ ॥
 नागिवा चिन्तयामास चिराद्दृष्टां हि मामसौ । न हि प्रत्यञ्जिजानाति परावृत्तययोगुणाम् ॥ ३६७ ॥
 आरमानं ज्ञापयाम्येनमिति प्रोवाच नागिजा । नागिवा सारस्यहं हन्त नवोढात्याजि या त्वया ॥ ३६८ ॥
 एतायता च कालेन यौवनेऽपि व्यतीयुषि । किं नाम मयि छावण्यं पुण्याशय विमृश्यताम् ॥ ३६९ ॥
 मुक्त्या रत्नत्रयं स्वर्गपवर्गफलदायकम् । वराटिकामात्रनिजां मा ग्रहीमां महाशय ॥ ३७० ॥
 अत्यन्तघोरनरकपातप्रतिशुभामहो । विषयाणां सारास्त्राणां मा गास्त्वं चेदनीयताम् ॥ ३७१ ॥
 ग्राहितोऽसि व्रतं व्रात्रा वृद्धनापि हितैषिणा । तमप्यनासं मा मंस्था मयि पापखनौ रतः ॥ ३७२ ॥
 तदद्यापि निवर्तस्व गुरुपादाननुव्रज । मयि रागकृतं बाधमालोचय तदन्तिके ॥ ३७३ ॥
 यावदेवं जवदेवं नागिवा चृशमन्यशात् । ब्राह्मण्या दारकस्तावत्तत्रागाञ्चुक्तायसः ॥ ३७४ ॥
 ऊचै च पायसं शुक्रं यन्मयाद्य सुधोषमम् । तच्चमिव्याम्यहं मातरधो धारय चाजनम् ॥ ३७५ ॥

१ पापहितम् । २ निर्गतेन । ३ मृते । ४ साक्षिणम् ।

निमन्त्रितोऽहमन्यत्र तपस्ये तत्र च दक्षिणाम् । श्रवान्तपायसो मातर्जोक्तं शक्यामि नो पुनः ॥ ३७६ ॥
 आदाय दक्षिणामत्रागतो ज्योऽपि पायसम् । स्वयं वान्तं स्वयं ज्योदये का ह्रीः स्वोच्छिष्टज्जोने ॥ ३७७ ॥
 ब्राह्मण्युयाच वान्ताग्नी जुगुप्सस्त्रं जविष्यसि । अलं जुगुप्सनीयेन कर्मणातेन दारक ॥ ३७८ ॥
 तच्छ्रुत्वा जयदेवोऽपि निजगादेति हे वदो । तं जविष्यसि वान्ताग्नी निकृष्टः कुक्कुरादपि ॥ ३७९ ॥
 नागिलोयाच तमृपिं यद्येवं वेत्ति वद्वि च । तन्मामुच्चम्य किमिति ज्योऽप्युपबुधुक्षसे ॥ ३८० ॥
 मांसासृगस्थिषिण्मूत्रपूर्णहमधमाधमा । वान्तादपि जुगुप्स्यास्मि मामिहन्न किं न लज्जसे ॥ ३८१ ॥
 पश्यस्यङ्गौ ज्वलदग्निं न पुनः पादयोरधः । यत्परं शिद्ध्यस्येवं न म्वं शिद्ध्यसि स्वयम् ॥ ३८२ ॥
 का हि पुंगुणना तेषां येऽन्यनिहानिचक्षणाः । ये स्वं शिद्ध्यितुं दक्षास्तेषां पुंगुणना नृणाम् ॥ ३८३ ॥
 जयदेवोऽग्रदत्साधु शिद्धितोऽस्मि त्वयानधे । आनीतः पथि जालान्ध इव यानैहमुत्पथे ॥ ३८४ ॥
 तदद्य स्वजनान्दृष्ट्वा यास्यामि गुरुसन्निधौ । व्रतातीचारमालोच्य तप्येऽहं दुस्तपं तपः ॥ ३८५ ॥
 नागिलाप्यवदत् किं ते स्वजनैः स्वार्थे जाग्रज्व । मूर्तिमन्तो हि ते विघ्ना जाविनो गुरुदर्शने ॥ ३८६ ॥
 तज्जह गुरुपादान्ते दान्तरामा व्रतमाचर । प्रव्रजिष्याम्यहमपि व्रतिनीजनसन्निधौ ॥ ३८७ ॥
 जयदेवोऽथ वन्दित्वाहर्द्विभ्यानि समोदितः । गत्वा गुर्वन्तिकेऽकार्षीत्कृत्यमालोचनादिकम् ॥ ३८८ ॥
 श्रामण्यं निरतीचारं जयदेवः प्रपाद्यन् । कालं कृत्वादिकष्टेऽचञ्चक्रसामानिकः सुरः ॥ ३८९ ॥
 इतश्च जयदत्तस्य जीवः स्वर्गात्परिच्युतः । विजये पुष्कलावत्यां विदेहोर्वीशिरोमणौ ॥ ३९० ॥

१ नवान्तं पायसं येन सः । २ वान्तगोत्री । ३ गच्छ । ४ सावधान ।

नगर्यां पुण्डरीकिल्यां वज्रदत्तस्य चक्रिणः । यशोधरात्रिधानाया राइयाः कुक्षववातरत् ॥ ३९१ ॥ शुभम् ॥
तस्मिन्नुपागते कुक्षिसरोवरमरावताम् । अञ्चद्यशोधरादेव्या दोहदोऽम्भोजोधिमज्जने ॥ ३९२ ॥
ततश्चाम्भोजधिसुप्रीच्यां सीतानद्यां महीपतिः । क्रीमयित्वा महोदेवीं तदोहदमपूरयत् ॥ ३९३ ॥
सम्पूर्णदोहदा साथ महादेवी यशोधरा । वल्लीव कक्षयामास लावण्यमधिकाधिकम् ॥ ३९४ ॥
पूर्णे च समयेऽसूत महिषी चक्रवर्तिनः । उत्तमं तनुजन्मानं गङ्गैव कनकाम्बुजम् ॥ ३९५ ॥
यशोधराया उत्पन्नदोहदानुगतां नृपः । सागरदत्त इत्याख्यां तस्याकृत शुभेऽहनि ॥ ३९६ ॥
धात्रीत्रिलोक्यामानश्च पयःपानादिकर्मजिः । शालीवासादयद्वृद्धिं राजपुत्रः क्रमेण सः ॥ ३९७ ॥
वक्तुं प्रवीणतां प्राप्तः स कुमारोऽध्यजीगपत् । उद्यम्य काञ्चनेलतामुत्सुकं शुकशारिकाः ॥ ३९८ ॥
मौढीजवन्सुहृद्भिश्च स रेमे रत्नकन्दुकैः । पीनांसञ्चमिकारङ्गनृत्यन्माणिक्यकुण्डलः ॥ ३९९ ॥
समये स नरेन्द्रेण नियुक्तो गुरुसन्निधौ । गुरोः कलाः परिपयौ कूपादप इवाध्वगः ॥ ४०० ॥
विश्वस्यापि चतुरां नेत्रकैरवाणि प्रमोदयन् । शशीव सम्पूर्णकलः प्रतिपेदे स यौवनम् ॥ ४०१ ॥
स्वयं वरागताः कन्याः पितृभ्यां पर्यणायि सः । एता हि पात्रमायान्ति रत्नाकरमिवापगाः ॥ ४०२ ॥
अनदाहीजिरुक्षैव करेणुचिरिव द्विपः । ताराचिरिव शीतांशुस्ताजिः सममरंस्त सः ॥ ४०३ ॥
नारीचिरन्यदा क्रीडन्प्रासादे मदनोपमः । मेरुसन्निभमाकाशे स ददर्शान्नमण्डलम् ॥ ४०४ ॥
अचिन्तयद्य यादृगिदृ श्रूयते मेरुरागमे । तादृगन्नमयः सोऽयं काप्यहो रमणीयता ॥ ४०५ ॥

१ ? पृष्ठ इव । २ सुवर्णदंडं । ३ गोभिर्वृषमइव ।

एवं मेरुनिजं मेघमण्डलं तस्य पश्यतः । नाभूदवाङ्मुली दृष्टिर्विलम्बेव तदन्तरे ॥ ४०६ ॥
 कुमारोऽपश्यदुलस्यो यावत्तन्मेघमण्डलम् । वारिवुद्बुदवत्तावत्तद्विलीय ययौ क्वचित् ॥ ४०७ ॥
 कुमारोऽचिन्तयच्चैवं क्षणिकोऽयं यथाम्बुदः । तथा शरीरमप्येतत्का कथा सम्पदां पुनः ॥ ४०८ ॥
 यत्प्रातस्तत्र मध्याह्ने यन्मध्याह्ने न तन्निशि । निरीक्ष्यते ज्वेदस्मिन्ही पदार्थानामनित्यता ॥ ४०९ ॥
 विवेकजलसिक्तस्य मर्त्यजन्ममहीरुहः । सकामनिर्जरासारं तद्गृह्णामि व्रतं फलम् ॥ ४१० ॥
 सुधीः सागरदत्तोऽथ परं वैराग्यमुपवहन् । व्रतादानाय पितरावापप्रद्व कृताञ्जलिः ॥ ४११ ॥
 पितरावूचतुर्वत्स यौवनेऽपि व्रताग्रहः । वीणायां वाद्यमानायां शास्त्रपाठ इवैष ते ॥ ४१२ ॥
 इदानीं युवराजस्त्वं राजापि त्वं न विष्यसि । राज्यं चिरं पालयित्वा गृहीयाः समये व्रतम् ॥ ४१३ ॥
 सागरो व्याहरत्पूज्याः प्रत्याख्याता मया श्रियः । परिव्रज्यामुपादातुं तदादिशथ किं न माम् ॥ ४१४ ॥
 इत्याग्रहकुवारेण प्रेमपाशं तयोः सुधीः । चिन्नेदाथान्वमन्येतां तौ व्रतग्रहणाय तम् ॥ ४१५ ॥
 श्रूनेकराजतनयपरिवारोऽथ सागरः । आददे व्रतममृतं सागराचार्यसन्निधौ ॥ ४१६ ॥
 विविधान्निग्रहधरो गुरुसेवापरायणः । कमात्सागरदत्तोऽञ्जुतसागरपारगः ॥ ४१७ ॥
 न दूरे तपसः किञ्चिदिति प्रलयकारकम् । श्रवधिज्ञानमुखेदे सागरस्य तपस्यतः ॥ ४१८ ॥
 भवदेवस्य जीवोऽपि पूर्णे काले दिवश्च्युतः । तत्रैव विजये वीतशोकायां पूःशिरोमणौ ॥ ४१९ ॥
 पद्मरथान्निधानस्य मर्द्ध्वरवनीपतेः । महिष्यां वनमालायां शिवो नाम सुतोऽन्नवत् ॥ ४२० ॥ युग्मम् ॥
 न पात्यमानो यत्नेन कल्पद्रुम इवोज्जतः । क्रमेण कलयन्मूर्द्धि काकपक्षधरोऽन्नवत् ॥ ४२१ ॥

साक्षिमात्रीकृतगुरौ तस्मिन्प्राज्ञशिरोमणौ । मिथो गृहीतसङ्केता इव सञ्चक्रमुः कलाः ॥ ४२२ ॥
 यौवने पर्यणैपीरस राजकन्याः कुलोद्भवाः । सम्पृक्श्चाभ्युत्तानिर्जिताञ्जिरिव पादपः ॥ ४२३ ॥
 सकलत्रस्य चान्येद्युः प्रासादे तस्य तस्थुपः । सागरपिंः पुरीषाह्योपवने समवासरत् ॥ ४२४ ॥
 तत्र कामसमृद्ध्यः सार्थवाहो महामुनिम् । तं प्रत्यक्षाभयप्रत्त्या मासकृपणपारणे ॥ ४२५ ॥
 गृहे कामसमृद्ध्यस्य पात्रदानप्रभावतः । वसुधारापतद्व्योम्नः पात्रे दानाञ्चि किं न हि ॥ ४२६ ॥
 शिवस्तादृशं श्रुत्वा गत्वावन्दत तं मुनिम् । निपसाद च तत्पादपद्मान्ते राजहंसवत् ॥ ४२७ ॥
 चतुर्दशानां पूर्वाणामाकरः सागरोऽपि हि । शिवस्य सपरीवारस्याचल्यौ धर्ममार्हतम् ॥ ४२८ ॥
 विशेषतश्च संसारसारतां तस्य धीमतः । गमयामास स मुनिर्मनसि स्फटिकामले ॥ ४२९ ॥
 शिवोऽपृष्टञ्च तमृपिं किं प्राग्जवज्रवः प्रज्जोः । स्नेहो मे पश्यतो यस्यां हर्षोऽयमधिकाधिकः ॥ ४३० ॥
 ज्ञात्वा चावधिनाचल्यौ मुनिस्त्वं पूर्वजन्मनि । कनिष्ठोऽर्जुमम द्राता प्राणेश्वरोऽप्यतिवृद्धजः ॥ ४३१ ॥
 मया प्रव्रजितेन त्वमनिष्ठन्नपि हि व्रतम् । उपायेन ग्राहितोऽसि परलोकहितेष्ठया ॥ ४३२ ॥
 अञ्जत् च सुरावावां सौधर्मे परमर्द्धिकौ । कुमुदेन्वोरिव प्रीतिस्तत्राप्यञ्जवदावयोः ॥ ४३३ ॥
 ज्ञेवोऽस्मिन्नीतरागोऽहं स्वे परे वा समानहृक् । त्वं त्वद्यापि सरागत्वात्प्राग्जवस्नेहप्राग्मयि ॥ ४३४ ॥
 शिरोऽवदद्भ्रतादानार्देवोऽञ्जत् पुराप्यहम् । तदिहापि ज्ञेवो पूर्वजवदेहि मे व्रतम् ॥ ४३५ ॥
 आपृष्टञ्च पितरौ यावदायामि व्रतहेतवे । पूज्यास्तावदिहैवाञ्चं यूयं मयि कृपास्वः ॥ ४३६ ॥

गत्वा शिवकुमारोऽपि पितृपादान्व्यजिह्वपत् । अद्य सागरदत्तपैः शुश्रुवे देवना मया ॥ ४३७ ॥
 तत्प्रसादादधिगता जवस्यासारता मया । ततस्तस्माद्विरक्तोऽस्मि वीर्यधादिव जारिकः ॥ ४३८ ॥
 तत्सर्वथानुजानीथ प्रव्रज्याग्रहणाय माम् । प्रत्यूषो मोहतमसः शरणं सागरोऽद्य मे ॥ ४३९ ॥
 पितरायूचतुर्वत्स व्रतं मादत्स्व यौवने । नाद्यापि पूर्यतेऽस्माकं त्वत्कीमालोकजं सुखम् ॥ ४४० ॥
 अत्यन्तं निर्ममोऽञ्जुस्त्वं कथमेकपदेऽपि हि । असंस्तुतानिवायुष्मन्मयदस्मान्विजिह्वससि ॥ ४४१ ॥
 यदि जक्तोऽसि यद्यस्मानापृह्य च गमिष्यसि । तन्नकारैकवातूला ज्वित्री रसनावयोः ॥ ४४२ ॥
 इत्यनादिशतोः पित्रोः शिवो गन्तुमनीश्वरः । तत्रैव सर्वसावधानियमाम्नावयत्यञ्जुत् ॥ ४४३ ॥
 मुनेः सागरदत्तस्य शिष्योऽहमिति निश्चयी । तस्यौ स मौनमालम्ब्य मौनं सर्वार्थसाधकम् ॥ ४४४ ॥
 बलादप्यासितो जोकुं न किञ्चिद्व्युज्जे च सः । मह्यं न रोचते किञ्चिदित्येकमवदन्मुहुः ॥ ४४५ ॥
 एवमुद्भूजितो राजा शिवेन शिवकाङ्क्षिणा । इज्यपुत्रं दृढधर्मं समादिशत् ॥ ४४६ ॥
 व्रतार्थमविसृष्टेन शिवेन तनयेन मे । मौनमादाभिव्रतं वत्स श्रावनिष्ठुरचेतसा ॥ ४४७ ॥
 मोघफाल इव क्षीपी” करीव प्रज्वन्मदः । जोजनायापि यतते न स चादुशतैरपि ॥ ४४८ ॥
 यथा वेतसि तथा वत्स वत्सं जोजय मे शिवम् । त्वया चैवं कृतवता किं किं नोपकृतं मम ॥ ४४९ ॥
 मञ्जीवपक्षिणं कायकुलायाक्रन्तुमुत्सुकम् । प्रत्याशापाशबन्धेन नियन्त्रय महाशय ॥ ४५० ॥
 दृढधर्मोऽपि तामाज्ञामुररीकृत्य जूपतेः । ययौ शिवकुमारस्यान्यर्णे बुद्धिजलार्णवः ॥ ४५१ ॥

१ लतासमूहात् । २ अपरिचितान् । ३ विशेषेण दातुमिच्छसि । ४ निष्फलफालः । ५ व्याघ्रः ।

कृत्वा नैवेधिकी तस्य सदनान्तः प्रविश्य च । क्रमशः प्रतिचक्राम स ऐर्यापथिकीं सुधीः ॥ ४५२ ॥
 वन्दनं द्वादशावर्तं दत्त्वा चूर्तिं प्रमार्ज्य च । निपसाद वदद्बुद्धैरनुजानीहि मामिति ॥ ४५३ ॥
 शिवोऽवददहो इज्य साधूनामुपसागरम् । विनयोऽयं मया दृष्टः स कथं मयि युज्यते ॥ ४५४ ॥
 इज्यपुत्रोऽन्यथात्सम्यग्दृष्टीनां यत्र कुत्रचित् । समजायो हि योग्यः स्यात्सर्वस्य विनयस्य ज्ञोः ॥ ४५५ ॥
 यस्य कस्यापि हि स्वान्तं समजावाधिसितम् । स वन्दनाहो जवति दोषाशंकापि नेह ज्ञोः ॥ ४५६ ॥
 कुमार किं तु पृष्ठामि प्रदुमेवाहमागमम् । रत्नज्वरतुरेणैव किं त्वयात्याजि ज्ञोजनम् ॥ ४५७ ॥
 शिवोऽवदद्विसृजतो ब्रताय पितरौ न माम् । ततो ज्ञाययतीज्य स्थितोऽस्मि विरतो गृह्णात् ॥ ४५८ ॥
 यथा ह्युद्दिज्य पितरौ विहाय ममतां मयि । ब्रतार्थमादिशतो मामतः कुर्वे न ज्ञोजनम् ॥ ४५९ ॥
 इज्योऽन्यथत्त यद्येवं तद्बुद्धीथा महाशय । धर्मो ह्यधीनो देहस्य देहश्चाहारसम्भवः ॥ ४६० ॥
 आहारं निरवद्यं हि गृह्णन्त्यपि महर्षयः । शरीरे तु निराहारे दुष्करा कर्मनिर्जरा ॥ ४६१ ॥
 कुमारोऽप्यन्यथादिज्यसूतो सम्पद्यते मम । नाहारोऽप्यनवद्योऽत्र तस्मात्प्रसमज्ञोजनम् ॥ ४६२ ॥
 इज्योऽवादीशुरुस्त्वं मे शिष्यस्तेऽहमतः परम् । सर्वं सम्पादयिष्यामि निरवद्यं यद्विद्धसि ॥ ४६३ ॥
 व्याजहार कुमारोऽपि सखे तर्हि निरन्तरम् । पष्टं कृत्वा करिव्येऽहमाचामाम्येन पारणम् ॥ ४६४ ॥
 शिवस्य ज्ञाययतितस्तादाद्यपि महेन्त्यसूः । विनयं कर्तुमारेजे सामाचारीविचक्षणः ॥ ४६५ ॥
 तपस्यतः शिवस्यापि ययौ द्वादशवत्सरी । मोहात्पितृभ्यां न पुनर्व्यसर्जि गुरुसन्निधौ ॥ ४६६ ॥
 मृत्वा शिवकुमारोऽभूद्ब्रह्मलोके महाद्युतिः । विद्युन्माह्वज्जिघानोऽयमिन्द्रसामानिकः सुरः ॥ ४६७ ॥

गत्वा शिवकुमारोऽपि पितृपादान्वयजिह्वापत् । अद्य सागरदत्तर्षेः शुश्रुवे देशना मया ॥ ४३७ ॥
 तत्प्रसादादधिगता जवस्यासारता मया । ततस्तस्माद्विरक्तोऽस्मि वीरंधादिव चारिकः ॥ ४३८ ॥
 तत्सर्वथानुजानीथ प्रव्रज्याग्रहणाय माम् । प्रत्यूषो मोदतमसः शरणं सागरोऽद्य मे ॥ ४३९ ॥
 पितराबूचतुर्वत्स व्रतं मादत्स्व यौवने । नाद्यापि पूर्यतेऽस्माकं त्वत्कीमालोकजं सुखम् ॥ ४४० ॥
 अत्यन्तं निर्ममोऽन्नृत्स्वं कथमेकपदेऽपि हि । असंस्तुतानिवायुष्मन्यदस्मान्विजिह्वासि ॥ ४४१ ॥
 यदि ज्ञक्तोऽसि यद्यस्मानापृच्छ्य च गमिष्यसि । तन्नकारैकवातूला जवित्री रसनावयोः ॥ ४४२ ॥
 इत्यनादिशतोः पित्रोः शिवो गन्तुमनीश्वरः । तत्रैव सर्वसावद्यनियमाज्ञावयत्यञ्जत् ॥ ४४३ ॥
 मुनेः सागरदत्तस्य शिष्योऽहमिति निश्चयी । तस्यैव स मौनमालम्ब्य मौनं सर्वार्थसाधकम् ॥ ४४४ ॥
 बलादप्यासितो जोकुं न किञ्चिद्बुद्धे च सः । मह्यं न रोचते किञ्चिदित्येकमवदन्मुहुः ॥ ४४५ ॥
 एवमुद्वेजितो राजा शिवेन शिवकाङ्क्षिणा । इन्द्रियपुत्रं दृढधर्मं समाहूय समादिशत् ॥ ४४६ ॥
 व्रतार्थमविसृष्टेन शिवेन तनयेन मे । मौनमालम्बितं वत्स ब्रावनिमुश्चेतसा ॥ ४४७ ॥
 मोघफलं इव क्षीपीं करीव प्रजवन्मदः । जोजनायापि यतते न न चादुशतैरपि ॥ ४४८ ॥
 यथा वेत्सि तथा वत्सं जोजय मे शिवम् । त्वया चैवं कृतवता किं किं नोपकृतं मम ॥ ४४९ ॥
 मज्जीवपक्षिणं कायकुलायाजन्तुमुत्सुकम् । प्रत्याशापाशबन्धेन नियन्त्रय महाशय ॥ ४५० ॥
 दृढधर्मोऽपि तामाज्ञामुररीकृत्य जूपतेः । ययौ शिवकुमारस्यान्ये बुद्धिजलार्णवः ॥ ४५१ ॥

गोः

यज्ञायं प्राज्यश्रीर्मघवानिव ॥ १ ॥

नदत्तोऽञ्जलर्यचधुरन्धरः ॥ २ ॥

जाप सर्वाञ्जिमतसिञ्जिमन्तादरोपमम् ॥ ३ ॥

दुर्ध्यानमलं तन्मनोवारि निर्मलम् ॥ ४ ॥

न्यर्मञ्जुकेपां केपां नैवोपकारकम् ॥ ५ ॥

॥ ॥ । सधर्मचारिणी तस्य धारिणीत्याख्ययाञ्जवत् ॥ ६ ॥

सस्त्वपि । प्रयत्नः सुष्टु शीलेऽञ्जुलीलाङ्गा हि कुलस्त्वयः ॥ ७ ॥

॥ ॥ । सञ्चार करस्पर्शसदेव तरणेरपि ॥ ८ ॥

॥ ॥ । शीलविनयादिभिः । पर्युन्यलीयत हृदि मध्येवार्धव जाह्नवी ॥ ९ ॥

॥ ॥ । यदन्योन्यं तयोर्नित्याधियुक्तयोः । अमूदलशिङ्गतं प्रेम विशरीरैकचेतसोः ॥ १० ॥

॥ ॥ । धारिणी चिन्तयामास निरपत्या परेद्यधि । धत्ते जन्म ममापुत्रं नैष्कट्यमवकैशिवत् ॥ ११ ॥

॥ ॥ । शैत्यमुत्पादयन्ने सुधारस इवोच्चकैः । रमते तनुजन्माङ्गे धन्यानामेव योषिताम् ॥ १२ ॥

॥ ॥ । गृहवासो हि आपाय तत्रापि सुतवर्जितः । तदेतत्स्वद्वयवणकुञ्जोजननिचं मम ॥ १३ ॥

१ गुप्तसर्वाङ्गा । २ मुखाच्छादनवत् । ३ कन्यवृक्षवत् ।

आसन्नच्यवनस्यास्य पुण्यात्मन इयं द्युतिः । पुराञ्चक्ष्वल्लोकेन्द्रसमानद्युतिरेय हि ॥ ४६८ ॥
 च्युत्वायमत्रैव पुरे सप्तमेऽह्न्यतो दिनात् । कृपन्नेन्यस्य तनयो जम्बूज्ज्वल्यन्तकेवली ॥ ४६९ ॥
 तदा चोपप्रसन्नपि विद्युन्मालिनि जग्मुपि । चतस्रस्तत्प्रिया एवं पप्रहस्तं महामुनिम् ॥ ४७० ॥
 इतोऽस्माकं विद्युक्तानां विद्युन्मालिदिवौकसः । समागमः पुनः कापि न्रविष्यत्यथवा न वा ॥ ४७१ ॥
 कृपिराख्यश्च सन्तीन्याश्चत्वारोऽत्रैव पत्तने । समुद्रः प्रियसमुद्रः कुवेरः सागरोऽपि च ॥ ४७२ ॥
 तेषां चतुर्णां चतस्रः पुण्ड्र्यो यूयं न्रविष्यथ । मर्त्यत्वमीयुषा ज्ञावी तत्र वोऽनेन सङ्गमः ॥ ४७३ ॥

सुरासुरैः सेवितपादपद्मः श्रीवर्धमानोऽपि कृपासमुद्रः ।

नव्याब्जसूर्योऽतिशयर्द्धिपात्रं विहर्तुमन्यत्र ततो जगाम ॥ ४७४ ॥

दश्याचार्य श्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
 महाकाव्ये जम्बूस्वामिपूर्वजवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

१ गनुष्यत्व प्राप्तेन ।

द्वितीयः सर्गः

इत्थं नगरे राजगृहे राजशिरोमणिः । श्रेणिकोऽपाख्यञ्जयं प्राज्यश्रीर्मघवानिव ॥ १ ॥
 तत्पर्यङ्गणं श्रेष्ठी श्रेष्ठो धर्म्येण कर्मणा । नाम्ना रूपञ्चदत्तोऽञ्ज्वरर्पञ्जधुरन्धरः ॥ २ ॥
 अर्हन्देयो गुरुः साधुरित्येव स दिवानिशम् । जजाप सर्वांश्चित्तसिद्धिमन्वाहरोपमम् ॥ ३ ॥
 गुरुयाकृतकलोदसंसक्तमञ्जवत्सदा । प्रशान्तकुर्ध्यानमलं तन्मनोयारि निर्मलम् ॥ ४ ॥
 सरोयरस्येव जलं फलं मार्गतरोरिव । तस्यैश्वर्यमञ्जूकेयां केषां नैवोपकारकम् ॥ ५ ॥
 धर्मानुसारिणी मत्या गत्या हंस्यनुहारिणी । सधर्मचारिणी तस्य धारिणीत्याख्ययाञ्जयत् ॥ ६ ॥
 तस्या गुणेषु ज्यैःसु गान्ध्वीर्योदियु सत्त्वपि । प्रयत्नः सुष्टु शीलेऽञ्ज्वरीलाङ्गा हि कुलस्त्रियः ॥ ७ ॥
 सती संवीतसर्वाङ्गा नीरंद्नीशोचिनी च सा । सद्यचार करस्पर्शसद्देव तरणेरपि ॥ ८ ॥
 गुणैरत्यन्तविमलैः सा शीघ्रविनयादिभिः । पत्युन्यर्ज्वलीयत हृदि मध्येवार्धाय जाह्नवी ॥ ९ ॥
 नखमांसवदन्योन्यं तयोर्निस्त्यावियुक्तयोः । अमृदलखण्डितं प्रेम विशरीरैकचेतसोः ॥ १० ॥
 धारिणी चिन्तयामास निरपत्या परेद्यवि । धत्ते जन्म ममापुत्रं नैष्कल्यमवकैशिवत् ॥ ११ ॥
 शैत्यमुत्पादयन्नङ्गे सुधारस इवोच्चकैः । रमते तनुजन्माङ्गे धन्यानामेव योपिताम् ॥ १२ ॥
 गृह्णवासो हि पापाय तत्रापि सुतवर्जितः । तदेतत्सद्व्यववण्णुञ्जोजननिजं मम ॥ १३ ॥

१ गुप्तसर्वाङ्गा । २ मुखाच्छादनवस्त्रम् । ३ वन्ध्यवृत्तवत् ।

किं चिन्ताविधुरासीति पत्या पृष्टा तु धारिणी । दुःखं न्यवेदयत्तस्मै तन्मनःसम्प्रधारितम् ॥ १४ ॥
 पुत्रचिन्तोन्नयं दुःखं सा पत्यौ यद्यपि न्यधात् । तथापि न क्षीणमज्ज्वलप्रत्युताधिकम् ॥ १५ ॥
 नित्यं हृदयशठ्येन तेन दुःखेन धारिणी । कृशतां कलयामास चितीयेन्द्रुकलातुला ॥ १६ ॥
 विसिस्मारयिषुर्दुःखं तत्तस्याः पतिरन्यदा । उवाच स्नेहजलधिस्रोतःसन्निभया गिरा ॥ १७ ॥
 यामोऽद्य वैज्रारगिरिं तत्रोद्याने कृशोदरि । रमामहे रम्यतया नन्दनोद्यानसन्निभे ॥ १८ ॥
 धारिणी पतिवाचं तां तथेति प्रत्यपद्यत । मान्या हि पतिवाग्दुःखविस्मारश्च ज्वल्यति ॥ १९ ॥
 ततश्चर्पजदत्तोऽपि सद्यः सज्जीकृते रथे । आरुरोह तथा हंसरोमकोमलतूलिके ॥ २० ॥
 अपि संयोजितार्गार्णमनर्वाणं महारथम् । अधिरूढौ दम्पती तौ प्रास्थिपातां गिरिं प्रति ॥ २१ ॥
 याह्याखीचरिणं पक्षि श्रेणिकस्य महीपतेः । बाह्यमानतुरङ्गाणां फेणवुद्बुददन्तुरा ॥ २२ ॥
 राज्ञो मत्तक्षिपादांनरूपतां सूचयन्त्यमी । तद्वन्धत्वचितस्कन्धा नगरप्रान्तपादपाः ॥ २३ ॥
 अमूनि गोकुलान्यायै रम्याण्यपृषन्नङ्कृतैः । उत्कर्षतर्णककुलान्युद्दामरथनिस्वनात् ॥ २४ ॥
 एते च मार्गे तरुणसहकाराः कृशोदरि । सारस्वतौपधीभूतपल्लवाः शिकयोपिताम् ॥ २५ ॥
 मृगा वायुमिवारूढा रथनिर्घोषघ्नीरवः । प्रायः प्रयान्त्यमी व्योम्नि जिह्वासन्तो महीमिय ॥ २६ ॥
 मृगाक्षीकुवणेष्वेतेऽरघघ्टा वारिवर्षिणः । मूर्त्यन्तरजुषः पृथ्व्यां पुष्करावर्तका इव ॥ २७ ॥
 दृष्टव्यदर्शनैरेवं पत्नी पथि विनोदयन् । जगाम वैज्रारगिरिमृषन्नः सपरिखिदः ॥ २८ ॥ ससन्निः कुलकं ॥

१ अर्धेनोऽध्याः । २ अनर्वाणं श्रेष्ठम् । ३ आलानं गजमंघनस्थानं ।

जायापती तावव्यग्रावुत्तेरतुरथो रथात् । वैजारपर्वतोद्यानदिदृक्षानृत्यदाशयो ॥ २ए ॥
 प्रत्येकं नामधेयानि पृच्छन्तीमध्वशाखिनाम् । स्वादूनि निर्जरजवान्याचामन्ती मुहुर्मुहुः ॥ ३० ॥
 तरुह्यासु सान्द्रासु विश्राम्यन्तीं पदे पदे । सुखस्पर्शं विदधतो शीतलैः कदलीदलैः ॥ ३१ ॥
 समयमानां शुक्राक्षार्पेर्मृगशावेपु वत्सलाम् । अङ्कुरोपितवाक्षासु यानरीष्व्यतिसस्पृहाम् ॥ ३२ ॥
 धारिणीमृषभदत्तो दत्तदस्तावत्सम्बन्धनः । गिरिमारोपयामास तत्सुखेन शनैः शनैः ॥ ३३ ॥ चतुर्भिः कदापकम् ।
 तत्र रूपभद्रदत्तोऽपि धारिण्याश्चित्तहारिणीम् । अद्भुद्व्या दर्शयामास गिरुद्यानसम्पदम् ॥ ३४ ॥
 मत्तुलिङ्गीरिमाः पश्य फलप्रगन्धारवामनाः । तावैश्च पुष्पैर्विश्रान्तसन्ध्यात्रा इव दाडिमीः ॥ ३५ ॥
 मृचीकामण्डपाः सन्ति दुर्गोष्णकोत्थिपोमपि । नृत्यत्केकिकलापाजदलास्तालद्रुमा अमी ॥ ३६ ॥
 पुष्पजातय पताश्च मिथः सौरजलम्जनैः । स्वाजन्यं घोषयन्तीह रोलन्त्येतुमुलनुलात् ॥ ३७ ॥
 जम्बूकदग्गमाकन्दपारिजत्रादिचिद्रुमैः । ढायया चोलकमसौ संव्यायित इवाचलः ॥ ३८ ॥
 रूपभद्रस्तत्र चापश्यद्राक्लेचरमिवागतम् । सिद्धपुत्रं यशोमित्रं श्राद्धं बन्धुमित्रात्मनः ॥ ३९ ॥
 ततश्च रूपभद्रः श्रेष्ठी सिद्धपुत्रमवार्चयत् । सार्धमिकोऽसि खलु मे तदाख्याहि क यास्यसि ॥ ४० ॥
 सोऽव्याख्यदस्मिन्नुद्याने शिष्योऽस्ति चरमार्हतः । पश्यमः समवयुतः सुधर्मो गणचतुस्तले ॥ ४१ ॥
 तच्चन्दनार्थं यास्यामि यदि वस्तुच्चिवन्दियौ । त्वरन् ययमपि तद्गमयेगूर्जयाम्यहम् ॥ ४२ ॥
 उमिर्युत्तया दम्पती तौ तेनैव सह चेखतुः । त्रयोऽप्यथ ययुः स्थानं सुधर्मस्वामिपावितम् ॥ ४३ ॥

१ सूर्यकांतीनाम् । २ परस्परसुगन्धदानैः । ३ भ्रमरतुगुलमिषात् । ४ वदितुमिच्छा ।

क्रमेण प्रतिपेदे च वयो मध्यममार्पञ्चिः । अञ्जुपाणिग्रहादंश्च पित्रोराशाखतातरुः ॥ ७४ ॥
 इतश्च तत्रैव पुरेऽभून्महेन्द्र्यशिशोमणोः । समुजप्रियसंज्ञस्य नाम्ना पद्मावती प्रिया ॥ ७५ ॥
 तथा समुजदत्तस्य समुजस्येव सम्पदा । नाम्ना कनकमालेति पद्म्यञ्जुणमालिनी ॥ ७६ ॥
 तथा सागरदत्तस्य गरिष्ठस्याहुतश्रिया । विनयश्रीरभून्नार्या सदा विनयशालिनी ॥ ७७ ॥
 तथा कुचेरदत्तस्य कुचेरस्येव कञ्चिज्जिः । धनश्रीरिति नाम्नाञ्जुपत्नी शीलमहाधना ॥ ७८ ॥
 दम्पतीनाममीपां तु विद्युन्मालिप्रियाश्च्युताः । क्रमाद्बुद्धितरोऽञ्जुवन्नजिधानेन ता यथा ॥ ७९ ॥
 समुजश्रीश्च पद्मश्रीः पद्मसेना तथैव च । तथा कनकसेनेति रूपात्प्राग्जन्मिका इव ॥ ८० ॥
 तथा कुचेरसेनस्य प्रिया कनकवत्यञ्जुत् । अञ्जुमणदत्तस्य श्रीपेणेति तु गेहिनी ॥ ८१ ॥
 वसुपेणाजिधानस्याजवद्वीरमती प्रिया । वसुपालितस्य पुनर्जयसेनेति वल्लभा ॥ ८२ ॥
 नन्नःसेना कनकश्रीस्तथा कनकवत्यपि । जयश्रीश्चेति चाञ्जुंस्तेषां दुहितरः क्रमात् ॥ ८३ ॥
 अष्टानामपि तासां तु कन्यानां पितरोऽन्यदा । प्रार्थयाञ्चक्रिरे जम्बूपितरं विनयोद्यताः ॥ ८४ ॥
 अष्टौ नः कन्यकाः सन्ति रूपलावण्यबन्धुराः । कलाब्धिपारदश्चर्यो गुणेश्वर्योऽप्सरःसमाः ॥ ८५ ॥
 तासां विवाहकट्याणसुहृत्प्राप्तं च यौवनम् । वरं तदनु रूपं चापह्याम तव नन्दनम् ॥ ८६ ॥
 कुन्तशीलवयोरूपादयो वरगुणा हि ये । जम्बूकुमारे ते सन्ति प्राप्यः पुण्यैरयं वरः ॥ ८७ ॥
 तासामस्सत्कुमारीणां जयतु तत्प्रसादतः । वरो जम्बूकुमारोऽयं ददृज्जानामिवोक्तुयः ॥ ८८ ॥

श्रीमानसि कुलीनोऽसि प्रार्थना त्वयि नो ह्रिये । कृत्वा विवाहसम्बन्धं सर्वथातुगृहाण नः ॥ ८९ ॥
द्वयद्विपन्नदत्तोऽपि तवचः प्रत्यपद्यत । स्वयमप्युत्सुकः पुत्रविवाहे प्रार्थितश्च तैः ॥ ९० ॥

जम्बूनाम्ने प्रदत्ताः स्मो वरायातिवरीयसे । इति ज्ञात्वा च ताः कन्या धन्यमन्या मुदं दधुः ॥ ९१ ॥
अत्रान्तरे च विहरन्नव्यसत्त्वानि बोधयन् । तत्रैवागत्य जगवान्मुधर्मा समघासरत् ॥ ९२ ॥

सुधर्मागमनोदन्तसुधासिक्तोऽथ कन्दवत् । सद्यो जम्बूकुमारोऽञ्जूप्ररुढपुलकाङ्कुरः ॥ ९३ ॥

जम्बूनामा नमस्कर्तुमागतं गणचूडरम् । जगाम घाम धर्मज्ञं रयेनानिलरंहसा ॥ ९४ ॥

स प्रणम्य सुधर्माणं शुश्राव श्रावकाग्रणीः । सुधानिस्यन्ददेशीयां देशनां तन्मुखान्मुजात् ॥ ९५ ॥

देशना च मनसि सा परिणाममुपेयुयी । तस्यादाह्नवैराग्यमन्नाग्यैरतिदुर्लभम् ॥ ९६ ॥

सुधर्मस्वामिनं नत्वा जम्बूरेवं व्यजिज्ञपत् । आदास्येऽहं परिब्रज्यां नववन्धनकर्त्तरीम् ॥ ९७ ॥

आपृष्ट्वय पितरौ यावदायामि परमेश्वर । तावत्त्वं कलयान्नैयोद्याने धर्मद्रुमश्रियम् ॥ ९८ ॥

तथेति प्रतिपन्ने च सुधर्मस्वामिनापि हि । अधिरूढ्य रथं जम्बूर्नगरक्षारमाययौ ॥ ९९ ॥

तदाञ्छ पुरक्षारं तथेन्नाश्वरथाकुलम् । पतितस्य तित्तस्यापि जम्प्रासिर्नाञ्चवद्यथा ॥ १०० ॥

इति चाचिन्तयज्जम्बूः पुरक्षारानयैव चेत् । प्रवेशाय प्रतीक्षित्ये तत्कात्यातिक्रमो ज्ञेयत् ॥ १०१ ॥

सुधर्मस्वामिनं तत्रागमय्य सदनं प्रति । गन्तुं पक्षीवैजम्बूमे न स्यातुमिह युज्यते ॥ १०२ ॥

तद्विशाम्यपरेणैव क्षारेण त्वरयन्त्यम् । उत्सुकस्य वरं श्रेयानन्योऽध्वा न प्रतीक्षणम् ॥ १०३ ॥

१ प्रतिष्ठाप्य २ पक्षीभविनुमिच्छोः

इति यावद्ययौ द्वारान्तरं त्वस्तिमार्पिनिः । ददर्श तावत्तत्रापि वप्रं सज्जितयन्त्वकम् ॥ १०५ ॥
 यप्रोपरिष्टाद्यन्तेषु लम्बिताश्च महाशिलाः । ददर्श गगनत्रयध्वजगोलकसन्निभाः ॥ १०६ ॥
 दध्यौ चैवं परचक्रजयादीहगुपक्रमः । तदेतेनापि हि द्वारेणानर्थबहुलेन किम् ॥ १०७ ॥
 गच्छतो मेऽध्वनानेन शिलोपरि पतेद्यदि । तदस्मि नाहं न रथो न रथ्या न च सारथिः ॥ १०८ ॥
 एवं च मृत्युमासाद्याविरतो दुर्गतिं खजे । प्राणिनां हि कुमृत्यूनां सुगतिर्व्योमपुष्पवत् ॥ १०९ ॥
 मा भूवं स्वार्थतो ब्रष्टो व्याघ्रव्य पुनरप्यहम् । भवामि श्रीसुधर्माहिपद्मसेवामधुव्रतः ॥ ११० ॥
 इत्यार्पिनिर्वालयित्वा रथं यक्र इव ग्रहः । प्रदर्शं गणचतुर्पादसनाथं तं पुनर्ययौ ॥ १११ ॥
 सुधर्मस्वामिनं जम्बूरिति नत्वा व्यजिह्वपत् । यावज्जीवं ब्रह्मचर्यं प्रतिपन्नोऽस्म्यहं त्रिधा ॥ ११२ ॥
 अनुज्ञातो जगधता नियमं प्रतिपद्य तम् । हर्षवानार्पिनिर्धाम जगामाकामविक्रियः ॥ ११३ ॥
 पित्रोश्च कथयामास यदहं गणचतुर्मुखात् । सर्वज्ञोपज्ञमश्रौषं धर्मं कर्मक्षयौपधम् ॥ ११४ ॥
 अनुजानीत मां पूज्याः परिग्रज्यार्थमुत्सुकम् । जन्तूनामेव संसारः कारागारनिचः खलु ॥ ११५ ॥
 रुदन्तौ तौ च पितरायूचतुर्गजदस्वरौ । मा चूरकारुणेऽस्मदाशाखतोन्मूलनमारुतः ॥ ११६ ॥
 चिन्तयामो वयमिदं सवधूको जविष्यसि । इदयामः पौत्रवदनं दृक्कैरवनिशाकम् ॥ ११७ ॥
 प्रग्रज्याया न समयो विषयाहंऽत्र यौवने । एतस्योचितमाचारं किं नेच्छसि मनागपि ॥ ११८ ॥
 यदि दात्याग्रहो वत्स प्रग्रज्याविषये तव । तथापि किञ्चिन्मन्यस्व वयं हि गुरवः खलु ॥ ११९ ॥
 वत्साष्टौ कन्यकास्तुभ्यमस्मान्निः सन्ति यावृताः । कृत्वा पाणिगृहीतास्ताः पूरयोघाहकौतुकम् ॥ १२० ॥

एवं कृत्वा कुमार त्वं निःप्रत्यूहं परिव्रजेः । त्वामनु प्रव्रजिष्यामः कृतार्था वयमप्यथ ॥ १२० ॥
 कुमारोऽप्यवदद्युष्मदादेशोऽस्मिन्नुष्ठिते । प्रव्रज्याया न वार्योऽहं वुत्तुर्भोजनादिव ॥ १२१ ॥
 ध्यामंत्युक्त्या च पितरौ कथयामासतुर्दुतम् । कन्यापितृणामिन्ध्यानामथनां करुणापरी ॥ १२२ ॥
 कन्यासु न्युदमात्रासु पुत्रो नः प्रव्रजिष्यति । विवाहमप्यसावसप्तपरोधात्करिष्यति ॥ १२३ ॥
 पश्चादपि हि चेत्यश्वात्तापपापं करिष्यथ । मा स्म कुड्ब्यं तदुवाहं दोषः कथयतां न नः ॥ १२४ ॥
 आष्टावपि महेन्द्र्यास्ते सकलत्राः सवान्धयाः । किं कार्यमिति निर्णेतुं संवपन्ति स्म दुःखिताः ॥ १२५ ॥
 श्रुत्वा च तेषां संलापं कन्यास्ता एवमूचिरे । पर्यालोचेन पर्यासमासाः शृणुत निर्णयम् ॥ १२६ ॥
 जम्बूनाम्ने प्रदत्ताः स्मोऽस्माकं जर्ता स एव हि । देया न वयमन्यस्मै लोकेऽप्येतदधीयते ॥ १२७ ॥
 सकृज्जाह्नन्ति राजानः सकृज्जाह्नन्ति साधवः । सकृत्कन्याः प्रदीयन्ते त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् ॥ १२८ ॥
 पितृपादैः प्रदत्ताः स्मस्तस्मादप्यज्ञसूने । स एव गतिरस्माकं वयं तच्च राजीविताः ॥ १२९ ॥
 प्रव्रज्यामितरत्रापि यद्यज्जम्बूः करिष्यति । तदेव पत्तित्रकानामस्माकमपि युज्यते ॥ १३० ॥
 ते कन्यापितरौ जम्बूपितुराख्यापयन्निति । सज्जीभवन्तूवाहाय प्रमाणं प्रथमं वचः ॥ १३१ ॥
 ततो नैमित्तिकमुखात्तैरिन्त्यैरुपपन्नेषु च । विवाहलग्नं निर्णिन्ये तद्दिनात्सप्तमे दिने ॥ १३२ ॥
 महेन्द्र्या प्रातर इय तेऽथावप्येकचेतसः । मग्न्यु कारयामासुः स्फारमुवाहमरूपम् ॥ १३३ ॥
 विचित्रवर्णैर्वीसोत्रिरुल्लोचस्तत्र चाभवत् । सन्ध्यात्रयखण्डैराकृष्टैरन्तरिक्षतल्लादिव ॥ १३४ ॥
 तत्रोच्चलीकृतान्याजान्मुक्तादामानि सव्यतः । स्वकीयमंगुसर्वस्वं न्यासीकृतमिवेन्द्रुना ॥ १३५ ॥

तोरणैर्नितरां तारैर्यातान्दोखितपद्मैः । मरुण्योऽज्राघराह्वानसन्ज्ञामिव विपञ्चयन् ॥ १३६ ॥
 शुशुभे मरुण्यो विष्वक्स्वस्तिकन्यस्तमौक्तिकैः । उषवीजावलिखितोद्भूत्यै मङ्गलशाखिनाम् ॥ १३७ ॥
 अर्द्धेऽपि यणिके जम्बूमुहूर्ते दोषवर्जिते । कौसुमन्वसनाः सोऽज्रादवाद्यातं स्वार्थमा ॥ १३८ ॥
 कन्यका अपि ताः क्षिप्वा यणिके नाचरन्वहिः । विधिवन्मङ्गलज्ञानमकार्यन्त शुभे क्षणे ॥ १३९ ॥
 कुमारश्च कुमार्यश्च स्वस्वस्थानस्थिता अथ । आसन्नोत्पाटनीत्याशु मुञ्चन्त इव कुन्तलाः ॥ १४० ॥
 स्नातस्यर्पचसूनोश्च न्याय्यमानाः पयो वधुः । कर्पूरगरुधूमेनोत्तंसलीक्षां वितन्वता ॥ १४१ ॥
 केशाञ्जम्बूकुमारस्य गन्धकार्योऽध्यवासयन् । जात्याश्वकन्धरावक्रो धम्मिहो मूर्धन्यवध्यत ॥ १४२ ॥
 गन्धकारिकया तस्य सुमनोदामगर्जितः । जात्याश्वकन्धरावक्रो धम्मिहो मूर्धन्यवध्यत ॥ १४३ ॥
 पर्यधाञ्जारिणीसुस्तारे मौक्तिककुण्डले । मुखाब्जप्रान्तविश्रान्तमरालमिश्रुनश्रिणी ॥ १४४ ॥
 मुक्ताहारं परिधे जम्बूरानाजितम्बितम् । लावण्यसरितः फेनबुद्बुदावखिसन्निभम् ॥ १४५ ॥
 स चन्दनविलिप्ताङ्गः सर्वार्ङ्गामुकमौक्तिकः । राकाशशङ्खवत्तारामाद्यानिः शुशुभे चतुशम् ॥ १४६ ॥
 देवदूत्ये श्यादूत्ये सदशे श्वेतवाससी । विवाहमङ्गलकृते पर्यधादुपजात्मजः ॥ १४७ ॥
 अथ जात्याश्वमारूढो मायूरतपवारणः । आत्मतुल्यवयोवेषानुचरः परिवारितः ॥ १४८ ॥
 नीरङ्गीतन्नवदनो गीयमानोरुमङ्गलः । उत्तार्यमाणखणो वधूटीन्यां च पार्श्वयोः ॥ १४९ ॥
 निनदन्मङ्गलातोद्यः पठन्मङ्गलपाठकः । विवाहमण्डपधारमार्थिचित्स्वरितं ययौ ॥ १५० ॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥

१ उदयकालीनातपः २ कर्णाभरणचेष्टां

दद्यादिमङ्गलद्रव्यैर्ददार्घ्यं सुवासिनी । तत्र जम्बूकुमारस्य मारस्येव वपुष्मतः ॥ १५१ ॥
 शरावसम्पुटं धारि वह्निगर्भितमंद्बिणा । नृद्वक्त्या सोऽगान्मातृगृहं गृहं कल्याणसम्पदः ॥ १५२ ॥
 ततस्ताञ्चिः कुमारीचिस्तत्रासित्वा सहाष्टञ्चिः । जम्बूकुमारः प्रत्येह्वारकौतुकोघाहमङ्गलम् ॥ १५३ ॥
 ततश्च लग्नवेद्यायां गत्वा चतुरिकान्तरे । आर्पञ्चिः पर्यणैपीत्ताः पित्रोरनुनिनीपया ॥ १५४ ॥
 तारामेक्षकं हृष्टा कौतुकेषु ससम्भ्रमा । सन्तुष्टा मङ्गलावर्त्ते मधुपर्कं स्मितानना ॥ १५५ ॥
 यौतेके सावधाना च कृतितन्यग्रजमोक्षणे । वाष्पायिता प्रणामेऽङ्कारोपणेऽत्यन्तनिर्वृता ॥ १५६ ॥
 अपत्योघाहकल्याणसुखमित्याप धारिणी । स्युः पुरन्ध्रयो हि नीरन्ध्रमुदोऽपत्ये विवाहिते ॥ १५७ ॥
 त्रिजिर्विशेषकं ॥

विवाहानन्तरं तासां वधूनां च वरस्य च । यौतेकं तदचूयेन सौवर्णैः क्रियतेऽचक्षुः ॥ १५८ ॥
 ततो मङ्गलदीपेन समाजसहचारिणा । गायन्तीञ्चिः कुलस्त्रीञ्चिः कैंदं धवलमङ्गलम् ॥ १५९ ॥
 पुरो मङ्गलतूर्यैश्च वाद्यमानैः कलस्वरम् । सङ्गीतकेन न्रवता तूर्यत्रयमनोरमम् ॥ १६० ॥
 हृष्टैर्यैष्टैः कनिष्ठैश्च वन्धुञ्चिः पार्श्वयायिञ्चिः । जम्बूजगाम स्वं धाम ताञ्चिरूढाञ्जिरावृतः ॥ १६१ ॥
 त्रिजिर्विशेषकं ॥

आदितो वन्दितवतां सर्वज्ञं कुलदेवताम् । वधूवराणामन्नवदथ कङ्कणमोरुणम् ॥ १६२ ॥
 धारिण्युपचदत्ताभ्यां हृष्टाभ्यां तदनन्तरम् । अकारि पूजा देवस्य जम्बूद्वीपपतेः स्वयम् ॥ १६३ ॥

१ कामदेवस्य २ पहेरामणी इतिलोके ३ सांद्रहर्षो ४ मधुरम् ५ गीतं नृत्यं वाजिन्त्रं चेति ६ परिणीताभिः

ततो जम्बूकुमारोऽपि सर्वालङ्कारचूषितः । वासागारमुपेयाय पक्षीचिस्ताजिरावृतः ॥ १६४ ॥
 सकलत्रोऽपि तत्रास्थादार्पणचर्चयचृत । विकारहेतौ पार्श्वस्येऽप्यविकारा महाशयाः ॥ १६५ ॥
 इतश्चात्रैव ऋतेऽस्त्युषविन्ध्याद्विपचनम् । नाम्ना जयपुरं तत्र विन्ध्यो नामाजवन्नृपः ॥ १६६ ॥
 छत्रायचूतां तनयौ प्रथितौ तस्य नृपतेः । आख्यया प्रजयो ज्ञायान्प्रभुनामा तु कन्यसः ॥ १६७ ॥
 राग्यं जयपुराधीशोऽन्यदा केनापि हेतुना । प्रजये सत्यपि ज्येष्ठे प्रजवेऽदात्कनीयसे ॥ १६८ ॥
 प्रजयोऽप्यजिमानेन निर्गत्य नगरात्ततः । संनिवेशं विधायास्याविन्ध्याक्षेविपमायनौ ॥ १६९ ॥
 स रात्रखननैर्वन्दिमहर्णैर्वत्सपानैः । चौरैः प्रकारैरन्यैश्च जिजीव सपरिच्छदः ॥ १७० ॥
 एतय विज्ञपयामासुश्चरास्तस्य परेद्यवि । क्वञ्चि जम्बूकुमारस्य श्रीदस्याप्युपहासिनीम् ॥ १७१ ॥
 विवाहमद्भुते चास्य महेज्यान्मिदितान्यदूहन् । कथयामासुरत्यर्थमर्थचिन्तामणीनिव ॥ १७२ ॥
 अथस्यापनिकाताढोद्घाटिनीभ्यां समन्वितः । विद्याभ्यां स तदैवागाद्धारिणीतनयौकसि ॥ १७३ ॥
 अथावस्थापनिकया विद्यया विन्ध्यराजजः । जाग्रतं सकलं लोकं जम्बूवर्जमसूयुत ॥ १७४ ॥
 सा विद्या प्राञ्जयत्तस्मै प्राञ्जयपुण्यजुषे न हि । प्रायः पुण्याधिकानां हि न शक्नोऽप्यलमापदे ॥ १७५ ॥
 ततो निज्जायमाणानां सर्वेषामपि दस्युजिः । अलङ्कारादिसर्वस्वमाधुतुंमुपचक्रमे ॥ १७६ ॥
 दुष्टाढाकेष्वपि लुपटसु स च जम्बूर्महामनाः । न चुकोप न चुकोज लीलया त्विदमन्यधात् ॥ १७७ ॥
 शायानमिह विभ्यस्तं निमन्त्रितमिमं जनम् । ज्ञो ज्ञोः स्पृशत मा स्मैषां जाग्रदेषोऽस्मियामिकः ॥ १७८ ॥

१ वलाद् गृहीतुम्

महापुण्यप्रज्ञावस्य तस्याथ वक्षसेदृशा । ते चौराः स्तब्धवपुषोऽञ्जवन् क्षेप्यमया इव ॥ १७९ ॥
ददर्श धारिणीसूनुं प्रज्ञवोऽपि निज्राद्ययन् । पत्नीचिरन्वितं तान्निः करेणुन्निरिव क्षिपम् ॥ १८० ॥
कथयामास चात्मानं विन्ध्यराजसुतोऽस्म्यहम् । महात्मन्प्रज्ञवो नाम सख्येनानुगृहाण माम् ॥ १८१ ॥
वयस्य देहि मे विद्यां स्तम्भनीं मोक्षणीमपि । अथस्वापनिकातालोदूघाटिन्यौ ते ददाम्यहम् ॥ १८२ ॥
जन्मरूचे प्रज्ञातेऽहं प्रज्ञयाद्यायपि प्रियाः । नवोढा अपि हि त्यक्त्वा प्रव्रजिष्यामि निर्ममः ॥ १८३ ॥
इदानीमप्यहं ज्ञावयतीभूतोऽस्मि तेन ज्ञोः । प्रज्ञव प्राज्ञयन्नेयमवस्वापनिका मयि ॥ १८४ ॥
त्यद्यामि लक्ष्मीं तृणयत्नातर्जितरिमाहम् । तत् किं मे विद्यया कार्यं निरीहस्य वपुष्यपि ॥ १८५ ॥
तामवस्वापिनीं विद्यां संवृत्य प्रज्ञवोऽपि हि । प्रणम्य धारिणीपुत्रमुवाच रचिताञ्जलिः ॥ १८६ ॥
सखे सुखं वैपयिकं भुङ्गाञ्जिनवयौवनः । अनुकम्पस्व चेमासु नवोढासु विवेक्यसि ॥ १८७ ॥
इमाञ्चिः सह सुञ्चूचिर्नुक्तोक्तगफलो जव । शोचिष्यते परित्रज्याभ्युपात्ता तदनन्तरम् ॥ १८८ ॥
ऊचे जन्मूकुमारोऽपि सुखं विपयज्ञोगजम् । अपायबहुलं स्वल्पं तेन किं दुःखहेतुना ॥ १८९ ॥
सुखं विपयसेवायामत्यल्पं सर्पपादपि । दुःखं तु देहिनः प्राज्यं मधुविन्क्षादिपुंसवत् ॥ १९० ॥
तथा हि पुरुषः कोऽपि देशादेशं परित्रमन् । सार्थेनाविद्वदर्थो चौरयादोमहानदीम् ॥ १९१ ॥
तं सार्थं द्रुष्टितुं तत्र चौरव्याघ्रा दघाविरे । मृगवच्च पलायन्त सर्वे सार्थनिकासिनः ॥ १९२ ॥
सार्थाद्धीनः स तु पुमान्प्रविवेश महादवीम् । आकल्लमगतैः प्राणैरभ्युद्यत्कूपवारिवत् ॥ १९३ ॥

उच्चैस्तरो गिरिषि प्रह्वरन्मदनिर्जरः । उदस्तहस्तोऽत्राणीव प्रग्रंशयितुमम्बरात् ॥ १९४ ॥
 न्येग्रयन्दमामंह्रियतैरन्तःशुषिरिणीमिव । आध्मातताघताघास्यो गर्जन्नृजितमन्दवत् ॥ १९५ ॥
 सादाद्यम इव क्रोधाडुद्धुरो वनसिन्धुरः । वराकं कान्दिशीकं तं पुरुषं प्रत्यधावत ॥ १९६ ॥ त्रिजिर्विशेषकं
 मारयिव्याम्यहं याहि याहीति प्रेरयन्निव । जघान तं मुहुः पृष्ठे वारणः करशीकैरः ॥ १९७ ॥
 स पुमान् कन्डुक इव निपतद्युतपतन्निवा । प्रासप्रायो द्वियेनाप तृणह्वन्नमथावटम् ॥ १९८ ॥
 गजोऽवश्यं जीवितहृत् कूपे जीयामि जातुचित् । इति सोऽदात्तत्र ऊष्णं जीतिताशा हि दुस्त्यजा ॥ १९९ ॥
 वटोऽनटतटे चाञ्चूत्तत्यादश्चैक आयतः । खम्बमानोऽञ्चवल्कूपमध्ये पुजगन्नोगवत् ॥ २०० ॥
 स पुमान्निपतन्कूपे प्राप तत्पादमन्तरा । आसम्ब्य खम्बमानोऽस्थाञ्जुगद्धघटीनिचः ॥ २०१ ॥
 करं प्रक्षिप्य कूपान्तः करी पस्पर्शं तद्विरः । नाशफत्तु तमादातुं मन्दन्नाग्य इवौषधीम् ॥ २०२ ॥
 दत्तदृष्टिरधोन्नागे जागधेयविवर्जितः । कूपस्यान्तरजगरं गरीयसं ददर्श सः ॥ २०३ ॥
 पतत्कवखवुल्ला तं निरीक्ष्याजगरोऽपि सः । कूपान्तरपरं कूपमिव वक्त्र व्यकासयत् ॥ २०४ ॥
 चतुर्वर्षेपि हि पक्षेऽनु चतुरोऽद्दीन्ददर्श सः । काक्षिन्दीसोदैरस्येव वाणान्प्राणापहारिणः ॥ २०५ ॥
 उत्फणाः फणिनस्ते तु तं दष्टुं दुष्टचेतसः । फुत्कारपवनानास्यैरमुचन्धमनीनिजैः ॥ २०६ ॥
 वटप्ररोहं तं तेषुं मूपकी क्षौ सितासितौ । चटच्छेदति चक्राते दन्तककचगोचरम् ॥ २०७ ॥
 श्वानामुवन्युमासं तं सोऽपि मत्तो मतद्भजः । जघान वटशाखां तां वटमुत्पाटयन्निव ॥ २०८ ॥

१ ऊर्ध्वीकृतशुडादड २ नमयन् ३ यमस्येव

घटस्यान्दोऽयमानेन पादेन स पुमान्दृढम् । पाष्ठां हि वन्धं तन्वानो नियुष्मिव निर्ममे ॥ २०९ ॥
 गजेन हन्यमानायाः शाखाया मधुमक्षिकाः । मधुमक्षकमुत्सृज्योद्भिन्निरे तोमराननाः ॥ २१० ॥
 मक्षिकास्ता ददंशुस्तं लोहसन्दंशसन्निभैः । तुण्डैः कीक्सविश्रान्तैर्जीवाकृष्टिपरैरिव ॥ २११ ॥
 छत्पक्ष्मक्षिकारुक्सर्वाङ्गः स पुमांस्तदा । कुतपक्ष्म इवावदि कूर्पात्रिगन्तुमुत्सुकः ॥ २१२ ॥
 वदस्थमधुकोशाच्च मधुविन्दुमुर्धुमुद्गुः । ललाटे न्यपतत्तस्य वार्धोन्या वारिविन्दुवत् ॥ २१३ ॥
 मधुविन्दुस्तस्य जालालुनित्वा प्राविशन्मुखे । स तदास्वादमास्वाद्य सुखं महदमन्यत ॥ २१४ ॥

श्रूयतां प्रजयामुच्य दृष्टान्तस्य च ज्ञावना । यः पुमान्स हि संसारी यादवी सा तु संसृतिः ॥ २१५ ॥
 यो गजो स पुनर्मृग्युर्थः कूपो मर्त्यजन्म तत् । योऽजगरः स नरको येऽहयस्ते क्रुधादयः ॥ २१६ ॥
 वटपादो यस्तदायुर्मूपकौ यौ सितासितौ । तौ शुक्लकृष्णौ द्वौ पक्षावायुश्चेदपरायणौ ॥ २१७ ॥
 या मक्षिका व्याधयस्ते मधुविन्दुस्तु यः सखे । तवै सुखं वैपयिकं तत्र रण्येत कः सुधीः ॥ २१८ ॥
 चतुर्भिः कक्षापकं ॥

देवो विद्याधरो वापि यदि कूपात्तमुद्धरेत् । तत् किमिहेदथ न वा स पुमान्दैवदूषितः ॥ २१९ ॥
 प्रजवः स्माह को नाम निमज्जान्विपदर्षवे । नेहेत्तरणरुसदृशमुपकारपरं नरम् ॥ २२० ॥
 जम्बूरुवाच तदहमपारे जवसागरे । किं निमज्जामि गणचूदेवे सत्यपि तारके ॥ २२१ ॥
 प्रजवोऽज्जिदधे घ्रातः स्नेहलौ पितरौ निजौ । अनुरक्ताश्च गृहिणीः कथं त्यक्ष्यसि निष्ठुरः ॥ २२२ ॥

जम्बून्चे च को वन्धुर्निर्गन्धोऽन्यथुरप्यहो । कुबेरदत्तवयसात् कर्मणा खलु वध्यते ॥ २२३ ॥
 तथा हि मथुरापुर्यामैकाग्रज्जणिकोत्तमा । नाम्ना कुबेरसेनेति सेनातुह्या मनोयुवः ॥ २२४ ॥
 सा च प्रथमगर्ज्जिता नितान्तं खेदिता सती । वैद्यस्य दर्शिता मात्रा द्वेदो हि शरणं निपक् ॥ २२५ ॥
 स्नायुस्पन्दादिना वैद्यस्तां विहाय निरामयाम् । उवाच नास्या रोगोऽस्ति किं त्येतत् क्लेशकारणम् २२६ ॥
 अस्या हि युग्ममुरपन्नमुदरेऽस्ति सुदुर्बलम् । खेदस्तद्धेतुको जावी स पुनः प्रसवावधिः ॥ २२७ ॥
 मातापुत्राच तां घत्से गर्ज्जते ते पातयाम्यहम् । प्राणपायप्रतिश्रुवा रक्षितेनापि तेन किम् ॥ २२८ ॥
 वैद्योचे स्वस्ति गर्जाय सहित्ये क्लेशमप्यहम् । सूकरी ह्यसकृद्वहपत्यसूः सापि जीवति ॥ २२९ ॥
 गर्ज्जद्विशं सहित्वा च समये गणिकाऽपि सा । दारकं दारिकां चापि प्रातृजाणे अजीजनत् ॥ २३० ॥
 माता प्रोवाच गणिकामपत्ये वैरिणी तव । यकान्यामुदरस्थान्यां मृत्युघारेऽसि धारिता ॥ २३१ ॥
 युग्मं स्तनन्धयमिदं जावि यौवनहृत्तव । वेद्याश्च यौवनाजीवा जीववद्गु यौवनम् ॥ २३२ ॥
 छदरात्पतितं युग्ममिदं घत्से पुरीषवत् । गहिस्त्याजय मा मोहं कार्पांरेष क्रमो हि नः ॥ २३३ ॥
 वैद्योचे यद्यपि ह्येवं तथाप्यग्न विद्वन्व्यताम् । दशाहं यावदेतौ च दारकौ पोषयाम्यहम् ॥ २३४ ॥
 फयश्चिदप्यनुज्ञाता सा मात्रा पणसुन्दरी । स्तन्यदानेन तौ बालावर्द्धनिशमयोपयत् ॥ २३५ ॥
 एवं च बालकौ तस्याः बालयन्त्या दिवानिशम् । कासरात्रिप्रैतीकाशमेकादशमष्टदिनम् ॥ २३६ ॥
 कुबेरदत्तकुबेरदत्तानामाङ्किते छत्रे । मुञ्चिके कारयित्वा च तदङ्गुल्योन्यधत्त सा ॥ २३७ ॥

ततश्चाकारयद्गुरुपेठा बुद्ध्या पटीयसी । रत्नैश्च पूरयित्वा ता तत्र तौ बालकौ न्यधात् ॥ २३७ ॥
पेठा प्रावाह्यत्ता च प्रवाहे यागुने स्वयम् । जगाम निरपायं च सा तरन्ती मरालवत् ॥ २३८ ॥
कुबेरसेनापि ततो व्याधुष्य स्वगृहं ययौ । अपत्ययोर्ददानेव नयनाञ्जलिर्जिह्वलम् ॥ २३९ ॥
मञ्जूषा शौर्यनगरघारे प्राप्ता दिवामुखे । उज्जान्यामिन्त्यपुत्राज्या ददशे जगृहे च सा ॥ २४० ॥
अपश्यता च तन्मध्ये तं बालं बालिका च ताम् । एको बालमुपादत्त बालिकामपरः पुनः ॥ २४१ ॥
तौ विदाश्चक्रतुः पाणिमुञ्जिकाक्षरदर्शनात् । कुबेरदत्तकुबेरदत्ताख्यौ खल्विमाविति ॥ २४२ ॥
ताबुज्जावप्यवर्धेतामिन्त्ययोः सदनै तयोः । रथ्यमाणौ प्रयत्नेन स्वाम्यर्पितनिधानवत् ॥ २४३ ॥
कदाविदौ क्रमेणार्जौ तौ षावपि वञ्चरतुः । प्रपेदाते चाजिनवं यौवनं रूपपावनम् ॥ २४४ ॥
अनुरूपाविमावेवेतीज्याज्या परया मुदा । तयोरेव मिथोऽकारि पाणिग्रहमदोत्सवः ॥ २४५ ॥
वैदग्ध्यशिक्षागुरुणा यौवनेनोपलिप्तयोः । तयोरङ्गाधिरूढोऽञ्जुनारीवाहनः स्मरः ॥ २४६ ॥
वधूवरान्यामन्येद्युर्दूतक्रीना प्रचक्रमे । ताज्या परस्पोन्मीलत्प्रेमवारितरङ्गिणी ॥ २४७ ॥
कुबेरदत्तस्य करात्प्रस्तावे कापि मुञ्जिका । सख्या कुबेरदत्तायाः करोत्सङ्गे न्यधीयत ॥ २४८ ॥
करस्थितामूर्मिका ता परीक्ष्यमिव नाणकम् । कुबेरदत्ता प्रैक्षिष्ट पर्यस्यन्ती मुहुर्मुहुः ॥ २४९ ॥
कुबेरदत्ता दध्यौ च प्रयत्नादियमूर्मिका । विदेशघटिता ज्ञाति चोर्मिकान्तरदर्शनात् ॥ २५० ॥
ततस्तामूर्मिकां स्वा च सा पश्यन्ती मुहुर्मुहुः । चिन्तावेशात्स्फुरत्काया निश्चिकायेति चेतसि ॥ २५१ ॥

१ निर्दिष्टम् । २ परित उल्लिख्यती ।

एकत्र देशे घटिते चैकेन तुलया समे । समानलिपिनाम्नी द्वे ऊर्मिके सोदरे द्वे ॥ ३५३ ॥
 कुबेरदत्तश्चाहं च तद्वावप्यूर्मिके द्वे । अत्यन्तं रूपसदृशौ त्रातृत्राणमे न संशयः ॥ ३५४ ॥
 अन्यनूनाधिकसर्वाद्वावां युगलजौ खलु । दैवेन कारितौ हन्त विवाहाकृत्यमीदृशम् ॥ ३५५ ॥
 जनकेन जनन्या या हयोरप्यावयोर्धुवम् । समेनापत्यवात्सल्येनोर्मिके कारिते समे ॥ ३५६ ॥
 सोदरौ यत्त एवावां तत्त एव निरन्तरम् । नास्मिन्मे पतिधीर्नास्य पत्नीधीर्मय्यजायत ॥ ३५७ ॥
 कुबेरदत्ता ध्यात्वैवं तथेति कृतनिश्चया । करे कुबेरदत्तस्य क्षिपति स्मोर्मिकाप्ययम् ॥ ३५८ ॥
 कुबेरदत्तोऽपि तथैवोर्मिकाप्यदर्शनात् । चिन्तासन्तानमासाद्य विपसाद सदाशयः ॥ ३५९ ॥
 ततः कुबेरदत्तायास्तां समप्योर्मिकां सुधीः । गत्वा दत्त्वा च शपथमिति पप्रच्छ मातरम् ॥ ३६० ॥
 किमौरसोऽपविज्ञे वा दन्निमः कृत्रिमोऽथवा । अन्यो वा तव पुत्रोऽस्मि पुत्रा हि बहुधा किल ॥ ३६१ ॥
 आग्रहग्रहिणीञ्चूय पृष्ठतस्तस्य चाम्बिका । मञ्जूयाप्राप्तितः सर्वो कथयामास तां कथाम् ॥ ३६२ ॥
 कुबेरोऽप्यवदन्मातः किमकृत्यमिदं कृतम् । ज्ञात्वापि युग्मजन्मानावावां यत्परिणायितौ ॥ ३६३ ॥
 सैव माता वरं माता या पोषितुमनीश्वरी । स्वन्नाग्यन्नाजनीकृत्य तत्याजावां नदीरये ॥ ३६४ ॥
 नदीरयो हि मृत्यै स्यान्नाकृत्यकरणाय तु । जीवितान्मरणं श्रेयो न जीवितमकृत्यकृत ॥ ३६५ ॥
 व्याजहार जनन्येवं युवयोरतिहारिणा । रूपेणत्यनुरूपेण मोहिताः स्मोऽल्पमेधसः ॥ ३६६ ॥
 तवानुरूपा नो कन्या तां विना काप्यदृश्यत । तस्या अप्यनुरूपस्त्वामृते कोऽपि वरो न हि ॥ ३६७ ॥

१ मातापितृभ्यां त्यक्तः । २ दत्तकः ।

पाणिग्रहणमेवैकमद्यापि युवयोरप्रहृत । न पुनः पापकर्मान्यत्पुंस्त्रीसम्बन्धसम्भवम् ॥ २६८ ॥
 अद्यापि हि कुमारस्त्वं कुमार्यद्यापि सा तथा । स्वस्ति तस्यै प्रातृज्जाएरुक्त्यामाख्याय मुखं ताम् ॥ २६९ ॥
 व्यवहाराय दिग्यात्रां चिकीर्षन्नासि सुन्दर । हेमेण कृत्वा तां शीघ्रभागहरेस्सदाशिषा ॥ २७० ॥
 समागतस्य हेमेण करिष्ये तव दारक । महोत्सवेन वीवाहमन्यया सह कन्यया ॥ २७१ ॥
 ततः कुवेरदत्तोऽपि वदन्नोमिति धर्मधीः । गत्वा कुवेरदत्तायै तमाख्याति स्म निर्णयम् ॥ २७२ ॥
 ऊचे च पित्रोः सदनं याहि जज्ञे जगिन्यसि । विवेकिन्यसि ददासि तद्यथोचितमाचरेः ॥ २७३ ॥
 पितृभ्यां वञ्चितावेवमावां किं कुर्वहे स्वसः । तयोर्न दोषोऽयमियमावयोर्नोचितव्यता ॥ २७४ ॥
 पितरो हि यथापत्यं विक्रीणन्ति त्यजन्ति वा । आह्नापयन्त्यकृत्येऽपि तथा तद्द्वयकर्मणे ॥ २७५ ॥
 कुवेरदत्तस्तामेवमग्निधाय विहाय च । पथ्यज्जाण्डमुपादाय जगाम मथुरापुरीम् ॥ २७६ ॥
 तत्र च व्यवहारेण सोऽर्थमत्यर्थमार्जयत् । उवास च चिरं स्वैरं विलसन्त्यौवनोचितम् ॥ २७७ ॥
 अन्येद्युर्जविणं दत्त्वा रूपदावल्लशाखिनीम् । कुवेरसेनां गणिकां तां कदव्रीचकार सः ॥ २७८ ॥
 कुवेरसेनया सार्धं तस्य वैपयिकं सुखम् । द्युज्जानस्य सुतो जज्ञे दैवनाटकमीदृशम् ॥ २७९ ॥

तदा कुवेरदत्तापि गत्वा पप्रञ्च मातरम् । मातापि हि तथैवाख्यन्मञ्जूपाप्राप्तिः कथाम् ॥ २८० ॥
 सद्यो निर्वेदमासाद्य स्वकीयकथया तथा । कुवेरदत्ता प्राव्राजीत्तपस्तेपे च दुस्तपम् ॥ २८१ ॥
 तामूर्मिकां तु सङ्क्षोष्य प्रव्रजन्ती मुभोच सा । व्याहारीं च प्रवर्तिन्या सहमाना परीपहन् ॥ २८२ ॥

१ तत्कर्मणामेव दोषः ।

तस्याश्वाखण्डपसः प्रवर्तिन्युपदेशतः । पुष्पं तपोविटपिनोऽवधिज्ञानमजायत ॥ २०३ ॥
 कुबेरदत्तोऽस्ति कथमिति चिन्तयति स्म सा । कुबेरसेनासङ्क्रान्त्या सपुत्रं तं ददर्श च ॥ २०४ ॥
 अतथा सा शुशोचैवमहो मम सहोदरः । अकृत्यपङ्कनिर्मग्नो वराह इव तिष्ठति ॥ २०५ ॥
 इति तत्प्रतिवोधार्थमियाय मथुरापुरीम् । समेता संयतीभिः सा करुणारससारणिः ॥ २०६ ॥
 आर्या कुबेरदत्तापि धर्मलाजपुरःसरम् । पार्श्वे कुबेरसेनायाः प्रतिश्रयमयाचत ॥ २०७ ॥
 प्राणम्य सेनाप्यवददौर्ध्वेऽहं पणसुन्दरी । समग्रत्येकपतित्वेन पुनः कुलवधूरिव ॥ २०८ ॥
 कुलीनपतिसंसर्गाकुलस्त्रीत्रेप एव मे । कुलीनाचरितेनापि प्रसादाहोस्मि वः खलु ॥ २०९ ॥
 तदितो मङ्गुहाज्यर्णे प्रतिगृह्य प्रतिश्रयम् । संनिधिस्था ज्वत मे संदेष्टा इव दैवताः ॥ २१० ॥
 ततश्च सपरीवारा तस्याः कट्याणकामधुक् । कुबेरदत्ता तद्दत्तवसतावयसत्सुखम् ॥ २११ ॥
 कुबेरसेनाप्यर्चं स्वं तत्रागत्य दिवानिशम् । आर्यायाः पादपद्माग्रे लुण्ठन्तममुचुविवि ॥ २१२ ॥
 बुध्येत यो यथा जन्तुस्तं तथा बोधयेदिति । आर्या तत्प्रतिवोधार्थं तं बालमुदलापयत् ॥ २१३ ॥
 ब्रातासि तनुजन्मासि वरस्यावरजोऽसि च । ब्रातृव्योऽसि पितृव्योऽसि पुत्रपुत्रोऽसि चार्जक ॥ २१४ ॥
 यश्च ते बालक पिता स मे ज्वति सोदरः । पिता पितामहो जर्ता तनयः श्वशुरोऽपि च ॥ २१५ ॥
 या च बालक ते माता सा मे माता पितामही । ब्रातृजाया वधूः श्वश्रूः सपत्नी च भवत्यहो ॥ २१६ ॥
 कुबेरदत्तः तनुत्वा जगादार्ये किमीदृशम् । परस्परविरुद्धार्थे ज्ञापसे विस्मितोऽस्म्यहम् ॥ २१७ ॥
 आर्योचे मम बालोऽयं ब्रातृका जननी यतः । वदामि तनुजन्मानममुं मत्पतिसुरिति ॥ २१८ ॥

मज्जुः सोदर इति देवरोऽपि जवत्यसौ । ब्रातुस्तनय इति च ब्रातृव्यं कीर्तयाम्यमुम् ॥ ३७९ ॥
 पितृव्यश्चैप जवति ब्राता मातृपतेरिति । पुत्रः सपत्नीपुत्रस्येत्यसौ पीत्रो मयोदितः ॥ ३८० ॥
 योऽस्य यक्षा स मे ब्राता माता ह्येका यदावयोः । अस्य तातश्च मे तातो भर्ता मातुरञ्चरिति ॥ ३८१ ॥
 पितृव्यस्य पितेत्येनमुद्गोषामि पितामहम् । परिणीताहममुना ह्यसीति पतिरेप मे ॥ ३८२ ॥
 ममैप तनुजन्मा च सपत्नीकुक्षिचूरिति । देवरस्य पितेत्येप जवति श्वशुरोऽपि हि ॥ ३८३ ॥
 यास्यान्वा सा ममाप्यन्वा तथा जातास्म्यहं यतः । पितृव्यकस्य मातेति मम सापि पितामही ॥ ३८४ ॥
 ब्रातृजायापि जवति मज्जातुर्यह्णीत्यसौ । सपत्नीतनयस्यैषा गृहिणीति चधूरपि ॥ ३८५ ॥
 माता पत्युर्मदीयस्येत्यसौ श्वशुरसंज्ञयम् । चर्तुर्नार्थो द्वितीयेयमिति जाता सपत्न्यपि ॥ ३८६ ॥
 इत्युक्त्वा सार्षपामास स्वां कुबेराय मुञ्जिकाम् । तां हृष्टा सोऽपि तं सर्वं जज्ञे सम्बन्धविह्वयम् ॥ ३८७ ॥
 कुबेरदत्तः संवेगमासाद्य प्राग्रजत्तदा । तपस्तप्ता च मृत्वा च स्वर्वधूनामतिथ्यञ्चत् ॥ ३८८ ॥
 कुबेरसेनापि तदा श्राधिकात्वमशिश्नयत् । आर्या भवतिनीपार्थं पुनरेव जगाम सा ॥ ३८९ ॥
 एवं च यः स्वयमपि कर्मणां हन्त यध्यते । शुक्ताविव रजतधीर्भूढानां तत्र बन्धुधीः ॥ ३९० ॥
 यः स्वयं बन्धुरहितोऽन्येयां यो बन्धुमोक्षकः । स ह्यमाश्रमणो बन्धुरन्ये नान्नैव बन्धवः ॥ ३९१ ॥
 भूयोऽपि प्रजवः प्रोचे ओ कुमार निजान्पितॄन् । दुर्गतौ पततस्त्रातुं पुत्रमुत्पादयात्मनः ॥ ३९२ ॥
 पितरो यान्ति नरकेऽवश्यं संतानवर्जिताः । तदसञ्जातपुत्रस्त्वं पितृणान्मुच्यसे न हि ॥ ३९३ ॥

जम्बूजगाद मोहोऽयं यत्पुत्रात्पितृतारणम् । ओ महेश्वरदत्तोऽत्र सार्थवाहो निर्दर्शनम् ॥ ३१४ ॥
 तथा हि तामसिह्याख्यपुर्यां सार्थपतिः पुरा । श्रीमानजायत महेश्वरदत्तोऽज्जिघानतः ॥ ३१५ ॥
 तस्य चाञ्जूनयिता समुजो नाम विश्रुतः । अजातवृषिर्वित्तेषु समुज इव वारिषु ॥ ३१६ ॥
 मायाप्रपञ्चबहुला बहुला नाम तस्य च । अर्थमातेव माताञ्जुदजातविपुलाशया ॥ ३१७ ॥
 लोन्नायकरगर्तोऽर्थसञ्चयव्यसनी स तु । पिता तस्य विपद्याञ्जुद्देशे तत्रैव सैरिर्ज्ञेः ॥ ३१८ ॥
 पत्युश्च मरणादार्त्तध्यानानलपतङ्गताम् । जग्मुषी तस्य मातापि मृत्वा तत्रैव शुन्यभूत् ॥ ३१९ ॥
 महेश्वरस्य गृहिणी नामधेयेन गाङ्गिला । महेश्वरस्य गौरीवाचवत्सौजाग्यजन्मभूः ॥ ३२० ॥
 श्वश्रूश्चशुरहीना च यस्यत्येकाकिनी गृहे । स्वच्छन्दचारिण्यज्जवदरल्ये हरिणीव सा ॥ ३२१ ॥
 पतिं वञ्चयमाना च रेमे पुंसा परेण सा । एकाकिनीनां नारीणां सतीत्वं हि कियच्चिरम् ॥ ३२२ ॥
 एकाकिनी रहस्याश्च दृष्ट्वा मकरकेतनः । योषितो हि प्रहरति निर्जीक इव निर्जरम् ॥ ३२३ ॥
 तस्यां च रममाणायाम् परपुंसा निरङ्कुशम् । अकस्मादन्यदा दाराधेश्मन्यागान्महेश्वरः ॥ ३२४ ॥
 पुंश्चन्द्र्युपपत्ती दृष्ट्वा तौ च विस्मस्तकुन्तलौ । रतायासञ्चरौ कम्प्रजङ्घावुञ्चान्तलोचनौ ॥ ३२५ ॥
 परावर्तत्तसंन्यानावगृहीतोत्तरीयकौ । नम्रप्रायौ स्वलत्पादौ कान्दिशीकौ बभूवतुः ॥ ३२६ ॥ युग्मम् ॥
 जारं केशेषु दधेऽथ जङ्गूकमिव लुब्धकः । जघान च चपेटाञ्जिभूतार्त्तमिव मान्त्रिकः ॥ ३२७ ॥
 ममर्द पादघातैश्च मृत्पिण्डमिव कुम्भकृत् । यथा चाताडयधेश्मप्रविष्टमिव कुङ्कुमम् ॥ ३२८ ॥

१ दृष्टान्तः । २ महिषः । ३ रीछ इति लोके ।

किं बहुनार्धपरासुमिव चक्रे महेश्वरः । चौरैऽपि न तथा कोपो यथा जारे मनस्विनाम् ॥ ३२ए ॥
 महेश्वरेण रुष्टेन कृतान्तस्येव वन्धुना । सोऽथार्धभारितो जारः प्रणश्य कथमप्यगात् ॥ ३३० ॥
 स्रोतं च गत्वा पतितो गङ्गिलोपपतिः स तु । कण्ठोपकण्ठारूढेषु प्राणेष्विव दमचिन्तयत् ॥ ३३१ ॥
 धिग्धिगुमूर्धुरेवाहमकार्यं कर्म गर्हितम् । तत्कामदं तीर्थमिव युक्तं मृत्यै ममाश्रयत् ॥ ३३२ ॥
 एयं च चिन्तयन्नारो मृत्या वीर्ये ह्य एव हि । ज्ञांमुक्तगाङ्गिलाकुक्षौ पुत्रभूयमियाय सः ॥ ३३३ ॥
 समयं सुपुत्रे सूनुं गङ्गिलाय महेश्वरः । कुण्डमन्यात्मजमितं मन्यानस्तमलालयत् ॥ ३३४ ॥
 तस्याः प्रसूतपुत्राया गङ्गिलाया महेश्वरः । पुत्रप्रेम्णा व्यस्मरत्तं पुंश्चलीदोषमागतम् ॥ ३३५ ॥
 तस्योपपत्तिजीवस्य पुत्रमूर्तेर्महेश्वरः । धात्रीकर्माणि कुर्वाणो न जिह्राय प्रमोदजाक् ॥ ३३६ ॥
 वर्धमानं च तं कूर्चकचार्कपकर्मजम् । हृदयाग्रे स्थितं दग्धे सदाथर्मिव तन्धनः ॥ ३३७ ॥
 महेश्वरोऽन्यदा प्राप्ते पितुर्मरणवासरे । महिषं पितृजीवं तमक्रीणात्तत्पलेच्छया ॥ ३३८ ॥
 पितृवासरपर्यार्थं महिषं तमभारयत् । स्वयं सामुञ्जिरुन्मुद्रप्रमोदपुलकाङ्कुरः ॥ ३३९ ॥
 ततश्च माहिषं मांसं ग्रासीकुर्वन्महेश्वरः । अङ्कुस्थायार्चकायापि ददौ तस्मै प्रमोदजाक् ॥ ३४० ॥
 तन्माता च शुनी मांसलुब्धा तत्राच्युपासत् । समांसान्यस्थिखण्डानि सोऽपि चिक्षेप तत्कृते ॥ ३४१ ॥
 स्वकीयपत्तिजीवस्य कीकसानि जघास सा । पुष्टेन नृत्यता वाताहतधूमशिलाग्रयत् ॥ ३४२ ॥
 समुज्जसुनोरेयं च खादतः पितृजाङ्गलम् । मासक्षपणचिक्षार्थं तत्रैकोऽन्याययौ मुनिः ॥ ३४३ ॥

द्वितीयः

॥ २९ ॥

जम्बूजगाद मोहोऽयं यत्पुत्रात्पितृतारणम् । ओ महेश्वरदत्तोऽत्र सार्थवाहो निदर्शनम् ॥ ३१४ ॥
 तथा हि तामलिह्याख्यपुत्र्या सार्थपतिः पुरा । श्रीमानजायत महेश्वरदत्तोऽन्निधानतः ॥ ३१५ ॥
 तस्य चाञ्जानयिता समुजो नाम विश्रुतः । अजातदृष्टिर्वित्तेषु समुद्र इव वारिषु ॥ ३१६ ॥
 मायाप्रपञ्चबहुला बहुला नाम तस्य च । अर्थमातेव माताञ्जुजातविपुलाशया ॥ ३१७ ॥
 क्षोत्रावकरगतोऽर्थसञ्चयव्यसनी स तु । पिता तस्य विपद्याञ्जुदेशे तत्रैव सैरिर्नः ॥ ३१८ ॥
 पर्युक्थ मरणादार्त्तध्यानानलपतङ्गताम् । जग्मुषी तस्य मातापि मृत्वा तत्रैव शुन्यचूत् ॥ ३१९ ॥
 महेश्वरस्य गृहिणी नामधेयेन गाङ्गिला । महेश्वरस्य गौरीवाञ्चवत्सौ प्राग्यजन्मज्मः ॥ ३२० ॥
 भ्वश्रूभ्वशुरहीना च वसत्येकाकिनी गृहे । स्वहृन्दचारिण्यञ्चवदरख्ये हरिणीव सा ॥ ३२१ ॥
 पतिं वञ्चयमाना च रेमे पुंसा परेण सा । एकाकिनीनां नारीणां सतीत्वं हि कियच्चिरम् ॥ ३२२ ॥
 एकाकिनी रहस्याश्च दृष्ट्वा मकरकेतनः । योषितो हि ग्रहरति निर्जीक इव निर्जरम् ॥ ३२३ ॥
 तस्यां च रममाणयां परपुंसा निरङ्कुशम् । अकस्मादन्यदा दाराप्रेरमन्यागान्महेश्वरः ॥ ३२४ ॥
 पुंश्चन्द्युपपत्ती दृष्ट्वा तौ च विस्रस्तकुन्तलौ । रतायासञ्चयौ कम्पजङ्घावुञ्जान्तलोचनौ ॥ ३२५ ॥
 परावर्तत्तसंन्यानावगृहीतोत्तरीयकौ । नग्नप्रायौ स्वलत्पादौ कान्दिशीकौ बभूवतुः ॥ ३२६ ॥ युग्मम् ॥
 जारं केनेषु दधेऽथ जल्लूकमिव लुब्धकः । जघान च चपेटाञ्चिर्ज्ञातार्त्तमिव मान्त्रिकः ॥ ३२७ ॥
 ममर्द पादधातैश्च मृत्पिण्णमिव कुम्भकृत् । यष्ट्या चाताडयध्वंसप्रविष्टमिव कुक्कुरम् ॥ ३२८ ॥

१ दृष्टात् । २ महिषः । ३ रीछ इति लोके ।

किं बहुनार्धपरासुमिव चक्रे महेश्वरः । चौरैऽपि न तथा कोपो यथा जारे मनस्विनाम् ॥ ३२९ ॥
 महेश्वरेण रुष्टेन कृतान्तस्येव बन्धुना । सोऽथार्धभारितो जारः प्रणश्य कथमप्यगात् ॥ ३३० ॥
 स्तोत्रं च गत्वा पतितो गाङ्गिलोपपत्तिः स तु । कण्ठोपकण्ठारूढेषु प्राणेष्विदमचिन्तयत् ॥ ३३१ ॥
 धिग्धिगमुर्मुरेवाहमकार्षं कर्म गर्हितम् । तत्कामदं तीर्थमिव युक्तं मृत्यै ममाज्जवत् ॥ ३३२ ॥
 एवं च चिन्तयद्भारो मृत्वा दीर्ये न्य एव हि । जगमुक्तगाङ्गिलाकुक्षौ पुत्रच्युमियाय सः ॥ ३३३ ॥
 समये सुपुत्रे सूनुं गाङ्गिलाय महेश्वरः । कुण्डमप्यात्मजनितं मन्वानस्तमलाखयत् ॥ ३३४ ॥
 तस्याः प्रसूतपुत्राया गाङ्गिलाया महेश्वरः । पुत्रप्रेम्णा व्यस्मरत्तं पुंश्चलीदोपमागतम् ॥ ३३५ ॥
 तस्योपपत्तिर्जीवस्य पुत्रमूर्तेर्महेश्वरः । धात्रीकर्माणि कुर्वाणो न जिह्राय प्रमोदजाक् ॥ ३३६ ॥
 वर्धमानं च तं कूर्चकचार्कपकर्मर्जकम् । हृदयाग्रे स्थितं दग्धे सदाथमिव तप्त्रनः ॥ ३३७ ॥
 महेश्वरोऽन्यदा प्राप्ते पितुर्मरणवासरे । महिषं पितृजीवं तमक्रीणात्तत्पलेह्वया ॥ ३३८ ॥
 पितृवासरपर्यार्थं महिषं तमभारयत् । स्वयं सामुञ्जिरुन्मुद्रप्रमोदपुलकाङ्कुरः ॥ ३३९ ॥
 ततश्च माहिषं मांसं ग्रासीकुर्वन्महेश्वरः । अङ्कस्यायार्चकायपि ददौ तस्मै प्रमोदजाक् ॥ ३४० ॥
 तन्माता च शुनी मांसलुब्धा तत्रान्युपासरत् । समांसान्यस्थिखण्डानि सोऽपि चिक्षेप तत्कृते ॥ ३४१ ॥
 स्वकीयपत्तिर्जीवस्य कीकसानि जयास सा । पुष्टेन नृत्यता वाताहतधूमशिल्वाग्रयत् ॥ ३४२ ॥
 समुजसूनेरेवं च खादतः पितृजाङ्गलम् । मासरुपणञ्चिक्षार्थी तत्रैकोऽन्यायधौ मुनिः ॥ ३४३ ॥

ज्ञानातिशयसम्पन्नः सर्वं विवक्षितं मुनिः । विदाञ्चकार च महेश्वरदत्तस्य तादृशम् ॥ ३४४ ॥
 अचिन्तयच्च धिगहो अस्याज्ञानं तपस्विनः । यदश्नाति पितुर्मांसमङ्गे च वहति क्षियम् ॥ ३४५ ॥
 कीकसानि समांसानि पत्युरनन्तदर्पभाक् । अश्नाति सारमेयीयमहो संसार ईदृशः ॥ ३४६ ॥
 सम्यगेवं परिज्ञाय निर्ययौ तद्गृहान्मुनिः । महेश्वरोऽपि घावित्वा वंदित्वा च तमब्रवीत् ॥ ३४७ ॥
 अन्नात्तन्निश्चो जगयन्किं निवृत्तोऽसि मद्गृहात् । न ह्यन्नक्तोऽहं नावज्ञामकार्षं हर्षुलोऽस्मि च ॥ ३४८ ॥
 मुनिरूचे विहरेऽहं न मांसादस्य सद्मनि । ततो नाग्रहिपं जिह्वां संवेगोऽञ्जुच मे महान् ॥ ३४९ ॥
 किं कारणमिति पृष्टः सार्थेशेन मुनिः स तु । कथयामास महिषश्रुन्यादीनां कथां तथा ॥ ३५० ॥
 को नाम प्रत्यय इति पृष्ठन्तं च महेश्वरम् । मुनिरूचे पृष्ठ शुनी प्राग्निखातं किमप्यहो ॥ ३५१ ॥
 तथा पृष्टा शुनी तेन निधानस्थानमंहिणा । चखान शय्यार्थमिव क्षितिं जातिस्वप्नावतः ॥ ३५२ ॥
 उत्पन्नप्रत्ययः सोऽथ प्रवोक्षिष्यो महेश्वरः । परिग्रज्यामुपादत्त दत्त्वा पात्रेषु सम्पदम् ॥ ३५३ ॥
 तस्मात्प्रज्व को नाम निश्चयो वदतां वर । तार्यन्ते दुर्गतिहृदाद्यन्मातापितरः सुतैः ॥ ३५४ ॥

अत्रान्तरे समुद्रश्रीर्जम्बूनामानमब्रवीत् । पश्चात्तापं मा स्म गस्त्वं स यथा नाथ कर्पकः ॥ ३५५ ॥
 तथा हि पृथ्वीप्रथिते ग्रामे नाम्ना सुसीमनि । कर्पको धनधान्यादिसमृद्धो वक् इत्यञ्जत् ॥ ३५६ ॥
 प्राप्ते च वर्षासमये स कङ्कः कोष्ठवानपि । वपति स्म महारम्भः क्षेत्रे कृष्टमतीकृते ॥ ३५७ ॥
 अज्जतैः श्यामलदलैस्तैर्धान्यैः क्षेत्रञ्चरञ्जत् । अभिलोतितकाचेव जातकेशोच्चयेव च ॥ ३५८ ॥

तत्कङ्कुकोज्यवनं वर्धमानमुदीक्ष्य सः । मुदितः क्वाप्यगाद्रामे र्वविष्टे स्वजनातिथिः ॥ ३५९ ॥
 स्वर्जनर्जने तस्य प्रदत्ता गुरुमण्डकाः । अपूर्वेण तदाहारेणाल्यन्तं च स विप्रिये ॥ ३६० ॥
 क्षातीन्मीतश्च सोऽपृष्टदहो वः साधु जीवितम् । मनोहरोऽयमाहारो येषां सुष्ठु सुधोपमः ॥ ३६१ ॥
 स्वमेऽप्याहारमीदृक्षमन्नाहं न कदापि यत् । कङ्कुकोज्यवदधान्वान्धिगस्मात्प्रशूनमून् ॥ ३६२ ॥
 पप्रष्टु च ततो क्षातीनज्ञातगुडमण्डकः । इमान्याहारवस्तूनि कानि वा क जयन्ति च ॥ ३६३ ॥
 ते तस्मै कथयामासुररथदृजलेन जोः । क्षेत्रेषु सिकेपूयन्ते गोधूमा अन्यधान्यवत् ॥ ३६४ ॥
 तेषां पाकिमलूनां पिष्टानां च घट्टकैः । पच्यन्ते बह्वितसायामयस्याज्यां हि मण्डकाः ॥ ३६५ ॥
 इक्षयोऽपि तत्रोप्यन्ते तेषां पृष्ठिसुपेयुषाम् । निपीलनाद्रुपात्तेन रसेनोत्पद्यते गुनः ॥ ३६६ ॥
 गुरुमण्डकनिष्पत्तिं विज्ञायैवं कृषीयतः । स उपात्तेऽङ्गुगोधूमवीजो ग्रामं निजं ययौ ॥ ३६७ ॥
 ततश्च गत्वा स क्षेत्रे फलितं कङ्कुकोद्वयम् । वक्रो ह्यधितुमारेने रत्नसान्मानावृणोति ॥ ३६८ ॥
 जज्ञे च पुनैः किं तातार्धनिष्पन्नामिमां कृपिम् । स्वकुटुम्बकजीवालुं क्षुनीये वृणुमात्रयत् ॥ ३६९ ॥
 वक्रः प्रोवाच हे पुत्राः किमेभिः कोज्यादिभिः । वस्यान्यत्रेऽङ्गुगोधूमान्वाद्या हि गुरुमण्डकाः ॥ ३७० ॥
 पुत्राः प्रोचुर्द्विभैः स्वद्वयैर्निष्पत्स्यन्ते कणा अमी । तानादायेऽङ्गुगोधूमान्यवेस्तात यथारुचि ॥ ३७१ ॥
 निष्पन्नेयं कृपिर्याति गोधूमेऽङ्गुपु संशयः । कटिस्थे गच्छति शिशो का प्रत्याशोदरस्थिते ॥ ३७२ ॥
 एवं निवार्यमाणोऽपि वक्रस्तैस्तनुजन्मभिः । लुब्धाव कोज्यवकङ्कुवनं तत्र प्रचुहिं सः ॥ ३७३ ॥

प्रदूय तानि शस्यानि स देवानां प्रियो वकः । चकार गोखिकाक्रीनोचितां तां ह्येवमेदिनीम् ॥ ३७४ ॥
 त्रतश्च खानयामास स कूपं पार्श्वगः स्वयम् । तस्मात्तु निरगाद्याम्नः स्तन्यं वन्ध्यास्तनादिव ॥ ३७५ ॥
 खानं खानमनिर्विघ्नं पातालविबरोपमम् । अकारयद्वकः कूपं न तु पङ्कोऽपि निर्ययौ ॥ ३७६ ॥
 ततस्तस्याञ्चवन्नैव कङ्कवो न च कोष्ठाः । नेदवो न च गोधूमाः पश्चात्तापं त्वियाय सः ॥ ३७७ ॥
 ऐहिकं स्त्रीधनमुखं त्यजन्नामुष्मिकं पुनः । संशयास्पदमाकाङ्क्षस्तद्वन्मा जूद्वयोजितः ॥ ३७८ ॥
 जगाद जम्बूनामापि सयमानो महामनाः । निर्बुद्धिर्हं समुद्रश्रीर्नाहमप्यस्मि काकवत् ॥ ३७९ ॥
 तथा हि नर्मदाकूले विन्ध्यादव्यां महागजः । एको यूथपतिरजृचिन्ध्याज्यैर्युवराडिव ॥ ३८० ॥
 स्वच्छन्दं विहरन्विन्ध्ये व्यतीधाय स यौवनम् । आयुर्नदीपारनिजमाससाद च वार्धकम् ॥ ३८१ ॥
 अशक्नुयन्दन्तघातान्कर्तुं दीणवत्सरो । मदोज्जितो गिरिरिव ग्रीष्मतौ शुष्कनिर्जरः ॥ ३८२ ॥
 शङ्खकीर्णिकारादिवनजङ्गपराङ्मुखः । उच्चात्रिन्ने निम्नाच्चोच्चोऽवतारोत्तारकातरः ॥ ३८३ ॥
 दन्तपाताददपञ्चोक्ता द्यामकुक्षिर्बुयुद्धया । अस्थिजस्तासदृक्कायो वार्धके सोऽञ्चवद्विपः ॥ ३८४ ॥
 ॥ त्रिजिविशेषकम् ॥

कुञ्जरः सोऽन्यदा शुष्कगिरिनद्यां समुत्तरन् । पर्यस्तपादो न्यपतत्कूटमेकं गिरेरिव ॥ ३८५ ॥
 स जरत्कुञ्जरस्तत्र नाजृक्ष्यथातुमीश्वरः । तथैवास्थात्पादपोपगमनं पातयन्निव ॥ ३८६ ॥
 स विपेदे तथास्योऽपि विपेदानस्य तस्य तु । अपानपखलं जङ्घुः श्वफेरुन्कुलादयः ॥ ३८७ ॥
 वज्रव तन्महद्भूतापानरन्ध्रकलेवरम् । सकन्दरगिरियायं श्वायैदरास्पदीकृतम् ॥ ३८८ ॥

अपानसत्रशाखायां विकास्तस्यां पिजा इव । विविशुश्च निरीयुश्चानेकशो भोजनार्थिनः ॥ ३८ए ॥
 एकश्च वायसोऽत्यन्तमृतसो मांसभोजनात् । अपानमध्य एवास्थादुत्पन्न इव विट्कृमिः ॥ ३९ए ॥
 करिकायस्य तस्यान्तः सारमासादयन्तः तु । काष्ठस्येव घृणो मध्ये प्रविशेशाधिकाधिकम् ॥ ३९इ ॥
 सशरीरः परंपुरे प्रवेशं नाटयन्मृशम् । अपूर्वो योगविदञ्चूदनायासः स वायसः ॥ ३९ए ॥
 लूतेव करिकायस्य सोऽश्नन्नव्यग्रमामिपम् । पूर्वपरविज्ञागाहो वञ्चवात्यन्तमध्यगः ॥ ३९इ ॥
 दिवाकरकराकान्तं करिकायस्य तस्य तु । संचुकोचापानरन्ध्रं मुक्तविष्टं पुरा यथा ॥ ३९ए ॥
 काकोऽथ संवृतापानरन्ध्रे करिकलेवरे । वज्रक्षारे करणेऽद्विरिव तस्यौ तथैव सः ॥ ३९ए ॥
 करिकायः स मेघतौ सरिता वारिपूर्णया । तरङ्गहस्तैराकृष्य नर्मदायामनीयत ॥ ३९इ ॥
 तरत्प्रयहणमिव तत्कुञ्जरकलेयरम् । रेवयानागि जलधौ तन्नकाणामिवोपदा ॥ ३९ए ॥
 तस्मात्कलेयराङ्घ्रिद्यमानास्त्रिविशदणसः । वारिणैव कृतघाराङ्घ्रिर्जगाम स वायसः ॥ ३९ए ॥
 तस्यान्तरीप्रायस्योपरिष्ठात्करिवर्मणः । निपद्य वायसश्चक्रे विष्वग्दिगवलोकनम् ॥ ३९ए ॥
 अग्रतः पार्श्वयोः पश्चान्नीराक्षितं ददर्श सः । दध्यौ चोदुरीय यास्यामि तीरं नीरनिधेरहम् ॥ ४०ए ॥
 छुदुरीयोदुरीय च प्राप न प्रान्तं वाधिंवारिणः । ज्यो ज्योऽपि तथैव निपसाद कलेवरे ॥ ४०इ ॥
 आक्रम्यमाणमनितस्तन्मीनमकरादिभिः । सद्यो निमज्जति स्मब्धौ चाराक्रान्तेव मद्भिनी ॥ ४०इ ॥
 निममज्ज विकः सोऽपि पयोराशौ निराश्रयः । प्राणैश्च मुमुचे सद्यो जलाश्रावजयादिव ॥ ४०इ ॥

१ काका । २ अन्यदेहे । ३ नौ ।

ततो विपन्नयन्नेक्षन्निजा हि पुरन्ध्रयः । संसारः सागरप्रायः पुरुषो वायसोपमः ॥ ४०४ ॥
युष्मासु रागवान्हस्तिकलेवरनिजास्वहो । नाहं काक इवामुष्मिन्मंदयामि ज्वरसागरे ॥ ४०५ ॥
अथ प्रोवाच पद्मश्रीरस्माच्चाथ समुत्सृजन् । त्वं वानर इवात्यन्तमनुतापमवाप्स्यसि ॥ ४०६ ॥
तथा ह्यटव्यामेकस्यामन्योन्यमनुरागिणौ । वानरो वानरी चास्तां सदा विरहवर्जितौ ॥ ४०७ ॥
युगपद्दुःखजाते तौ मिथो वेलार्धराविव । युगपच्चारुरुहतुः स्पर्धमानाविव द्रुपु ॥ ४०८ ॥
एकरज्जाकृष्टाविव युगपच्च दधावतुः । युगपच्चक्रतुः सर्वमेकचिन्ताविवा निशम् ॥ ४०९ ॥ युग्मम् ॥
रेमाते जान्हवीतीरवानीरे तौ परेद्यवि । सुवमानः सुवङ्गश्चानवधानोऽपतद्भुवि ॥ ४१० ॥
प्रजावात्तस्य तीर्थस्य क्षणादपि स वानरः । मर्त्योऽमरकुमारारोऽजवद्विद्यावत्तादिव ॥ ४११ ॥
वानरी वानरं तं तु दृष्ट्वा प्राप्तं नरूपताम् । स्त्रीरूपेर्बुद्धौ प्राणान्वानरस्यैव वर्त्मना ॥ ४१२ ॥
ततश्च वानरी नारी ज्ञागजूदमरीनिजा । नवीञ्छतेन च प्रेम्णा तं नरं परिस्वजे ॥ ४१३ ॥
बिलेस्तुश्च प्रागजन्मवानराविव तौ नरौ । अविप्रयुक्तावनिशं निशाचन्दमसाविव ॥ ४१४ ॥
वानरो यो नरीञ्छतौ नारीं प्रोवाच सोऽन्यदा । आवां देवीञ्जवावोऽद्य मर्त्योञ्छतौ यथा पुरा ॥ ४१५ ॥
नार्युचे प्रिय पर्याप्तमसन्तोपेण ज्ञयसा । मनुष्यरूपावेवावां विषयानुपप्लुज्वहे ॥ ४१६ ॥
देवत्वेनास्तु देवत्वादधिकं ह्यावयोः सुखम् । नित्यावियुक्तौ निर्विघ्नमनिघ्नौ यज्जमावहे ॥ ४१७ ॥
तथैवं वार्यमाणोऽपि स वानरवरो नरः । वानीराडुच्चकैर्कम्पां ददौ तत्रैव पूर्ववत् ॥ ४१८ ॥

१ वेळधरपर्वतौ । २ स्वतंत्रौ ।

तत्र तिर्यङ्मूर्त्योञ्जुतो देवीञ्जुतश्च मानवः । तीर्थप्रजावात्तादृक्षौ स्यातां चेत्पततः पुनः ॥ ४१९ ॥
 इति तत्रैव हि तीर्थे स ऊर्म्पां दत्तवानपि । प्राग्जन्मवानत्वेन वानरः पुनरप्यञ्जुत् ॥ ४२० ॥
 राकानिशाकरमुखीं कम्बुकण्ठीमुखस्तनीम् । तनूदरीं वरारोहां पद्मोपमकरक्रमाम् ॥ ४२१ ॥
 गङ्गामृकृततिलकां वतासंयतकुन्तलाम् । अरण्यकेतकोत्तंसां तालिकादलकुण्डलाम् ॥ ४२२ ॥
 कण्ठस्थनक्षिनीनालहारां हरिणचक्रुपीम् ॥ तामीक्षाश्चकिरेऽन्येद्युर्ब्रमन्तो राजपूरुषाः ॥ ४२३ ॥

॥ त्रिजिर्विशेषकम् ॥

राज्ञे समर्पयामासुस्तामुपादाय ते नराः । यद्यदस्वामिकं तत्तत्सर्वं जवति राजंसात् ॥ ४२४ ॥
 राज्ञा दिव्याकृतिश्चक्रे सान्तःपुरशिरोमणिः । लक्ष्म्यो लक्ष्णवत्या ह्याकृतेरतिथयः खलु ॥ ४२५ ॥
 वानरः सोऽपि जगृहे कैश्चित्तन्नागतैर्नरैः । नाढ्यं विविधजङ्गीकं पुत्रवन्निक्षितश्च सैः ॥ ४२६ ॥
 ते नटाश्चान्यदा जग्मू राज्ञस्तस्यैव सन्निधौ । वानरं नर्तयन्तस्तं चक्रुश्च प्रेक्षणीयकम् ॥ ४२७ ॥
 अरोदीक्षानरो राज्ञोऽर्धासने प्रेक्ष्य तां प्रियाम् । अश्रुपातैः सात्त्विकाजिनयं प्रकटयन्निव ॥ ४२८ ॥
 राहूचै यो यथा कालः कपे सेवस्व तं तथा । मा वञ्छुष्यपरित्रष्टः साम्प्रतं पतनं स्मर ॥ ४२९ ॥
 तस्मान्त्वमपि सम्प्राप्तमुज्ज्वलैरपिकं सुखम् । पश्चात्तापपरः पश्चान्मा चूः स इव वानरः ॥ ४३० ॥
 जम्बूनामा जगादैवं पद्मश्रीरपि न ह्यहम् । विषयेष्वस्मि तृप्तिं यथा ह्यङ्गारकारकः ॥ ४३१ ॥
 तथा हि कश्चिदङ्गारकारकोऽगान्महादवीम् । अङ्गारान्कर्तुमुष्णतौ पातुमात्तवहृदकः ॥ ४३२ ॥

१, राजधीनम् । २, वृक्षात्परिग्रहः ।

कुर्वन्नाङ्गारिकोऽङ्गारान्सोऽग्नितापेन चूयसा । तथा तपनतापेन तप्तोऽश्रान्ततृपोऽञ्जवत् ॥ ४३३ ॥
 यराको यष्मसेकेन पानेन च मुहुर्मुहुः । स वन्यो वारण इव वारि सर्वे न्यतिष्ठिपत् ॥ ४३४ ॥
 जलेन निखिलेनापि तस्य ह्यङ्गारकारिणः । तृपाग्निस्तैलवन्नैव प्रशशाम मनागपि ॥ ४३५ ॥
 निपाने जलपानाय चचालाङ्गारकारकः । यावत्तावत्तृपान्धोऽर्धमार्गेऽपि निपपात सः ॥ ४३६ ॥
 स पितृसन्देवयोगाच्च कस्याप्यध्वतरोरधः । पपातामृतवाय्याञ्जच्छायायां शैत्यमातरि ॥ ४३७ ॥
 तरोस्तले शीतलया नायया प्यायितः स तु । उपलेजे मनाग्नित्रां सुखवारितरङ्गिणीम् ॥ ४३८ ॥
 वापीकूपतनागादीन्स्वमे सर्वाञ्जलाशयान् । मन्त्रप्रयुक्ताग्नेयैरुषि शोषयति स्म सः ॥ ४३९ ॥
 तथाप्यधिच्छिन्नतृपो दैन्यन्नाकस उदन्यया । त्रमन्त्रेकं जरत्कूपं पङ्क्तिन्नाञ्जसमैद्धत ॥ ४४० ॥
 तज्जलं चुलुकैर्जातुमशक्तो जिह्वया खिहन् । दाहज्वरीव नातृप्यत्तथापि स कथंचन ॥ ४४१ ॥
 तज्जीवोऽङ्गारकृत्तृपो वाप्यादिजलसन्निजाः । त्रिदशव्यन्तरादीनां जोगाः प्रियतमे खलु ॥ ४४२ ॥
 स्वर्गादिसौख्यैरपि यो जीवत्सृष्टिमियाय न । मानुयैर्जोगैः स कथं तृप्येत्तन्माग्रहं कृथाः ॥ ४४३ ॥
 उवाच पद्मसेनाथ परिणामः शरीरिणाम् । कर्माधीनस्ततो बुद्धव जोगान्युत्तयान्यया कृतम् ॥ ४४४ ॥
 बहवः सन्ति दृष्टान्ताः प्रवर्तकनिवर्तकाः । नूपुरपरिभृतायाश्च गोमायोश्च कथा यथा ॥ ४४५ ॥
 तथा हि नगरे राजगृहेऽञ्जस्वर्णकारकः । देवदत्तोऽजिधानेन देवदिन्नश्च तत्सुतः ॥ ४४६ ॥
 गृहिणी दुर्गिला नाम देवदिन्नस्य चाञ्जवत् । एका ठेकासु धौरेयी सौजाग्यस्य महानिधिः ॥ ४४७ ॥

१ पातुमिच्छन् । २ सन्तुष्टः । ३ अग्न्यन्नं । ४ तृपया । ५ दक्षासु ।

जगाम सान्यदा नद्यां जलमज्जनहेतवे । क्षोत्रयन्ती मनो यूनां कटाक्षैर्मन्मथेषुजिः ॥ ४४८ ॥
सर्वाङ्गहेमाचरणं जान्ती वासोन्निरुज्ज्वलैः । नदीतीरमखयके सा मूर्तेवाम्बुदेवता ॥ ४४९ ॥
दुर्गचर्मिं सरस्येव दर्शयन्ती स्तनघनम् । शनैरुत्तारयामास सा कञ्चुकमुरुस्तनी ॥ ४५० ॥
कञ्चुकं चोत्तरीयं च वयस्यायाः समर्थं तु । तन्वद्भी तिरयामास संन्यानार्धेन सा कुचौ ॥ ४५१ ॥
विदग्धालीजनाल्लापैर्दग्धा जीवितमन्मथा । मन्दं मन्दं मराळीव तीरात्तीरं विवेश सा ॥ ४५२ ॥
तरङ्गहस्तैरुत्क्षिप्तैर्दूरादपि तरङ्गिणी । तामालिखिङ्ग सर्वाङ्गं चिरादृष्टां सखीमिव ॥ ४५३ ॥
त्रस्तसारङ्गनयना सा चिक्रीडिपुरम्नसा । नौरिवारित्रदण्णाम्भ्यां पाणिभ्यां वार्यदारयत् ॥ ४५४ ॥
तस्याः स्नान्त्याश्चिरं वारि विकिरन्त्याः कुतूहलात् । शुश्रुजाते चक्षौ पाणी नृत्यदम्नोजविभ्रमौ ॥ ४५५ ॥
श्लथैकयत्ना विक्षस्तकेशा धौतरदच्छदा । रतोदित्येव सालक्षि जलक्रीनापरायणा ॥ ४५६ ॥
तां क्रीन्तीं नदीमध्ये वार्धिमध्ये सुरीमिव । ददर्श नागरयुवा दुःशीलः कोऽपि पर्यटन् ॥ ४५७ ॥
तां जलक्लिन्नसूत्रैकयसनाच्छादितामपि । सुव्यक्तसर्वावयवां दृष्ट्वा क्षोज्ञात्पपात्र सः ॥ ४५८ ॥
सुल्लातं ते नदी पृच्छत्यमी पृच्छन्ति चांहिषाः । पृच्छाम्यहं च त्वत्पादपद्मयोनिपतन्नपि ॥ ४५९ ॥
साप्यपात्रीत्स्वस्ति नद्यै चिरं नन्दन्तु चांहिषाः । सुस्नातपृच्छकानां च करिष्यामि समीहितम् ॥ ४६० ॥
मनोरथलतोद्ग्रेदे सुधासेकोपमं वचः । तस्याः श्रुत्वा तथैवास्थादुद्धो राजाज्ञयेव सः ॥ ४६१ ॥
चिन्तयंश्च केयमिति स एरुस्य तरोरधः । ददर्शोच्चैर्मुखान्वाधान्फलपाताजिकाङ्घ्रिणः ॥ ४६२ ॥
ततश्च स युवा क्षोष्ठैर्वृक्षाखाः प्रताम्यन् । फलानि पातयामास ऋतवटेति जूतले ॥ ४६३ ॥

यथेष्टं तत्फलमाप्तिहृष्टान्प्रच्युत सोऽर्जकान् । नद्यां मज्जनकृत्केयं नारी क्वास्या निकेतनम् ॥ ४६४ ॥
 तेऽर्जकाः कथयामासुर्देवदत्ताग्निधस्य ज्ञोः । क्षुपा स्वर्णकृत इयमितश्चास्या निकेतनम् ॥ ४६५ ॥
 दुर्गिणापि युवानं तं ध्यायन्त्येकेन चेतसा । विहाय मज्जनक्रीडां सद्यः स्वसदनं ययौ ॥ ४६६ ॥
 कस्यां रात्रौ दिने कसिन्क प्रदेशे क वा क्षणे । आवां मिषिष्याव इति तौ दध्यतुरहर्निशम् ॥ ४६७ ॥
 वियोगार्त्तो युवानौ तौ मिथःसङ्गमकाङ्क्षिणौ । चक्रवाकायिव चिरमनुरक्तावतिष्ठताम् ॥ ४६८ ॥
 स युवा तापसीमेकां पुंश्चलीकुलदेवताम् । जोजनादिजिराराधयार्थयाञ्चके परेद्यवि ॥ ४६९ ॥
 देवदत्तक्षुपायाश्च मम चान्योन्यरक्तयोः । साहस्रियतिदेवीय शीघ्रं घटय सङ्गमम् ॥ ४७० ॥
 स्वयं दूतीचूय पुरा सा सुभ्रूजोपिता मया । सङ्गमं मे प्रपन्नास्ति सुकरं तव सम्प्रति ॥ ४७१ ॥
 प्रतिपद्य करोमीति सद्यः सा तापसी ययौ । सदनं देवदत्तस्य जिह्वादग्नेन धीमती ॥ ४७२ ॥
 स्याद्वीतलकदानेन व्यापृतां स्वर्णकृषधूम्र । सा परित्राजिकाचाह्वीन्मङ्गु तामित्युवाच च ॥ ४७३ ॥
 मन्मुखेन रिरंसुस्त्वां युवैको मूर्तमन्मथः । प्रार्थयस्ति विशालाक्षि मा विलक्षीकृथाः स्म माम् ॥ ४७४ ॥
 रूपेण वयसा युद्ध्या वैदग्ध्यान्यगुणैरपि । आत्मानुरूपमासाद्य तं कृतार्थय यौवनम् ॥ ४७५ ॥
 नद्यां स्नान्तीं यदा जज्ञेऽज्राह्वीत्त्वां स तदाद्यपि । तन्जुणोज्ञानवातूखोऽन्यस्त्रीनामापि वेत्ति न ॥ ४७६ ॥
 गोप्तुं हृदयचावं स्वं दुर्गिणापि हि धीमती । तां परिव्राजिकामेवं कद्वक्षुरमतर्जयत् ॥ ४७७ ॥
 किं मुण्णे पीतशृण्वासि यदेयमग्निचापसे । कुर्वीनेऽप्यकुर्वीनाहं किमनहंऽसि कुट्टिनी ॥ ४७८ ॥
 आस्त्यजासद्दृशोरग्रं नव तुर्वेननापि ते पापं चापणेन तु का कथा ॥ ४७९ ॥

१ गण्डा मरा । २ लप लोपः तद्वददर्शना ।

निर्भर्त्सिताया गच्छन्त्यास्तस्याः पृष्ठे तु दुर्गिला । सौघञ्जिताविव ददौ मयीमलिनहस्तकम् ॥ ४७० ॥
तदाशयमजानाना विलक्षा सा तपस्विनी । गत्वा तमूचे दुःशीलपुरुषं परुषाद्दरैः ॥ ४७१ ॥
आस्त्वमेवं मृपावादीर्यन्मयेपानुरागिणी । सा ह्यखर्वसतीगर्वा शुनीमिव ततर्जं माम् ॥ ४७२ ॥
मम द्रुत्यं मुधा मुग्ध तत्राभूत्कुलयोपिति । जित्तौ हि चित्ररचना चतुरस्यापि जृम्भते ॥ ४७३ ॥
मयीमलिनहस्तेन गृह्कर्म्मविहस्तया । तथा कुपितया पृष्ठे चाहतास्मि चपेटया ॥ ४७४ ॥
इत्युक्त्वा दुर्गिलादत्तकज्जलस्थासकाङ्क्षितम् । धूर्तप्रशय पृष्ठं स्वं दर्शयामास तापसी ॥ ४७५ ॥
स दध्यौ कृष्णपद्म्यां सा सङ्केतमदाद् ध्रुवम् । पद्माङ्गलिर्मपीहस्तः पृष्ठेऽस्या यददीयत ॥ ४७६ ॥
वैदग्धी काप्यहो तस्या या मे सङ्केतवासरम् । आख्याति स्मानया जज्ञया समाभ्यसिहि हे मनः ॥ ४७७ ॥
सङ्केतस्थानमाचख्यौ न सा केनापि हेतुना । अहो तत्सङ्गमसुखान्तरायोऽद्यापि विद्यते ॥ ४७८ ॥
पुनश्च तापसीमूचे न जानासि तदाशयम् । अनुरक्तैव मयि सा ज्ञूयोऽपि प्रार्थयस्व ताम् ॥ ४७९ ॥
सर्वथा मा कृथा मातर्निर्वेदं मत्प्रयोजने । ज्ञूयोऽपि गच्छानिर्वेदः श्रीवल्लभमूलमादिमम् ॥ ४८० ॥
साप्यूचे तव नामापि कुलीना सहते न सा । स्थले जलारोपणवद्बुक्करं ते समीहितम् ॥ ४८१ ॥
त्वदर्थसिद्धौ सन्देहोनिःसन्देहं तु जत्सर्नम् । अविश्वम्बेन यास्यामि मुक्त्वानाशां तथापि हि ॥ ४८२ ॥
इत्युक्त्वा त्वरितं गत्वा तापसी स्वर्णकृष्णधूमम् । ज्ञूयोऽप्युवाच वचनैरमृतवचसोदरैः ॥ ४८३ ॥
आत्मानुरूपं रूपेण तं युवानं रमस्व हे । गृहाण यौवनफलं यौवनस्योचितं ह्यदः ॥ ४८४ ॥

दुर्गिणा चर्त्तनापूर्वं गन्त्रे धृत्वा रूपेव ताम् । अशोकवनिकाप्रत्यग्द्वारेण निरसारयत् ॥ ४९ए ॥
 शुभ्रमपि द्वीपशाकटनीरङ्गी गोपितानना । द्रुतं गत्वा तस्य पुंसः कथयामास खेदं चाक् ॥ ४९इ ॥
 अस्मितास्मि तथा प्राग्वद्भूमीवायां विधृता ततः । पश्चाद्द्वाराशोकवनान्तरात्रिस्सारितास्मि च ॥ ४९उ ॥
 दध्यौ च धीमान्स पुमानशोकवनिकान्तरे । आगच्छेरिति सङ्केतो नूनं दत्तस्तया मम ॥ ४९ए ॥
 ऊचे च तां जगयति न्यफारोऽयं तथा कृतः । सोढव्यो मे सा हि दुष्टा वाच्या नातः परं त्वया ॥ ४९ए ॥
 ततश्च स युवा कृष्णपञ्चम्यां रजनीमुखे । जगाम पश्चिमद्वारेणाशोकवनिकान्तरे ॥ ५० ॥
 सोऽज्ञाद्वीघर्त्सं पश्यन्ती तां दूरादपि सापि तम् । तयोरस्त्वद्विस्तारामेदकोऽञ्जुद्विवाहयत् ॥ ५०१ ॥
 प्रसारयन्तौ नयने इव बाहू परस्परम् । रोमाञ्चोऽकुल्लसर्वाङ्गाबुजौ तावज्यधावताम् ॥ ५०२ ॥
 तावग्रेऽप्येकमनसौ तदा त्वेकीज्वत्तनू । सस्वजाते दृढतरं समुच्चसरिताविव ॥ ५०३ ॥
 वार्त्ताञ्जिः प्रेमगर्जनी रतैर्नवनैवैरपि । सम्भोगोद्गममौ तौ द्वियामीमतिनिन्यतुः ॥ ५०४ ॥
 ततो रतायासवतोर्जुजगणकोपधानयोः । सञ्चक्राम तयोर्निजा नेत्राञ्चोच्चविज्रावरी ॥ ५०५ ॥
 इतश्च देवदत्तोऽपि कायचिन्तार्थमुत्थितः । जगामाशोकवनिकां तौ शयानौ ददर्श च ॥ ५०६ ॥
 अचिन्तयच्च धिगियं स्तुषा पापीयसी मम । परपुंसा सह रतश्रान्ता स्वपिति निर्जरम् ॥ ५०७ ॥
 जार एवायमिति च निश्चेतुं स्यविरः स तु । गृहे गत्वा सुतं सुप्तं दृष्ट्वा गत्वेत्यचिन्तयत् ॥ ५०८ ॥
 आकर्षाम्यहमेतस्याः शनकैः पादनूपुरम् । यथा प्रत्येति मे स्रुतः कथितामसतीमिमाम् ॥ ५०९ ॥
 इति दस्युरिवाकृष्य सद्यस्तत्पादनूपुरम् । देवदत्तोऽविशक्षेऽस्य पुनस्तैर्नैव वर्त्तमाना ॥ ५१० ॥

नूपुराकर्षणेनाशु प्राबुद्ध स्वर्णकृषधूः । प्रायः सत्रयसुसानां निष्ठाप्यह्या जयादिव ॥ ५११ ॥
ज्ञात्वा च सापि श्वशुरेणकृष्टं पादनूपुरम् । उत्थाप्य जारपुरुषं वनापे त्रीविसंस्थुला ॥ ५१२ ॥
प्रयाहि शीघ्रं दृष्टौ स्वः श्वशुरेण दुरात्मना । साहाय्याय यतेथास्त्वं ममानर्थे समागते ॥ ५१३ ॥
आमेत्युक्त्यार्धसंवीतसंन्यानः स जयाद्यौ । पुंश्चद्वयपि द्रुतं गत्वा पार्श्वे पत्युरशेत सा ॥ ५१४ ॥
धृष्टत्वं नाटयन्ती सा धीमतीनां धुरन्धरा । पतिं प्रबोधयामास गाढालिङ्गनपूर्वकम् ॥ ५१५ ॥
उवाच चार्यपुत्रेह धर्मो मामतिवाधते । तदेहशोकवनिकामनिलाखोलपल्लवाम् ॥ ५१६ ॥
उत्थाय देवदिन्नोऽपि स्त्रीप्रधानः स आर्जवात् । जगामाशोकवनिकां तथा ग्रीवाविलग्नया ॥ ५१७ ॥
तत्रैव गत्वा साशेत पतिमादिक्ष्य निर्जरम् । सजारा यत्र शयिता श्वशुरेण निरीक्षिता ॥ ५१८ ॥
तत्रापि तत्पतिर्निजां प्रपेदे सरलाशयः । निष्ठा ह्यदुःसमसां प्रायेण सुखत्रैव हि ॥ ५१९ ॥
नदीव गोपिताकारा सा धूर्ताथावदल्पतिम् । त्वत्कुले कोऽयमाचारो यो वक्तुमपि नेज्यते ॥ ५२० ॥
त्वामादिज्ञाय प्रसुप्ताया निरावरणवद्भुसः । जग्राह तातो मे पादादस्मादाकृष्य नूपुरम् ॥ ५२१ ॥
न युज्यते वधूः स्मरुं पूज्यानामन्यदापि हि । किं पुनः पतिसहिताः शयिता रतवेदमनि ॥ ५२२ ॥
जगाद देवदिन्नोऽपि प्रातः पितरमीदृशम् । सोपाखम्भं जणिष्यामि पश्यन्त्यास्ते मनस्विनि ॥ ५२३ ॥
सोचेऽधुनैव तातं त्वं संवादयितुमर्हसि । प्रातर्मामन्यपुंसा हि शयितां कथयिष्यति ॥ ५२४ ॥
सोऽवोचन्मम सुप्तस्याहार्णोर्नूपुरमित्यहम् । तातमादिष्य वदयामि तव पद्मेऽस्मि निश्चितम् ॥ ५२५ ॥
प्रजातेऽपि तथा वाच्यं वक्षीदानीं यथा प्रिय । इति तं कारयामास सा धूर्तो शंषथान्वहून् ॥ ५२६ ॥

॥ १५८ ॥
 ॥ १५९ ॥
 ॥ १६० ॥
 ॥ १६१ ॥
 ॥ १६२ ॥
 ॥ १६३ ॥
 ॥ १६४ ॥
 ॥ १६५ ॥
 ॥ १६६ ॥
 ॥ १६७ ॥
 ॥ १६८ ॥
 ॥ १६९ ॥
 ॥ १७० ॥
 ॥ १७१ ॥
 ॥ १७२ ॥

शुद्धा शुद्धेति तत्कालं जने तुमुखकारिणि । पुष्पदाम गले तस्या राजाध्यक्ष निचिक्षिपुः ॥ ५४३ ॥
 वाद्यमानेन तूर्येण हृष्टैर्वन्धुजनैर्वृता । स्वीकृता देवक्षेत्रेण सा ययौ श्वशुरौकसि ॥ ५४४ ॥
 नूपुराकर्पणेभ्रूतं कलङ्कमुदतारयत् । इति सा तत्रचत्यूचे जनैर्नूपुरपण्डिता ॥ ५४५ ॥
 यथा बुद्ध्या पराचूलो देवदत्तस्तदाद्यपि । चिन्तया नष्टनिघोऽञ्जुसारिवद्ध इव क्षिपः ॥ ५४६ ॥
 तं योगिनिमिवानिजं ज्ञात्वा च वृथीवीपतिः । वृत्तिं यथार्थितां दत्त्वा चक्रे शुद्धान्तरद्वकम् ॥ ५४७ ॥
 एका राह्मी क्वचिज्जात्रौ तमन्तःपुररक्षकम् । शेते नो वेति विज्ञातुं निरैक्षिष्ट पुनः पुनः ॥ ५४८ ॥
 सोऽचिन्तयच्च किमपि कारणं शायते न हि । उत्थाय चूयो जूयोऽपि मामेवा यन्निरीक्षते ॥ ५४९ ॥
 सुप्ते च मयि किं कुर्यादिति ज्ञातुं स यामिकः । अलीकनिजया शिष्ये सा तु जूयोऽपि निर्ययौ ॥ ५५० ॥
 सापि निर्जरसुप्तं तं ज्ञात्वा हृष्टिमुपेयुषी । गवाक्षाजिमुखं गन्तुमारेन्द्रे चौरवच्छनैः ॥ ५५१ ॥
 गवाक्षस्य हि तस्याधो वद्धोऽञ्जुजवह्वज्रः । कुञ्जरो निर्जरगजानुजन्मेव स दामदः ॥ ५५२ ॥
 सा तस्य हस्तिनो मेण्डे नित्यरक्ता गवाक्षतः । सञ्चारिदारुफलकमपसार्य बहिर्ययौ ॥ ५५३ ॥
 तामादाय करेणोन्नो नित्यान्यासात्सुशिद्धितः । मुमोच चूमौ तां दृष्ट्वाधोरेणः स चुकोप, च ॥ ५५४ ॥
 अतिकोले किमायासीरित्युक्त्वा दारुणेक्षणः । हस्तिशृङ्खलाया राक्षीं दासीमिव खर्चानं ताम् ॥ ५५५ ॥
 सोवाच मा ताडय मामद्यान्तःपुररक्षकः । राजामुको नयः कोऽपि जागरूकोऽरुणत्सं माम् ॥ ५५६ ॥
 निजानिजं कथमपि प्राप्य तस्य चिरादहम् । आगतास्मीति विज्ञाय मा कोपीर्मयि सुन्दर ॥ ५५७ ॥

प्रजाते देवदिन्नोऽपि कुपितः पितरं निजम् । जगाद किमकार्षीस्त्वं वध्या नूपुरकर्पणम् ॥ ५२७ ॥
 स्थविरो व्याहरत्स दुःशीला हि वधूरियम् । दृष्टान्यपुंसा शयिता मयाशोकवने निशि ॥ ५२८ ॥
 दुःशीक्षेयमिति दृढप्रत्ययोत्पादनाय ते । वध्याः पादात्समाकृष्य गृहीतं नूपुरं मया ॥ ५२९ ॥
 पुत्रोऽत्रददहं सुप्तस्तदाञ्जनापरः पुमान् । निर्लब्धेन त्वया तात लब्धितोऽस्मि किंमीदृशम् ॥ ५३० ॥
 अर्प्यतां नूपुरं वध्या मा तातस्त्वं विगोपय । मयि सुप्ते तदाकृतं प्रकृष्टां खट्वियं सती ॥ ५३१ ॥
 स्थविरोऽवोचदाकृतं यदास्या नूपुरं मया । उपेत्य वीक्षितोऽसि त्वं तदा हि शयितो गृहे ॥ ५३२ ॥
 दुर्गिदोवाच न सहे दोषारोपणमात्मनः । तातं प्रत्याययिष्यामि कृत्वा दैवीमपि क्रियाम् ॥ ५३३ ॥
 कुक्षीनायाः कलङ्को मे बाह्यात्रमपि हीदृशम् । न शोभते मयीविन्दुरपि धौतसितांशुके ॥ ५३४ ॥
 इह शोचनयशस्य जहान्तर्निस्सराभ्यहम् । तज्जह्योर्हि मध्येन नाशुब्धो यातुमीश्वरः ॥ ५३५ ॥
 पित्राथ सविकल्पेन निर्विकल्पेन सूनुना । प्रतिष्ठा प्रतिपदे सा तस्या धाष्ट्यमहानिधेः ॥ ५३६ ॥
 स्नात्वा धौतांशुकधरा धूपपुष्पोपहारचतुः । ना सर्ववन्धुप्रत्यहं यहं पूजयितुं ययौ ॥ ५३७ ॥
 तस्या यहं पूजयन्त्या जारः सङ्केतितः स तु । अलगद्ब्रह्मिणीञ्च कण्ठदेशे कवर्गवत् ॥ ५३८ ॥
 अपास्यत गले धृत्या जनैर्ग्रहिल इत्यसौ । पुनः स्नात्वा च सा यदमर्चित्वैवं व्यजिज्ञपत् ॥ ५३९ ॥
 कदापि हि मयास्पर्शं पुमान्नान्यः पतिं विना । ब्रह्मिणोऽयं तु मत्कण्ठे लग्नः प्रत्यक्षमेव च ॥ ५४० ॥
 पत्युन्मत्तघ्यान्नान्यो लग्नश्चेन्मत्तनौ पुमान् । तदा मे शुद्धिदो ऋयाः सत्याः सत्यप्रियो ऽसि हि ॥ ५४१ ॥
 यद्यो ऽपि यावदाविष्टः किं करोमीति चिन्तया । तावच्चञ्जह्योरन्तस्त्वरितं निर्जगाम सा ॥ ५४२ ॥

शुद्धा शुद्धेति तत्काशं जने तुमुवकारिणि । पुष्पदाम गले तस्या राजाध्यक्ष निचिक्षिपुः ॥ ५४३ ॥
 याचमानेन तूर्येण हृदयैर्धनुर्जनैर्युता । स्वीकृता देवदिनेन सा ययौ श्वशुरौकसि ॥ ५४४ ॥
 नूपुराकर्षणोद्धूतं कलङ्कमुदतारयत् । इति सा तत्प्रच्युते जनैर्नूपुरपण्डिता ॥ ५४५ ॥
 यथा बुद्ध्या पराभूतो देवदत्तस्तदाद्यपि । चिन्तया नष्टनिष्ठोऽञ्ज्वारिवद्ध इव क्षिपः ॥ ५४६ ॥
 तं योगिनमिवानिजं ज्ञात्वा च पृथिवीपतिः । धृतिं यथार्थिता दत्त्वा चक्रे शुद्धान्तरदकम् ॥ ५४७ ॥
 एका राक्षी क्वचिज्जात्रौ तमन्तःपुररक्षकम् । जेतो नो वेति विज्ञातुं निरक्षिष्ट पुनः पुनः ॥ ५४८ ॥
 सोऽचिन्तयच्च किमपि कारणं ज्ञायते न हि । उत्थाय ज्ञ्यो ज्ञ्योऽपि मामेवा यन्निरीक्षते ॥ ५४९ ॥
 सुष्ठे न मयि किं कुर्यादिति ज्ञातुं सयामिकः । अस्तीकनिज्या शिश्ये सा तु ज्ञ्योऽपि निर्ययौ ॥ ५५० ॥
 सापि निर्जरसुष्ठं तं ज्ञात्वा हृष्टिमुपेयुषी । गवाक्षाभिमुखं गन्तुमारेत्ते चौरवच्चनैः ॥ ५५१ ॥
 गवाक्षस्य हि तस्याधो यक्षोऽञ्ज्वराजवह्नः । कुञ्जरो निर्जरजानुजन्मेव सदामदः ॥ ५५२ ॥
 सा तस्य हस्तिनो मेष्टे नित्यरक्ता गवाक्षतः । सग्यारिदारुफलयकमपसार्य बहिर्ययौ ॥ ५५३ ॥
 तामादाय करेणो नित्याज्यासाःसुशिक्षितः । मुमोच ज्ञ्यौ तां दृष्टाधोरणः स जुकोप, च ॥ ५५४ ॥
 अतिकाले किमायासीरित्युत्त्वा दारुणेरुणः । हस्तिशृङ्खलया राक्षीं दासीमिव जघान ताम् ॥ ५५५ ॥
 सोवाच मा ताडय मामद्यान्तःपुररक्षकः । राज्ञामुको नवः कोऽपि जागरूकोऽरुणत्संभाम् ॥ ५५६ ॥
 निजानिजं कथमपि प्राप्य तस्य चिरादहम् । आगतासीति विज्ञाय मा कोपीर्मयि सुन्दर ॥ ५५७ ॥

इत्थं च बोधितो हस्तिपकः कोपं विहाय सः । रमते स्म निराशङ्कस्तथा सह यथारुचि ॥ ५५८ ॥
 रात्रेस्तु पश्चिमे प्रागे सा साहसमहानिधिः । हस्तिना हस्तमारोप्योदञ्चिता स्वाश्रयं ययौ ॥ ५५९ ॥
 दध्यौ च स्वर्णकारोऽपि चरितं योपितामहौ । अश्वानां कुहकारावभिन्न को वेत्तुमीश्वरः ॥ ५६० ॥
 अहो असूर्यम्पद्यानामपि यज्जानयोपिताम् । शीलजङ्घो जवत्येवमन्यनारीषु का कथा ॥ ५६१ ॥
 पानीयादरण्यार्थं सामान्यगृहयोपिताम् । नगरे सञ्चरन्तीनां शीलत्राणं कियच्चिरम् ॥ ५६२ ॥
 इति न्मुगाया दीःशीदयामर्षचिन्तां विहाय सः । सुष्याप दत्तर्णं इवाधर्मणस्त्र निर्जरम् ॥ ५६३ ॥
 प्रजातेऽपि जजागार स्थविरः स्वर्णकुन्न सः । चेष्टाश्च कथयामासुस्तं तथास्यं महीचुले ॥ ५६४ ॥
 राजापि व्याजहर्हरं प्राब्यं केनापि हेतुना । स यदा प्रतिबुध्येत तदा नेयोऽस्मदन्तिके ॥ ५६५ ॥
 इत्यादिष्टा ययुधेष्टाः स्वर्णकारोऽपि निर्जरम् । निजामुलं सप्तरात्रं चिरादनुवचूय सः ॥ ५६६ ॥
 सप्तरात्रागमने च स प्रबोधमुपागतः । वेदनिन्देय पुरो राज्ञो राज्ञा चैवमपृच्छयत् ॥ ५६७ ॥
 निज्वा कदापि ते नागाहुर्जगस्येव कामिनी । तर्हि सुप्तः सप्तरात्रं को हेतुर्वृद्धञ्चीस्तव ॥ ५६८ ॥
 सोऽपि तं रात्रिगृत्तान्तं राइया हस्तिपकस्य च । हस्तिनश्च यथादृष्टं कथयामास ज्यूजे ॥ ५६९ ॥
 राज्ञा प्रसादं दत्त्वा स विमुष्टः स्वगृहं ययौ । जीर्णदुःखः मुलं चास्याद्भ्यं ह्येति जनो जनात् ॥ ५७० ॥
 तां च दुश्चारिणीं राज्ञीं परिहृतुमिवापतिः । कारयित्वा किद्विधेनं राज्ञीः सर्वाः समादिशत् ॥ ५७१ ॥
 स्वप्नो दृष्टो मया यत्तत्कैलियोऽयं मतद्भजः । आरोढव्यो विवस्वाजिर्जवतीजिः पुरो मम ॥ ५७२ ॥

चक्रिरे च तथा राइयो राङ्गः पश्यत एव ताः । राङ्गी सैका त्वदोऽवादीद्विभ्रेम्यसान्मनतङ्गजात् ॥ ५७३ ॥
 तां स्त्रीलोत्पलनालेन सामर्प्यः प्राहरन्मृपः । मूर्तनाटितकं कृत्वा न्यपतत्सापि चूतले ॥ ५७४ ॥
 नृपोऽपि बुद्ध्या निश्चिन्त्यै सैवेयं कुलपांसिनी । पापीयसी दुराचारा कथिता स्थविरेण या ॥ ५७५ ॥
 निरूपयंश्च तत्पृष्ठं शुङ्खलाघातदर्शनात् । नखाच्छोटनिकापूर्वं कृत्वा स्मितमदोऽवदत् ॥ ५७६ ॥
 क्रीमसीत्तेन मस्तेन किञ्चिच्छेन्नाद्विभ्रेपि च । मोदसे शुङ्खलाघातान्मूर्त्त्युत्पलघाततः ॥ ५७७ ॥
 मदीप्तकोपमग्नारो गत्वा वैजारपर्वते । राजापि तं हस्तिपकं हस्त्यारूढमज्जूवत् ॥ ५७८ ॥
 तद्वितीयां च तां राङ्गीमारोपयदिज्ञासने । आधोरणाधमं चोग्रशासनस्तं समादिशत् ॥ ५७९ ॥
 विपमादिप्रदेशाधिरूढं कृत्वा मतङ्गजम् । पातयेः पतता तेन युवयोरस्तु निग्रहः ॥ ५८० ॥
 आधोरणस्तं करिणमधिरोग्यादिमूर्धनि । त्रिपद्या धारयामासोत्किंहेकचरणं स्थिरम् ॥ ५८१ ॥
 हाहाकुर्वञ्जनोऽप्युच्चैः पशोराज्ञाविधायिनः । मारणं करिरत्नस्य राजरत्न न युज्यते ॥ ५८२ ॥
 अनाकर्णितकं कृत्वा पातयेत्येव वादिनि । नृपे द्विपं हस्तिपकः पद्भ्यां दान्यामधारयत् ॥ ५८३ ॥
 हहा न वध्यो हस्तीति पुनर्लोकैः प्रजहति । तूष्णीकोऽच्छृणुषो मेणोऽप्येकाद्विस्यं गजं दधौ ॥ ५८४ ॥
 मारणं हस्तिरत्नस्य लोको ऋणमनीश्वरः । हाहाकुर्वन्महीनार्थं जगादोदञ्चितैर्बुजैः ॥ ५८५ ॥
 श्रौपवाह्यो ह्यसावन्यगजासह्यः सुशिद्धितः । क्षितिवल्लज दुःप्रापो दक्षिणवर्तशङ्खवत् ॥ ५८६ ॥
 प्रभुस्त्वमपराधीनो यदिच्छसि करोषि तत् । निरङ्कुशं स्यादयशस्त्वविवेकचवं तव ॥ ५८७ ॥

कार्याकार्ये विचार्ये हि हे स्वामिन्स्वामिना स्वयम् । स्वयं विचार्य तज्जद हस्तिरत्नं प्रसीद नः ॥ ५८८ ॥
 नृपोऽप्यवोचदस्त्वेवं यूयं सर्वेऽपि मज्जिरा । इमं हस्तिपकं हस्तिरक्षणाय ज्ञान्तु भोः ॥ ५८९ ॥
 लोकाः प्रोचुः किनियतीं चूमिकां प्रापितं क्षिपम् । आधोरणधुरीण त्वं निवर्तयितुमीक्षिषे ॥ ५९० ॥
 स लयाच्च क्षिपममुं क्लेमेणोत्तारयाम्यहम् । ददात्यदो यद्यन्तयमावयोर्मेदिनीपतिः ॥ ५९१ ॥
 राजापि लोकैर्विहंसः प्रददावचयं तयोः । शनैश्च हस्तिनं हस्तिपकस्तमुदतारयत् ॥ ५९२ ॥
 उत्तीर्णौ वारणस्कन्धाघ्राङ्गीहस्तिपकौ तु तौ । पलायितां राक्षसकौ मदेकस्त्यज्यतामिति ॥ ५९३ ॥
 नश्यन्तौ प्रापतुस्तौ तु ग्राममेकं दिनात्यये । एकस्मिंश्च देवकुले शून्ये सुपुपतुयुतौ ॥ ५९४ ॥
 अर्धरात्रसमये च ग्रामादेको मलिम्वुचः । नष्टा तदारदकेन्यस्तत्र देवकुलेऽविशत् ॥ ५९५ ॥
 तत्तु देवकुलं ग्रामारदकैः पर्यवेष्टयत् । प्रातश्चौरं ग्रहीष्याम इति निर्णयवादिजिः ॥ ५९६ ॥
 करान्यां शोधयन्देवकुलं चौरोऽपि सोऽन्धवत् । शनैस्तत्र ययौ यत्र शयानौ तौ वञ्चवतुः ॥ ५९७ ॥
 निपादी न जजागार स्पृश्यमानोऽपि दस्युना । श्रान्तसुप्तस्य निजा हि सज्यते वञ्चलेपयत् ॥ ५९८ ॥
 अपीपत्तत्करस्पृष्टा राजपत्नी त्वजागरीत् । स्पर्शादप्यनुरक्ताभूत्तत्र कोऽसीत्युवाच च ॥ ५९९ ॥
 शनैरुक्तसया सोऽपि शनैरुचेऽस्मि तस्करः । धावत्स्वारदकेऽप्यत्र प्राणत्राणाय चाविशम् ॥ ६०० ॥
 सानुरागा च सा चौरमवब्रवीदसतीक्ष्णया । रक्षामि त्वां न सन्देहो यदि मां मुञ्चगेहसि ॥ ६०१ ॥
 चौरोऽपि स्माह कनकं मया प्राप्तं सुगन्धि च । मम पत्नी भवसि यज्जीवितव्यं च रक्षसि ॥ ६०२ ॥
 परं पृष्ठामि को नाम प्रकारो वरवर्णिनि । येन मां रक्षसि ब्रूहि मामाभ्यासय धीमति ॥ ६०३ ॥

सायूचे सुजग ग्रामपुरयेव्यागतेव्यहम् । त्वां जतारं अणिष्यामि सोऽवादीदेवमस्त्विति ॥ ६०४ ॥
 प्रातश्च ग्रामसुन्दरैः प्रविष्टैः शस्त्रपाणिभिः । पृष्टाखयोऽपि कथोर इति ब्रूञ्जङ्गीपणैः ॥ ६०५ ॥
 तान्ग्रामपुरगन्धूर्तं मूर्तमायेव सायदत् । उद्दिश्य चौरपुरुषं मम प्रेयानसाविति ॥ ६०६ ॥
 कृताञ्जलिः पुनश्चोचे प्रातरोऽस्मिन्मुखावये । आयां ग्रामान्तरे यान्तावयात्स्व दिवसात्यये ॥ ६०७ ॥
 ग्रामीणास्तेऽपि सन्नृत्य पर्याखोच्यैवमूचिरे । सन्नाव्यते न चौरस्य गृहे स्त्रीपात्रमीदृशम् ॥ ६०८ ॥
 ब्राह्मणी वाणिजी राजपुत्री कापीतरास्तु या । इयं पवित्रा मूर्त्यापि चीरो नास्याः पतिर्जयेत् ॥ ६०९ ॥
 विचित्रवस्त्रावङ्गारा लक्ष्मीरिव वपुर्मती । इयं हि गृहिणी यस्य स किं चौर्येण जीवति ॥ ६१० ॥
 पारिशेष्यादयं चौर इति हस्तिपकस्य ते । दोषमारोप्य विदधुः सद्यः शूलाधिरोपणम् ॥ ६११ ॥
 शूलाधिरोपितो मार्गे यं यं यान्तं ददर्श सः । तं तं प्रोवाच दीनं मां वारि पायय पायय ॥ ६१२ ॥
 तं च राजभयात्कोऽपि न पानीयमपाययत् । सर्वोऽपि कुरुते धर्ममात्मरक्षापुरःसरम् ॥ ६१३ ॥
 श्रायको जिनदासाख्यस्तैन तेनाध्यना ब्रजन् । दृष्टश्च याचितश्चाग्नः सोऽपि चैवमुवाच तम् ॥ ६१४ ॥
 उदन्यां ते हरिष्यामि कुरुष्वेकं तु मद्यचः । घोषेर्नमोऽर्हद्भ्य इति यावद्वार्यानयान्यहम् ॥ ६१५ ॥
 मेण्डोऽपि तद्योपयितुं प्रारेजेऽञ्जःपिपासया । श्रायकोऽप्यानयन्तीरं राजपुंसामनुज्ञया ॥ ६१६ ॥
 श्रानीयमानं दृष्ट्वान्दु समाव्यस्य निषाद्यपि । नमोऽर्हद्भ्य इति चृशं पठन्प्राणैरमुच्यत ॥ ६१७ ॥
 स त्वसंश्रुतशीतोऽपि नीलिताकामनिर्जरः । नमस्कारप्रज्ञायेण वज्रव व्यन्तरामरः ॥ ६१८ ॥
 प्रतस्थे पुंथली सापि चीरेण सह वर्त्मनि । आससाद नदीमेकां वारिपूरेण दुस्तराम् ॥ ६१९ ॥

चौरो ऽपि पुंश्चलीमूचे प्रिये त्वामेकवेद्यया । नोचारयितुमीशोऽस्मि वस्त्राजरण्यचारिणीम् ॥ ६२० ॥
 वस्त्राजरण्यसन्भारं त्वं भमारपय यणिनि । तमादौ परतो नेष्ये ततस्त्वामपि लीलय ॥ ६२१ ॥
 यावदायाम्यहं तावद्धरस्तम्बे तिरोजव । एकाकिन्यपि मा चैषी रेव्यामि न चिरेण हि ॥ ६२२ ॥
 आरोग्य पृष्ठदेशे त्वां तरन्योत इवाम्भ्रसि । तटे परस्मिन्नेव्यामि मा जैषीः कुरु मध्वचः ॥ ६२३ ॥
 पुंश्चल्यपि तथा चक्रे शरस्तम्बे प्रविश्य च । वस्त्राजरण्यचतस्रो ऽपि पारं गत्वेत्यचिन्तयत् ॥ ६२४ ॥
 चर्तारं मारयामास येयं मय्यनुरागिणी । दक्षरागा हरिर्देव विपदे स्यान्ममाप्यसौ ॥ ६२५ ॥
 इयुपादाय तद्वस्त्राजरण्यनि स तस्करः । तां वलत्कन्धरः पश्यन्नश्नयति स्म कुरङ्गवत् ॥ ६२६ ॥
 करिणीवोष्पतकरा यथा जातेव नशिका ॥ ऊचे सं यान्तमालोक्य मां विहाय प्रयासि किम् ॥ ६२७ ॥
 चौरो ऽब्रवीद्विवसनामेकां शरवणस्थिताम् । राक्षसीमिव दृष्ट्वा त्वां विज्ञेयमेव कृतं त्वया ॥ ६२८ ॥
 एवं वदन्त्यग इवोडुनः सो ऽगाददर्शनम् । तत्रैव तस्थौ त्वासित्या धैर्येणी पतिर्धैरिणी ॥ ६२९ ॥
 स हस्तिपक्वजीवो ऽपि देवज्यूयमुपेयिवान् । प्रयुक्तावधिरज्ज्वालीतां तथास्थां तपस्विनीम् ॥ ६३० ॥
 सम्बुवोधयिपुस्तां तु प्रागजन्मगृहमेधिनीम् । मुखात्तमांसपेक्षीकं शृगालं विचकार सः ॥ ६३१ ॥
 इतश्च सरितस्तस्यास्तीरे नीराद्वहिःस्थितम् । मीनं जोक्तुमधाविष्ट मांसपेक्षी विहाय सः ॥ ६३२ ॥
 तदा मीनः पुनरपि प्रविवेश नदीजलम् । उपाददे तद्विकृतशकुन्या मांसपेक्ष्यपि ॥ ६३३ ॥
 नदीतीरे शरवणनिपण्णा सा तु नन्निका । जगाद दुःखदीनापि जम्बुकं दृष्टकौतुका ॥ ६३४ ॥

१ दृणगुच्छे । २ व्यभिचारिणी । ३ नष्टपतिका ।

मांसपेशीं परित्यज्य मीनमिच्छसि दुर्मते । त्रयो मीनाच्च मांसाच्च किं जम्बुक निरीक्षसे ॥ ६३५ ॥
फेरुः स्माद्दोढजतारं हित्योपपत्तिमिच्छसि । प्रष्टा पत्युश्च जाराच्च नग्निं किं निरीक्षसे ॥ ६३६ ॥
तन्नत्वा सुषु विन्यत्यास्तस्याः स व्यन्तरामरः । महर्द्धिकं निजं रूपं दर्शयित्वैवमब्रवीत् ॥ ६३७ ॥
पापमेवाकृयाः पापे यद्यपि त्वं तथापि हि । जिनधर्मं प्रपद्येथाः पापपङ्कजलस्रवम् ॥ ६३८ ॥

मुग्धे हस्तिपकः सोऽहं यस्त्यया मृत्युमापितः । जिनधर्मप्रज्ञावाच्च देवीजूलोऽस्मि पश्य माम् ॥ ६३९ ॥
जिनधर्मं प्रपत्स्ये ऽहमपीति कृतनिश्चयाम् । तां साध्वीसन्निधौ नीत्या स प्रप्रज्यामजिग्रहत् ॥ ६४० ॥

तदस्माद्गजनानर्हान्प्रयतकं निवर्तकान् । दृष्टान्तांस्त्यमनाहत्य शुंश्व वैषयिकं सुखम् ॥ ६४१ ॥

जगाद जम्बूनामापि विद्युन्माढी च खेचरः । न ह्यस्मि रागग्रहिवश्चरितं तस्य तन्नृणु ॥ ६४२ ॥

अस्तीह नरतदेने वैताड्यो नाम पर्यतः । समृक्को जरतार्थोज्यां पक्षान्यामिव नीहजः ॥ ६४३ ॥

तत्र चास्ति पुरवरमुत्तरश्रेणिचूषणम् । गगनवह्नमिति शुसदामतिवह्नजम् ॥ ६४४ ॥

द्वौ विद्याधरतरुणौ प्रीतिमन्तौ सहोदरौ । तत्राज्जलां मेघरथो विद्युन्माढी च नामतः ॥ ६४५ ॥

मन्त्रयामासतुस्तौ च विद्यासाधनहेतवे । यामो जूगोचरान्यर्णे विद्या तत्रैव सेत्स्यति ॥ ६४६ ॥

विद्यासिद्धौ विधिश्चायमतिनीचकुलोद्भवाम् । कन्यां परिणयेद्वर्णवधिं ब्रह्म च पालयेत् ॥ ६४७ ॥

ततो गुरुननुज्ञाप्य जरतार्थेऽत्र दक्षिणे । आजगमतुर्नार्णवि तौ वसन्तपुरपत्तनम् ॥ ६४८ ॥

ततश्चण्डालवेषेण गत्वा चण्डालपाटकम् । प्रचक्रमाते चण्डालाराधनं धीमहाधनौ ॥ ६४९ ॥

आराधितास्तु मातङ्गाः प्रोचुरायातमत्र किम् । आख्यातं चिरकाळो ऽञ्जल्ययोरिह तिष्ठतोः ॥ ६५० ॥

सन्नायगोपनं कृत्वा कथयामासतुश्च तौ । क्षितिप्रतिष्ठाग्नगरादागमावेह हे हिताः ॥ ६५१ ॥
 मातापितृभिरावां हि कुटुम्बस्य वहिष्कृतौ । इति रोषेण निर्यान्तौ भ्रमन्तौ चागताविह ॥ ६५२ ॥
 मातङ्गाः प्रोचिरे चास्मानाश्रित्यातिष्ठतं युवाम् । युवान्यां तत्प्रयत्नामः स्वे द्वे कन्ये यदीहृथः ॥ ६५३ ॥
 किं त्वस्मत्कन्यके पाणिगृहीत्यौ चेत्करिष्यथः । असज्जात्युचितं सर्वं तदनुष्ठास्यथो युवाम् ॥ ६५४ ॥
 तावप्युचतुरामेति मातङ्गैरपि कन्यके । तयोः प्रदत्ते लघाहपूर्वकं काण्डदन्तुरे ॥ ६५५ ॥
 विद्युन्मात्री तु मातङ्गकन्यायामतिरागवान् । अचूदपि कुरूपायां न विद्यासाधनं व्यधात् ॥ ६५६ ॥
 क्रमेण गृहिणी विद्युन्माक्षिनो गर्जयत्यचूत् । पूर्णे च यत्सरे सिद्धविद्यो मेघरथो ऽजयत् ॥ ६५७ ॥
 ततो मेघरथः प्रीत्या विद्युन्माक्षिनमब्रवीत् । हे प्रातः सिद्धविद्याः सन्ध्यानालकुलमुज्जताम् ॥ ६५८ ॥
 पात्रीजवावो वैताढ्यविहारसुखसम्पदाम् । मातङ्गीं त्यज प्राविन्यः खेचर्यो नौ स्वयंवराः ॥ ६५९ ॥
 विद्युन्माढ्यपि तं लज्जावनम्रवदनो ऽवदत् । याहि विद्याढ्य वैताढ्यं कृतकृत्यो ऽसि सुव्रत ॥ ६६० ॥
 मया त्वधमसत्त्वेन ज्ञप्तो नियमपादपः । ततश्च मे तत्प्रजवं विद्यासिद्धिफलं कुतः ॥ ६६१ ॥
 वराकीं त्यक्तुमर्हामि जातगर्जामिमां न हि । त्वया सविद्येनाविद्यो गह्वर्द्धिमि चानघ ॥ ६६२ ॥
 याहि साधितविद्यस्त्वं तुन्यं स्वस्त्यस्त्वहं पुनः । असिद्धविद्यो बन्धूनां दर्शयामि कथं मुखम् ॥ ६६३ ॥
 वञ्चितो ह्यात्मनैवात्मा प्रमत्तेन मयामुना । इदानीं साधयिष्यामि विद्यामुद्योगवानहम् ॥ ६६४ ॥
 वर्षान्ते पुनरागन्धर्विन्प्राणो ज्ञातरं हृदि । तदा साधितविद्यो ऽहं यथा यामि त्वया सह ॥ ६६५ ॥
 चण्मात्रीप्रेमपाशेन बद्धं तं नेतुमहम् । एकाक्यपि ययौ मेघरथो वैताढ्यपर्वतम् ॥ ६६६ ॥

आगतो ऽसि किमेकाकी क्व ते आतेति वन्धुभिः । पृष्टः स कथयामास विद्युन्माक्षिकायां तथा ॥ ६६७ ॥
 कुरूपा तत्रिया सापि म्देह्यी सुतमजीजनत् । विद्यासिद्धिर्मिव प्राप्य विद्युन्मादयप्यमोदतं ॥ ६६८ ॥
 म्देह्यथामत्यन्तमासन्नया पुत्रप्रेम्णा विशेषतः । दुःस्वप्नवद्विसस्मार न खेचरसुखं कुधीः ॥ ६६९ ॥
 सा विद्युन्माक्षिना सार्धं रममाणा यथासुखम् । ज्ञयो ऽप्यधारयज्जर्न चाफाली काणदन्तुरा ॥ ६७० ॥
 इतश्च विद्यासम्पन्नस्तत्र मेघरथो ऽप्यगात् । वर्षमेकं कथमपि स्वत्रालविरहातुरः ॥ ६७१ ॥
 अहं हि स्वर्धधूकटपविद्याधरवधूतः । स काणदन्तुरम्देह्यीगार्हस्थ्यनरकोपितः ॥ ६७२ ॥
 प्रासादे सप्तचूषे ऽहं वसाम्युद्यानवन्धुरे । श्मशानकीकसाकीर्णे स चण्णालकुटीरके ॥ ६७३ ॥
 अहं विविधविद्यार्द्धिसिध्यमानसमीहितः । जीर्णकपटसंव्यानः कदन्नमाशनश्च सः ॥ ६७४ ॥
 विद्युन्माक्षिनि सौत्रान्नानुरूपमिति चिन्तयन् । आगापुनर्मेघरथो वसन्तपुरपत्तनम् ॥ ६७५ ॥

वतुभिः कलापकं ॥

ऊचे च प्रातरं प्रातर्गत्या वैताड्यपर्वते । विद्याधरसुखैश्वर्यं वर्यं किं नानुचर्यते ॥ ६७६ ॥
 धिजश्वहसितं ह्रस्वा विद्युन्मादयप्यदो ऽवदत् । पत्नीयं बालवत्सा मे पुनर्गुर्यां च वर्तते ॥ ६७७ ॥
 अनन्यशरणां भक्तां सपुत्रां गुर्विणीमिमाम् । न ह्यहं वज्रहृदयस्त्वमिवोद्भित्तुमुत्तरे ॥ ६७८ ॥
 तज्जार्तगञ्ज दद्या मे दर्शनं समयान्तरे । अमुं समयमत्रैवातिनेष्यामि स्म गा रूपः ॥ ६७९ ॥
 तं प्रवोध्य प्रवोध्यातिखिन्नो मेघरथो ऽपि हि । पुनर्जगाम कुर्याल्लिं हितो ऽप्यतिजडे नरे ॥ ६८० ॥
 विद्युन्मादयपि सञ्जाते द्वितीये तनुजन्मनि । अमंसा मातङ्गकुलं स्वर्गादप्यधिकं मुदा ॥ ६८१ ॥

वरत्नोज्यादिदौःस्थे ऽपि छुःखं न हि विवेद सः । तौ म्वेढीकुह्निजो बालौ सखीलमुदलालयत् ॥ ६८२ ॥
 तान्यामङ्गाधिरुढान्यां प्रस्रवद्भ्यां मुहुर्मुहुः । गन्धोदकस्नाननिजं मूत्रस्नानमन्यत ॥ ६८३ ॥
 ततर्जं सुजगमन्या तं म्वेत्तयपि पदे पदे । चण्माखकुलदासो ऽञ्जुतदासक्तस्थापि सः ॥ ६८४ ॥
 ब्रातृधेहानुबन्धेनागत्य मेघरथः पुनः । विद्युन्माखिनमाखिङ्गचागदङ्गदया गिरा ॥ ६८५ ॥
 कुलीन चण्डालकुले मा स्थाः कास्या तवेह ज्ञोः । किं हंसो मानसोत्पन्नो गृहस्रोतसि खेदति ॥ ६८६ ॥
 यत्रोत्पन्नो ऽसि तन्मा स्म स्वकुलं मखिनीकुरु । धूमेनेव गृहं वह्निस्त्वमनेन कुकर्मणा ॥ ६८७ ॥
 एवं प्रनोध्यमानो ऽपि न ह्यागन्तुमियेष सः । न ज्ञूयो ऽप्यहमेप्यामीत्युक्ता मेघरथस्तगात् ॥ ६८८ ॥
 अपालयच्चिरं राज्यं पित्र्यं मेघरथो ऽप्यथ । समये चार्पयत्सूनोन्यासे धृतमिवाखिलम् ॥ ६८९ ॥
 सुस्थितस्यानगरस्य सन्निधाने स धीधनः । परित्रज्यामुपादाय तपस्तप्त्वा च देव्यञ्जुत् ॥ ६९० ॥
 एनं मेघरथः प्राप धीमान्सुखपरम्पराम् । विद्युन्माखी तु जडधीर्वित्राम जवसागरे ॥ ६९१ ॥

निद्युन्माखी च रागान्धो न ज्ञपिव्याम्यहं ततः । उत्तरोत्तरसौख्यानां पद्मसेने ऽतिलम्पटः ॥ ६९२ ॥
 ततः कनकसेनोच्चै मनाग्मानय मामपि । मा शङ्खधमक इव स्वामिन्नतिशयं कृथाः ॥ ६९३ ॥

तथा हि शालिग्रामे ऽञ्जुत्कश्चिदेकः कृपीबलः । नित्यं ररद् स क्षेत्रमाविजातं दिनात्ययात् ॥ ६९४ ॥
 स क्षेत्रसागरे सत्त्वान्दूरादप्युपसर्पतः । शङ्खमापूरयन्मञ्चपोतारूढः पलाययत् ॥ ६९५ ॥

अन्यदा गोधनं हत्वा चौरास्तत्क्षेत्रसन्निधौ । आगुस्तद्यङ्गनादं च ते श्रुत्वैवमचिन्तयन् ॥ ६९६ ॥
 अहो ग्रामपुमांसो ऽमी विवालयिषवो धनम् । आगुरग्रे ऽपि यदयं नेदीयाञ्शङ्खनिःस्वनः ॥ ६९७ ॥

इति ते गोधनं हित्वा पलायिषत दस्यवः । दिशो दिशं च प्रययुः प्रातर्वृक्षोत्थपक्षिवत् ॥ ६९८ ॥
 क्रुधितं गोधनं तच्च शनैकैः शनैकैश्चरत् । अरुणोदयेवेलायां तत्क्षेत्रान्यर्णमाययौ ॥ ६९९ ॥
 गोधनाजिमुखं यावद्धावे स कृषीवलः । तावन्निर्मानुषं सर्वं तद्दृष्ट्वेमचिन्तयत् ॥ ७०० ॥
 श्रुत्वा मब्रुह्मनिःस्वानं गोधनं तत्करा जडुः । तत्राजिशङ्कया नूनं पापाः सर्वत्र शङ्किताः ॥ ७०१ ॥
 नीत्वा तज्जोधनं ग्रामे ग्रामायादादशङ्कितः । यदन्मे देवतादत्तमिदं नो गृह्यतामिति ॥ ७०२ ॥
 ग्रामो गोमी कृतस्तेन तं साक्षाद्ग्रामयक्षवत् । ऋक्षिपात्रीचकारोच्चैर्यो हि दत्ते स देवता ॥ ७०३ ॥
 तथैव लब्धप्रसरः स द्वितीयेऽपि वत्सरे । क्षेत्रे गत्वा प्रतिनिशं प्रारेजे शङ्खवादनम् ॥ ७०४ ॥
 चौरास्त एव ह्यन्येद्युस्तत्क्षेत्रस्यादधीयसि । आययुर्गोधनं हृत्वा न्यस्माद्ग्रामान्महानिनि ॥ ७०५ ॥
 तस्य शङ्खधमस्योच्चैस्ते श्रुत्वा शङ्खनिःस्वनम् । सुषु सौष्ठवमात्मन्य जहपन्ति स्म परस्परम् ॥ ७०६ ॥
 अत्र प्रदेशे क्षेत्रेऽत्र पुरा शङ्खध्वनिः श्रुतः । श्रूयते चाधुनायेप ते दरास्ते च मेण्डकाः ॥ ७०७ ॥
 सत्वेच्यः क्षेत्ररक्षार्थं कोऽप्येव क्षेत्ररक्षकः । नूनं वादयति शङ्खं धिग्वयं वञ्चिताः पुरा ॥ ७०८ ॥
 घर्षन्त इति ते हस्तास्तूलवर्तिका इव । पीम्यन्तो रदैरोष्ठान्गोस्तनानिव तर्षकाः ॥ ७०९ ॥
 उत्पाटयन्तो लकुटाञ्छुण्णमादशानिव क्षिपाः । आन्दोलयन्तः शस्यानि क्षेत्रान्तर्गोचृषा इव ॥ ७१० ॥
 शङ्खशब्दानुसारेण यान्तस्ते चौरकुञ्जराः । मग्नाधिरूढं ददृशुस्तं नरं शङ्खवादकम् ॥ ७११ ॥
 त्रिजिर्विशेषकम् ॥

आन्दोदय मञ्जदारुणि ते मद्यं चुव्यपातयन् । पपात सोऽप्यनाधारं नाधेयमवतिष्ठते ॥ ७१२ ॥
 कणमूटकचौरा लकुटस्तमतारुण्यन् । जुञ्जान इव सोऽद्वैप्सीन्मुखे पञ्चाप्यथाङ्गुलीः ॥ ७१३ ॥
 अस्थिनिर्मग्नन्यं तर्जङ्ग्रा चायोग्य तत्करौ । वद्धाञ्जलिस्त्रिखलद्दि सोऽथ चौरानतीड्या ॥ ७१४ ॥
 धनं गवादि यस्तान्तं जगृहुस्तस्य दस्यवः । क्षेत्रपालः क्षेत्रपालस्तदा नग्रीकृतोऽन्नवत् ॥ ७१५ ॥
 तत्रैव शत्रुधमकं मुक्त्या ते दस्यवो ययुः । गोपाः प्रातः पप्रतुस्तं कथयामास सोऽप्यदः ॥ ७१६ ॥
 धर्मद्वमेनातिथेदतिश्मातं न शोचते । ध्मातेनोपाजितं यत्तदतिश्मातेन हारितम् ॥ ७१७ ॥
 नाथ नातिशयः कर्तुं तत्तवापि हि युज्यते । अस्मानप्यश्मकठिन न ह्यवज्ञानुमर्हसि ॥ ७१८ ॥
 निजगाद ततो जग्वूरन्नुदीतलया गिरा । न बन्धनानञ्जिज्ञोऽहं यथा शैलेयवानरः ॥ ७१९ ॥
 तथा हि विन्ध्यो नामाक्षिरस्त्यवन्ध्यो वनश्रिया । तत्रैको वानरश्चाभून्महावानरयूथराट् ॥ ७२० ॥
 कुमार इव विन्ध्यादेर्विन्ध्याद्विवनगह्वरे । क्रीरन्सोऽपास्थदखिलान्वानरान्यूथसम्भवान् ॥ ७२१ ॥
 वानरीभिः समं रेमे स एवैको महाबलः । प्राज्यस्त्वीराज्यसाम्राज्यसुखलीलां प्रपञ्चयन् ॥ ७२२ ॥
 अन्यदा वानरयुवा कश्चिदेको मदोद्धतः । वृपस्यन्वानरीरागात्तमवज्ञाय वानरम् ॥ ७२३ ॥
 कस्याश्चिषक्रमातायं बलरुरदनाङ्कुरम् । चुचुम्य पाकारुणितस्फुटदग्निमसन्निजम् ॥ ७२४ ॥
 तुरयोमास कस्याश्चित्केतकीरजसा मुखम् । गुञ्जहारं स्वयं कृत्वा कण्ठे कस्याश्चिदादधौ ॥ ७२५ ॥
 कृत्वा कृत्या विट्पत्रैः कस्येचिद्वीटिकां ददौ । प्रासम्बदोलामभ्यास्त कामप्यालिङ्ग्य निर्जरम् ॥ ७२६ ॥

एवं वानरनारीनिरपशङ्कमरंस्त स । श्रमेतनं यूथपतिमविदन्निव दोर्मदात् ॥ ७२७ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकं ॥

कण्डूयमानलाङ्गुलः कयापि हि नलाङ्कुरैः । प्रमृज्यमानसर्वाङ्गोभराजिः कयापि हि ॥ ७२८ ॥

कदलीतालवृन्तेन वीज्यमानः कयाचन । कयापि नखिनीनालैः क्रियमाणानवतंसकः ॥ ७२९ ॥

लुच्चैःशृङ्गस्थितो दूरात्स जरन्यूथनायकः । जाग्वानरयुवानं तं दृष्ट्वा कोपादधावत् ॥ ७३० ॥

॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥

गोलाङ्गुलंयुवानं तं लाङ्गुलं नर्तयन्रुपा । जघान द्रावगोलेन स गोलाङ्गुलयूथपः ॥ ७३१ ॥

लोष्टाहतः सिंह इव कपिसिंहयुवापि सः । क्रुद्धो घुरुघुरारावघोरस्तं प्रत्यधावत् ॥ ७३२ ॥

तौ क्रोडीकृतसर्वाङ्गौ मिथो चूलावुज्जावपि । उर्हदावपि सुचिरान्मिक्षितौ सुहृदाविव ७३३ ॥

त्रटलतेति दन्ताग्रैश्चटच्छेति पाणिजैः । व्यापप्रतुर्बुधुपि तौ युध्यमानौ परस्परम् ॥ ७३४ ॥

परस्परं दन्तनखदतक्षतजचर्चितौ । तदा परिहिताताद्यचोलकाविव रेजतुः ॥ ७३५ ॥

क्षणाद्वन्धं क्षणान्मोक्षं प्रयुज्जाते स्म तावुजौ । युध्यमानौ नियुजेन क्रीमन्तावाह्निकाविव ॥ ७३६ ॥

अग्रास्थिमुष्टिघातेन कपियूना जरत्कपिः । शीघ्रं शीघ्रमपासार्पीन्मन्दं मन्दं त्वढौकत ॥ ७३७ ॥

तं दृष्ट्वानरं चापसर्पन्तं युववानरः । जघान लोष्टघातेन तेन चास्फोटि तद्धिरः ॥ ७३८ ॥

प्रहारवेदनाक्रान्तः स जरन्यूथनायकः । नष्टा दूरं ययौ दूरापातिमुक्कपतत्रिवत् ॥ ७३९ ॥

१ वानरयुवान । २ क्षतज रुधिरम् । ३ धूतकारी ।

प्रहारवेदनादीनस्तृपार्च्यं परिभ्रमन् । एकस्मिन्प्रहरक्षेत्रे शिलाजतु ददर्श सः ॥ ७४० ॥
 सोऽमुषुष्ठा न्यधापक शिलाजतुनि वानरः । विलग्य तनु तत्रैव तस्यौ जमेरिवोत्थितम् ॥ ७४१ ॥
 आकर्षामि मुखमिति बाहू तेनाटपमेधसा । शिलाजतुनि निक्षिप्तौ लगितेव हि तस्थतुः ॥ ७४२ ॥
 तेन क्षिप्तौ विस्रप्तौ च पादावप्यास्यहस्तवत् । सोऽथ कीलितपञ्चाङ्ग इव मृत्युमनाप च ॥ ७४३ ॥
 स वानरः पाणिपादाऽऽङ्गः कर्पेन्मुखं यदि । तदा मुच्येत शैलेयसलिलाशान्न संशयः ॥ ७४४ ॥

एवं च जिह्वेन्द्रियमात्रबुद्धौ नारीषु शैलेयं निजासु मुग्धः ।

मज्जान्हयीकैरपि पञ्चसङ्ख्यैर्देही विनश्येन्न तथास्म्यहं तु ॥ ७४५ ॥

इत्याचार्यश्रीद्वैमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महा-
 काव्ये जम्बूस्वामिविवाहप्रजवचौरागममधुविन्दुपुरुषकथाकुवेरदत्तकथा-
 महेश्वरदत्तकथाकर्पकथाकाकाकथावानरवानरीकथाअङ्गारकारकथानू-
 पुरपणिमृताशृगालकथाविद्युन्मालिकयाशङ्खधमककथाशिलाजतुवानरक-
 थावर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥

तृतीयः सर्गः

अथोवाच नन्नासेना रचिताञ्जलिरार्पणम् । मा स न्नः स्थविरैव त्वं स्थविरायाः कथा यथा ॥ १ ॥
 अन्नूतां ग्राम एकस्मिन्बुद्धिः सिद्धिश्च नामतः । स्थविरे द्वे मिथःसख्यौ नित्यमत्यन्तदुःस्थिते ॥ २ ॥
 तस्य ग्रामस्य च बहिः साधिष्ठानोऽस्ति सर्वदा । प्रसिद्धो ज्ञोत्रको नाम यद्दः काङ्क्षितवित्तदः ॥ ३ ॥
 स्थविरा बुद्धिनाम्नी च दरिद्रबहुमवाटिका । सम्यगाराधयामास तं यद्दं प्रतिवासरम् ॥ ४ ॥
 त्रिसन्ध्यमपि तद्देवकुलं मार्जयति स्म सा । पूजापूर्वं च नैवेद्यं तस्मै नित्यमढीकयत् ॥ ५ ॥
 ददामि किं तुभ्यमिति यद्दस्तुष्टोऽन्यदावदत् । आराध्यमानो नितरां कपोतोऽपि हि तुल्यति ॥ ६ ॥
 जगद् साय स्थविरा यदि तुष्टोऽसि देव मे । तद्देहि येन जीवामि सुखसन्तोषजागहम् ॥ ७ ॥
 यद्दः प्रोवाच द्वे बुद्धिस्थविरे सुस्थिता नव । मत्पादमूले दीनारं लप्स्यसे त्वं दिने दिने ॥ ८ ॥
 दिने दिने च दीनारं लज्जमाना तदादि सा । स्वजनाज्जनपदाच्चाधिकर्द्धिः स्थविराचवत् ॥ ९ ॥
 दिव्यनेपथ्यसन्भारं स्वप्नेऽपि न ददर्श या । दृष्टे दृष्टे पर्यधात्तं सा राज्ञीव नवं नवम् ॥ १० ॥
 यस्याश्च काङ्क्षिकश्रद्धाप्यर्पयत कदापि न । कुण्ठोभ्यो धेनवस्तस्या गृहेऽञ्चवन्सहस्रशः ॥ ११ ॥
 आजन्मापि हि या तस्यौ जीर्णे तांर्णे कुटीरके । सौधं साकारयद्देदीमत्तवारणवन्धुरम् ॥ १२ ॥
 जिजीवि या परगृहगोमयत्यागकर्मणा । पाश्चात्त्य इव तां दास्यः स्तम्भलम्बाः सिपेचिरे ॥ १३ ॥

स्वग्रासचिन्तया दीना सर्वदापि वञ्च या । सा दीनोच्चारमारेजे सम्पदा यद्दत्तया ॥ १४ ॥
 तां बुद्धिसम्पदं दृष्ट्वा सिद्धिः सञ्जातमत्सरा । अचिन्तयत्कुतो ऽमुष्याः सम्पन्ना सम्पदीदृशी ॥ १५ ॥
 ज्वल्यस्याः सखीत्येन सदा विश्वासजागहम् । प्रक्ष्यामि तदिमामेव कृत्वा चादुःशतान्यपि ॥ १६ ॥
 इति बुद्धिमती सिद्धिः प्रययौ बुद्धिसन्निधौ । बुद्ध्या प्रियसखीत्युच्चैः सत्कृतैवमुवाच सा ॥ १७ ॥
 विजयस्ते जगिन्येप कुत आगादचिन्तितः । चिन्तामणिरिव प्राप्तो वैजयेनानुमीयते ॥ १८ ॥
 किं ते राजप्रसादो ऽञ्चुतुष्टा वा कापि देयता । लब्धं किञ्चिन्नितानं वा रसो वा साधितस्त्वया ॥ १९ ॥
 सम्पन्नत्वा त्वयाञ्चूयमहं सम्पन्नती सखि । अद्य दारिद्र्यदुःखाय मया दत्तो जलाञ्जलिः ॥ २० ॥
 अहं त्वं दमहं ग्रीत्या जेदो देहे ऽपि नावयोः । आवयोर्ने मिथो ऽकथ्यं कथयद्धिरियं कुतः ॥ २१ ॥
 अयुध्यमाना तन्नायं बुद्धिराख्यद्यथातथम् । यथा ह्याराधितो यद्गो यथा च स ददौ श्रियम् ॥ २२ ॥
 सिद्धिर्दध्यौ च तद्भुत्वा साधु साधु ममापि हि । विजयोपार्जनोपायो निरपायो जयिष्यति ॥ २३ ॥
 सविशेषममुष्या हि यद्दमाराधयाम्यहम् । सविशेषा यथा सम्पदपि सम्पद्यते मम ॥ २४ ॥
 अथार्थसिद्ध्ये सिद्धिर्बुद्धिर्दक्षितया दिशा । आराधयितुमारेजे यद्दमेवमहर्निशम् ॥ २५ ॥
 खटिकाधानुभिर्देवकुलसोपानमालिकाम् । यद्दस्य भण्डयामास ज्ञेयया विविधज्जक्तिभिः ॥ २६ ॥
 नित्यं स्वस्तिकरेखानिर्यद्गङ्गाणमञ्जुषयत् । जक्तिप्रकारान्कर्तव्यान्गणयन्ती च तन्निजान् ॥ २७ ॥
 स्वयं पानीयमानीय स्नपयामास सा स्वयम् । यद्दं कंक्षीकृतोपास्तिनियमा प्रतिवासरम् ॥ २८ ॥

१ अगीकृतोपास्तनानियमा.

विद्वत्पत्रकरवीरतुलसीकुञ्जकादिभिः । सा यद्दं पूजयामास त्रिसन्ध्यं स्वयमाहूतैः ॥ ३९ ॥
 एकचक्रोपयासादितपरा यद्देवेऽमनि । उवासाहर्निशं यक्षात्रियोग्यव्यन्तरीय सा ॥ ३० ॥
 एवमाराधितोऽत्यन्तं स यक्षः सिद्धिमन्यधात् । तुष्टोऽस्मि ते महात्रागे प्रार्थयस्व यदिच्छसि ॥ ३१ ॥
 साथ विज्ञापयामास यक्षमह्नीणसम्पदम् । मत्सख्या यत्त्वया दत्तं देहि तद्विगुणं मम ॥ ३२ ॥
 एवं न विप्यतीत्युक्त्वा जलयरक्षस्तिरोदधे । सिद्धिरप्यजबहुर्जेरधिकर्द्धिः क्रमेण तु ॥ ३३ ॥
 बुद्धिर्देष्टाधिकर्द्धि तां यक्षभाराधयत्पुनः । यक्षोऽपि प्रत्यहं तस्यै ददौ तद्विगुणं धनम् ॥ ३४ ॥
 सिद्धिराराधयद्यद्दं तस्याश्च स्पर्धया पुनः । यद्दे तुष्टोऽतिदुष्टात्मा चिन्तयामास चेतसि ॥ ३५ ॥
 यत्किञ्चित्प्रार्थयिष्येऽहं ज्वयं यक्षात्प्रसेदुषः । यक्षमाराध्य तद्बुद्धिर्द्विगुणं प्रार्थयिष्यते ॥ ३६ ॥
 तस्मात्किमपि तद्याचे यत्तु विगुणमर्थितम् । अपकाराय जायेत बुद्धेर्वुद्धिस्तदा हि मे ॥ ३७ ॥
 इत्ययाचत सा यक्षमक्षयेकं मम काण्य । एवमस्त्विति यक्षोक्ते सद्यः काणा वञ्चय च ॥ ३८ ॥
 यक्षोऽधिकं किमप्यस्या ज्ञयोऽपि प्रददाविति । तमेवाराधयामास बुद्धिस्तद्विगुणार्थिनी ॥ ३९ ॥
 प्रसन्नात्प्रार्थयामास यक्षाद्बुद्धिरपीदृशम् । सिद्धेर्यज्ञवता दत्तं देहि तद्विगुणं मम ॥ ४० ॥
 एवमस्त्विति यक्षोऽपि प्रणिगद्य तिरोदधे । सापि तत्कालमन्धाञ्जल मुधा दैवतं वचः ॥ ४१ ॥
 एवं हि बुद्धिस्थविरा पूर्वसियापि सम्पदा । अतस्तातिलोचपरा स्वं स्वेनैव व्यनाशयत् ॥ ४२ ॥
 मानुषश्रियमासाद्य त्वमपीच्छन्नतिश्रियम् । तस्या अन्धस्यवीरायाः प्रतिरूपो न विष्यसि ॥ ४३ ॥

जम्बूनामाप्यन्निदधे नाहमुत्पयगाम्यहो । जाल्याश्व इव देवानांप्रिये तस्य कथां शृणु ॥ ४४ ॥
 जितशत्रुः प्रतापेन वसन्तपुरपन्नने । जितशत्रुरञ्जुजा राजमानोऽद्भुतश्रिया ॥ ४५ ॥
 तस्य चोर्वोपतेः श्रेष्ठी श्रेष्ठो धीधनशास्त्रिनाम् । जितदास इति ख्यातोऽचवद्विश्वासजाजनम् ॥ ४६ ॥
 अन्यदा लक्ष्मणधरात्रेयन्तस्यात्मजानिव । राज्ञः प्रादर्शयन्नश्वकिशोरानश्वपादकाः ॥ ४७ ॥
 तदाश्वलक्ष्मणविदामादिदेसा विशाम्यतिः । के केऽश्वा लक्ष्मणैः कैः कैः सम्पूर्णा इति शंसत ॥ ४८ ॥
 एकमश्वकिशोरं ते शास्त्रोक्तैरश्वलक्ष्मणैः । लक्षितं ह्मितिनाथाय कथयामासुरित्यथ ॥ ४९ ॥
 असी वृत्तपुरः स्तब्धसन्धिर्जन्मखुरान्तरे । निर्मासजानुजह्वास्यः कुञ्चितोन्नतकन्धरः ॥ ५० ॥
 पङ्कजामोदिनिःश्वासः स्निग्धरोमा पिकस्वनः । मल्लिकादो लघुस्तब्धश्रवणो लम्बकेशरः ॥ ५१ ॥
 पद्मजङ्घो गूढयन्त्रः पृष्ठः स्कन्धादिसप्तके । लरस्यादिध्रुवावर्तदशकेनोपशोचितः ॥ ५२ ॥
 बुभ्रान्तर्तीदन्निर्दुष्टैरायतैः परिर्यजितः । स्निग्धदन्तः किशोरोऽयं पुष्पाति स्वामिनः श्रियम् ॥ ५३ ॥

॥ चतुर्भिः कदापकं ॥

राजापि हि स्वयं विज्ञो विज्ञायाश्वं तथैव तम् । स्वयमानर्चं सर्वोङ्गं धुस्त्रुणाविलवारिणा ॥ ५४ ॥
 पुष्पपूजां पखपूजां कृत्वा तस्याथ वाजिनः । नृपतिः कारयामास लवणोत्तारणादिकाम् ॥ ५५ ॥
 अचिन्त्यच को ह्येनं नुरङ्गं रक्षितुं क्षमः । प्रायेणपायवद्बुद्धान्येव रत्नानि न्रूतले ॥ ५६ ॥
 यद्वा ममानुरक्तोऽस्ति सदा विश्रम्भेन्मजाजनम् । श्रावको जिनदासाख्यः प्रख्यातः श्रावकव्रतः ॥ ५७ ॥

१ पुष्टण केसर. २ विश्वासपात्रम्.

बुद्धिमान्स्वामिचक्रश्च प्रमादपरिवर्जितः । स एवेदशरत्नस्य न्यासपात्रत्वमर्हति ॥ ५० ॥
 जिनदासमथाहूय सप्रसादं समादिशत् । रक्षणीयो ममात्मेष्वश्वकिशोरस्त्वया ह्ययम् ॥ ५१ ॥
 प्रमाणमादेशं कृतिं जिनदासोऽचिधाय च । निन्ये तमश्वं स्वगृहे पदातिपरिवारितम् ॥ ५२ ॥
 स्यान्ममश्वकिशोरस्य द्विप्तकोमलवालुकम् । सुखदं कारयामास ॥ गङ्गापुङ्खिनोपमम् ॥ ५३ ॥
 पत्रद्वान्यरत्नस्कानि स्यादूनि हरितानि च । तृणानि चारयामास तमश्वं स्वयमेव सः ॥ ५४ ॥
 चर्मप्रदेशे सिंक्तितले लोष्टकण्टकवर्जिते । सुखरज्जौ स्वयं धृत्वा वेष्टयामास तं हयम् ॥ ५५ ॥
 सुगन्धिचिश्च स्नानीयैः पानीयैरेकतप्तकैः । तं स्वयं स्नपयामास स्वयं सन्नौ यदा तदा ॥ ५६ ॥
 नीरुद्धं न वेत्यनुदिनं तमश्वं स परीक्षितुम् । स्वयं पर्यस्य पर्यस्यापश्यत्तक्षेत्रपथमणी ॥ ५७ ॥
 स्वयमारुह्य गमयन्सुखं प्रथमधारया । निन्ये पयः पाययितुं तं सरस्यनुवासरम् ॥ ५८ ॥
 सरोगृहान्तरे चाञ्जलिनायतनमुच्चकः । संसारबन्धेरन्तरीपमिवाक्रान्तं नतन यत् ॥ ५९ ॥
 मा चूदद्वैजदावज्ञेत्यश्वारूढोऽपि तत्सुधीः । त्रिः प्रदक्षिणयामास यानोयानपि सोऽन्यहम् ॥ ६० ॥
 अश्वारूढोऽप्यवन्दिष्ट स देव देयतत्त्ववित् । प्रमादो मा स चूदस्येत्युत्तीर्य प्राविशन्न तु ॥ ६१ ॥
 एवं च जिनदासस्तं तथा हयमशिद्वयत् । यथा सरोगृहं चैतं विना नान्यत्र सोऽगमत् ॥ ६२ ॥
 यथा यथा स वयुधेऽश्वकिशोरः शनैः शनैः । तथा तथा ववृधिरे सम्पदो नृपवेत्तमनि ॥ ६३ ॥
 तस्य चाश्वकिशोरस्य प्रभावेण स चर्मप्रभुः । उत्कृष्टोऽभूदशेषाणां राज्ञामाज्ञाशतक्रतुः ॥ ६४ ॥

१ सिंक्तामये. २ गच्छन्नागच्छन्पि.

ते त्वाङ्गाकरणोद्भिन्ना दध्युरेवं महीशुजः । हार्यो मार्यो ऽथवाश्वो ऽयं यत्प्रज्ञावाघ्रयं जिताः ॥ ७३ ॥
 तस्याश्वस्य तथा कर्तुमशक्तेषु तु राजसु । एकस्य मन्त्री सामन्तस्योचे धीगर्वपर्वतः ॥ ७४ ॥
 अहं केनाप्युपायेन तं हरिष्यामि वाजिनम् । दुष्करं किमुपायस्योपायशक्तेहि नो मितिः ॥ ७५ ॥
 एवं कुर्विति सामन्तेनाप्यादिष्टः स धीनिधिः । मायया श्रावकीभूयागावसन्तपुरे पुरे ॥ ७६ ॥
 तत्र चेत्यानि वन्दिता मुनीन्सुविहितानपि । जिनदासगृहे गत्वा गृहचेत्यसबन्दत ॥ ७७ ॥
 श्रावकचन्दनेनाथ जिनदासमवन्दत । मयूरव्यंसकत्वेन श्रावकत्वं स दर्शयन् ॥ ७८ ॥
 अच्युरथायाथ वन्दिता तं साधर्मिकयत्सलः । जिनदासः पर्यपृच्छकुतो ऽन्यागान्महाशयः ॥ ७९ ॥
 कपटश्रावको ऽप्युचे संसारेऽहं विरक्तिन्नाक् । न चिरात्प्रजिज्यामि गार्हस्थ्येन कृतं मम ॥ ८० ॥
 तीर्थयात्रां तु निर्माय निर्मायो धर्मवान्धवः । आदास्ये सुगुरोः पार्श्वे प्रजवत्पुत्रं व्रतम् ॥ ८१ ॥
 जगद् जिनदासो ऽपि महात्मन्स्वागतं तव । समानशील्योः सन्तु धर्मगोष्ठीमुखानि नौ ॥ ८२ ॥
 तथेति प्रतिपेदानं दानशौण्डः स धर्मिषु । तं प्रीत्या स्तपयन्मायाश्रावकं निजवन्धुवत् ॥ ८३ ॥
 अपि त्वानम्रयद्वेन निर्मलीकृतकुन्तलान् । कस्तूरीपङ्कमखिनांस्तस्य मूर्धन्यकारयत् ॥ ८४ ॥
 सामन्तमन्त्रिणस्तस्यालेख्यालिखितसन्निभम् । सुमनोदामगर्जं च धम्मिहं मूर्धन्यवन्धयत् ॥ ८५ ॥
 तदङ्गमङ्गराणेण ज्योत्स्नासव्रक्षचोरिणा । अचर्चयत्सुरजिणा चान्दनेन तनीयसा ॥ ८६ ॥
 निर्दग्धागुरुकर्पूरकस्तूरीवासितान्यथ । वस्त्राणि धर्मवन्धुं तं धर्मधीः पर्यधापयत् ॥ ८७ ॥

१ प्रमाणं २ धूर्तत्वेन. ३ निष्कपटः ४ ज्योत्स्नासदृशेन.

खेह्यचोप्यपेयास्वाद्यहृद्यां रसवतीमथ । जिनदासस्तन्निमित्तं कृणेन निरपीपदत् ॥ ८८ ॥
 आसितो जिनदासेन हंसरोमासने ऽथ सः । अन्नोजि विविधैर्जोर्ध्वविबुलद्वयजनानिलम् ॥ ८९ ॥
 भोजनानन्तरं ब्रह्मश्रावकेण दुरात्मना । महात्मा जिनदासो ऽथ प्रारेजे धर्मसङ्कथाम् ॥ ९० ॥
 स्वजनो जिनदासस्य तर्देको ऽन्येत्य च्चावदत् । कथ्ये कथ्याण्णार्येणोपेहि बन्धो मदोकसि ॥ ९१ ॥
 अहोरात्रं च सकलं स्थातन्यं तत्र हि त्वया । कथ्याण्णकुशलोऽसि त्वं कथ्याणं किं त्वया विना ॥ ९२ ॥
 आमेत्युदित्वा स्वजनं जिनदासो विसृज्य तम् । तं मायाश्रावकमृज्युर्न्याजहारातिहारगीः ॥ ९३ ॥
 अवश्यमेव गन्तव्यं मया रजजनवेशमनि । मङ्गलं त्वङ्गहमिदं त्वया रक्ष्यं गते मयि ॥ ९४ ॥
 आमेति प्रतिपेदे च स कूटश्रावको हसन् । जगाम जिनदासस्तु विभ्वस्तस्तत्रं दुर्मती ॥ ९५ ॥
 तस्मिंश्च दिवसे कौमुद्युत्सवो ऽजृम्भहान्पुरे । हृद्वीसपूर्वकं पौरवधूरासकलासकः ॥ ९६ ॥
 रजन्यां च जनपदे कौमुदीमहदुर्मदे । स मायाश्रावको ऽशङ्कः तमादायाभ्यमभ्ययीत् ॥ ९७ ॥
 अभ्यो ऽपि सो ऽहैचैत्यस्य विधाय त्रिः प्रदक्षिणाम् । जगाम वार्यमाणोऽपि तस्मिन्सरसि नान्यतः ॥ ९८ ॥
 व्यावृत्तः सरसश्चागात्तदेवायतनं पुनः । ततो ऽपि च ययी मेहे सो ऽभ्यो नान्यत्र कुत्रचित् ॥ ९९ ॥
 स दुःसामन्तसचिवो ऽन्यत्राश्वं नेतुमीश्वरः । न यावदजवचावदिज्ञाति स्म विज्ञावरी ॥ १०० ॥
 पद्मापिष्ट स दुष्टात्मान्युदितश्च दिवाकरः । तदा च जिनदासो ऽपि न्यवर्तत गृहं प्रति ॥ १०१ ॥
 श्रांगञ्जिजिनदासश्चाश्रौषीजनमुखादिदम् । चाहितः सकलां रात्रिं तवाभ्यः कौमुदीमहे ॥ १०२ ॥
 किमेतदिति स भ्रान्तो जिनदासो ऽप्यगाङ्गहम् । ददर्श चाश्वं तं श्रान्तं क्षामं स्वेदमलीममम् ॥ १०३ ॥

दिद्याभ्योऽस्त्येय हा धर्मच्छलेन नृक्षितोऽस्त्यहम् । इति हर्षविषादान्यां सद्यः स परिपस्वजे ॥ १०४ ॥
 ररक् जिनदासोऽश्वं सचिशेपं तदादि तम् । उत्पथं न जगामेति न हि प्रियतरोऽज्रवत् ॥ १०५ ॥
 तमश्वमित्र मां कोऽपि नोत्पथं नेतुमीश्वरः । तत्पन्थानं न ह्यस्यामि परलोकसुखावहम् ॥ १०६ ॥
 कनकश्रीरथोवाच सहासं प्रेमबन्धुरम् । ग्रामकूटसुत इव मा त्वं रंयामिन् जम्भो जव ॥ १०७ ॥
 तथा हि ग्राम एकस्मिन् ग्रामकूटसुतोऽज्रवत् । एको विपन्नपितृकोऽत्यन्तदुःखितमातृकः ॥ १०८ ॥
 तमूचे रुदती माता त्व हि कापुरुषाग्रणीः । विना परकथां नान्यत्कर्म ते प्रतिवासरम् ॥ १०९ ॥
 अजीवश्च्यवसायेन पिता ते व्यवसायवान् । आरब्धं च व्यवसायं सर्वदा निरवाहयत् ॥ ११० ॥
 त्वं जातु नोपक्रमसे व्यवसायं युवापि हि । आरब्धव्यवसायस्य निर्वाहे तु कथैव का ॥ १११ ॥
 'मानवयसस्ते हि जीयन्ति स्वेन कर्मणा । पञ्चशण्ड इव ब्राम्ह्यन्निष्कर्मो त्वं न दृज्जसे ॥ ११२ ॥
 दारिद्र्येण मदीयेन विजृम्भ्युदरमप्यदः । उदरे च नृते कोशो नृत इत्येव मन्यसे ॥ ११३ ॥
 पुनः प्रोवाच हे मातर्नातः परमनर्गतः । नृविष्यामि स्वद्वयार्थोपार्जनोद्यमम् ॥ ११४ ॥
 व्यवसायमुपक्रान्तमर्थोपार्जनहेतवे । निर्वाहयिष्ये हे मातरनिर्विण्णः पिता यथा ॥ ११५ ॥
 स्यान्पदा ग्रामपर्वण्युपविष्टस्य पश्यतः । अनश्यद्भामहस्त्वोदयित्वां हिवन्धनम् ॥ ११६ ॥
 सुब्रह्मयन्तं तमन्रधागच्च जामहः । धारयितुमसमर्थश्चोर्ध्वबाहुरदोऽज्रवत् ॥ ११७ ॥
 नो ज्ञो ग्रामसन्नासीनाः सर्वेऽपि ग्रामदारकाः । यः कोऽपि शक्नो वो मध्ये स मे धरतु रासजम् ॥ ११८ ॥

१ त्यक्ष्यामि २ भामह उम्भकारः

ग्रामकूटमुतो ऽर्जस्य द्वात्रं तस्माद्विचिन्तयन् । धावित्वा तं खरं पुच्छे वृन्ते फलमिवाग्रहीत् ॥ ११९ ॥
 लोकैः स वार्यमाणो ऽपि यावत्तं नामुचत्तरम् । तावच्चरणाघातजघदन्तो ऽपतद्भुवि ॥ १२० ॥
 तस्माद्वाथ त्वमप्येवमसद्ग्रहमनुत्सृजन् । न ज्ञायते किमपि यत्फलमासादयिष्यसि ॥ १२१ ॥
 जगाद जम्बूनामाथ स्मितविच्छुरिताधरः । स्वकीयकार्यग्रहिलः सोल्लोक इव नास्म्यहम् ॥ १२२ ॥
 तथा हि बुक्किपालस्यैकस्याचूढोदिकोत्तमा । स्वयं स पुत्रीमिव तामलाखयदपालयत् ॥ १२३ ॥
 प्रत्यजौगरयत्ता तु घृततैलौदनादिभिः । पुमासं सोल्लोकं नाम समादिश्याश्वहृच्चिदम् ॥ १२४ ॥
 स्वाहु स्वाहु यद्वर्धतै चोर्ज्यं स्माप्नोति सोल्लोकः । किञ्चिदेव ददौ तस्यै शेषं तु बुभुजे स्वयम् ॥ १२५ ॥
 सोल्लोको ऽप्यर्जयामास चिरं वयनया तया । वरुवाजीवविषयं कर्मोच्चैराज्रियोगिकम् ॥ १२६ ॥
 प्रपद्य कालधर्मं स तेन वयनकर्मणा । मूढः पान्थ इवारण्ये ऽद्राम्यत्तिर्यगतौ चिरम् ॥ १२७ ॥
 क्षितिप्रतिष्ठे नगरे सोमदत्तच्चिजन्मनः । सूनुः सोदलकजीवो ऽचूत्सोमश्रीकुक्षिजो ऽन्यदा ॥ १२८ ॥
 मृत्युवर्धती जयं द्रान्त्या तस्मिन्नेव पुरोत्तमे । पुत्री कामपताकाया गणिकाया अजायत ॥ १२९ ॥
 मातरपितराभ्यां च पोष्यमाणः स मानवः । क्रमेण यौवनं प्रापाप्रमत्तः कणञ्जिष्ठया ॥ १३० ॥
 धार्यमाणा हृदयात्रे धात्रीजिह्वेरियष्टिवत् । गणिकादुहिता सापि क्रमेण प्राप यौवनम् ॥ १३१ ॥
 ययुःपावनयोस्तस्या रूपयौवनयोरचूत् । भूष्यन्नूपणतात्यन्तं तुड्यैव हि परस्परम् ॥ १३२ ॥
 मिश्रश्च ग्रामतरुणाः स्पर्धमाणा महर्क्षयः । आसज्यन्त चृशं तस्यां मातृत्यामिव पट्टपदाः ॥ १३३ ॥

१ असेमत. २ अध्याये.

द्विष्ट्याश्वोऽस्त्येष हा धर्मच्छलेन उद्धितोऽस्त्यहम् । इति हर्षविषादान्यां सद्यः स परिपस्वजे ॥ १०४ ॥
 ररक्त जिनदासोऽश्व सविशेष तदादि तम् । उत्पथ न जगामेति स हि प्रियतरोऽज्रवत् ॥ १०५ ॥
 तमश्वमिद मा कोऽपि नोत्पथ नेतुमीश्वरः । तत्पन्थान न हंस्यामि परलोकसुखावहम् ॥ १०६ ॥
 कनकश्रीरथोवाच सहास प्रेमगन्धुरम् । ग्रामकूटसुत इव मा त्व स्यामिन् जको ज्रव ॥ १०७ ॥
 तथा हि ग्राम एकस्मिन् ग्रामकूटसुतोऽज्रवत् । एको विपन्नपितृकोऽत्यन्तदुःखितमातृकः ॥ १०८ ॥
 तमूचे रुदती माता त्व हि कापुरपाग्रणीः । विना परकथा नान्यत्कर्म ते प्रतिवासरम् ॥ १०९ ॥
 अजीवह्णवसायेन पिता ते व्यवसायवान् । आरब्धं च व्यवसाय सर्वदा निरवाहयत् ॥ ११० ॥
 त्वं जातु नोपक्रमसे व्यवसाय युवापि हि । आरब्धव्यवसायस्य निर्वाहे तु कथैव का ॥ १११ ॥
 समानवयसस्ते हि जीयन्ति स्वेन कर्मणा । पञ्चशण्ड इव ग्राम्यच्चिन्कमा त्वं न लज्जसे ॥ ११२ ॥
 दारिद्र्येण मदीयेन विघ्नप्युदरमप्यदः । उदरे च नृते कोशो नृत उत्थेव मन्यसे ॥ ११३ ॥
 पुन प्रोवाच हे मातर्नातः परमनर्गलः । अविष्यामि करिष्यामि खट्वर्थोपार्जनोद्यमम् ॥ ११४ ॥
 व्यवसायमुपक्रान्तमर्थोपार्जनहेतवे । निर्वाहयिष्ये हे मातरनिर्विण्णः पिता यथा ॥ ११५ ॥
 तस्यान्यदा ग्रामपर्षद्युपविष्टस्य पश्यतः । अनश्यद्भामहखरस्तोदयित्वाहिवन्धनम् ॥ ११६ ॥
 खरमुल्लयन्त तमन्वधानच्च जामहः । धारयितुमसमर्थोर्ध्वबाहुरदोऽज्रदत् ॥ ११७ ॥
 ज्ञो ज्ञो ग्रामसन्नासीना सर्वेऽपि ग्रामदारकाः । यः कोऽपि शक्तो वो मध्ये स मे धरतु रासजम् ॥ ११८ ॥

१ त्यक्ष्यामि २ भामह कुम्भकारः

तंस्यामत्यन्तमासक्तः सो ऽपि ब्राह्मणदारकः । सिषेवे श्वेव तद्भारं कामः सर्वङ्कयः खलु ॥ १३४ ॥
 राजामात्यश्रेष्ठिपुत्रादिभिः सह महाधिभिः । क्रीमन्ती तमवज्ञासीत्तां दृष्ट्वैव जिजीव सः ॥ १३५ ॥
 सा तु सम्भ्रावयामास दरिद्रं न दृश्यापि तम् । गणिकानां स्वप्नावो ऽयं रागो धनिनि नाधने ॥ १३६ ॥
 स ब्राह्मणकुमारो ऽपि मारमार्गणदारितः । तत्कर्मकरता भेजे तत्पार्श्वं हातुमरुमः ॥ १३७ ॥
 स चक्रे कृपिकर्माणि सारथ्यं वार्युदञ्चनम् । कणपेणमन्यच्च तस्याकृत्यमभून्न हि ॥ १३८ ॥
 स तु निःसार्यमाणो ऽपि निरसार्पीन्न तद्गृहात् । वृषां बुधुक्षां न्यक्कारं संसेहे ताम्नाद्यपि ॥ १३९ ॥
 तद्युष्मास्वयतीप्रायास्वहं कर्मान्नियोगिकम् । नार्जयिष्यामि स इव कृतं वो युक्तिकल्पनैः ॥ १४० ॥
 ततः कमलवत्यूचे हे नाथ कमलानन । मासाहसशकुनिवन्मा त्वं साहसिको जव ॥ १४१ ॥
 तथा ह्येकः पुमान्देशान्तरे दुर्जिह्वपीकृतः । चचाल स्वजनं हित्वा सार्थेन महता सह ॥ १४२ ॥
 एकस्या च महादृव्यां सार्थं आवासिते सति । आहर्तुं वृणकाद्यादि स एको ऽपि विनिर्ययौ ॥ १४३ ॥
 तदा च सुप्तव्याघ्रास्यात्पदैको वनगह्वरे । दन्तलग्नमिपखण्डान्यादायारोहद्विपम् ॥ १४४ ॥
 मा साहसमिति मुहुः स जणन्मासखादकः । शकुनिस्तेन जगदे पुरुषेण सविस्मयम् ॥ १४५ ॥
 रौपि मा साहसमिति व्याघ्रास्यान्मासमस्ति च । मुग्धस्त्वं दृश्यसे वाचो ऽनुरूपं कुरूपे न च ॥ १४६ ॥
 हित्वा साक्षान्नवसुखं तददृष्टसुखेन्या । तपश्चिकीर्तुस्त्वमसि मासाहसखगोपमः ॥ १४७ ॥

जम्भूरनिदधे स्मित्वा न मुह्यामि जवज्जिरा । न हि त्रश्याम्यहं स्वार्थज्ज्ञानानस्त्रिसुहृत्कथाम् ॥ १४८ ॥

द्विप्रतिष्ठे नगरे जितशत्रोर्महीपतेः । पुरोधाः सोमदत्तो ऽच्छत्सर्वत्राप्यधिकारकृत् ॥ १४ए ॥
 तस्य मित्रमच्छदेकं सहमित्रो ऽज्जिधानतः । सर्वत्र मिहितः पानथादनादिचैरिव्यवान् ॥ १५० ॥
 पर्वमित्रो ऽज्जिधानेन तस्याच्छदपरः सुहृत् । आगतेपूत्सवेव सन्मान्यो नान्यदा पुनः ॥ १५१ ॥
 प्रणामित्रनामाच्छसुहृत्तस्य तृतीयकः । यथादर्शनमादापमात्रोपकृतिजाजनम् ॥ १५२ ॥
 पुरोधसो ऽन्यदा तस्य क्वाप्यागसि समागते । कुपितस्तं न्यजिघृक्ष्ण्यतिथ्यरुसासनः ॥ १५३ ॥
 विज्ञाय तदज्जिप्रायं रात्रावेव पुरोहितः । मित्रस्य सहमित्रस्य सदनं दैन्यजागयौ ॥ १५४ ॥
 ममाद्य रुष्टो राजेति कथयित्वा पुरोहितः । तमूचे त्वङ्गृहे मित्र गमयाम्यशुजां दशाम् ॥ १५५ ॥
 हे मित्र ज्ञायते मित्रमापत्काळे ह्युपस्थिते । स्वगृहे गोपयित्वा मा तन्मैत्रीं च कृतार्थय ॥ १५६ ॥
 सहमित्रो जगादैवं मैत्री सम्प्रति नावयोः । तावदेवावयोर्मैत्री यावजाजज्यं न हि ॥ १५७ ॥
 त्वं ममाग्यापदे राजदूषितो मङ्गृहे वसन् । ऊर्णायुं ज्वलद्दूर्णं हि क्षिपेत्को ऽपि न वेदमनि ॥ १५८ ॥
 तैवकस्य कृते नाहमात्मानं सकुटुम्बकम् । अनर्थे पातयिष्यामि ब्रजान्यत्रास्तु ते शिवम् ॥ १५९ ॥
 एवं च सहमित्रेण सोमदत्तो ऽपमानितः । पर्वमित्रस्य मित्रस्य त्वरितं सदनं ययौ ॥ १६० ॥
 राज्ञो ऽप्रसादवृत्तान्तं पर्वमित्रस्य स षिजः । तथैव कथयामास तदाश्रयकृताशयः ॥ १६१ ॥
 पर्वमित्रो ऽपि तत्पर्वमैत्र्या निष्कयकाम्यया । महत्या प्रतिपत्त्या तं ददर्शेयमुवाच च ॥ १६२ ॥
 त्रया पर्वस्वनेकेषु तैस्तैः सम्न्नापणादिभिः । स्नेहप्रकारैर्मत्प्राणा अपि क्रीताः सखे ध्रुवम् ॥ १६३ ॥

१ निगृहीतुमेच्छत्.

न न्रयामि तव प्रातर्यदि व्यसनन्रगजाक् । कौलीन मे कुलीनस्य तदानीमुपतिष्ठते ॥ १६४ ॥
 किं तु त्यत्प्रीतिविवशोऽनर्थमप्यात्मन सहे । कुटुम्बमपि मेऽनर्थं गच्छेदिति तु दुस्सहम् ॥ १६५ ॥
 कुटुम्बमपि मे प्रेयः प्रेयास्त्वमपि हे सखे । किं करोमि द्विधाचित्त इतो व्याघ्र इतस्तटी ॥ १६६ ॥
 भिन्नरूपैरह ह्यस्मि सक्रीटकपलाशवत् । तस्मात्तेन्योऽनुकम्पस्य स्वस्ति तेऽन्यत्र गम्यताम् ॥ १६७ ॥
 सत्कृत्यापि हि तेनैव पुरोधाः स निराकृतः । निर्ययौ तद्गृहादैवे दुष्टे पुत्रोऽपि दुप्यते ॥ १६८ ॥
 आचत्वर चानुगम्य पूर्वमित्रे गते सति । दध्यौ पुरोधा दुःप्रापरोधा व्यसनवारिधिः ॥ १६९ ॥
 मया ययोरुपकृत परिणामस्तयोरयम् । तद्भवाम्यधुना दीनः कस्याहं पारिपाथ्विकः ॥ १७० ॥
 अद्य प्रणाममित्रस्य यामि मित्रस्य सन्निधौ । तत्रापि नास्ति प्रत्याशा प्रीतिस्तस्मिंश्च वाङ्मयी ॥ १७१ ॥
 यन्ना विकल्पै पर्यासिमाप्तः सोऽप्यस्ति मे मनाक् । प्रेक्षे तमपि कस्यापि कोऽपि स्यादुपकारकृत् ॥ १७२ ॥
 इति प्रणाममित्रस्य मित्रस्य सदनं ययौ । सोऽथाज्यागतमात्रं तमच्युदस्थात्कृताञ्जलिः ॥ १७३ ॥
 उवाच च स्वागतं वः किमवस्था व ईदृशी । प्रयोजनं मया किं वो व्रूत यत्करवाण्यहम् ॥ १७४ ॥
 पुरोधा राजवृत्तान्तमाख्याय तमदोऽवदत् । त्वक्ष्यामि सीमा राज्ञोऽस्य साहाय्यं कुरु मे सखे ॥ १७५ ॥
 सोऽप्युवाच प्रियात्पारैरघमणोऽसि ते सखे । कृत्वा साहाय्यमधुना न्रविष्याम्यनृणस्तव ॥ १७६ ॥
 मा नैपीरेप ते पृष्ठरक्षोऽह मधि जीवति । न कश्चिदीश्वरः कर्तुं त्वजोग्णोऽपि हि विप्रियम् ॥ १७७ ॥
 पृष्ठोत्तसिततूणीरोऽधिज्यीकृतशरासनः । प्रणाममित्रोऽग्रे चक्रे नि शङ्कस्त पुरोहितम् ॥ १७८ ॥
 ययौ पुरोहितस्तेन सह स्थानं समीहितम् । अन्वचञ्च निराशङ्कस्तत्र वैषयिक सुखम् ॥ १७९ ॥

अत्र चोपनयो जीवः सोमदत्तस्य सञ्जिज्ञः । सहमित्रस्य मित्रस्य तुटयो ज्वति विग्रहः ॥ १८० ॥
 विग्रहोऽयं कर्मराजकृतायां मरणपदि । सत्कृतोऽपि हि जीवेन सह नैति मनागपि ॥ १८१ ॥
 पूर्वमित्रसमानाश्च सर्वे स्वजनबन्धवः । श्मशानचत्वरं गत्वा निवर्तन्ते हि तेऽखिलाः ॥ १८२ ॥
 प्रणाममित्रसदृशो धर्मः शर्मनिबन्धनम् । यः परत्रापि जीवेन गच्छता सह गच्छति ॥ १८३ ॥
 तदैहलौकिकसुरास्वादमूढो भवस्विनि । परलोकसुरां धर्मं नोपेक्ष्ये मनागपि ॥ १८४ ॥

जयश्रीश्चान्यधाशाय तुल्यताण्डवधीनिधे । नागश्रीयन्मोहयसि परं कूटकथानकैः ॥ १८५ ॥

तथा हि रमणीयाख्ये पुरे राजा कथाम्रियः । वारं वारेण पारंभ्योऽचीकथयत्प्रत्यहं कथाम् ॥ १८६ ॥
 तत्र चासीत्पुरे विप्र एको दारिद्र्यविद्रुतः । प्रान्त्या प्रान्त्याखिलदिनं सोऽजीवत्कणजिह्वा ॥ १८७ ॥
 अन्यदा तस्य विप्रस्य निरह्वरशिरोमाणः । कथाकथनवारोऽञ्जुच्छिन्तयामास चेतसि ॥ १८८ ॥
 सन्निपातवती चेयं स्वनामकथनेऽपि हि । जिह्वा स्वयति मे नित्यं का कथाकथने कथा ॥ १८९ ॥
 कथां कथयितुं नाहं जानामीति यदि श्रुये । तत्कारामन्दिरं नीये का गतिर्मे न्रविष्यति ॥ १९० ॥
 कुमारो दुहित्वा तस्य तं चिन्तागदपिताननम् । दृष्ट्वा पप्रच्छ का चिन्ता तस्या हेतुं जगौ च सः ॥ १९१ ॥
 दुहितोवाच मा तात चिन्तासन्ताननाग्रज । त्वदीये वारके गत्वा कथयिष्याम्यहं कथाम् ॥ १९२ ॥
 इति स्नात्वा परिहितभ्येतवस्त्रा नृपान्तिके । गत्वा जयाशिपं दत्त्वा नृपं सोचे कथां शृणु ॥ १९३ ॥
 राजापि तस्यास्तादृशनिःक्षोभत्वेन विस्मितः । उत्कर्णोऽञ्जुत्कथां श्रोतुं गीति मृग इवोच्चकैः ॥ १९४ ॥
 साप्यारेजे कथयितुमिहैव नगरे बिजः । नागशर्मोभिहोत्र्यस्ति कणजिह्वैकजीविकः ॥ १९५ ॥

सोमश्रीरस्ति तद्भार्या तस्या उदरभूरहम् । नागश्रीर्नाम दुहिता क्रमेणाष्टासि यौवनम् ॥ १९६ ॥
 पितृन्या च प्रदत्ताहं चट्वाय विजसूने । सम्पदामनुरूपो हि स्त्रीणां सम्पद्यते वरः ॥ १९७ ॥
 प्रयोजनेन केनाप्यौघाहिकेनान्यदा मम । अथाता पितरौ ग्रामं मा मुक्त्वैकाकिनीं गृहे ॥ १९८ ॥
 ग्रामान्तरं च पितरौ यस्मिन्नेव दिने गतो । तस्मिन्नेव दिनेऽन्यागाधिप्रचट्टः स मङ्गहे ॥ १९९ ॥
 स्वसम्पदनुसारेण विनापि पितरौ तदा । तस्याकार्पमहं स्नानचोजनादिजिरौचितीम् ॥ २०० ॥
 खट्वाप्रस्तरण चैक गृहसर्वस्वमात्मनः । शयनायार्पयामि स तस्याहं दिवसात्यये ॥ २०१ ॥
 ततो मया चिन्तितं च पर्यङ्कोऽस्य समर्पितः । गृहोर्वी च तुलहर्वीकरा तस्या शये कथम् ॥ २०२ ॥
 तद्विच्यतो जूशयनाड्येऽस्य शयनीयके । निशि नीरन्ध्रतमसि न हि हृदयति कोऽपि माम् ॥ २०३ ॥
 अस्वाप्समिति तत्रैव निर्विकारेण चेतसा । मदङ्गस्पदर्शमासाद्य न त्वच्छन्मदनातुरः ॥ २०४ ॥
 ह्रिया द्योन्नेण विषयनिरोधेन च तस्य तु । सद्यः शूलं समुत्पन्नं विषन्नस्तद्रुजा च सः ॥ २०५ ॥
 अचिन्तयं च जीताहं परासुमवलोक्य तम् । मम दोषेण पापायाः प्रापदेष मृतिं विजः ॥ २०६ ॥
 कस्याद्य कथयाम्येयं क उपायः करोमि किम् । एकाकिनी कथ चासुं गृहाङ्घ्रिः सारयाम्यहम् ॥ २०७ ॥
 इत्यहं खण्डशोऽकार्प कूष्माण्डमिव तद्वपुः । गर्तं खनित्वा तत्रैव न्यधामथ निधानवत् ॥ २०८ ॥
 पूरयित्वा च तं गर्तं सुपमीकृत्य चोपरि । अमार्जयमद्विष्यं च ज्ञायते न यथा हि तत् ॥ २०९ ॥
 पुष्पैर्गन्धैश्च धूपैश्च स्थानं तद्व्यासितं मया । ग्रामान्तराच्च पितरावागतौ स्तो ममाधुना ॥ २१० ॥
 राजान्युवाच यदिदं कुमारि कथितं त्वया । तत्सर्वमपि किं सत्यं ततः सा पुनरब्रवीत् ॥ २११ ॥

कथानकानि यानि त्वं शृणोष्यन्यानि पार्थिव । तानि सत्यानि चेदेतदपि सत्यं तदाखिलम् ॥ २१२ ॥
 एवं नागश्रिया राजा यथा विस्मापितस्तथा । नाथ प्रतारयस्यस्मान्किं कष्टितकथानकैः ॥ २१३ ॥
 जम्बूरूचे प्रियाः सर्वो नाहं विषयलोत्पुः । लखिताङ्गवत्तथा चास्ति श्रीवसन्तपुरं पुरम् ॥ २१४ ॥
 तत्राञ्जुर्विचूतीनां वज्रायुध इवाङ्गया । राजा शतायुधो नाम रूपेण कुसुमायुधः ॥ २१५ ॥
 तस्याञ्जुल्लखिता देवी देवीव लखिताकृतिः । कलानां सकलानामप्येकं विश्रामधाम या ॥ २१६ ॥
 मत्तयारणमारुह्य स्वे विनोदयितुं दृशौ । सान्यदा ऋतुमारेजे सञ्चरन्तमधो जन्म ॥ २१७ ॥
 धम्मिल्लेन विमूर्धनिमिव स्फारेण हरिणा । कस्तूरीपद्मिलम्भं सदानमिव दन्तिनम् ॥ २१८ ॥
 वृषस्कन्धं पृथूरस्कं पद्मोपमकरकमम् । ग्रीवाकरक्रमोमुक्तजात्यकाञ्चनचूपाणम् ॥ २१९ ॥
 कर्पूरपूर्णताम्बूलमधृञ्जमुखसौरजम् । स्मरजैत्रपताकाञ्चं तिलकालङ्कृतालिकम् ॥ २२० ॥
 अङ्गरागण्डवान्मूर्तं लावण्यमिव विभ्रतम् । धूपायिताङ्गकामोदमेदुरीकृतवर्मकम् ॥ २२१ ॥
 ययुःश्रिया श्रियो देव्या द्वितीयमिव नन्दनम् । पुमांसं सा ददर्शकं युवानं यान्तमध्वनि ॥ २२२ ॥
 ॥ पञ्चभिः कुलकं ॥
 तद्गुणालोकनोन्मत्तलोचना सा सुलोचना । स्तम्भजाक्तप्रतमनाः शालजङ्घीनिजाप्रवत् ॥ २२३ ॥
 दध्यौ च सैवमन्योन्यदोर्लतावन्धवन्धुरम् । यद्येप परिच्येत स्त्रीजन्म सफलं तदा ॥ २२४ ॥
 अहं मनोरमममुं स्वयं दूतीत्वपूर्वकम् । उड्डीय गत्याशु भजे भगामि यदि पक्षिणी ॥ २२५ ॥

अचिन्तयच्च तत्पार्श्वस्थिता चतुरचेटिका । नूनं यून्यत्र रमते स्वामिन्या दृष्टिरुच्चैः ॥ २२६ ॥
 ऊचे च स्वामिनि तव यून्यस्मिन्नरमते मनः । न चित्रमत्र कस्येन्दुर्नानन्दयति लोचने ॥ २२७ ॥
 ललितोचे मनोहासि साधु साधु मनीषिणि । जीवामि तद्यदि जले मनोरमममुं नरम् ॥ २२८ ॥
 को ऽसाविति ज्ञापय मां ज्ञापयित्वा तथा कुरु । यथा हि सङ्गमय्यामुं निर्वापयसि मे वपुः ॥ २२९ ॥
 गत्वा ज्ञात्वा च सा चेटी पुनरागत्य सत्वरम् । राश्यै व्यङ्गययैर्यनाटकैकमहानदी ॥ २३० ॥
 वास्तव्यः पत्तने ऽत्रैव ललितान्दो ऽयमाख्यया । समुज्ज्वलितसङ्गस्य सार्धवाहस्य नन्दनः ॥ २३१ ॥
 सौभाग्यमन्मथश्चायं चासप्ततिकलानिधिः । कुलीनश्च युवा चेति स्थाने स्वामिनि ते मनः ॥ २३२ ॥
 अस्याकृत्यनुसारेण गुणानपि हि निश्चिनु । यत्राकृतिस्तत्र गुणा इति लोकेऽपि गीयते ॥ २३३ ॥
 नारीज्वेकासि गुणिनी त्वं यथैप तथा नृप । तद्भयोर्गुणिनोर्योगं घटयामि समादिश ॥ २३४ ॥
 एवं कुर्विति राश्यूचे तस्या हस्ते च तत्कृते । लेखं प्रेमाङ्कुराग्नेदपयःश्लोकाङ्कमार्पयत् ॥ २३५ ॥
 सद्यो दास्यपि सा गत्वा दूतीकर्मैककोविदा । जगद ललितान्दोऽय ललितोपह्वयाचिकम् ॥ २३६ ॥
 प्रवर्त्य तच्चिरंसायां ललितान्दं चट्टकिञ्चिः । अर्पयामास तं लेखं तस्य प्रीणयितुं मनः ॥ २३७ ॥
 स सच्च उद्यत्पुलकः कदम्ब इव पुष्पितः । तं प्रेमव्यञ्जकं लेखं वाचयामास तद्यथा ॥ २३८ ॥
 यथा दृष्टो ऽसि सुजग तदाद्यपि वराक्यहम् । पश्यामि त्वन्मयं सर्वं योगेनानुगृहाण माम् ॥ २३९ ॥
 वाचयित्वेति तं लेखं सो ऽवादीदयि कोविदे । क्व च सान्तःपुरेवासा वणिग्मात्रः क्व चास्म्यहम् ॥ २४० ॥

१ प्रधानं करोषि

न होतञ्जक्यते धर्तुं हृदये प्रियतेऽथवा । न वक्तुं शक्यते तर्हि यक्षस्ये नृपयोषिता ॥ २४१ ॥
 शक्यते यदि हि स्मष्टुं भूत्येन शशिनः कला । तदान्यपुंसां सम्भोगविषयो राजपत्न्यपि ॥ २४२ ॥
 दास्युवाचासहायस्य समस्तमपि दुष्करम् । तव त्वदे सहायास्मि चिन्तां सुन्दर मा कृथाः ॥ २४३ ॥
 अन्तरन्तःपुरमपि मद्बुद्ध्या त्वमलक्षितः । पुण्यमध्ये स्थित इव सञ्चारिष्यस्यलं त्रिया ॥ २४४ ॥
 आह्वयेः समये मां सा तेनेयुक्ता च चेदिका । सद्यो गत्वा तदाचरुयौ राइयै हर्षोत्सङ्गद्वये ॥ २४५ ॥
 तत्सङ्गमं चिन्तयन्त्या लक्षितायास्तदाद्यपि । अन्यदा पत्तने कौमुद्युत्सवोऽभून्मनोहरः ॥ २४६ ॥
 शस्यप्रशस्यद्देवायां दुग्धशुद्धसरोम्भसि । वहिर्भूमौ ययौ राजा तदालेककलीलया ॥ २४७ ॥
 तदा च विजनीचूते परितो राजवेदमनि । तयैव चेत्या लक्षिता लक्षिताङ्गं समाह्वयत् ॥ २४८ ॥
 देव्या विनोदमुद्दिश्य सा दास्यन्तःपुरे नरम् । नवीनयरूपप्रतिमाव्याजेन तमवीविशत् ॥ २४९ ॥
 लक्षिता लक्षिताङ्गश्च तौ विराज्जातसङ्गमौ । सस्वजाते मिथो गाढं वल्लीविटपिनाधिव ॥ २५० ॥
 विविधः सौविदाश्चैवमनुमानादिकोविदाः । निश्चितं परपुरुषप्रवेशोऽन्तःपुरेऽञ्जवत् ॥ २५१ ॥
 मुषिताः स्मो वयमिति तेषां चिन्तयतामपि । समाध्यालेटकक्रीडामाययौ मेदिनीपतिः ॥ २५२ ॥
 ते च राज्ञे व्यङ्ग्यपयन्नल्लादानपूर्वकम् । आशङ्कास्माकमस्त्यन्तःपुरे परपुमानिति ॥ २५३ ॥
 शब्दायमाने पन्नैके विहाय निचृतक्रमम् । प्रविश विशां नाथः शुञ्चान्ते परिमोषिवत् ॥ २५४ ॥
 सा चेटी चतुरा धारदत्तदृग्मेदिनीपतिम् । ददर्श दूरादायान्तं राइयौ क्वापयति स्म च ॥ २५५ ॥

१ अन्तःपुररक्षकाः २ अच्छलं निष्कपट ३ उपानहौ ४ चोरवत्

राज्ञी दास्यपि तं जारमुत्पाद्योपरिवर्त्मना । बहिश्चिद्विपुस्तूष्णं गृहावकरराशिवत् ॥ २१६ ॥
 स पपातौकसः पश्चात्प्रदेशस्ये महावटे । निलीय चास्थान्तत्रैव गुहायामिव कौशिकः ॥ २१७ ॥
 कूपे तत्राशुचिस्थाने दुर्गन्धानुज्वप्रदे । स तस्थौ नरकावास इव पूर्वसुखं स्मरन् ॥ २१८ ॥
 अचिन्तयच्च यद्यस्मात्कथञ्चिदवटादहम् । निर्यास्यामि तदीदृक्षोदकैर्जोगैरलं मम ॥ २१९ ॥
 राज्ञी दासी च तस्यानुकम्पया तत्र चावटे । नित्यं चिक्षिपतुः फेलां तया श्वेव जिजीव सः ॥ २२० ॥
 प्रावृण्व्युपस्थितायां च गृहप्रस्रवणभ्रजसा । स कूपो विजराञ्चक्रे पातकेनेव दुष्टधीः ॥ २२१ ॥
 शववत्सोऽभ्रजसा तेन वाहयित्वातिरंहसा । यमघारिकया बाह्यपरिखायामपात्यत ॥ २२२ ॥
 उल्लाह्य वारिपूरेणादोर्बुफलमिवोच्चकैः । सो ऽक्षेपि परिखातीरे नीरेणातौ मुमूर्छं च ॥ २२३ ॥
 दैवादागतया तत्र कुलदेवतयेव सः । धान्या दृष्टश्च नीतश्च सङ्गोप्य निजसम्पन्नि ॥ २२४ ॥
 पाण्ड्यमानः कुटुम्बेनान्यङ्गत्नानाशनादिभिः । विभ्रमरुढशाखीव स बच्चूव पुनर्नवः ॥ २२५ ॥

अत्र चायमुपनयो यथा हि त्वलिताङ्गकः । कामजोगेध्वनिर्विणस्तथा जीवः शरीरिणाम् ॥ २२६ ॥
 यथा देवीपरिजोगस्तथा वैपयिकं सुखम् । आपातमात्रमधुरं परिणामे ऽतिदारुणम् ॥ २२७ ॥
 कूपवासनिजो गर्जः फेलाहारसमं हि तत् । मात्रा जग्धाघ्नपानाद्यैर्यज्जर्जपरिपोषणम् ॥ २२८ ॥
 यो ऽब्दाम्बुपूरिताघ्रिटाकूपात् खालेन निर्गमः । पुञ्जलोपचिताङ्गार्जाद्योन्या निर्गमनं हि तत् ॥ २२९ ॥
 पतनं परिखोत्सङ्गे यत्प्राकाराद्बहिःस्थिते । गर्जवासान्निपतनं सूतिकाचवने हि तत् ॥ २३० ॥

१ उच्छिष्ट २ अलाघुफल तुंविका

या मूर्ध्ना सखिलापूर्णपरिखातीरतस्थुषः । जराव्यसृग्मयात्कोशात्तद्वहिःस्थस्य मूर्धनम् ॥ २७१ ॥
 गा धात्रिका यथा चाचूदेदोषग्रहकारिणी । सा हि कर्मपरीणामसन्ततिर्ज्ञायतामयि ॥ २७२ ॥
 भूयो राज्ञी खलिताङ्गं यदि तद्रूपमोहिता । चेत्था प्रवेशयेदन्तःपुरान्तः प्रविशेत्स किम् ॥ २७३ ॥
 पश्यः प्रोचुः कथं नाम प्रविशेत्सोऽल्पधीरपि । अनुचूतं स्मरन्तुः खं विष्टावटनिपातजम् ॥ २७४ ॥
 जम्बूरूयाच सोऽज्ञानवशेन प्रविशेदपि । अहं तु नानुतिष्ठामि गर्जसङ्क्रान्तिकारणम् ॥ २७५ ॥

जम्बूनान्तोऽथ ताः परयो विज्ञातहृदनिश्चयाः । प्रतिबोधमुपेयुष्यः ह्रमयित्वैवमूचिरे ॥ २७६ ॥
 निस्तारयास्मानपि त्वं यथा निस्तरसि स्वयम् । नात्मकुक्षिग्नरित्वेन सन्तुष्यन्ति महाशयाः ॥ २७७ ॥
 जम्बूनान्तोऽथ पितरौ श्वशुरा वन्धवोऽपि च । ऊचुः साधूकथमार्त्तसि प्रव्रज्या नोऽप्यतः परम् ॥ २७८ ॥
 प्रजयोऽप्यन्यधान्मित्र पितृनापृच्छथ सत्वरम् । परिग्रज्यासहायस्ते न्रविष्यामि न संशयः ॥ २७९ ॥
 अधिघ्नमस्तु ते मा स प्रतिवन्ध कृथाः सखे । इति जम्बूकुमारोऽपि प्रजयं प्रत्यज्ञापयत् ॥ २८० ॥
 विजाताया विजायया जम्बूनामा महामनाः । स्वयं संवहति स्मोच्चैरधिनिष्क्रमणोत्सवम् ॥ २८१ ॥
 स्नात्वा कृत्वाद्भराग च सर्वाङ्गीणं च पर्यधात् । अलङ्कारान्स्नमयान्कटपोऽयमिति कष्टपवित् ॥ २८२ ॥
 जम्बूरनाहतेनाथ देवेन कृतसन्निधिः । उषायां नृसहस्रेण शिविकामारुरोह च ॥ २८३ ॥
 (निनन्दन्मङ्गलातोषः पठन्मङ्गलपातकः । उचार्यमाणलवणः स्वकीयमानमङ्गलः ॥)
 दानं विश्वजनीनं स ददानः कल्पवृक्षयत् । प्रशस्यमानो लोकेन जम्बूः काश्यपगोत्रजः ॥ २८४ ॥

१ क्षेपकोऽय प्रतिभाति.

सुधर्मस्वामिगणचृत्यादयश्चपवित्रितम् । जगाम तं वनोद्देशं धाम कट्याणसम्पदाम् ॥ १८५ ॥ युग्मं ॥
 गणचृद्भूपितोद्यानघारेदेशे स ईयिवान् । याप्यर्येनाडुदतारीत्संसारादिव निर्ममः ॥ १८६ ॥
 सुधर्मस्वामिनः पादानापदाम्भोजोधितारकान् । पञ्चाङ्गस्यूष्टृजूपीठः स प्रणम्य व्यजिज्ञपत् ॥ १८७ ॥
 संसारसागरतरीं प्रव्रज्यां परमेश्वर । मम सस्वजनस्यापि देहि घेहि कृपां मयि ॥ १८८ ॥
 पद्ममः श्रीगणधरो ऽप्येवमन्यार्थितस्तदा । तस्मै सपरिवाराय ददौ दीक्षां यथाविधि ॥ १८९ ॥
 पितृनाष्टय चान्येद्युः प्रजवो ऽपि समागतः । जम्बूकुमारमनुयान्परिव्रज्यामुपाददे ॥ १९० ॥
 श्रीजम्बूस्वामिपादाब्जमरावः प्रजवो ऽन्नवत् । शिष्यन्नावेन तस्यैव दत्तः स गुरुणा यतः ॥ १९१ ॥

श्रीसुधर्मगणचृत्यपदान्बुजोपासनम्रमरतां समुच्चहन् ।

दुःसहानगणयन्परीपहानार्पन्निर्विहरति स्म मेदिनीम् ॥ १९२ ॥

इत्याचार्यश्रीद्वेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
 महाकाव्ये सिद्धिस्तिकथाजात्याश्चकिशोरकथाग्रामकूटसुतकथासोद्व-
 ककथामासाहसशकुनिकथात्रिसुहृत्कथाविप्रदुहि तृतागश्रीकथालखिता-
 ङ्गकथासपरिवारजम्बूप्रव्रज्याप्रजवप्रव्रज्यावर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥

चतुर्थः सर्गः

अन्यदा श्रीगणधरः सुधर्मा विहरन्नुयि । जगाम चम्पां नगरीं जम्बूस्वाम्यादिशिष्ययुक् ॥ १ ॥

पुरीपरिसरोधाने गणचतुपरमेश्वरः । समवासरदुद्भूतधर्मकल्पद्रुमोपमः ॥ २ ॥

सुधर्मस्वामिपादाब्जवन्दनाय पुरीजनः । गन्तुं प्रवृत्ते जत्तया हृष्टोत्कर्षजाग्मनाः ॥ ३ ॥

नागर्यः पादचारेण कणकणितनूपुराः । काश्चिज्जगमुः श्लथीचूतधम्मिह्वंशिशर्जकाः ॥ ४ ॥

काश्चिच्च रथमारुह्य नागर्यः पत्तित्रिः सह । तैस्ततः प्राजयामासुस्त्वरितत्वरितं रथात् ॥ ५ ॥

काश्चित्स्यक्तान्यकर्मणः श्राधिका निर्ययुर्गृहात् । कथ्यारोपितशिशयः कपिमत्पादपोपमाः ॥ ६ ॥

अभ्यारूढा ययुः केऽपि महेन्द्र्याश्चतकुण्डलाः । श्वेतातपत्रैः कुर्वन्तो दिवमुत्पुण्णरीकिणीम् ॥ ७ ॥

श्रीमतां गङ्गतां तूर्णं मिथःसहर्षतारुनात् । हारमुक्ताफलेर्ध्रैर्दन्तुरा मार्गचरूचत् ॥ ८ ॥

तदा तस्यां नगर्यां च कृष्णिकः पृथिवीपतिः । दृष्ट्वा यान्तं तथा लोकमिति पप्रच्छ वेत्रिणम् ॥ ९ ॥

किं यात्राद्य पुरोपान्ते देव्याः कस्याश्चिदुद्यता । कस्यापि हि महेन्द्र्यस्य किमुद्यापनिकोत्सवः ॥ १० ॥

किं महान्कौमुदीप्रायो महो या कश्चिदागतः । पूजाविशेषो यदि योद्यानचैत्ये प्रवर्तते ॥ ११ ॥

किं वा जैनमुनिः कोऽपि महारामा समवासरत् । यदेवमखिलो याति त्वरितं नगरीजनः ॥ १२ ॥

त्रिजिर्विशेषकम् ॥

वेत्री तदैव विज्ञाय नरेन्द्राय व्यजिह्वपत् । इतोऽस्ति समवसृतः सुधर्मा गणचतुधरः ॥ १३ ॥

१ गर्भका वेणीस्थपुष्पादि

वन्दितुं गणभृत्पादान्स्वर्गोऽयं याति पूजनः । एकातपत्रार्द्धभ्रमराज्यं विजयते तत्र ॥ १४ ॥
 राजा प्रोवाच हे धेन्विन्धन्योऽयं नगरीजनः । य एवं त्वरते हन्त सुधर्मस्वामिवन्दने ॥ १५ ॥
 अहो जाम्बवत्स्योऽपि सुपुत्रावस्थतामगाम् । यदद्य गणभृद्देवमपि न ज्ञातवानहम् ॥ १६ ॥
 तन्नत्वा गणभृत्पादान्यन्देऽहमपि सत्वरम् । तिष्ठन्ति ते हि नैकत्राप्रतिवक्षाः समीरयत् ॥ १७ ॥
 इत्युत्थायासनाज्जा समराजीवलोकनः । चन्द्रांशुनिखि व्यूते पर्यधाह्वेतवाससी ॥ १८ ॥
 आमुचत्कर्णतलयोरथ मौक्तिककुण्डले । सुधाकुर्णे इव स्वप्नमुकांशुचयपूरिते ॥ १९ ॥
 हृदि चालम्बयामास हारं विमलमौक्तिकम् । लावण्यसरितः फेनरेखामिव तटस्थिताम् ॥ २० ॥
 अन्यान्यपि हि सर्वाङ्गे रत्नालङ्कारणानि सः । वज्रार चूत्तारधरः कल्पद्रुम इवापरः ॥ २१ ॥
 आकाशस्कटिकस्वङ्गं पर्यधादथ चोत्तकम् । नृत्यन्तमिव तत्स्पर्शात्समीरतरलाञ्छलम् ॥ २२ ॥
 सुगन्धिसुमनोदामगन्धिते कज्जलञ्चविम् । मस्तेन्दुप्रावृक्प्राञ्चं धमिलं मूर्धन्यवन्धयत् ॥ २३ ॥
 जज्ञाणां कारणं जज्ञवारणं सोऽरिवारणः । आरोहदारोहेकरात्पश्चात् इव पर्वतम् ॥ २४ ॥
 विशुल्लेखामिव व्योम्नि पाणिन्यां नर्तयन्सृणिम् । पादान्यां प्रेरयामास करिणं जृम्भिवासवः ॥ २५ ॥
 निर्जरः पादपार्श्वे मा चूर्द्धूर्जद्वरेति सः । मन्यारं मन्यारं गन्तुं कृपयेव प्रचक्रमे ॥ २६ ॥
 गर्जन्नरपूजितं वर्षन्मदवारि निरन्तरम् । जनेनालङ्घि स गजः पर्वत्य इव चरतः ॥ २७ ॥
 नृत्यन्त इव यद्गन्तो मुखाग्रस्पर्शजानवः । प्रावन्मुद्वृक्षोऽश्वास्तं गजमारुढसादिनः ॥ २८ ॥

१ निर्भिन्ने २ निश्चरित

पुरो विजयशंसीनि तूर्यवर्याण्यनेकशः । अवाधन्त तदायुर्कैर्मिथःसंवक्षितस्वनम् ॥ ३९ ॥
 शब्दायमानमनितस्तूर्याणां प्रतिशब्दितैः । अपौरुषेयमुदाभं वाधान्तरमभून्नः ॥ ३० ॥
 सुधर्मस्वामिगणचूत्पादपद्मैरधिष्ठितम् । आससाद वनोद्देशं नृपो ऽथ सपरिहृदः ॥ ३१ ॥
 कुम्भोपरि सृण्दिदग्भाघातेन स्यापितादथ । कदां गृहीत्वावातारीक्षुश्रवाजकुञ्जरः ॥ ३२ ॥
 सन्त्यक्तपात्रको दूरीकारितल्लवचामरः । येत्रिबाहुमपि त्यक्त्वा महाबाहुर्महीपतिः ॥ ३३ ॥
 जत्तथा स्वमपि मन्यानः सामान्यजनसन्निजम् । वन्दारुञ्ज्रायकान्पश्यद्युधधोमांश्चकङ्कुम् ॥ ३४ ॥
 आवज्जालिना कुर्वन्मुकुटं मुकुटोपरि । सुधर्मस्वामिनं दृष्ट्वा दूरादपि नमो ऽकरोत् ॥ ३५ ॥

त्रिजिविधेषकम् ॥

नत्वा च निपसादाग्रे ऽग्नेसरो जकिशाखिनाम् । तद्वक्त्रदत्तदृग्गजा तद्धिव्यपरमाणुवत् ॥ ३६ ॥
 ततश्च गणचूदेवः सुधर्मो धर्मदेशनाम् । प्राणिकारुणिकश्चक्रे श्रोतुश्रोत्रसुधाप्रपाम् ॥ ३७ ॥
 देशनान्ते च गणचूडिव्यान्पश्यन्नेश्वरः । जन्मूस्वामिनमुद्दिश्य पप्रह परमेश्वरम् ॥ ३८ ॥
 जगवन्नद्भुतं रूपमिदं सौजाग्यमद्भुतम् । तेजो ऽप्यद्भुतमेतस्य महर्षेः सर्वमद्भुतम् ॥ ३९ ॥
 तथा हि यमुनावीचिकुटिलस्यामलाः कचाः । नेत्रे कर्णान्तघिश्रान्ते नासानालाम्बुजे ह्य ॥ ४० ॥
 श्रवसी नेत्रसरसीतीरस्ये इव शुक्तिके । कण्ठाः कम्बुविडम्ब्येप वक्षो ऽररिसंहोदरम् ॥ ४१ ॥
 आयतौ सरलौ बाहुदण्डावाजानुलम्बिनौ । मुष्टिग्राह्यो मध्यदेशः सर्कुम्भी चाक्षानसन्निजे ॥ ४२ ॥

१ कपाटसदृशम् २ जानुद्वयम्

मन्त्रोपमम् । रूपसम्पदमेतस्य कियच्चा वष्टु मादृशः ॥ ५२ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

न गिरां पथि । यदेनं वन्धुमिव मे पश्यतः प्रीयते मनः ॥ ५५ ॥

। होतस्य तेजसा । न सम्यक् पार्यते ऋटं रूपमप्यस्ति यादृशम् ॥ ५६ ॥

ने ऽमुष्य महायुनेः । किमहस्करशीतांश्वरेकत्राकृष्य विपिन्तम् ॥ ५६ ॥

स्य तपोनिधेः । यत्पादनखरश्मीनामपि दासीनिजा तन्नि ॥ ५७ ॥

चूडरः । श्रेणिकाय यथाचख्यौ पुरा श्रीज्ञातनन्दनः ॥ ५८ ॥

तपसा नृप । रूपसीजाग्यतेजांसीदृशान्यस्य महारमनः ॥ ५९ ॥

त्री । ज्ञेये ऽस्मिन्सेत्स्यतीत्याख्यत्स एव परमेश्वरः ॥ ६० ॥

ज्ञे शिवं गते । न मनःपर्ययो ज्ञात्री न चापि परमावधिः ॥ ६१ ॥

। न हि । पुत्राकलब्धिर्नो नो वा रूपकश्रेणिरोद्दणम् ॥ ६२ ॥

कचित् । एवं ज्ञधिष्यत्यग्रे ऽपि हीनहीनतरर्द्धिता ॥ ६३ ॥

नो गुरोः । तत्पादपद्मे नत्वा च राजा चम्पापुरीं ययौ ॥ ६४ ॥

सपरिखदः । श्रीमहावीरपादान्ते तत्समं विजहार च ॥ ६५ ॥

स्वामिना व्रतम् । त्रिंशदन्दीमयाकारि शुश्रूषा चरमार्हितः ॥ ६६ ॥

चूडरः । उग्रस्यो द्वादसान्द्रानि तस्यो तीर्थं प्रयतयन् ॥ ६७ ॥

ततश्च धानवत्यब्दीप्रान्ते सम्प्राप्तकेवलः । अष्टाब्दीं विजहारोर्वीं ज्ञव्यसत्त्वान्प्रबोधयन् ॥ ५८ ॥
प्राप्ते निर्वाणसमये पूर्णवर्षशतायुषा । सुधर्मस्वामिनास्यापि जम्बूस्वामी गणाधिपः ॥ ५९ ॥
तप्यमानस्तपस्तीव्रं जम्बूस्वाभ्यपि केवलम् । आसाद्य सदयो ज्ञव्यजविकान्प्रत्यवबुधत् ॥ ६० ॥

श्रीवीरमोहदिवसादपि हार्यनानि, चत्वारि षष्टिमपि च व्यतिगम्य जम्बूः ।
कात्यायनं प्रजयमात्मपदे निवेश्य, कर्मक्षयेण पदमव्ययमाससाद ॥ ६१ ॥

इत्याचार्यश्रीद्वेमन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
महाकाव्ये जम्बूस्वामिनिर्वाणवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥

पञ्चमः सर्गः

ततश्च प्रज्जन्तस्वामी कात्यायनकुलोद्भवः । तीर्थप्रजावनां कुर्वन्नुर्वीतलमपावयत् ॥ १ ॥
 अन्यदायदयकश्रान्तसुप्तायां शिष्टपर्वदि । निशीथे योगनिद्रास्थः प्रज्वस्वाम्यचिन्तयत् ॥ २ ॥
 ज्ञावी को मे गणधरो ऽर्द्धशर्मोऽग्नोज्ञास्करः । सद्दस्य यः स्यात्संसारसागरे पोतसन्निभः ॥ ३ ॥
 अनया चिन्तयात्मीहो गणे सहे ऽपि च स्वके । उपयोगं चकारेष्टक्षेयालोकप्रदीपकम् ॥ ४ ॥
 स ज्ञानजानुनादित्यतेजसेव प्रसारिणा । नात्राक्षीप्तादृशं कश्चिदव्युद्धित्तिकरं नरम् ॥ ५ ॥
 उपयोगं ततश्चादात्परयामपि दर्शने । तादृग्नराथीं पङ्कादभ्युपादेयं हि पङ्कजम् ॥ ६ ॥
 ददर्श च पुरे राजगृहे शय्यग्नयं विजम् । यज्ञं यजन्तमासन्नन्नव्यं वत्सकुलोन्नवम् ॥ ७ ॥
 अन्यत्रापि विहर्तव्यं श्रमणैरनवस्थितैः । इत्यगात्प्रज्वस्वामी तत्रैव नगरोत्तमे ॥ ८ ॥
 आदिशच्च षयोर्मुन्योर्गम्यतां यज्ञयाटके । तत्र जिह्वाथिनौ ब्रूतं धर्मलाक्षाशिपं युवाम् ॥ ९ ॥
 अदित्मानादिजिह्वात्र यज्ञयाटविजादिभिः । अपि प्रस्थाप्यमानान्यां युवान्यां वाच्यमीदृशम् ॥ १० ॥
 अहो कष्टमहो कष्टं तत्त्वं विज्ञायते न हि । अहो कष्टमहो कष्टं तत्त्वं विज्ञायते न हि ॥ ११ ॥
 अत्र वन्दनमात्रादुच्चारमुत्तग्नितध्वजम् । धार्मुक्ताचामनादावं समिक्षाष्टतमाणवम् ॥ १२ ॥
 चण्डालपद्मगलं वेदिमध्येऽर्पयकम् । होमचव्यञ्चृतानेकपात्रमृत्विग्निराकुलम् ॥ १३ ॥
 भामिधेन्यर्पणव्यग्राध्वन्युमध्वरयाटकम् । तौ मुनी जग्मतुर्निदासमये गुर्वनुकृया ॥ १४ ॥ त्रिजिह्विशेषकं ॥

१ पश्चाद्गालितान्याम् २ चण्डालो यूपस्तम्भः ३ ददः प्रदीप्तः ४ सामिधेनी मंत्रः

निष्कामदित्सु निर्विघ्नैर्विसृष्टावथ तौ मुनी । गुर्वादित्महो कष्टमित्याधूचतुरुचकः ॥ १५ ॥
अध्वरे दीक्षितस्तस्मिन्नाम्ना शय्यग्नवो बिजः । यज्ञगाटघारदेशस्थितो ऽश्रौषीषचस्तयोः ॥ १६ ॥
अचिन्तयद्योपशमप्रधानाः साधवो ह्यमी । न मृषावादिन इति तत्त्वे सन्देग्धि मे मनः ॥ १७ ॥
इति सन्देहदोषाधिरूढेन मनसा स तु । किं तत्त्वमिति पद्मोपाध्यायं सुधियां वरः ॥ १८ ॥
उपाध्यायो ऽयदत्तत्वं वेदाः स्वर्गापवर्गदाः । न वेदेभ्यो ऽपरं तत्त्वमिति तत्त्वविदो विदुः ॥ १९ ॥
शय्यग्नवो ऽन्यथाधूनें प्रतारयसि माहशान् । यज्ञादिदक्षिणादोच्चाघेदास्तत्त्वमिति ब्रुवन् ॥ २० ॥
वीतघ्नेषा वीतरागा निर्ममा निष्परिग्रहाः । शान्ता महर्षयो नैते यदन्ति वितथं क्वचित् ॥ २१ ॥
न गुरुस्त्वं त्वया ह्येतद्विश्वमाजन्म वञ्चितम् । नितान्तं शिश्नीयो ऽसि प्रत्युताद्य दुराशय ॥ २२ ॥
यथावस्थितमाख्याहि तत्त्वमेवं स्थितेऽपि ज्ञोः । नो चेद्भेत्स्यामि ते मौलिं न हृत्या द्रुष्टनिग्रहे ॥ २३ ॥
इति कोपाच्चकर्पासिमाकृष्टासिरद्वहि सः । तन्मृत्युवाचनायात्तपत्रः साक्षादिवान्तकः ॥ २४ ॥
उपाध्यायो ऽप्यदो दध्यौ मिमारयिपुरेप माम् । यथास्यतत्त्वकथने समयो ऽयमुपागतः ॥ २५ ॥
इदं च पठ्यते वेदेध्यान्नायो ऽप्येप नः सदा । कथ्यं यथातथं तत्त्वं शिरश्छेदे हि नान्यथा ॥ २६ ॥
तस्मात्प्रकाशयाम्याशु तत्त्वमस्मै यथातथम् । यथा जीवामि जीवन्हि नरो जज्ञाणि पश्यति ॥ २७ ॥
इत्याचख्यादुपाध्यायो ध्यायन्कुशलमात्मनः । अमुष्य यूपस्याधस्तान्यस्तास्ति प्रतिमार्हतः ॥ २८ ॥
पूज्यते ऽधस्थितैवात्र प्रह्वनं प्रतिमार्हती । तत्प्रजावेन निर्विघ्नमिदं यज्ञादि कर्म नः ॥ २९ ॥
महातपाः सिञ्चपुत्रो नारदः परमार्हतः । श्रवक्ष्यमध्वरं हन्ति प्रतिमामार्हती विना ॥ ३० ॥

ततो यूयमुपाध्यायस्तमुत्पाद्य यथास्थिताम् । तामर्ह्यतिमां राक्षीं दर्शयित्वैवमब्रवीत् ॥ ३१ ॥
 इयं हि प्रतिमा यस्य देवस्य श्रीमदर्हतः । तत्त्वं तदुदितो धर्मो यज्ञादि तु विम्वना ॥ ३२ ॥
 श्रीमदर्हत्पणीतो हि धर्मो जीवदयात्मकः । यद्युद्दिंसात्मके यज्ञे धर्मसम्भावनापि का ॥ ३३ ॥
 जीवामो ययमेयं तु हन्त दग्धेन ऋयसा । तत्त्वं जानीहि मां मुञ्च जव त्वं परमार्हतः ॥ ३४ ॥
 विरं प्रतारितो ऽसि तं मया स्योदरपूतये । नातः परमुपाध्यायस्तवास्मि स्वस्ति ते ऽनघ ॥ ३५ ॥
 शक्यमन्नो ऽपि तं नत्वा यज्ञोपाध्यायमब्रवीत् । त्वमुपाध्याय एवासि सत्यतत्त्वप्रकाशनात् ॥ ३६ ॥
 इति शक्यमन्नयस्तस्मै सर्वमत्यन्ततोपचाक् । सुवर्णतान्नपात्रादि यज्ञोपकरणं ददौ ॥ ३७ ॥
 स्वयं तु निर्जगामाशु महर्षौ तौ गवेपयन् । ययौ च तत्पदैरेव प्रजगत्स्वामिसन्निधौ ॥ ३८ ॥
 यगन्दे प्रजवस्वामिपादान्सर्वान्मुनींश्च सः । धर्मदात्राशिषा तैश्चाजिनन्दित उपाविशत ॥ ३९ ॥
 कृताञ्जलिश्च प्रजनाचार्यपादान्वयजिज्ञप्त । जगवन्तो धर्मतत्त्वं नूध्वं मे मोक्षकारणम् ॥ ४० ॥
 प्रजवस्वान्यथाचक्ष्यायहिंसा धर्म आदिमः । चिन्तनीयः शुभ्रोदको यथात्मनि तथापरे ॥ ४१ ॥
 वाच्यं प्रियं मितं तद्यं परस्यानाधकं च यत् । तत्तथ्यमपि नो वाच्यं परवाधा जवेद्यतः ॥ ४२ ॥
 अदत्तं नाददीतार्थं नित्यं सन्तोषभाग्जवेत् । इहापि मोक्षसुखज्ञागिः सन्तोषचाग् जनः ॥ ४३ ॥
 ऊर्ध्वरेता जवेत्प्राज्ञः सर्वतो मेथुनं त्यजन् । मेथुनं खलु संसारविपादपदोद्दहः ॥ ४४ ॥
 मुक्त्वा परिग्रहं सर्वं स्वशरीरे ऽपि निःस्पृहः । आत्मारामो जवेद्विघ्नान्यदीष्टेदपुनर्जगम् ॥ ४५ ॥
 अहिंसातृतास्तेयब्रह्माक्रियन्यलक्षणेः । व्रतैः पञ्चचिरप्येवं जवादात्मानमुज्जरेत् ॥ ४६ ॥

ज्ञात्वा शय्यग्नवस्तत्त्वं प्रवोदिन्नः क्षणादचूत् । प्रजवस्वामिनः पादाश्रया चैवं व्यजिज्ञपत् ॥ ४७ ॥
 असञ्जुहगिरा मे ऽचूदतत्त्वे तत्त्वधीश्चिरम् । मृत्पिण्डमपि हेमैव पीतोन्मत्तो हि पश्यति ॥ ४८ ॥
 तदद्य ज्ञाततत्त्वस्य प्रव्रज्या दीयतां मम । जवकूपे निपततो हस्तालम्बनसन्निधा ॥ ४९ ॥
 ततश्च प्रजवस्वामी शय्यग्नवमहाधिजम् । संसारवैशिणो जीतं परिग्राजयति स्म तम् ॥ ५० ॥
 परीपेभ्यो नाज्ञैपीत्स तपस्यन्महाशयः । दिव्या कर्म ह्यिषामीति प्रत्युतोद्धुपितो ऽज्जवत् ॥ ५१ ॥
 तुर्यपष्ठाष्टमादीनि कुस्तपानि तपासि सः । तेपतरां तपनवत्तेजोजिरतिभासुरः ॥ ५२ ॥
 कुर्वाणो गुरुश्रूपां गुरुपादप्रसादतः । महाप्राज्ञः क्रमेणाचूत्स चतुर्दशपूर्वचूत् ॥ ५३ ॥
 श्रुतज्ञानादिना तुल्यं रूपान्तरमिवात्मनः । प्रजवस्तं पदे न्यस्य परलोकमसाधयत् ॥ ५४ ॥
 शय्यग्नवो यदा पर्यव्राजीहोक्तस्तदाखिलः । तन्नायां युवतिं दृष्ट्वानुशोचन्निदमन्यधात् ॥ ५५ ॥
 अहो शय्यग्नवो जट्टो निष्ठुरेन्योऽपि निष्ठुरः । स्वां प्रिया यौवनवतीं सुसीलामपि यो ऽत्यजत् ॥ ५६ ॥
 पुत्राशौच्य जीयन्ति योपितो हि पतिं विना । पुत्रो ऽपि नाचूदेतस्याः कथमेया ज्ञविष्यति ॥ ५७ ॥
 पृञ्चति स्म च लोकस्तामयि शय्यग्नवप्रिये । गर्जसन्नावना कापि किं नामस्ति तनोदरे ॥ ५८ ॥
 मनागित्यन्निधातव्ये सापि प्राकृतजापया । उवाच भणयमिति ह्रस्वगर्जा ह्यभूत्तदा ॥ ५९ ॥
 तस्याश्च ववृधे गर्जः प्रत्याशेव शनैः शनैः । समये च सुतो जज्ञे तन्मनोऽग्नोर्ध्वचन्द्रमाः ॥ ६० ॥
 ब्राह्मण्या भणयमिति तदानीं कृतमुत्तरम् । इति तस्यापि बालस्यान्निधा मणक इत्यभूत् ॥ ६१ ॥

स्वयं मात्रा स्वयं धात्र्या ब्राह्मण्या सो ऽर्चकस्तथा । पाह्यमानः क्रमेणाच्छूपादचङ्क्रमणदमः ॥ ६२ ॥
 अतीते चाष्टमे वर्षे पप्रञ्चेति स मातरम् । क नाम मे पिता मातर्वेणेणविधवा ह्यसि ॥ ६३ ॥
 मातापि कथयामास प्रवव्राज पिता तव । तदा त्वमुदरस्थो ऽञ्चः पावितो ऽसि मयार्चक ॥ ६४ ॥
 अदृष्टपूर्वो पितरं त्वमायुष्मन्यथा ह्यसि । त्वामप्यदृष्टपूर्वैव तथा जनयिता तव ॥ ६५ ॥
 तत्र शय्यन्भवो नाम पिता यज्ञरतो ऽन्नवत् । प्रतार्य धूर्तश्रमणैः पर्यव्राज्यत कैरपि ॥ ६६ ॥
 पितुः शय्यन्भवस्यर्पेदर्शनायोत्सुकः सुतः । निरियाय गृहाद्वालो वञ्चयित्वा स्वमातरम् ॥ ६७ ॥
 तदा शय्यन्भवाचार्यश्चम्पायां विहरन्नञ्जत् । वालो ऽपि तत्रैव ययावाकृष्टः पुष्ट्यराशिना ॥ ६८ ॥
 कायचिन्तादिना सूरिः पुरीपरिसरे ब्रजन् । ददर्श दूरादायान्तं तं वालं कमलेक्षणम् ॥ ६९ ॥
 शय्यन्भवस्य तं वालं पश्यतो ऽब्धेरियोरुपम् । स्नेहातिरेकापुङ्खासस्तदाच्छूदधिकाधिकः ॥ ७० ॥
 मुनिचन्द्रमसं दूरात्तं दृष्ट्वा वालको ऽपि हि । विकसघदनः सो ऽभूत्सद्यः कुमुदकोपवत् ॥ ७१ ॥
 आचार्यो ऽपि हि तं वालं पप्रञ्चातुब्रह्मर्षिनाक् । को ऽसि त्वं कुत आयासीः पुत्रः पौत्रो ऽसि कस्य वा ॥ ७२ ॥
 सो ऽर्चको ऽज्जिदधे राजगृहादत्राहमागतः । सूनुः शय्यन्भवस्यासि वरतगोत्रद्विजन्मनः ॥ ७३ ॥
 मम गर्भस्थितस्यापि प्रब्रज्यामाददे पिता । तं गवेषयितुमहं वञ्चमीमि पुरात्पुरम् ॥ ७४ ॥
 शय्यन्भवं मे पितरं जानते यदि तन्मम । पूज्यपादाः प्रसीदन्तु क्व सो ऽस्तीति वदन्तु च ॥ ७५ ॥
 पितरं यदि पश्यामि तदा तत्पादसन्निधौ । परित्रजाम्यहमपि या गतिस्तस्य सैव मे ॥ ७६ ॥
 सूरिः प्रोवाच तातं ते जानामि स सुहृन्मम । शरीरेणाप्यजिन्नश्चायुष्मन्स्तमिव विद्धि माम् ॥ ७७ ॥

तन्मैव सकाशे त्वं परिग्रज्यां शुभाशय । प्रतिपद्यस्व को नाम ज्ञेदः पितृपितृव्ययोः ॥ ७८ ॥
सूरिस्तं बालमादाय जगामाथ प्रतिश्रयम् । अद्य क्षात्रः सचित्तो ऽञ्जदिति बालोचयत्स्वयम् ॥ ७९ ॥
सर्वसायद्यविरतिप्रतिपादनपूर्वकम् । तमबालाधिपं बालं सूरिर्जितमजिग्रहत् ॥ ८० ॥
उपयोगं ददौ सूरिः कियदस्यायुरित्यथ । पणमासान्यावदस्तीति तच्च सद्यो विवेद सः ॥ ८१ ॥
एवं च चिन्तयामास शय्यग्नयमहामुनिः । अत्यल्पायुरयं बालो ज्ञावी श्रुतधरः कथम् ॥ ८२ ॥
अपश्चिमो दशपूर्वीं श्रुतसारं समुञ्चरेत् । चतुर्दशपूर्वधरः पुनः केनापि हेतुना ॥ ८३ ॥
मणकप्रतिबोधे हि कारणे ऽस्मिन्नुपस्थिते । तदुच्चराम्यहमपि सिद्धान्तार्थसमुच्चयम् ॥ ८४ ॥
सिद्धान्तसारमुद्धृत्याचार्यः शय्यग्नयस्तदा । दशैकालिकं नाम श्रुतस्कन्धमुदाहरत् ॥ ८५ ॥
कृतं विकालवेद्यायां दशाध्ययनगर्जितम् । दशैकालिकमिति नाम्ना शास्त्रं बभूव तत् ॥ ८६ ॥
अपाठयन्मणकं तं ग्रन्थं निर्ग्रन्थपुङ्गवः । श्रीमान्शय्यग्नयश्चत्वार्ययवो धुर्यः कृपायताम् ॥ ८७ ॥
आराधनादिकं कृत्यं कारितः सूरिभिः स्वयम् । पणमासान्ते तु मणकः कालं कृत्वा दिवं गयी ॥ ८८ ॥
विवेदाने तु मणके श्रीशय्यग्नयसूरयः । अथर्वत्रयनेरश्रुजलं शारदमेघवत् ॥ ८९ ॥
यशोऽञ्जदितिः शिष्यैरथ दुःखितविस्मितैः । सूरिव्यङ्ग्यनर्हं वः किमिदं हेतुरत्र कः ॥ ९० ॥
ततो मणकवृत्तान्तं सुतसम्बन्धवन्धुरम् । शिष्येभ्यो ऽकथयत्सूरिस्तज्जन्म मरणवधि ॥ ९१ ॥
उवाच चैव बालो ऽपि कावेनाल्पीयसापि हि । पाषितामलचारित्रो ऽकार्पीत्कालं समाधिना ॥ ९२ ॥
बालो ऽप्ययमबालो ऽञ्जचारित्रेणेति सम्मदात् । अस्माकमश्रुसम्पातः पुत्रस्तेहो हि दुस्त्यजः ॥ ९३ ॥

अथ श्रीमान्यशोचजसूरिः पूरितदिग्यशाः । तुर्यादिभिः कृताहारो विजहार वसुन्धराम् ॥ १ ॥

धर्मेणार्हदुपज्ञेन स चतुर्दशपूर्वचतुः । विश्वमप्रीणयद्विस्वं जीमूत इव वारिणा ॥ २ ॥

मेधाविनौ जज्ञवाहुसम्भूतविजयौ सुनी । चतुर्दशपूर्वधरौ तस्य शिष्यौ बभूवतुः ॥ ३ ॥

सूरिः श्रीमान्यशोचजः श्रुतनिधोस्तयोर्धयोः । स्वमाचार्यत्वमारोप्य परलोकमसाधयत् ॥ ४ ॥

जज्ञवाहुर्जगन्नङ्करो ऽथ विहरन्श्रुवि । ह्रमाश्रमणसङ्घेन राजनराजगृहं ययौ ॥ ५ ॥

चत्वारो वणिजस्तस्मिन्पुरे सवयसो ऽजयन् । उद्यानदुमवदृक्षि जग्मिवांसः सहैव हि ॥ ६ ॥

सन्निधौ जज्ञवाहोस्ते धर्मे शुश्रुबुरार्हतम् । कपायाग्निजलासारं प्रतिबोधं च क्षेप्त्रिरे ॥ ७ ॥

श्रीजज्ञवाहुपादान्ते दान्तात्मानः सहैव ते । प्रग्रथामाशु जगृहुर्दृग्वासपराङ्मुखाः ॥ ८ ॥

तप्यमानास्तपस्तीव्रमुपार्जितबहुश्रुताः । युगमात्रदत्तदृशो विहरन्तो महीतले ॥ ९ ॥

प्रियां तथ्यां मितां वाचं यदन्तः कुक्षिशम्यलाः । निरीहा निर्ममाः साम्यवन्तः सन्तोषशालिनः ॥ १० ॥

धर्मोपदेशप्रवणाः करुणारससागराः । ते गुरोर्हृदये ऽविद्वन्सरसीव सितैश्चुदाः ॥ ११ ॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥

गुरोरनुज्ञयैकाकिविहारप्रतिमाधराः । ते विहृत्य विहृत्यागुः पुना राजगृहं पुरम् ॥ १२ ॥

तदा दरिद्रमिम्भानां दन्तवीणाप्रवादकः । पद्मिनीपद्मकोशेषु हिममग्निमिव क्षिपन् ॥ १३ ॥

शीतात्यार्तिङ्गनजुषां यूनां प्रणयकोपहृत् । ज्वलदद्गारशकटीनिकटीचवदीश्वरैः ॥ १४ ॥

१ उपवासाद्यै. २ धर्मद्वयराहितं मेघपक्षे जलघनरहितम् ३ हंसाः ४ ईश्वरो धनाढ्यः

ऊचुः शिष्या नमद्रीवा यशोऽज्ञादयस्ततः । पूर्वैरपत्यसम्बन्धः किमादौ ज्ञापितो न नः ॥ ९४ ॥
 मणकल्लुप्तको ऽस्माकमयं हि तनुञ्चरिति । अज्ञापयिष्यन्त्यस्मान्पुरुषादा मनागपि ॥ ९५ ॥
 गुरुनशुरुपुत्रे ऽपि वर्ततेति वचो वयम् । अकरिष्याम हि तदा सत्यं तत्पुत्रपासनात् ॥ ९६ ॥ युग्मम् ॥
 सूरिर्भूरिमुदित्यूचे तस्याञ्जत्सुगतिप्रदम् । तपोवृद्धेऽपु युष्मासु वैयावृत्योत्तमं तपः ॥ ९७ ॥
 ज्ञातास्मत्पुत्रसम्बन्धा यूयं हि मणकान्मुनेः । नाकारयिष्यतोपास्ति स्वार्थं सो ऽथ व्यमोहयत ॥ ९८ ॥
 अमुमदपायुपं ज्ञात्या कर्तुं श्रुतधरं मया । सिद्धान्तसारमुद्धृत्य दशवैकालिकं कृतम् ॥ ९९ ॥
 मणकार्यं कृतो ग्रन्थस्तेन निस्तारितश्च सः । तदेनं संवृणोम्यद्य यथास्थाने निवेशनात् ॥ १०० ॥
 यशोऽज्ञादिमुनयः सद्वायाख्यञ्चिदं तदा । दशवैकालिकं ग्रन्थं संवरिष्यन्ति सूरयः ॥ १०१ ॥
 सद्द्वे ऽप्यन्यथयाञ्चक्रे सूरिमानन्दपूरितः । मणकार्यो ऽप्ययं ग्रन्थो ऽनुगृह्णात्वखिलं जगत् ॥ १०२ ॥
 अतः परं न विष्यन्ति प्राणिनो ह्यदपमेधसः । कृतार्थास्ते मणकवद्भवन्तु त्वत्प्रसादतः ॥ १०३ ॥
 श्रुताम्भोजस्य किञ्जल्कं दशवैकालिकं ह्यदः । आचम्याचम्य मोदन्तामनगारमधुव्रताः ॥ १०४ ॥
 इति सद्द्वोपरोधेन श्रीशय्यम्भजवसूरिभिः । दशवैकालिकग्रन्थो न संवन्ने महात्मभिः ॥ १०५ ॥
 श्रीमान्शय्यम्भजवः सूरिर्यशोऽज्ञं महामुनिम् । श्रुतसागरपारीणं पदे स्वस्मिन्नतिष्ठितम् ॥ १०६ ॥

कृत्या मरणं समाधिनागा- दथ शय्यम्भजवसूरिर्बुद्धलोकम् ।

श्रुतकेवलिनो निजे ऽपि कार्ये किं मुह्यन्ति जगत्प्रदीपकटपाः ॥ १०७ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
 प्रभवदेवत्वशय्यम्भजवचरितवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः समाप्तः ॥

अथ श्रीमान्यशोचजसूरिः पूरितदिग्यशाः । तुर्यादिजिः कृताहारो विजहार वसुन्धराम् ॥ १ ॥

धर्मेणार्द्धपङ्केन स चतुर्दशपूर्वचतृ । विश्वमप्रीणयद्विस्वं जीमूत इव वारिणा ॥ २ ॥

मेधाधिनौ जङ्गवाहुसम्भृतविजयौ मुनी । चतुर्दशपूर्वधरौ तस्य शिष्यौ वभूवतुः ॥ ३ ॥

सूरिः श्रीमान्यशोचजः श्रुतनिच्योस्तयोर्द्वयोः । स्वमाचार्यत्वमारोप्य परलोकमसाधयत् ॥ ४ ॥

जङ्गवाहुजङ्गजङ्करो ऽथ विहरन्नुवि । ह्यमाश्रमणसङ्गेन राजनराजगृहं ययौ ॥ ५ ॥

चत्वारो वणिजस्तस्मिन्पुरे सवयसो ऽजवन् । उद्यानदुमवष्टुङ्घि जग्मिवांसः सहैव हि ॥ ६ ॥

सन्निधौ नज्ज्वाहोस्ते धर्मं शुश्रुबुरार्हत्तम् । कपायामिजलासारं प्रतिवोधं च खेजिरे ॥ ७ ॥

श्रीजङ्गवाहुपादान्ते दान्तात्मानः सहैव ते । प्रव्रज्यामाशु जगद्गुरुहवासपरिब्रुवाः ॥ ८ ॥

तप्यमानास्तपस्तीव्रमुपाजितबहुश्रुताः । युगमात्रदत्तदशो विहरन्तो महीतले ॥ ९ ॥

प्रियां तथ्यां मितां वाचं वदन्तः कुक्षिशम्बलाः । निरीहा निर्मेमाः साम्यवन्तः सन्तोषशाखिनः ॥ १० ॥

धर्मोपदेशप्रवणाः करुणारससागराः । ते गुरोर्हृदये ऽविद्वन्सरसीव सितेन्द्रदाः ॥ ११ ॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥

गुरोरनुज्ञैकाकिविहारप्रतिमाधराः । ते विहृत्य विहृत्यागुः पुना राजगृहं पुरम् ॥ १२ ॥

तदा दरिद्रभिज्जानां दन्तवीणाप्रवादकः । पद्मिनीपद्मकोशेषु हिममग्निमिव क्षिपन् ॥ १३ ॥

शीतात्यार्धिङ्गनजुपां यूतां प्रणयकोपहृत । ज्वलदङ्गारशकटीनिकटीचवदीश्वरैः ॥ १४ ॥

१ उपवासाद्यैः २ धर्मद्रव्यरहितं भेषपक्षे जलधनरहितम् ३ हंसाः ४ ईश्वरो घनाढ्यः

द्रुमाधिरूढलोढार्कतापः कपिचिरुन्मुखैः मर्तुकामीकृताध्वन्यो हिमर्तुरचवद्भृशम् ॥ १५ ॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥
 त्रिधा कृत्या निवृत्तास्ते दिवा यामे तृतीयके । उपचक्रमिरे गन्तुमुपवैचारपवतम् ॥ १६ ॥
 तेषां गिरिगुहादारे पुरोद्याने तदन्तिके । पुरान्यर्णे च तुर्योऽञ्जुज्ज्ञतां प्रहरः क्रमात् ॥ १७ ॥
 तृतीययामे कुर्यीत त्रिधां गमनमेव वा । इति ते तुर्ययामेऽस्थुस्तथैव प्रतिमाधराः ॥ १८ ॥
 योऽञ्जुद्विगुहादारे शीतं तस्याचवद्भृशम् । किञ्चिन्मन्दमञ्जुतस्य य उद्याने तु तस्थिवान् ॥ १९ ॥
 य उद्यानसमीपेऽस्थात्तस्य मन्दतरं त्वञ्जुत् । यस्तु तस्थौ पुरान्यर्णे तस्यात्यल्पं पुरोष्मणा ॥ २० ॥
 चत्वारोऽपि हि शीतेन विपद्य त्रिदिवं ययुः । आद्यद्वितीयतृतीयतुर्ययामेषु ते क्रमात् ॥ २१ ॥

इतश्च पुर्यां चम्पायां कृणिके श्रेणिकात्मजे । आलेख्यशेषे ज्योऽञ्जुद्वितीयं नाम तस्तुतः ॥ २२ ॥
 पितृव्ययशुचाक्रान्तो दुर्दिनेनेय चञ्चमाः । निगूढतेजा राज्येऽपि प्रमदं न वञ्जार सः ॥ २३ ॥
 उवाच च कुदामात्यानमुग्मिन्नगरेऽखिद्रे । पद्मतो मे पितुः क्रीडास्थानानि व्यथते मनः ॥ २४ ॥
 इयं हि सैव परिपद्यस्यां तातः क्षणे क्षणे । सिंहासनमसेविष्ट मामङ्गादपरित्यजन् ॥ २५ ॥
 अश्रुक्तेहाक्रीडदिहारंस्तेहाशेत चेह यत् । पिता ममेति पश्यामि तं सर्वत्र जलेन्दुयत् ॥ २६ ॥
 पश्यतस्तातपादान्मे दृशोरग्रे स्थितानिव । राज्यखिद्वञ्चतः सातिचारं स्याच्चिनयव्रतम् ॥ २७ ॥
 पिता हृदि स्थितो नित्यमिहस्थस्येति मे सुखम् । सदा शब्दमिवास्मोकः शोको दुःखाकरोति च ॥ २८ ॥
 अमात्या अपि तेऽत्याप्ता बहुदृष्टा बहुश्रुताः । शोकशङ्कुद्धिदा प्रोचुर्वाचा वाचंयमा इव ॥ २९ ॥

कस्य नेष्टवियोगेन शोकः स्यान्नवता पुनः । पुष्कान्नवत्सजार्यो(नार्यो)हि लज्जा स्यादन्यथा तव ॥ ३० ॥
 यद्वा स्याद्व्योक्त एवेह नगरे वसतस्तव । तदन्यन्नगरं कापि निवेशय विनाम्पते ॥ ३१ ॥
 पुरा पुरं राजगृहं कूणिकोऽपि पिता तव । हित्वा पितृशुचाकार्षीदिमां चम्पात्रिधां पुरीम् ॥ ३२ ॥
 उदाय्यपि समाहूय नैमित्तिकयानय । स्थानं पुरनिवेशार्हं गवेषयितुमादिशत् ॥ ३३ ॥
 तेऽपि सर्वत्र पश्यन्तः प्रदेशानुत्तरोत्तरान् । ययुर्गङ्गातटे रम्ये दृशां विश्रामधामनि ॥ ३४ ॥
 ते तत्र ददृशुः पुष्पपटलं पाटलिद्रुमम् । पत्रद्वं वल्लुङ्गायमातपन्नमिवावनेः ॥ ३५ ॥
 अहो उद्यानवाह्यो ऽपि सकलापोऽयमंहिषः । इत्थं चमत्कृतास्तत्र ते ऽज्राक्षुश्चापपक्षिणम् ॥ ३६ ॥
 शाखानिपणः स खगो व्याददौ वदनं मुहुः । कवलीज्रयितुं तत्र निपेतुः कीटिकाः स्वयम् ॥ ३७ ॥
 ते ऽचिन्त्यन्निहोद्देशे पक्षिणो ऽस्य यथा मुखे । कीटिकाः स्वयमागत्य निपतन्ति निरन्तरम् ॥ ३८ ॥
 तथास्मिन्नुत्तमे स्थाने नगरे ऽपि निवेशिते । राज्ञः पुण्यात्मनोऽमुष्य स्वयमेव्यन्ति सम्पदः ॥ ३९ ॥
 इति निर्णीय तत्स्थानं नगरार्हं महीपतेः । आख्यान्ति स्म विष्टृण्वन्तो निमित्तं चापलक्षणम् ॥ ४० ॥
 जरन्नैमित्तिकश्चैको जगाद वदतां वरः । पाटलेयं न सामान्या ज्ञानिना कथिता पुरा ॥ ४१ ॥
 तथाहि स्तो नगर्यो वै मथुरे दक्षिणेत्तरे । समानस्तौन्दर्यगुणे स्वसारौ युग्मजे इव ॥ ४२ ॥
 अञ्जलुदग्मथुरायां देवदत्तो वणिक्सुतः । दक्षिणस्यां मथुरायां दिग्यात्रार्थमियाय सः ॥ ४३ ॥
 वणिक्पुत्रजयसिंहेनाजयत्तस्य सौहृदम् । तावन्योन्यं प्रपेदाते रहस्यैकनिधानताम् ॥ ४४ ॥

स्वसा च जयसिंहस्याश्रिका नाम कुमारिका । वभ्रूव भ्रूगतेव स्वर्तलना रूपसम्पदा ॥ ४५ ॥
 जयसिंहोऽन्यदा जामिमन्निकामादिशश्रिजाम् । समित्रोऽप्यद्य ज्ञोद्वयेऽहं दिव्यां रसवतीं कुरु ॥ ४६ ॥
 इत्युक्त्वा जयसिंहेन देवदत्तो निमन्वितः । आगाच्च तज्जुहे ज्ञोऽहं तौ धावपि नियेदतुः ॥ ४७ ॥
 अष्टादश चक्षयजेदान्गुडसास्वादसुन्दरान् । ह्योरप्यन्निका सा तु सुवेपा पर्यवेपयत् ॥ ४८ ॥
 तौ मरुता प्रीणयितुमपाकर्तुं च मक्षिकाः । धुन्वती व्यजनं चक्रे कर्मकं ह्यर्थकारि सा ॥ ४९ ॥
 प्रकण्ठद्वानुवलयार्थं व्यजनान्दोलनेन ताम् । पश्यन्निन्दुमुखीं देवदत्तः कामवशोऽजयत् ॥ ५० ॥
 स वीक्षमाणस्तां वाक्षां लावण्यजलदीर्घिकाम् । तच्चिरंसापरवशो ज्ञोज्यास्वादं विवेद न ॥ ५१ ॥
 तस्य हृन्विदधे तस्यामापादतलमस्तकम् । आरोहमवरोहं च लतायामिव वानरी ॥ ५२ ॥
 मा नेत्रमैत्रीप्रत्यूहो जूहस्यामिति बुद्धिमान् । न स्थिरोऽपि स्थिरतरं बुभुजे गजलीलया ॥ ५३ ॥
 देवदत्तो द्वितीयेऽह्नि जयसिंहस्य सन्निधौ । प्रेययामास चरकान्निकायाचनाकृते ॥ ५४ ॥
 ते गत्वा प्रोचुरन्यस्मै कस्मैचिदप्यमूं ननु । यदि दास्यसि तदस्मै देहि वेत्सेप यादृशः ॥ ५५ ॥
 स उवाच कुलीनोऽयं कलाज्ञोऽयं सुधीरयम् । युवायं किं बहूक्तेन सर्वे वरगुणा इह ॥ ५६ ॥
 किं तु जामिं प्रदास्यामि तस्मै यो मद्गृहात् क्वचित् । न यास्यति स्थितं चात्र तं द्रक्ष्याम्यात्मनः समम् ॥ ५७ ॥
 एष सम्भ्रान्यते यास्यन्नद्य श्वो वापि सुन्दरः । किं नाश्रौषुर्विदशस्यः प्रायेण हि गमिष्यति ॥ ५८ ॥
 प्राणप्रियेयं जगिनी मम खड्ग्रीरिवौकसि । तदिमां न प्रहेष्यामि विवोदुरपि वेदमनि ॥ ५९ ॥

१ भगिनी २ सेनकान् ३ तुल्यम् ४ परिणेतुं

अपत्यजन्मावधि ज्ञो यद्येवं कर्तुमीश्वरः । तदुघहतु मे जामिं देवदत्तो ऽन्निकामिमाम् ॥ ६० ॥
 देवदत्तानुज्ञया ते ऽव्योमिति प्रतिपेदिरे । देवदत्तो ऽपि तां कन्यां परिणिन्ये शुभे ऽहनि ॥ ६१ ॥
 तत्र तस्यान्निकामेमतन्तुवधस्य तिष्ठतः । प्रैप्युदग्मथुरास्थान्यां पितृन्यां लेख ईदृशः ॥ ६२ ॥
 आवां हि बहुर्विकदौ चतुरिन्द्रियतां गतौ । जराजर्जरसर्वोद्गावासन्नयमशासनौ ॥ ६३ ॥
 आयुष्मन्यदि जीवन्तौ कुक्षीनस्तथं दिदृक्षसे । तदेद्युष्वापय दृशावावयो रुदतोः सतोः ॥ ६४ ॥ युग्मम् ॥
 सो ऽवाचयच्च तं लेखं स्नेहान्नोधिनिशाकरम् । निरन्तरदृशेत्रेत्रनीरपात्रीचकार च ॥ ६५ ॥
 अचिन्तयच्च धिग्धर्मां पितरौ विस्मृतौ हि मे । अहं विषयमग्नौ ऽस्मि पित्रोः पुनरियं दृशा ॥ ६६ ॥
 किं करोमि कथं यामि पत्नी नापत्यदृश्वरी । मिजवाक्पाशवद्धस्य का गतिर्मे न्नविष्यति ॥ ६७ ॥
 अन्निकापि हि तन्नेत्रमार्जनेन स्वमंशुकम् । हृदयन्ती जगदैवं सद्यस्तदुःखदुःखिता ॥ ६८ ॥
 केनैव प्रहिता लेखो घत्ते चान्द्रमसीं कलाम् । छावयन्वारि दुर्वारं त्वन्नेत्रचन्द्रकान्तयोः ॥ ६९ ॥
 दिवेन्दुनिभमादोक्थ निष्कलापं मुखं तव । निश्चिनोम्यश्रुरो ऽयं दुःखजो न तु हर्षजः ॥ ७० ॥
 दुःखाख्यानप्रसादेन तत्सम्भावय मामपि । ममाप्यस्तु नवदुःखसंविन्नागधुरीणता ॥ ७१ ॥
 नादात्प्रत्युत्तरं किञ्चिदुःखान्नागन्निकापतिः । तस्यौ तु स्वपयन्नेव तं लेखं नयनोदकैः ॥ ७२ ॥
 अन्निकापि हि तं लेखमादायावाचयत्स्वयम् । तदुःखकारणं सद्यो विवेद च जगद च ॥ ७३ ॥
 सर्वथा मा कृथा दुःखमार्यपुत्राचिरादहम् । त्रातरं बोधयिष्यामि कारयिष्ये त्वदीप्सितम् ॥ ७४ ॥
 गत्वा बोधे त्रातरं स्वं नितरां कुपितेव सा । इदं विवेकिन्हे त्रातर्भवता किमनुष्ठितम् ॥ ७५ ॥

स्वकुटुम्बधियोगेन क्लिश्यते तव ज्ञातुकः । श्वश्रूश्चशुरपादानामहमुत्कण्ठितास्मि च ॥ ७६ ॥
 अनुमन्यस्व मे नाथं स्वस्थानगमनं प्रति । तमन्वेप्याम्यहमपि तस्यायत्ता यतो ऽसवः ॥ ७७ ॥
 स्थास्यत्येवैष वागवद्भ्यः प्रणन्तुं श्वशुरौ त्वहम् । एकाकिन्यपि यास्यामि किं कार्यं तदनेन ते ॥ ७८ ॥
 इति साग्रहमुक्तस्तु जयसिंहो मुहुर्मुहुः । प्रयातुमनुमेने च तमुदगमथुरा प्रति ॥ ७९ ॥
 नगर्यां निर्ययौ तस्यास्ततश्च स वणिक्सुतः । तमन्वगादशिकापि यामिनीव निशाकरम् ॥ ८० ॥
 अन्निकाञ्चूत्तदा गुर्यां नेदीयः प्रसवापि च । इति मार्गे ऽपि सासूत सुतं लक्ष्णधारिणम् ॥ ८१ ॥
 स्थविरौ पितरौ नामकृतिं सूनोः करिष्यतः । इति तौ दम्पती नैव चक्रतुः स्वमनीषया ॥ ८२ ॥
 तयोरन्वैडू परिजनस्तं वालं लालयन्मुदा । अन्निकापुत्र इत्येवोद्धापनेन जगौ पथि ॥ ८३ ॥
 उत्तरामन्निकानाथो जगाम मथुरामथ । तौ ववन्दे च पितरौ ताभ्या मूर्धन्यचुम्बि च ॥ ८४ ॥
 देशान्तरोपार्जनेयं ममोपादीयतामिति । ह्रवाणः सो ऽर्जकं पित्रोरर्पयामास हृष्टयोः ॥ ८५ ॥
 इयं वधूर्यः पुत्रो ऽयं ममैतत्कुक्षिसम्भवः । इत्याचख्यौ च सम्बन्धं नृत्तिवन्धुरया गिरा ॥ ८६ ॥
 पितरौ चक्रतुस्तस्य शिशोः सन्धीरणाग्निधाम् । अन्निकापुत्र इति तु लोकनाम्ना स पप्रथे ॥ ८७ ॥
 लाट्यमानः कुटुम्बेन वर्धमानो ऽन्निकासुतः । चतुर्वर्गार्जनसुखं प्रपेदे मध्यमं वयः ॥ ८८ ॥
 ज्ञोगानपास्य तृणवद्यौघेने ऽपि स धीघनः । जयसिंहाचार्यपार्श्वे परिव्रज्यामुपाददे ॥ ८९ ॥
 स खड्गधारातीक्ष्णेन व्रतेन व्रतिनां वरः । आत्मनो दारयामास दारुणान्कर्मफण्टकान् ॥ ९० ॥

तपोमिनातिदीप्तेण दग्ध्या कर्ममहामलम् । अग्निशौचांशुकमिव स आत्मानमशोधयत् ॥ ९१ ॥
स क्रमेण परिणतचरित्रज्ञानदर्शनः । आचार्यवर्यधुर्यो ऽञ्जल्वगङ्गाभोजचारकरः ॥ ९२ ॥
स मुनिः सपरीपारो वृक्षत्वे विहरन्त्ययौ । नगरं पुष्पजन्त्राख्यं गङ्गातटविष्णूणम् ॥ ९३ ॥
तत्राभूत्पतिः पुष्पकेतुस्तस्य तु यक्षजा । मीनकेतोस्त्रि रतिः पुष्पवत्यभिधानतः ॥ ९४ ॥
पुष्पपत्या अचूतां च पुनः पुत्री च गुमजौ । पुष्पचूला चेति नाम तयोरञ्जत् ॥ ९५ ॥
सौहेय वर्धमानौ तौ रममाणौ सहेय च । परस्परं प्रीतिमन्ताबुजायपि घञ्जयतुः ॥ ९६ ॥
द्वयौ च राजा यद्येतौ दारकौ स्नेहलौ मिथः । वियुज्येते तदा नूनं मनागपि न जीयतः ॥ ९७ ॥
वियोगमनयोश्चाहमपि सोढुमनीश्वरः । मिथस्तदनयोरेव गुफं धीवाहमङ्गलम् ॥ ९८ ॥
मित्राणि मन्त्रिणः पौरानथ पप्रच्छ भूपतिः । अन्तःपुरे यदुत्पन्नं रत्नं तस्य फ ईश्वरः ॥ ९९ ॥
ते प्रोचुर्देशमथे ऽपि रत्नमुत्पद्यते हि यत् । तस्येश्वरो नरपतिः का कथान्तःपुरे पुनः ॥ १०० ॥
यद्यदुत्पद्यते रत्नं स्वदेशे तदिदामपतिः । यथेष्टं विनियुञ्जीत को हि तस्यास्तु याधकः ॥ १०१ ॥
तेषां ज्ञापननिशानामादम्ब्य वचनं नृपः । सम्बन्धं घटयामास निजदारकयोस्तयोः ॥ १०२ ॥
तस्य राज्ञी पुष्पपती श्राविकाञ्जतया नृपः । अचार्यत तथा कुर्वन्नु तु तामप्यजीगणत् ॥ १०३ ॥
ततश्च पुष्पचूलाश्च पुष्पचूला च दम्पती । गृहिधर्मं सिषेवाते नितान्तमनुरागिणी ॥ १०४ ॥
क्रमेण पुष्पकेतौ तु कथारोपत्वमीयुपि । पुष्पचूलो ऽञ्जवद्वाजा राजमानो ऽमर्त्यगुणैः ॥ १०५ ॥
उदङ्मुखं पारयन्ती तदा पत्यापमानिता । राज्ञी पुष्पवती जातनिर्वेदा व्रतमाददे ॥ १०६ ॥

सा विपद्य सुरो जज्ञे प्रब्रज्यायाः प्रज्जातः । प्रब्रज्या चेत्र मोक्षाय तत्स्वर्गाय न संशयः ॥ १०७ ॥
 स देवो ऽवधिनाद्वाहीत्तामकृत्यनियोजिताम् । निजा दुहितरं स्नेहादिति चाचिन्तयत्तराम् ॥ १०८ ॥
 मम प्राग्जन्मनि प्राणप्रियेय दुहिताभवत् । तत्तथा करवै घोरे नरके न पतेद्यथा ॥ १०९ ॥
 इति तस्या स्वप्नमध्ये नरकावासदारुणान् । ह्रेदत्रेदादिदुःखार्तारटभारकिकाकुलान् ॥ ११० ॥
 पातकेनेव सरुञ्चानन्धकारापदेशतः । दुर्दशान्दर्शयामास नरकान्स सुरो ऽखिलान् ॥ १११ ॥ युग्मं ॥
 वर्तिकेव इयेनमुक्ता मृगीव दवनिर्गता । सतीव परपुरुषकरस्पर्शपलायिता ॥ ११२ ॥
 सुसाध्वीवायाततपोतीचारविधुरीकृता । सा दृष्टनरका ज्ञीत्या प्रबुञ्चापि ह्यकम्पत ॥ ११३ ॥ युग्मं ॥
 विन्यती सा तु नरकं गतेव नरकेक्षणात् । अखिलं कथयामास तं स्वप्नं पत्युरग्रतः ॥ ११४ ॥
 दोमेहुः पुष्पचूलायाः पुष्पचूलनृपो ऽपि हि । निपुणं कारयामास शान्तिक शान्तिकोविदैः ॥ ११५ ॥
 स तु पुष्पवतीजीवदेवस्तद्धितकाम्यया । तादृशानेव नरकान्नात्रौ रात्रावदर्शयत् ॥ ११६ ॥
 अत्र पापणिनः सर्वानाजुहाव महीपतिः । परिप्रह्व च ब्रूवं कीदृशा नरका इति ॥ ११७ ॥
 गर्जवासो गुप्तिवासो दारिद्र्यं परतन्वता । एते हि नरकाः साक्षादित्याख्यंस्ते ऽदृपमेधस्तः ॥ ११८ ॥
 सा दुर्गन्धमिवाग्राय कुर्वती मुखमोटनम् । निजस्वप्नविसंवादिवचनास्तान्व्यसर्जयत् ॥ ११९ ॥
 आहूय चान्निकापुत्र राजापृष्ठत्तदेव हि । नरकान्स तथैवाख्यदृष्टाः स्वप्ने यथा तथा ॥ १२० ॥
 राह्यप्युवाच जगवन्कि जवन्निरपीदृशः । मयेव वीक्षितः स्वप्नो वित्थेत्यं कथमन्यथा ॥ १२१ ॥
 सूरिः प्रोवाच हे जज्ञे विनापि स्वप्नदर्शनम् । संसारे नास्ति तद्यच्चि न ज्ञायेत जिनागमात् ॥ १२२ ॥

पुष्पचूलापि पद्मञ्च नगवन्केन कर्मणा । इदंशास्त्रकान्योरानामुवन्ति शरीरिणः ॥ १२३ ॥
 आख्याति स्मात्रिकापुत्रो महारम्भपरिग्रहैः । गुरुप्रत्यनीकतया पञ्चोन्धियवधादपि ॥ १२४ ॥
 पिशिताहारतश्चापि पापं कृत्वा शरीरिणः । गच्छन्ति नरकेष्वेपु दुःखान्यनुभवन्ति च ॥ १२५ ॥
 ततश्च जननीजीवदेवस्तस्यास्तदादि तु । स्वप्ने नरकवत्स्वर्गान्प्राप्यसौख्यानदर्शयत् ॥ १२६ ॥
 प्रयुञ्जा कथयामास सा पत्ये स्वर्गदर्शनम् । सोऽथ पापहरिनोऽपृष्टवृत्तं किं स्वर्गलक्षणम् ॥ १२७ ॥
 तेष्वेके प्रोचिरे स्वर्गस्वरूपं प्रियसङ्गमः । अन्ये त्वादुः स स स्वर्गो यद्यद्धि सुखकारणम् ॥ १२८ ॥
 एवं स्वर्गस्वरूपं च तदुक्तं पुष्पचूलिका । नामन्यत स्वप्नदृष्टस्वरूपा हि साज्जवत् ॥ १२९ ॥
 राज्ञा पृष्टोऽन्निकासूनुः स्थितिमाख्यद्विवौकसाम् । मनश्चिन्तितकार्याणि सिद्धान्येव जयन्ति च ॥ १३० ॥
 सकल्पवृक्षाश्चाराणां वापयः स्वर्णपङ्कजाः । देव्यश्चित्तानुवर्तिन्यो रूपवत्यः कलाविदः ॥ १३१ ॥
 यथादिष्टविधातारस्तिदशाश्चान्नियोगिकाः । ऽह्वया दिव्यसङ्गीतनाटकाजिनयोत्सवाः ॥ १३२ ॥
 शान्धतेषु विमानेषु रम्यरत्नगृहाणि च । सर्वशक्तिचतुतो नित्यं परिवारे च नाकिनः ॥ १३३ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकं ॥

आनुत्तरविमानं यद्यक्षन्तरपुरावधि । सुखं किमपि देवानां तत्कियत्कथ्यते गिरा ॥ १३४ ॥
 तच्छ्रुत्वा पुष्पचूलोचे यूयं वित्थ यदीदृशम् । स्वर्गा युष्माञ्चिरपि किं स्वप्ने ददृशिरेऽखिलाः ॥ १३५ ॥
 मुनिर्जगाद कस्यापि जिनागममुधापिवाः । स्वःसुखानि वयं विद्मो विद्मो ज्ञेयान्तराण्यपि ॥ १३६ ॥
 प्रमाणं वचनं जैनमिति निश्चित्य राह्यथ । कर्षिं पद्मञ्च नगवन्स्वर्गोप्तिः केन कर्मणा ॥ १३७ ॥

सूरिरूपे ऽर्हति देवे गुरौ साधौ च निश्चयः । यस्य संसारिणस्तस्य स्वर्गोप्तिर्न दवीयसी ॥ १३८ ॥
 पुनश्चारित्रधर्मे च मुनिना कथिते सति । सा राज्ञी लघुकर्मत्वान्नवोषिन्नैवमन्यधात् ॥ १३९ ॥
 जगवन्पतिमापृह्य पादमूले तवैव हि । उपादास्ये परित्रज्यां मानुष्यकतरोः फलम् ॥ १४० ॥
 इत्युक्त्वा तमृपि नत्वा पुष्पचूला विसृज्य च । आप्रगृह्ये महीनाथं महीनाथो ऽप्यदो ऽवदत् ॥ १४१ ॥
 तदा त्वामनुमन्ये ऽहं व्रतार्थं वरवर्णिनि । ममैवौकसि चेन्निद्रामादत्से व्रतिनी सती ॥ १४२ ॥
 तथेति प्रतिपेदाना दानं कष्टपक्षतेव सा । अर्थिभ्यो ददती राज्ञा कृतनिष्कमणोत्सवा ॥ १४३ ॥
 स्त्रीचूदामणिता प्राप्ता पुष्पचूला महाशया । अन्निकापुत्रपादान्ते गत्वा दीक्षामुपाददे ॥ १४४ ॥ युग्मं ॥
 गुर्वादेशाव्यधिकी सा शिद्रामाददे ऽखिलाम् । सामाचारीप्रधानं हि तपः शुद्धात्मनामपि ॥ १४५ ॥
 ज्ञात्वा नविष्यदुर्जिह्वमशिकासूनुनान्यदा । गृह्ये देशान्तरे प्रैपि स देशो यत्र जीव्यते ॥ १४६ ॥
 द्वादशाब्दकमशिवं जावीति श्रुतसम्पदा । ज्ञात्वा गुरूपदेशाच्च गृह्ये ऽगृह्यदथान्यतः ॥ १४७ ॥
 जङ्घावक्षपरिद्वीणास्तत्रैवास्थुस्तु सूरयः । विनापि हि परीवारमूरीकृतपरीपहाः ॥ १४८ ॥
 अानीयान्त-पुराङ्गकपानादि प्रतिधासरम् । गुरवे पुष्पचूलादात्पित्रे पुत्रीव नृत्किचाक् ॥ १४९ ॥
 अनन्यमनसस्तस्यागुरुणा पर्युपासनात् । जावयन्त्याश्च संसारासारतामेव सर्वदा ॥ १५० ॥
 अन्येद्युः पुष्पचूलाया अपूर्वकरणक्रमात् । केवलज्ञानमुत्पेदे निदानं मुक्तिसम्पदः ॥ १५१ ॥ युग्मं ॥
 पुष्पचूला तु सञ्जातकेवलापि विशेषतः । वैयावृत्यं गुरोश्चक्रे प्रोक्तो ह्यर्थो ऽयमागमे ॥ १५२ ॥
 पुरा ह्यभूत्प्रयुञ्जानः कृत्य यो यस्य तस्य सः । केवत्यपि च कुर्वीत न यावेक्षति तं न हि ॥ १५३ ॥

पुष्पचूला तु विज्ञाय केवलज्ञानसम्पदा । सर्वं सम्पादयाथाक्रे सुरिर्यद्यदचिन्तयत् ॥ १५४ ॥
 सूरिः पप्रष्ट तां साध्वी वरते वेत्ति कथं ननु । ममाग्निप्रायमेवं यत्सम्पादयसि चिन्तितम् ॥ १५५ ॥
 उवाच पुष्पचूलापि प्रकृतिं वेत्ति यः रात्रु । यो वस नित्यमासन्नः प्रकृतिज्ञो हि तस्य सः ॥ १५६ ॥
 सार्यिका पिण्डमानिन्ये अन्यदा यर्यति वारिदे । सुरिरूचे श्रुतज्ञासि गृष्ट्यां किमिदमर्हति ॥ १५७ ॥
 सावत्रीघ्न मार्गे ऽभूदपूकायो ऽपि च पृथ हि । तेनेवायासिपमहं प्रायश्चित्तागमोऽत्र न ॥ १५८ ॥
 अन्वितापूकायमभ्यानं कथं वेत्सीति सूरिणा । उदिते पुष्पचूलाख्यदुरूपसं मे ऽस्ति केवलम् ॥ १५९ ॥
 मिथ्या मे दुःकृतं केवल्यासात्तित इति मुयन् । इत्यचिन्तयदाचार्यः सेत्स्यामि किमहं न वा ॥ १६० ॥
 केवद्वपूने मा कृपीदुमभृतिं मुनिपुङ्गवाः । गङ्गामुत्तरतां यो ऽपि जयिव्यत्येव केवलम् ॥ १६१ ॥
 ततो गङ्गामुत्तरीतुं लोकेन सह सूरयः । तदेवारुरुनुर्नायं को हि स्वार्थमुपेक्षते ॥ १६२ ॥
 निपत्ताद स आचार्यो यत्र यनापि नीतटे । तत्र तत्र तटे सद्यः सा नौर्मङ्गं प्रचक्रमे ॥ १६३ ॥
 नौमध्यदेवतानी च तस्मिन्नाचार्यपुङ्गवे । समन्तान्मद्भुमारेजे सा नौरय इवाञ्जसि ॥ १६४ ॥
 ततो नौस्थितलोकेन सूरिः सो ऽद्वेपि वारिणि । शूले न्यधात्प्रवचनमत्यनीकामरी च तम् ॥ १६५ ॥
 शूलप्रतो ऽपि गङ्गान्तः सूरिरेवमचिन्तयत् । अहो यपुर्ममानेकप्राण्युपञ्चयकारणम् ॥ १६६ ॥
 अपूकायादिदयासारं स सूरिर्जावयन्नुशम् । हृषकश्रेष्ठिमारूढो ऽन्तकृत्केवद्वयजायत ॥ १६७ ॥
 गुरीगशुद्ध्यनस्यः सद्यो निर्वणमप सः । निर्वणमहिमानं च तस्यासन्नाः मुरा व्यधुः ॥ १६८ ॥

निर्वाणमहिमा तत्र देवैर्निर्मित इत्यञ्चत् । प्रयाग इति तत्तीर्थं प्रथितं त्रिजगत्यपि ॥ १६९ ॥
 करोटिरत्रिकासूनोर्योदोऽत्रिर्मकरादिभिः । त्रोज्यमाना नदीतीरमानीयत जलोर्मिभिः ॥ १७० ॥
 इतस्ततो लुलन्ती च शुक्तिकेव नदीतटे । प्रदेशे गुप्तविपमे तस्यौ कापि विलग्न्य सा ॥ १७१ ॥
 करोटिकर्परस्यान्तस्तस्यान्यसिंश्च वासरे । न्यपतत्पाटलाबीजं दैवयोगेन केनचित् ॥ १७२ ॥
 करोटिकर्परं चिन्दंस्तदीयादक्षिणाब्धेनोः । लज्जतः पाटलितरुर्विशालोऽयमभूत्क्रमात् ॥ १७३ ॥
 पाटलाद्गुः पवित्रोऽयं महामुनिकरोटिञ्चूः । एकावतारोऽस्य मूलजीवश्चेति विशेषतः ॥ १७४ ॥
 तदत्र पाटलितरोः प्रजावमवलम्ब्य च । दृष्ट्वा चापनिमित्तं च नगरं सन्निवेश्यताम् ॥ १७५ ॥
 एको नैमिचित्तश्चोचे सर्वनैमिचित्तिकाश्रया । दातव्यमशिवसम्बद्धं सूत्रं पुरनिवेशने ॥ १७६ ॥
 प्रमाणं यूयमित्युक्त्वा तान्निमित्तविदो नृपः । अधिनगरनिवेशं सूत्रपातार्थमादिशत् ॥ १७७ ॥
 १ पूर्वतः कृत्वा पश्चिमां तत उत्तराम् । ततोऽपि च पुनः पूर्वां ततश्चापि हि दक्षिणाम् ॥ १७८ ॥
 २ अन्दावधि गत्वा तेऽथ सूत्रमपातयन् । चतुरस्रः सन्निवेशः पुरस्यैवमञ्चत्तदा ॥ १७९ ॥ युग्मं ॥
 ३ द्विते नृप्रदेशे नृपः पुरमकारयत् । तदञ्चत्पाटलीनाम्ना पाटलीपुत्रनामकम् ॥ १८० ॥
 पुरस्य तस्य मध्ये तु जिनायतनमुत्तमम् । नृपतिः कारयामास शाश्वतायतनोपमम् ॥ १८१ ॥
 गजाश्वशालावहुलं नृपग्रासादसुन्दरम् । विशालशालमुदामगोपुरं सौधबन्धुरम् ॥ १८२ ॥
 ४ लासत्रशालापौषधागारञ्चपितम् । नृपुजा तदलङ्घके शुजेऽह्न्युत्सवपूर्वकम् ॥ १८३ ॥ युग्मं ॥

राजा तत्राकरोन्मयमुदाय्यजाक श्रिया । स्वं विक्रममिवाखण्डं तन्वानो धर्ममार्हतम् ॥ १०४ ॥
अर्द्धन्वेयो गुरुः साधुधर्मथार्हत इत्यब्रूत् । देवतत्त्वं गुरुतत्त्वं धर्मतत्त्वं च तद्ब्रुदि ॥ १०५ ॥
नमुद्याव्यां नमुल्यादितपसा स्वं पिशोधयन् । पौषधं पौषधागारे स जग्राह महाभनाः ॥ १०६ ॥
॥ भार्गवाभ्यां द्वाभ्यामपि तेजः प्रजापयन् । आत्मनः सेयकांश्चक्रे तुर्योपायेन ब्रूयतीन् ॥ १०७ ॥

राजानो ऽत्यस्तामाकान्तासो तु सौं ऽप्यपिन्तयन् । यापज्जीघत्सुदात्येष तावज्जाय्यसुखं न नः ॥ १०८ ॥

इतश्च राज्ञ परुत्यगसि कसिंश्चिदागते । आग्नेष्टुदायिना राज्यं प्राज्यधिक्रमवञ्चिणा ॥ १०९ ॥

स्वाश्विस्तराज्यो राजा स नक्षत्रेव व्यपगत । तत्सुनुरेकस्तु परिभ्रमञ्जुविनीं ययौ ॥ ११० ॥

राज्यज्ञाद्गुमारस्तु सो ऽवन्तीशमसेयत । अचूत्सर्तनो नित्यमवन्तीशो ऽप्युदायिनः ॥ १११ ॥

स सेतको राजपुत्रस्तो राजानं व्यजिह्वत् । उपायिनगरं देय साधयामि त्वदाज्ञया ॥ ११२ ॥

हयग तु मे द्वितीयेन पाव्यमव्यजिपारिणा । को हि प्राणोऽस्पृणीकृत्य साहसं कुरुते मुधा ॥ ११३ ॥

तथेति प्रतिपेक्षने ऽवन्तिनाथे स राजखः । जगाम पाटलीपुत्रं सेवको ऽचूत्सुदायिनः ॥ ११४ ॥

उपाश्विपुत्रेर्गिहो विह्वमावोक्त्यस्रपि । व्यन्तरो मान्त्रिकस्येव कुरात्मा नाससाद सः ॥ ११५ ॥

उपाश्विनस्तु परमार्तस्त्रौकसि सर्पदा । अस्त्रावग्रमनाज्ञीनमुनीनेव ददर्श सः ॥ ११६ ॥

उपाश्विनो राजकुले प्रवेशार्थी ततश्च स । उपपदे परिमज्ज्यो सूरैरेकस्य सस्रिधौ ॥ ११७ ॥

मागयाध्वनतीगारं स प्रते पाधयन्मुनीन् । तथा ह्याराधयत्ते हि यथा तन्मयतां ययुः ॥ ११८ ॥

परमप्रधानं शासकं न तस्यावद्वि केनचित् । सुप्रयुक्तस्य दग्धस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति ॥ ११९ ॥

उदायी त्वाददे ऽष्टम्यां चतुर्दश्यां च पौषधम् । अवात्सुः सूरयो धर्मकथार्थं च तदन्तिके ॥ २०० ॥
 अन्यदा पौषधदिने विकाले ते तु सूरयः । प्रति राजकुलं चेलुर्मायावी यैः स दीक्षितः ॥ २०१ ॥
 गृह्यतामुपकरणं यामो राजकुले वयम् । ज्ञोः दुह्वकेत्यजिदधुः संसंभ्रं च सूरयः ॥ २०२ ॥
 स एव मायाश्रमणः कुर्वाणो ज्ञकिनाटितम् । उपादायोपकरणान्यग्रे ऽभ्रृह्वलखिप्सया ॥ २०३ ॥
 धिरसङ्गोपितां कङ्कमयीमादाय कर्त्रिकाम् । प्रह्वन्नां धारयामास स जियांसुरुदायिनम् ॥ २०४ ॥
 चिरप्रग्रजितस्यास्य शमः परिणतो जयेत् । इति तेनैव सहितः सूरौ राजकुलं ययौ ॥ २०५ ॥
 धर्ममाख्याय सुपुत्रः सूरयः पार्थिवो ऽपि हि । स्वाध्यायखिन्नः सुब्बाप प्रतिखिल्य महीतलम् ॥ २०६ ॥
 दुरात्मा जाग्रदेवास्थात्स मायाश्रमणः पुनः । निद्रापि नैति ज्ञीतेव रौद्रध्यानवतां नृणाम् ॥ २०७ ॥
 स मायाश्रमणो राज्ञः सुप्तस्य गलकन्दले । तां कर्त्रिकां लोहमयीं यमजिह्वोपमां न्यधात् ॥ २०८ ॥
 कण्ठो राज्ञस्तयाकर्तिं कदलीकाणरुकोमलः । निर्ययौ च ततो रक्तं घटकण्ठादिवोदकम् ॥ २०९ ॥
 कायचिन्तामिषेणाथ स पापिष्ठस्तदैव हि । निर्जगाम यतिरिति यामिकैरप्यजद्विपतः ॥ २१० ॥
 राज्ञस्तेनासृजा सिक्ताः प्रवृज्वाः सूरयो ऽपि हि । मूर्धानं ददृशुः कृत्तं निर्नालकमलोपमम् ॥ २११ ॥
 सूरिस्तं व्रतिनं तत्रापश्यन्निदमचिन्तयत् । नूनं तस्यैव कर्मतद्व्रतिनो यो न दृश्यते ॥ २१२ ॥
 किमकृत्यमकार्षी रे धर्माधारो महीपतिः । यद्यनारयथ माखिन्यं कृतं प्रवचनस्य च ॥ २१३ ॥
 मयेदृग्दीक्षितो द्रुष्टो ऽत्रानीतश्च सहात्मना । तन्मत्कृतं प्रवचनमाखिन्यमिदमागतम् ॥ २१४ ॥
 तद्वदं दर्शनमत्रानिं शशास्यासम्ब्ययादहम् । राज्ञा गच्छश्च केनापि ह्यनाखिल्यस्त लोकाङ्गीः ॥ २१५ ॥

ततश्च त्रवचरमप्रत्याख्यानं विधाय सः । तां कङ्ककर्त्रिकां कण्ठे दत्वा सूरिवर्यपद्यत ॥ २१६ ॥
प्रातरन्तःपुरशय्यापादिकास्तत्र चागताः । पूच्चक्रुर्वद्द आम्नत्यो निरीदय तदमद्गलम् ॥ २१७ ॥
तत्कालं मिथितो राजलोकोः सर्वोऽप्यचिन्तयत् । राजा गुरुश्च निहतौ दुष्टद्वकेन न संशयः ॥ २१८ ॥
हन्तान्यो यदि तत्क्षुब्धः प्रथमं व्याहरत्खडु । स महासाहसं कृत्वात एवागाददर्शनम् ॥ २१९ ॥
वैरी वा वैरिपुत्रो वा वैरिणा प्रहितोऽथवा । कोऽपि मायाव्रतीञ्चय विश्वस्तमवधीन्नृपम् ॥ २२० ॥
राज्ञश्च पितृवत्सूरिः सूरं राजापि पुत्रवत् । नूनं स सूरिणा धर्तुं निपेक्षुं वा प्रचक्रमे ॥ २२१ ॥
तपःक्षामतनुः सूरिरपि तेन दुरात्मना । तथा कुर्वन्नुपपति न्यपाति च नरेन्द्रवत् ॥ २२२ ॥ युग्मं ॥
विनयहृद्मना सूरिरपि तेन ह्यवशि सः । ततस्तस्मै ददौ दीक्षां धूर्तैः को न हि वञ्चयते ॥ २२३ ॥
नष्टं निशायां तं प्रातः प्राप्नुनृपजटा न हि । क्रमेणापि हि यस्त्यक्तस्त्यक्तः क्रमशतेन सः ॥ २२४ ॥
ततः शरीरसंस्कारं राज्ञः सूरेश चक्रिरे । प्रधानपुरुषास्तारं विद्यपन्त उदश्रवः ॥ २२५ ॥
उदायिमारकः पापः सोऽगादुज्जायिनीं पुरीम् । आख्यञ्चोज्जायिनीचतुर्यथोदायिवधः कृतः ॥ २२६ ॥
अवन्तीशोऽयदत्पाप यः कालेनेयतापि हि । परिव्रज्यां गृहीत्यापि स्थित्वापि मुनिसन्निधौ ॥ २२७ ॥
अहर्निशं च धर्मोपदेशञ्छ्रुत्वापि दुष्टधीः । अकार्षीरीदृशं कर्म स त्वं मे स्याः कथं हितः ॥ २२८ ॥ युग्मं ॥
अक्षय्यमुखोऽसि त्वं पापापसर सत्वरम् । इति निर्जित्य तं राजा नगराच्चिरवासयत् ॥ २२९ ॥
तत्प्रचृत्येव मेदिन्यामचव्यानां शिरोमणिः । अत्रिधानेन स ख्यात उदायिनृपमारकः ॥ २३० ॥
इतश्च तत्रैव पुरे दिवाकीर्तेरचृतसुतः । एकस्य गणिकाकुक्षिजन्मा नन्दोऽत्रिधानतः ॥ २३१ ॥

उदायी त्वाददे ऽष्टम्यां चतुर्दश्यां च पौषधम् । अवात्सुः सूरयो धर्मकथार्थे च तदन्तिके ॥ २०० ॥
 अन्यदा पौषधदिने विकाले ते तु सूरयः । प्रति राजकुलं चेतुर्मायावी यैः स दीक्षितः ॥ २०१ ॥
 गृह्यतामुपकरणं यामो राजकुले वयम् । ज्ञोः दुष्टकेत्यजिदधुः ससंरम्भं च सूरयः ॥ २०२ ॥
 स एव मायाश्रमणः कुर्वाणो चकिनादितम् । उपादायोपकरणान्यग्रे ऽभूच्छ्रुतिविप्सया ॥ २०३ ॥
 चिरसङ्गोपितां कङ्कमयीमादाय कर्त्रिकाम् । प्रह्वन्नां धारयामास स जिघांसुरुदायिनम् ॥ २०४ ॥
 चिरप्रव्रजितस्यास्य शमः परिणतो ज्ञेयः । इति तेनैव सहितः सूरौ राजकुलं ययौ ॥ २०५ ॥
 धर्ममाख्याय सुपुः सूरयः पार्थिवो ऽपि हि । स्वाध्यायखिन्नः सुव्याप प्रतिखिख्य महीतलम् ॥ २०६ ॥
 दुरात्मा जाग्रदेवास्थात्स मायाश्रमणः पुनः । निद्रापि नैति जीतेव रौद्रध्यानवतां नृणाम् ॥ २०७ ॥
 स मायाश्रमणो राज्ञः सुसस्य गदकन्दले । तां कर्त्रिकां लोहमयीं यमजिह्वोपमां न्यधात् ॥ २०८ ॥
 कण्ठो राजस्तयाकर्ति कदलीकाण्डकोमलः । निर्वयौ च ततो रक्तं घटकण्ठादिवोदकम् ॥ २०९ ॥
 कायचिन्तामिषेणाथ ॥ पापिष्ठस्तदैव हि । निर्जगाम यतिरिति यामिकैरप्यज्जद्विपतः ॥ २१० ॥
 राजस्तेनासृजा सिक्ताः प्रबुद्धाः सूरयो ऽपि हि । मूर्धनं ददृशुः कृत्तं निर्नाखकमलोपमम् ॥ २११ ॥
 सूरिस्तं व्रतिनं तत्रापश्यद्विदमचिन्तयत् । नूनं तस्यैव कर्मैतद्ब्रतिनो यो न दृश्यते ॥ २१२ ॥
 किमकृत्यमकार्षी रे धर्माधारो महीपतिः । यद्यनान्यथ माखिन्यं कृतं प्रवचनस्य च ॥ २१३ ॥
 मयेदृग्दीक्षितो दुष्टो ऽत्रानीतश्च सहात्मना । तन्मत्कृतं प्रवचनमाखिन्यमिदमागतम् ॥ २१४ ॥
 तदहं दर्शनम्वानिं रक्षाम्यात्मन्यथाददम् । राजा गुरुश्च केनापि हतावित्यस्तु लोकमीः ॥ २१५ ॥

ततश्च प्रवचनमप्रत्याख्यानं विधाय सः । तां कङ्ककत्रिकां कण्ठे दत्त्वा सूरिव्यपद्यत ॥ २१६ ॥
प्रातरन्तःपुरशय्यापादिकास्तत्र भागताः । पूञ्चकुर्वद्द आम्रत्सो निरीक्ष्य तदमङ्गलम् ॥ २१७ ॥
तत्कालं मिश्रितो राजलोकः सर्वोऽप्यचिन्तयत् । राजा गुरुश्च निहतौ दुह्लकेन न संशयः ॥ २१८ ॥
द्वन्तान्यौ यदि तद्धुहः प्रश्नं व्याहरेत्खलु । स महासाहसं कृत्वात एवागाददर्शनम् ॥ २१९ ॥
वैरी वा वैरिपुत्रो वा वैरिणा प्रहितोऽथवा । कोऽपि मायावतीज्य विश्वस्तमवधीश्रुपम् ॥ २२० ॥
राज्ञश्च पितृवत्सूरिः सूरं राजापि पुत्रवत् । नूनं स सूरिणा धर्तुं निपेक्षुं वा प्रचक्रमे ॥ २२१ ॥
तपःक्षमस्तनुः सूरिरपि तेन दुरात्मना । तथा कुर्वन्नुव्यपति न्यपाति च नरेन्ध्रवत् ॥ २२२ ॥ युग्मं ॥
विनयलुब्धना सूरिरपि तेन ह्यवशि सः । ततस्तस्मै ददौ दीक्षां धूर्तैः को न हि वञ्चयेते ॥ २२३ ॥
नष्टं निशायां तं प्रातः प्रापुर्दृपजटा न हि । क्रमेणापि हि यस्यकस्त्यक्तः क्रमशतेन सः ॥ २२४ ॥
ततः शरीरसंस्कारं राहः सूरेश्च चक्रिरे । प्रधानपुरुषास्तारं विद्यपन्त उदश्रवः ॥ २२५ ॥
उदायिमारकः पापः सोऽगादुज्जयिनीं पुरीम् । आख्यच्चोजायिनीचतुर्थशोदायिवधः कृतः ॥ २२६ ॥
अवन्तीशोऽवदत्पाप यः कालेनेयतापि हि । परिव्रज्यां गृहीत्वापि स्थित्वापि मुनिसन्निधौ ॥ २२७ ॥
अहर्निशं च धर्मोपदेशञ्छ्रुत्वापि दुष्टधीः । अकार्षीरिदृशं कर्म स त्वं मे स्याः कथं हितः ॥ २२८ ॥ युग्मं ॥
अब्रष्टव्यमुखोऽसि त्वं पापापसर सत्वरम् । इति निर्जस्त्यं तं राजा नगराग्निरवासयत् ॥ २२९ ॥
तत्प्रचृत्येव मेदिन्यामन्नव्यानां शिरोमणिः । अजिधानेन स ख्यात उदायिनृपमारकः ॥ २३० ॥
इतश्च तत्रैव पुरे दिवाकीर्तेरचृतुतः । एकस्य गणिकाकुक्षिजन्मा नन्दोऽजिधानतः ॥ २३१ ॥

उदायी त्याददे ऽष्टम्यां चतुर्दश्यां च पौषधम् । अवाप्तुः सूरयो धर्मकथार्थं च तदन्तिके ॥ ३०० ॥
 अन्यदा पौषधदिने विकाले ते तु सूरयः । प्रति राजकुलं चेलुमार्थावी यैः स दीक्षितः ॥ ३०१ ॥
 गृह्यतामुपकरणं यामो राजकुले वयम् । ज्ञोः दुह्नकेत्यजिदधुः ससंरम्भं च सूरयः ॥ ३०२ ॥
 स एव मायाश्रमणः कुर्वाणो ऋत्विनादितम् । उपादायोपकरणान्यग्रे ऽभूह्वलक्षिप्सया ॥ ३०३ ॥
 चिरसङ्गोपितां कङ्कमयीमादाय कर्त्रिकाम् । प्रह्वन्नां धारयामास स जिघांसुरुदायिनम् ॥ ३०४ ॥
 चिरप्रव्रजितस्यास्य शमः परिणतो ब्रवेत् । इति तेनैव सहितः सूरौ राजकुलं ययौ ॥ ३०५ ॥
 धर्ममाख्याय सुपुः सूरयः पार्थिवो ऽपि हि । स्वाध्यायस्त्रिन्नः सुब्बाप प्रतिद्विख्य महीतदम् ॥ ३०६ ॥
 उरात्मा जाग्रदेवास्थात्स मायाश्रमणः पुनः । निद्रापि नैति ज्ञीतेव रौञ्ज्यान्वतां नृणाम् ॥ ३०७ ॥
 स मायाश्रमणो राज्ञः सुष्ठस्य गलकन्दले । तां कर्त्रिकां लोहमयीं यमजिह्वोपमां न्यधात् ॥ ३०८ ॥
 कण्ठो राजस्तयाकर्ति कदलीकाण्ठकोमलः । निर्ययौ च ततो रक्तं घटकाण्डादिवोदकम् ॥ ३०९ ॥
 अगन्निन्तामिपेणाय स पापिष्ठस्तदैव हि । निर्जगाम यतिरिति यामिकैरप्यजद्विपतः ॥ ३१० ॥
 ॐ ॥ ३११ ॥

स नापितकुमारस्तु प्रजातसमये तदा । स्वरन्धैः पाटवीपुत्रं ददर्श परिवेष्टितम् ॥ २३२ ॥
 उपाध्यायाय तं स्वप्नं नन्द आख्यत्प्रबोधचाक् । उपाध्यायो ऽपि तपेदी तं च निन्ये स्ववेम्भनि ॥ २३३ ॥
 स प्रीतिजागलच्छक्रे नन्दमात्रराणादिभिः । निजां दुहितरं तेन परिणययति स्म च ॥ २३४ ॥
 नवं जामातरं नन्दं याप्ययाने ऽधिरूप्य तम् । पुरे परित्रमयितुमुपाध्यायः प्रचक्रमे ॥ २३५ ॥
 उदाव्यपुत्रगोत्री हि परलोकमगादिति । तत्रान्तरे पञ्चदिव्यान्यजिषिकानि मन्त्रिभिः ॥ २३६ ॥
 पट्टहस्ती प्रधानाश्वह्वलं कुम्भो ऽथ चामरौ । पञ्चाप्यमूनि दिव्यानि त्रेमू राजकुले ऽखिले ॥ २३७ ॥
 ततश्च तानि दिव्यानि बही राजकुलाद्ययुः । स नन्दो याप्ययानस्यो नवोढो ददृशे च तैः ॥ २३८ ॥
 पट्टहस्ती शारदाब्दशब्दसोदरगर्जितः । सद्यो नन्दं पूर्णकुम्भेनान्यपिञ्चत्तमुत्करः ॥ २३९ ॥
 तमुत्पाद्य निजस्कन्धे सिन्धुरः सो ऽध्यरोपयत् । द्यो ऽहेपत हर्षाच्च प्रस्तुबन्निव मङ्गलम् ॥ २४० ॥
 व्याकासीदातपत्रं च पुणरूरीकमिवोपसि । स्फायमानौ चाखुलतां नृत्यन्ताविव चामरौ ॥ २४१ ॥
 ततः प्रधानपुरुषैः पौरैर्जनपदेन च । चक्रे नन्दस्य सानन्दमजिपेकमहोत्सवः ॥ २४२ ॥
 अनन्तरं वर्धमानस्वामिनिर्वाणवासरात् । गतायां षष्टिवत्सर्गमपि नन्दो ऽत्रवन्नृपः ॥ २४३ ॥

ततश्च केचित्सामन्ता मदेनान्धन्त्रविष्णवः । नन्दस्य न नतिं चक्रुरसौ नापितसूरिति ॥ २४४ ॥
 नन्दो ऽपि तेषां सन्नावपरीक्षार्थमलक्ष्यधीः । आस्थान्या निर्ययौ घोरि शाखाया इव वारणः ॥ २४५ ॥
 माता घात्री वालञ्छायात्येव शिशुना सह । नन्देन तु समं को ऽपि नागात्तस्थुस्तथैव ते ॥ २४६ ॥

आगत्य पुनरास्थान्यां सिंहासने निपद्य च । नन्दो जगद स्वारक्षां निहन्त्यन्ताममी इति ॥ २४७ ॥
 आरक्षा अपि ते बहुः प्रेक्षणं चक्रे मियः । स्मितं च नाटयामासुर्भूतात्तप्रेक्षणादिव ॥ २४८ ॥
 आरक्षानपि विहाय नन्दस्तत्सामर्थ्यिकान् । छागददर्श सदोधारजाः स्थौं क्षेप्यमयावपि ॥ २४९ ॥
 नन्दपुण्याकृष्टदेव्या तौ कयाचिदधिष्ठितौ । प्रतीक्षारौ क्षेप्यमयावाकृष्टासी दधावतुः ॥ २५० ॥
 ते दुर्विनीताः सामन्तास्ताभ्यां केऽपि निजगिरे । केऽप्यनास्यन्त नन्दोऽञ्जदस्य ङाङ्गस्ततः परम् ॥ २५१ ॥

नन्दो राजा राजमानो महर्क्ष्याञ्जसुत्रामा सूत्रिताज्ञो यञ्जव ।

प्रायः पुष्पं विक्रमश्च प्रमाणं क्लीपं जन्म श्लाघनीयेऽपि वंशे ॥ २५२ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्यविरावलीचरिते
 महाकाव्ये यशोन्नद्देवीजावन्नद्गवाहुशिष्यचतुष्टयवृत्तान्तश्चन्नि-
 कापुत्रकथापाटलीपुत्रप्रवेशज्जदयिमारककथानन्दराज्यलाञ्छकीर्त-

नोनाम पष्ठः सर्गः ॥

स नापितकुमारतु प्रजातसमये तदा । स्वैरन्वैः पाटलीपुत्रं ददर्श परिवेष्टितम् ॥ २३२ ॥
 उपाध्यायाय त स्वप्नं नन्द आख्यत्प्रबोधनाक् । उपाध्यायो ऽपि तपेदी तं च निन्ये स्ववेष्टमनि ॥ २३३ ॥
 स प्रीतिजागलश्चक्रे नन्दमाचरणादिभिः । निजां दुहितरं तेन परिणाययति स्म च ॥ २३४ ॥
 नवं जामातर नन्दं याप्ययाने ऽधिरोप्य तम् । पुरे परित्रमयितुमुपाध्यायः प्रचक्रमे ॥ २३५ ॥
 उदाव्यपुत्रगोत्री हि परलोकमगादिति । तत्रान्तरे पञ्चदिव्यान्यचिपिक्तानि मन्त्रिभिः ॥ २३६ ॥
 पट्टहस्ती प्रधानाश्वह्वल कुम्भो ऽथ चामरौ । पञ्चाप्यमूनि दिव्यानि त्रेमू राजकुले ऽखिले ॥ २३७ ॥
 ततश्च तानि दिव्यानि बही राजकुलाद्ययुः । स नन्दो याप्ययानस्यो नवोढो ददृशे च तैः ॥ २३८ ॥
 पट्टहस्ती शारदाब्दशब्दसोदरगर्जितः । सद्यो नन्दं पूर्णकुम्भेनान्यपिञ्चत्तमुत्कर ॥ २३९ ॥
 तमुत्पाप्य निजस्कन्धे सिन्धुरः सो ऽध्यरोपयत् । हयो ऽद्वेपत हर्षाच्च प्रस्तुवन्निव मङ्गलम् ॥ २४० ॥
 व्याकासीदातपत्र च पुण्डरीकमिवोर्पसि । स्फायमानौ चालुततां नृत्यन्ताविव चामरौ ॥ २४१ ॥
 ततः प्रधानपुरुषैः पौरैर्जनपदेन च । चक्रे नन्दस्य सानन्दमन्त्रिपेकमहोत्सवः ॥ २४२ ॥
 अनन्तरं वर्धमानस्वामिनिर्वाणवासरात् । गतायां पटिवत्सर्पामेप नन्दो ऽचवन्नृपः ॥ २४३ ॥

ततश्च केचित्सामन्ता मदेनान्धग्निविष्णवः । नन्दस्य न नति चक्रुसौ नापितसूरिति ॥ २४४ ॥
 नन्दो ऽपि तेषां सन्नावपरीक्षार्थमलक्ष्यधीः । आस्थान्या निर्ययौ घोरि शाखाया इव वारणः ॥ २४५ ॥
 माता धात्री बालचूचा यात्येव शिशुना सह । नन्देन तु सम को ऽपि नागात्तस्थुस्तथैव ते ॥ २४६ ॥

आगत्य पुनरास्थान्यां सिंहासने निषद्य च । नन्दो जगाद स्वारक्षात्रिह्यन्ताममी इति ॥ २४७ ॥
 आरक्षा अपि ते चक्षुःप्रेक्षणं चक्रे मिथः । स्मितं च नाटयामासुर्भूतात्तप्रेक्षणादिव ॥ २४८ ॥
 आरक्षानपि विज्ञाय नन्दस्तत्सामवोयिकान् । द्वाग्ददर्श सदोघारघ्नाःस्यौ खेप्यमयावपि ॥ २४९ ॥
 नन्दपुण्याकृष्टदेव्या तौ कयाचिदधिष्ठितौ । प्रतीहारौ खेप्यमयावाकृष्टासी दधावतुः ॥ २५० ॥
 ते द्रुर्विनीताः सामन्तास्तान्यां केऽपि निजघ्निरे । केऽप्यनास्यन्त नन्दोऽञ्जदखण्डाङ्गस्ततः परम् ॥ २५१ ॥

नन्दो राजा राजमानो महर्क्ष्याञ्जसुत्रामा सूत्रिताज्ञो वञ्चव ।

प्रायः पुष्ट्यं विक्रमश्च प्रमाणं क्लीवं जन्म श्लाघनीयेऽपि वंशे ॥ २५२ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्यविरावलीचरिते
 महाकाव्ये यशोज्ञदेवीजावज्जवाहुशिष्यचतुष्टयवृत्तान्तश्चित्रि-
 कापुत्रकथापाटलीपुत्रप्रवेशज्जवायिमारककथानन्दराज्यलाजकीर्त-

नोनाम पष्ठः सर्गः ॥

सप्तमः सर्गः

इतश्च तत्रैव पुरे सनाथे नन्दञ्जुजा । ब्राह्मणः कपिलो नामाध्युवासैको वहिर्भुवि ॥ १ ॥
 एकदा तद्गृहदेशे परिवारसमन्वितः । आचार्यः कश्चिदप्यागात्संसारकरिकेशरी ॥ २ ॥
 तदाखिलनमःक्रान्तिखेदादिव दिवाकरः । जगाम पश्चिमाम्भोजेधिलहरीजलहस्तिताम् ॥ ३ ॥
 प्रत्यग्रदाडिमीपुण्यवर्णैश्चवहारिभिः । पश्चिमावृद्धिं सन्ध्यात्रैः कौसुम्भांशुकज्जागिव ॥ ४ ॥
 गृहाहृदीपमासाञ्जिर्जासुराभिः पदे पदे । व्योम्नः स्पर्धानुबन्धेन सनदत्रैव चूरञ्जत् ॥ ५ ॥
 आलोकजनकं विष्वक्खगाः कोलाहलललात् । जदयसे क नु ऋयोऽपीत्यवमाणमिवोचिरे ॥ ६ ॥
 मन्येऽस्तं गङ्गातर्केण वहौ न्यासीकृता रुचः । तस्मिन्काले कथमभूदन्यथा सोऽतिजासुरः ॥ ७ ॥
 नीरन्ध्रैरान्धकारेणज्जनसम्राज्ञाचारिणा । तदाञ्जुदसीरन्ध्रं पातालविवरोपमम् ॥ ८ ॥
 नगरे दुर्बलौ रात्रौ प्रवेश इति सूरयः । स्वैः पादैः पुपुस्तस्य ब्राह्मणस्य गृहाङ्गणम् ॥ ९ ॥
 ब्राह्मणं तमनुज्ञाप्याचार्यास्ते तां विजावरीम् । तदग्निहोत्रशाखायामवात्सुर्विश्ववत्सदाः ॥ १० ॥
 जानन्ति किञ्चिदप्येते न वेति प्रत्यनीकधीः । जगामाचार्यवर्यस्य समीपे कपिलो निशि ॥ ११ ॥
 हृदयान्तःसमुद्धासिश्रुतान्धिलहरीनिजैः । वचोर्जिर्विदधे सूरिस्तस्याग्रे धर्मदेशनाम् ॥ १२ ॥
 तस्यामेव हि तामस्यां धर्मदेशनया तथा । आवकः कपिलो जज्ञेऽथाचार्यो ययुरन्यतः ॥ १३ ॥

अन्यदा केचिदाचार्याः प्रावृद्धाले तदोकसि । तस्थुस्तेनार्हतीचूतेनानुज्ञाता विजन्मना ॥ १४ ॥

१ सहिते २ आकाशे

अन्येष्टुः सूरुत्पदे कपिलस्य विजन्मनः । स पुनर्जातमात्रोऽपि रेवंतीञ्जिरगृह्यत ॥ १५ ॥
 मुनिभिः कटपमानानां राजनानामधश्च सः । बालो विजन्मना तेन दध्रे श्रञ्चनशालिना ॥ १६ ॥
 तेषां महाप्रजायानामृषीणां पात्रवारिणा । अचिपिकं शिशुं क्रूरव्यन्तयो मुमुचुर्दुतम् ॥ १७ ॥
 मुनिराजनकटपाग्न्नेचिपिकस्थारुजः शिशोः । चक्रे कटपक इत्याख्यां कपिलः श्रायकस्तदा ॥ १८ ॥
 तदादि व्यन्तरीदोपस्तृहे न कदाप्यचूत् । ततश्च पुत्रसन्तानसमृद्धः कपिलोऽज्रवत् ॥ १९ ॥
 कटपकः क्रमयोगेन विपन्नपितृकः पुरे । समस्तविद्यास्थानह एकोऽञ्जूकीर्तिराजनम् ॥ २० ॥
 सगर्जश्रावकत्वेन सदा सन्तोषधारकः । न परिग्रह्यत्यस्यमनोरथमपि व्यधात् ॥ २१ ॥

कुलीना अपि लावण्यवती रूपवतीरपि । दीयमाना अपि प्रार्थ्य नोपयेमे स कन्यकाः ॥ २२ ॥
 पुरे परित्रमन्नित्यं कटपको घटुन्निर्वृतः । पौराणां पूजनीयोऽञ्जुविद्यान्सर्वत्र पूज्यते ॥ २३ ॥

इतश्च कापिलेस्तस्य गमनागमनाच्च नि । पर्यावत्सीद्विजन्मेकस्तस्य चैकाग्रवत् सुता ॥ २४ ॥
 तामत्यन्तं रूपवतीमप्युपायंस्त कोऽपि न । जलोदरेण तस्या हि रूपलक्ष्मीरदुष्यत ॥ २५ ॥
 पयोचूतद्विप्रायं तस्यास्तुन्दमजायत । कन्यापि साञ्जुर्धर्वाक्षमा चङ्क्रमणेऽपि हि ॥ २६ ॥
 सा कन्यकापि यद्वीय समये पुष्पवत्यचूत् । विपणा तत्तु तन्माता कथयामास तत्पितुः ॥ २७ ॥
 ब्राह्मणो ब्राह्मणीमूचे प्रिये दोषोऽयमावयोः । नोचाहितेयं यत्कन्या कन्याप्येषा ह्यञ्जुर्द्वीः ॥ २८ ॥
 अस्याः पतुरञ्जुतत्वात्पुंये मोघत्वमागते । उपस्थितं भ्रूणहत्यापापं तदिदमावयोः ॥ २९ ॥

१ व्यन्तरीभिः २ ऋतुमती ३ आर्तवे

किं कुर्मः कोऽपि वृणुते न जलोदरिणीमिमाम् । तद्वाक्कुले पतिताय देया कस्मैचिदप्यसौ ॥ ३० ॥
 याक्श्मलेनापि न ग्राह्यः कोऽपि ना कटपकं विना । सत्यसन्धः स एवैकस्तदर्थं प्रयतामहे ॥ ३१ ॥
 तेनापि कूपिकाखानि स्वगृहाग्रे विजन्मना । कटपकागमवेलायां ना कन्याक्षेपि तत्र च ॥ ३२ ॥
 आयातन्तं कटपकं दृष्ट्वा पूचकार च स धिजः । य आकर्षति मे पुत्रीं तस्मादेव ददाम्यहम् ॥ ३३ ॥
 कटपकोऽपि हि तत्कालं दयोल्लिखितमानसः । तामाचकर्षाश्रुत्वैव वाचं तत्पितुरुत्तराम् ॥ ३४ ॥
 तत्पितोयाच मत्कन्यामिमामुघह कटपक । कूपिकाकर्पकायोच्चैर्मयैषा कटपिता यतः ॥ ३५ ॥
 एतस्याः सम्प्रदानं च श्रुत्वा संसोढवानसि । अनिपिञ्जं ह्यनुमत्तमिति न्यायोऽपि वर्तते ॥ ३६ ॥
 स्रष्टेव विद्यास्थानानां त्वमेव न्यायवित्तमः । सत्यसन्धोऽसि घ्रातस्त्वं तत्कुरुष्व यदहंति ॥ ३७ ॥
 झलितो बुद्धिरात्तथाहं किं करोमीति कटपकः । नितग्निनी निरीहोऽपि तामुघोदुममन्यत ॥ ३८ ॥
 कलाकलापजलधिकुम्भजन्माथ कटपकः । आयुर्वेदोदितोपध्योर्बोधीकृत्योऽनुयाह ताम् ॥ ३९ ॥

कटपकं परिभूतं बुद्धिमन्तं श्रुत्वाथ नन्दराट् । आहूय प्रार्थयाश्चक्रे भमामात्यत्वमाश्रय ॥ ४० ॥
 जजटप कटपको राजन्मासाश्चादनमाश्रयम् । विहाय नान्यमधिकं वाञ्छाम्यपि परिग्रहम् ॥ ४१ ॥
 धार्मिकाणां सर्वकानां न हि निर्वहति क्वचित् । राजश्रमात्यव्यापारः पर्याप्तं तदनेन मे ॥ ४२ ॥
 इत्युक्त्वा राज्ञ आज्ञां तामवल्लभ्यैव कटपकः । जगाम चक्रे च नृपस्तल्लिङ्गान्वेषणोद्यमम् ॥ ४३ ॥
 न नन्दः प्राप तद्विञ्जं नित्यमन्येषयश्चपि । महात्मनां निरीहाणां तद्वि प्रायेण दुर्लभम् ॥ ४४ ॥

१ सत्यमतिशः २ नीरोगीकृत्य ३ सदयानां

अन्यदा कटपकगृहघाररथ्यानिवासिनम् । राजा रजकमात्मीयं पप्रच्छाहूय धीनिधिः ॥ ४५ ॥
 ब्राह्मणः कल्पको नाम यस्तव प्रातिवेदिमकः । वसनानि तदीयानि त्वं द्वादशसि किं न वा ॥ ४६ ॥
 द्वादशामीति रजकेनोक्ते श्रोवाच तं नृपः । तदानीं तानि वस्त्राणि धर्तव्यान्यर्पय स्म मा ॥ ४७ ॥
 प्रमाणमादेश इति विज्ञप्य रजको ययौ । इतश्च समयः कौमुद्युत्सवस्य समाययौ ॥ ४८ ॥
 कटपकं च गृहिण्यूचे वस्त्ररत्नान्यमूनि मे । राजनिर्णैजकेनाद्य निर्णैजय मनोरम ॥ ४९ ॥
 यथातिशयचोक्षाणि सञ्जायान्यंशुकान्यहम् । धूपयित्वा परिदधे कौमुदीपर्ववासरे ॥ ५० ॥
 कटपको ऽचिन्तयच्चैवमासन्ने पर्ववासरे । अन्यस्य ज्वाटिदोषेन रजको राजवैर्वचसी ॥ ५१ ॥
 अर्पयेत्परवस्त्राणि नार्पयिष्यति मे पुनः । ससंक्षुभं परिजवं तन्न क्रेष्ये स्वपाणिना ॥ ५२ ॥ युग्मं ॥
 विवेकलोचनेनैवं प्रेदय प्रेक्षावतां वरः । उपैक्षिष्ट वचः पत्न्याः स्त्रीमुखाः कृतिनो न हि ॥ ५३ ॥
 अत्याग्रहगृहीतस्तु तस्या वासांसि कटपकः । रजकस्यार्पयत्तस्य स्त्रीग्रहो वलवान्बलु ॥ ५४ ॥
 समागते पर्वदिने कटपकस्योपतस्थुयः । वासांसि नार्पयत्तस्य रजको राजशासनात् ॥ ५५ ॥
 अद्य याहि प्रातरेहीत्येवं प्रातारयन्मुहुः । रजकः कटपकं राजनियोगादक्षयो हि सः ॥ ५६ ॥
 प्रयोजनेन तेनैव कटपको रजकस्य तु । गृहे ययावुत्तमर्णस्याधमर्ण इवान्वहम् ॥ ५७ ॥
 एवं जग्मतुरब्दे धे तस्य वस्त्राणि मार्गतः । जवेदन्निजवायैव द्रुमा ह्यत्यन्तदर्शिता ॥ ५८ ॥
 ततो वर्षे वृत्तीये तु प्रवृत्ते कटपको ऽवदत् । अरे सुन्दर चौरस्त्वं मघस्त्राण्यसि जर्णिवान् ॥ ५९ ॥

किं कुर्मः को ऽपि वृणुते न जलोदरिणीमिमाम् । तवाकृच्छले पतिताय देया कस्मैचिदप्यसौ ॥ ३० ॥
 वाक्छलेनापि न ग्राह्यः को ऽपि ना कष्टपकं विना । सत्यसन्धः स एवैकस्तदर्थं प्रयतामहे ॥ ३१ ॥
 तेनापि कृपिकास्त्रानि स्वगृहाग्रे घिजन्मना । कष्टपकागमवेद्यायां सा कन्याक्षेपि तत्र च ॥ ३२ ॥
 यान्तं कल्पकं दृष्ट्वा पूञ्चकार च स घिजः । य आकर्षति मे पुत्रीं तस्मायेव ददाम्यहम् ॥ ३३ ॥
 को ऽपि हि तत्कालं दयोल्लिखितमानसः । तामाचकर्षाश्रुत्वैव वाचं तत्पितुरुत्तराम् ॥ ३४ ॥
 तोवाच मत्कन्यामिमामुषह कष्टपकः । कूपिकाकर्षकायोच्चैर्मयैषा कष्टिपता यतः ॥ ३५ ॥
 स्याः सम्प्रदानं च श्रुत्वा संसेढवानसि । अनिपिञ्चं ह्यनुमतमिति न्यायो ऽपि वर्तते ॥ ३६ ॥
 मष्टेय विद्यास्थानानां त्वमेव न्यायवित्तमः । सत्यसन्धो ऽसि प्रातस्त्वं तत्कुरुष्व यदर्हति ॥ ३७ ॥
 छलितो बुद्धिशक्त्याहं किं करोमीति कल्पकः । नितम्बिनीनिरीहो ऽपि तामुघोदुममन्यत ॥ ३८ ॥
 कलाकलापजलाधिकुम्भजन्माय कष्टपकः । आयुर्वेदोदितौपथ्योद्धोषीकृत्योदुवाह ताम् ॥ ३९ ॥
 कष्टपकं परिप्तं बुद्धिमन्तं श्रुत्वाथ नन्दराट् । आहूय प्रार्थयाञ्चक्रे ममामात्यत्वमाश्रय ॥ ४० ॥
 जजहप कटपको राजग्रासाद्यादनमात्रकम् । विहाय नान्यमधिकं वाञ्छाम्यपि परिग्रहम् ॥ ४१ ॥
 धार्मिकाणां ससूकानां न हि निर्वहति क्वचित् । राजजमात्यव्यापारः पर्याप्तं तदनेन मे ॥ ४२ ॥
 श्रुयुक्त्वा राज्ञ आज्ञा तामवज्ञायैव कष्टपकः । जगाम चक्रे च नृपस्तब्धिचान्वेषणोद्यमम् ॥ ४३ ॥
 न नन्दः प्राप तद्विञ्चं नित्यमन्वेषयन्नपि । महात्मनां निरीहाणा तद्वि प्रायेण दुर्लभम् ॥ ४४ ॥

शल्यजूलान्द्वयस्य नन्दो ऽपि स्वार्थसंशयान् । कटपकं पृच्छति स्मेष्टं विद्यागुरुभिर्वागतम् ॥ ७६ ॥
 नृपतिं प्रीणयामास कटपको ऽपि ह्यनष्टपधीः । वाक्यैस्तत्कृतसन्देहलोष्टोपेणमुज्रैः ॥ ७७ ॥
 अन्यथायं रजकश्रेणी तदा पूत्कर्तुमागता । ददर्श कटपकं राज्ञा प्रदत्तगुरुगौरवम् ॥ ७८ ॥
 तथास्यं कटपकं दृष्ट्वा निवृत्य रजका ययुः । राजमान्यत्वमैवैकमनर्थस्य प्रतिक्रिया ॥ ७९ ॥
 तदैवाग्नेतनामात्यमपसार्य महीपतिः । कल्पकार्यार्पयन्मुञ्चाकरेण्यदि यथोचितम् ॥ ८० ॥
 समुर्जयत्तनेशेन्य आसमुज्जमपि श्रियः । उपायहस्तैराकृज्य ततः सो ऽकृत नन्दसात् ॥ ८१ ॥
 नये तस्मिन्महामात्ये श्रीवशीकारमान्त्रिके । श्रीरञ्जन्नन्दराजस्य सिरावारिवदक्षया ॥ ८२ ॥
 तस्य धीवारिणा सिक्तो राज्ञो विक्रमपादपः । यशःप्रसूनं सुपुत्रं सुरज्जीकृतविष्टपम् ॥ ८३ ॥
 नन्दराजप्रतापान्नेर्वृक्षमुत्पादयन्पराम् । तस्य वृक्षप्रपञ्चो ऽभूत्सचिवस्य महानिलः ॥ ८४ ॥

इतो ऽपि च परिघ्नष्टः प्रागमन्ती कटपकस्य सः । ठवं गवेपयामास तदस्थो ऽपि हि जूतवत् ॥ ८५ ॥
 स घुष्टः कटपकस्येष्टां चेटीं वल्खादिजिर्जृशम् । आवर्जयितुमारेजे तत्प्रवृत्तिबुधुत्सया ॥ ८६ ॥
 सापि लोञ्जाजिभूतात्मा प्रत्यहं कटपकौकसि । क्रियमाणं जह्यमानं चाख्यत्प्राक्तनमन्त्रिणः ॥ ८७ ॥
 भूयांसस्तनुजन्मानो वञ्चयुः कटपकस्य तु । प्रायेण पुत्रवन्तो हि जवन्ति परमार्हताः ॥ ८८ ॥
 स आरेजे ऽन्यदैकस्य सूनोरुषाहमङ्गलम् । निमन्त्रयितुमैवैव तत्र सान्तःपुरं नृपम् ॥ ८९ ॥
 स राज्ञः स्वागतचिकीर्षुकुटुम्बलचामरान् । प्रचक्रमे कारयितुमन्यद्यास्मै यदर्हति ॥ ९० ॥

१ पृथ्वीशेभ्यः २ निर्द्वर्जलवत् ३ वोद्धमिच्छया

रज्जयित्वा त्वदसृजा स्वानि वस्त्राण्यहं यदि । न हि गृह्णामि तन्नासि कटपको रजकाधम ॥ ६० ॥
 कटपको रजकागारं निशायां गन्तुमन्यदा । एकाकी निर्ययौ विद्यासाधनाथेव साहसी ॥ ६१ ॥
 चण्डिकाभृगृवेतालाद्यशेषमतपण्डितः । गुप्तां स दध्रे क्षुरिकामन्तकस्येव देवताम् ॥ ६२ ॥
 फालो जत इय धीपी चृकुटीविकटाननः । कटपको ऽनटपकोपो ऽथ गत्वा रजकमन्यधात् ॥ ६३ ॥
 रे सेवक इवाभ्यागां द्वे येषे तव वेश्मनि । यस्त्राण्यर्पयसीदानीमथवा नेति कथ्यताम् ॥ ६४ ॥
 तं ब्रह्मराक्षसमिव ह्युधितं प्रेक्ष्य धावकः । ह्युजितो गृहिणीमूचे वासांस्यस्य समर्पय ॥ ६५ ॥
 रजक्यपि तथा चक्रे व्यक्तीकृत्याथ कटपकः । प्राक् बुरीं नर्तयामास लाङ्गूलमिव केसरी ॥ ६६ ॥
 चटच्चटोति कुर्वाणं रजकस्याथ कटपकः । उदरं दीर्णवान्धुर्या कुशिकेनेय जूतलम् ॥ ६७ ॥
 असृजा निर्यता तुन्दाक्षिर्जरादिव वारिणा । यासांसि रज्जयामास कटपकः सत्यसङ्गरः ॥ ६८ ॥
 आक्रन्दन्ती रजक्यूचे निहंसि किमनागसम् । राजाज्ञयैप वस्त्राणि गृहे चिरमधारयत् ॥ ६९ ॥
 तदाकर्ण्य तु सग्नत्रान्तः कटपकः समकटपयत् । अहो राज्ञः प्रपञ्चो ऽयं यक्षचो न कृतं मया ॥ ७० ॥
 तदद्य रजक्यधापराधाभ्रपूरैः । नीये न यावत्तावद्भि स्वयं यामि नृपान्तिकम् ॥ ७१ ॥
 कटपकश्चिन्तयित्वैवमुपनन्दं स्वयं ययौ । नन्दो ऽपि सद्यः सानन्दस्तं चक्रे गौरवास्पदम् ॥ ७२ ॥
 साकाङ्क्षं कटपकं ज्ञात्वा नन्दो ऽपीद्वितवित्तमः । वज्रापे श्रृशमन्यर्थ्यादत्स्वामाल्यपदं मम ॥ ७३ ॥
 स्वापराधप्रतीकारं चिकीर्षुरथ कटपकः । प्रतिपेदे नृपवचः स सुधीर्यो हि काखविदु ॥ ७४ ॥
 नन्दो ऽपि कृतकृत्यं स्वं मन्यमानः प्रमोदज्जाक् । कटपकं वार्तयामास स्वमनोनिर्दिष्टान्धुदम् ॥ ७५ ॥

शत्रुचतान्दृश्यस्य नन्दो ऽपि स्वार्थसंशयान् । कटपकं पृच्छति स्पष्टं विद्यागुरुमिवागतम् ॥ ७६ ॥
 नृपतिं प्रीणयामास कटपको ऽपि ह्यनदृषीः । वाक्यैस्तत्कृतसन्देहलोष्टेपणमुद्गैः ॥ ७७ ॥
 अन्यायं रजकश्रेणी तदा मूलकर्तुमागता । ददर्श कटपकं राज्ञा प्रदत्तगुरुगौरवम् ॥ ७८ ॥
 तथास्यं कटपकं दृष्ट्वा निवृत्य रजका ययुः । राजमान्यत्वमेवैकमनर्थस्य प्रतिक्रिया ॥ ७९ ॥
 तदैवाग्नेतनाभात्यमपसार्य महीपतिः । कल्पकार्यार्पयन्मुद्राकरणेनादि यथोचितम् ॥ ८० ॥
 समुन्नयसंशेन्य आसमुज्रमपि श्रियः । उपायहस्तैराकृत्य ततः सो ऽकृत नन्दसात् ॥ ८१ ॥
 नये तस्मिन्महामात्ये श्रीचक्षीकारमान्तिके । श्रीरञ्जनन्दराजस्य सिरावारियदक्षया ॥ ८२ ॥
 तस्य धीवारिणा सितलो राज्ञो विक्रमपादपः । यशःप्रसूनं सुपुत्रं सुररक्षीकृतविष्टपम् ॥ ८३ ॥
 नन्दराजप्रतापार्धैर्द्विमुत्पादयन्पराम् । तस्य बुद्धिप्रपञ्चो ऽभूत्सचिवस्य महानिदः ॥ ८४ ॥

इतो ऽपि च परित्रष्टः प्राग्मन्त्री कटपकस्य सः । त्वयं गवेपयामास तदस्थो ऽपि हि चतवत् ॥ ८५ ॥
 स दुष्टः कटपकस्येष्टां चेटीं वखादिजिर्जृम्भम् । आवर्जयितुमारेजे तत्प्रवृत्तिबुद्ध्युत्तया ॥ ८६ ॥
 सापि क्षोच्चान्निभूतात्मा प्रत्यहं कटपकोकसि । क्रियमाणं जट्टयमानं चाख्यभ्राकनमन्त्रिणः ॥ ८७ ॥
 जट्टयांसस्तनुजन्मानो वज्रबुधः कटपकस्य तु । प्रायेण पुत्रयन्तो हि जयन्ति परमार्द्धताः ॥ ८८ ॥
 स आरेजे ऽन्यदैकस्य सूनोरुचाहमद्भुतम् । निमन्त्रयितुमैवञ्च तत्र सान्तःपुरं नृपम् ॥ ८९ ॥
 स राज्ञः स्वागतचिकीर्षुकुट्टलचामरान् । प्रचक्रमे कारयितुमन्यशास्त्रे यदहंति ॥ ९० ॥

१ पृथ्वीशेभ्यः २ निर्द्वैजलवत् ३ बोद्धमिच्छया

ब्रष्टामात्याय सा चेटी कथयामास तत्तथा । त्वब्धो ऽवसर इत्याशु सो ऽपि जूषं व्यजिह्वपत् ॥ ९१ ॥
 न साम्प्रतममात्यो ऽस्मि न मान्यो ऽस्मि तथापि हि । कुलीनो ऽस्म्यतिजको ऽस्मीत्याख्यामि स्वाभिनो हितम्
 कटपकेन यदारब्धं शृणु त्वत्प्रियमन्त्रिणा । तत्रादिराज्यालङ्कारान्कारयन्नस्ति सो ऽधुना ॥ ९३ ॥
 इयता कथितेनेशः स्वयं वेत्तु तदाश्रयम् । सिक्थेनापि क्षोणपाकं जानन्ति हि मनीषिणः ॥ ९४ ॥
 ग्राप्तेन स्वामिदत्तेन वर्धितो ऽस्मीति वच्यदः । न पुनः पदसापहयं मात्सर्यं मम कल्पके ॥ ९५ ॥
 कदाचिन्मत्सरेणाहमसत्यमपि हि ब्रूये । सत्यं तत्तु चरैर्विद्धि नृपा हि चरचक्षुषः ॥ ९६ ॥
 प्रेपिताश्च चरा राज्ञा कटपकसन्निहि । दृष्ट्वा च तत्तदाख्यातमाख्यान्ति स्म महीश्रुजे ॥ ९७ ॥
 ततश्च सकुटुम्बो ऽपि कटपको नन्दञ्चञ्जुजा । सद्यो ऽन्धकूपकारायामक्षेप्याक्षेपपूर्वकम् ॥ ९८ ॥
 कटपकाय सपुत्राय कौञ्जयौदनसेतिकाम् । पयःकरकमेकं च कूपके ऽक्षेपयन्नृपः ॥ ९९ ॥
 कटपको ऽदृष्टं निरीक्ष्याद्यं कुटुम्बमिदमन्यधात् । सिक्थैर्हि संविज्ञागो ऽस्य कवलानां तु का कथा १००
 कयले शतसङ्ख्यैर्हि जवेष्टदरपूरणम् । तत्सिक्थमात्राण्यश्रन्तः सर्वे यूयं मरिष्यथ ॥ १०१ ॥
 तस्माञ्जुङ्क्ता स एवैकः समस्तं कौञ्जयौदनम् । यो ब्रष्टमन्त्रिणो वैरशोधनाय जवेदत्तम् ॥ १०२ ॥
 सन्नृपोचे कुटुम्बेन त्वं शुलङ्क्य क्षेममस्तु ते । वैरनिर्यातनं कर्तुं तात नास्मासु को ऽप्यलम् ॥ १०३ ॥
 ततश्च कटपको ऽशुक्लं तदन्नं प्रतिवासरम् । अन्ये त्वनशनं कृत्वा विषद्य त्रिदिवं ययुः ॥ १०४ ॥
 तदा च कटपकाञ्चाव ह्लात्वा सामन्तञ्चञ्जुजः । रुरुधुः पाटलीपुत्रं नन्दोन्मूलनकाम्यया ॥ १०५ ॥

रुक्मिण्ये प्रतिदिशं पाटलीपुत्रपत्तने । ज्ञापकं ज्ञापकेन पुस्फोट पौराणं तत्र चीजुषाम् ॥ १०६ ॥
 अनीशो विद्विगं तेषामासने शयने ऽपि या । दाहज्जरातुर इव नन्दो न प्राप निर्युतिम् ॥ १०७ ॥
 अचिन्तयद्य यायज्जि कल्पको मन्त्र्यभून्मम । तावत्सिंहगुहेवेदं पुरं नास्कन्दि केनचित् ॥ १०८ ॥
 विना तं कल्पकमञ्जुनगरस्येदृशी दशा । अरुहकं ह्युपवनं पान्थरप्युपजीव्यते ॥ १०९ ॥
 न जीयति यदि तदा तेनैवोबेद्यते पुरम् । प्रायेण कृष्यते हस्तिचारो हस्तिचिरेव हि ॥ ११० ॥
 काराधिकाणि राज्ञा पृष्टाश्चैवं व्यजिज्ञपन् । अन्धकूपस्थितः को ऽपि गृह्णात्यद्यापि कोञ्चयान् ॥ १११ ॥
 द्रिष्ट्वा च मयि कां कूपे तत्रारोप्य च कल्पकम् । तर्दवाकर्पयामास नन्दो निधिमियात्मनः ॥ ११२ ॥
 अपि पक्रद्गुपलाञ्चं निधिकामधिराप्य तम् । यमस्योपर्यत्रमयम्रूपः पूर्वेयत्तामिव ॥ ११३ ॥
 ते दृष्ट्वा धैरिणो द्रव्युर्नन्दो ऽञ्जद्वयसः रत्नु । यदेयो ऽस्मान्चीपयते दर्शयन्कूटकल्पकम् ॥ ११४ ॥
 ततो यादमुपज्ञोतुं ते प्रायतन्त धैरिणः । अनुपपन्नया यन्तप्रतियन्तादिकल्पनः ॥ ११५ ॥
 ततश्च कल्पकः प्रेक्ष्य द्रुतं तानेवमब्रवीत् । पतु वः को ऽप्यजिमतो ऽन्तर्गङ्गं नाधमास्थितः ॥ ११६ ॥
 यथाहमपि नौधानो जडिपत्न्या तेन धीमता । करोमि सन्धिमन्यवा जयतां यदन्नीप्सितम् ॥ ११७ ॥
 सान्धियिप्रदिक्स्तेषां कल्पकश्चापि नोस्थितो । मिश्रितायाजिमुख्येन यथावक्त्रह्रादिव ॥ ११८ ॥
 तत्र कस्यचिदेकस्येदुःकटापं करस्थितम् । निरीक्ष्य कल्पको मन्त्री तमूचे ऽङ्गुलिसन्ध्याया ॥ ११९ ॥
 यद्यमुष्येदुःकारस्य मूलं प्रान्तश्च कल्पके । एतन्मध्यप्रदेशस्य तदा किमुपतिष्ठते ॥ १२० ॥

सान्धिविग्रहिकः सो ऽथ विघ्नानपि सुधीरपि । न तदाशयमज्ञासीदीदृशस्तु तदाशयः ॥ १२१ ॥
 यथेष्टयष्टिर्मूलेन प्रान्तेन च विवर्धते । उन्नाज्यामेव सन्धिज्यां तथा ह्यत्रियसन्ततिः ॥ १२२ ॥
 तत्र चकः सत्यसन्धिर्यत्रोक्तं नान्यथा ज्ञेयम् । प्रपञ्चसन्धिरपरो मायया यः प्रतन्यते ॥ १२३ ॥
 अविभ्यासेन यो नन्दे सत्यसन्धेर्न गोचरः । प्रपञ्चसन्धिस्तु कथं ज्ञावी यो मयि तद्विदि ॥ १२४ ॥
 निःसन्धियन्धास्तद्युयमुपजीव्या ज्ञविष्यथ । निकृत्तमूलप्रान्तेक्षुयष्टिवन्नन्दजृपतेः ॥ १२५ ॥
 पुनश्च तत्प्रदेशस्याचीर्यो मूर्धन्यदर्शयत् । दण्णाहतां दधिस्थालीं कटपको हस्तसञ्ज्ञया ॥ १२६ ॥
 प्राग्वज्जावार्यमज्ञासीरप्रधानपुरुषो न सः । कटपकामात्यहृदयजागार्थो ऽयमञ्जुपुनः ॥ १२७ ॥
 त्यत्पदसंहतिस्थादी मद्भेदेण्णाहता यदि । तच्चः स्याद्विटकाकाहं विकीर्णं दधिवद्वलम् ॥ १२८ ॥
 पुनः स्वनाया तन्नावः कटपकस्त्रिः प्रदक्षिणम् । चकार तदजिप्रायं तत्रापि न विवेद सः ॥ १२९ ॥
 जागार्थस्त्वेव मन्नाया यथा नौरावृता तत्र । तथास्मत्तेजसा तेजो जयतामावशिष्यते ॥ १३० ॥
 सन्नात्रये ऽपि जागार्थमजानन्कटपकस्य सः । ऊहापोहपरस्तस्थौ व्यात्तास्यः काकपोतवत् ॥ १३१ ॥
 स्वस्थानं कटपको ऽथागात्सान्धिविग्रहिकः स तु । तन्नावमधिदन्वीक्षोपन्नः स्वशिविरं ययौ ॥ १३२ ॥
 स सन्धिविग्रहपुमान्निजैः पृष्टो विषादजाक् । अचोचदत्यसम्बन्धप्रलापी कटपकद्विजः ॥ १३३ ॥
 पुनः पुनश्च तेः पृष्टो न न किञ्चिदयोचत । स हि जिहाय तन्नावं नाह्लासिपमिति बुवन् ॥ १३४ ॥
 भिमितः कटपकस्यायमपीति कृतनिश्चयाः । ते ऽथ सामन्तराजानः पलायन्त दिशो दिशम् ॥ १३५ ॥

१ जारपुरुषरूपमाकोचितम् २ विलक्षः

ततः पलायमानानां तेषां कटपकशासनात् । इत्स्यभ्यरत्नकोशादि जग्राहान्निघ नन्दराट् ॥ १३६ ॥
नन्दो ऽपि तं निजग्राह प्राफनं दुष्टमन्त्रिणम् । अकस्य कटपकस्यायमनर्थकृदिति क्रुधा ॥ १३७ ॥

नन्दश्रियां रक्षणसौचिदल्लः सुधीर्नयोपायनदीनदीनः ।

स्त्रां कटपको नन्दनरेभ्यराज्ञानियन्त्रितां मन्त्रिवरश्चकार ॥ १३८ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
महाकाव्ये कटपकामात्यसङ्कीर्तनो नाम सप्तमः सर्गः ॥

अष्टमः सर्गः

कटपकः पुनरुपपन्नानेकपुत्रो धियां निधिः । सुचिरं नन्दराजस्य मुञ्जाव्यापारमन्वशात् ॥ १ ॥
 नन्दस्य वंशे कालेन नन्दाः सप्ताभवन्प्राः । तेषां च मन्त्रिणो ऽञ्जवन्ध्यांसः कटपकान्वयाः ॥ २ ॥
 ततस्त्रिराण्मृथिवीपतिः पतिरिव श्रियः । समुत्थातद्विपत्कन्दो नन्दो ऽञ्जवमो नृपः ॥ ३ ॥
 विशङ्कतः श्रियां वासो ऽसङ्कटः शकटो धियाम् । शकटाल इति तस्य मन्त्र्यञ्जकटपकान्वयः ॥ ४ ॥
 तस्य लक्ष्मीयती नाम लक्ष्मीरिव वपुष्मती । सधर्मचारिष्यञ्जवह्नीलालङ्कारधारिणी । ॥ ५ ॥
 तयोश्च ज्येष्ठतनयो विनयालङ्कृतो ऽजवत् । अस्थूलधीः स्थूलजज्ञो जज्ञाकारनिशाकरः ॥ ६ ॥
 जक्तिनिष्ठः कनिष्ठो ऽञ्जच्छ्रीयको नन्दनस्तयोः । नन्दराइहृदयामन्दानन्दगोशीर्पचन्दनः ॥ ७ ॥
 पुरे ऽञ्जत्तत्र कोशेति वेद्या रूपश्रियोर्वशी । वशीकृतजगच्चेता वञ्चव जीवनौषधिः ॥ ८ ॥
 पुञ्जानो विविधान्नोगान्स्थूलजज्ञो दिवानिशम् । ज्वास वसंथे तस्या द्वादशाब्दानि तन्मनाः ॥ ९ ॥
 श्रीयकस्त्वद्भरदो ऽञ्जद्भूरिविश्रन्त्रज्ञाजनम् । द्वितीयमिव हृदयं नन्दस्य पृथिवीपतेः ॥ १० ॥
 तत्र चासीद्भरुचिर्नाम विजयराग्रणीः । कवीनां वादिनां वैयाकरणानां शिरोमणिः ॥ ११ ॥
 स्वयङ्मूर्तनवनवर्षयोत्तरशतेन सः । वृत्तैः प्रवृत्तो ऽनुदिनं नृपाव्यवहारे सुधीः ॥ १२ ॥
 मिथ्याहमिति तं मन्त्री प्रशशंस न जातुचित् । तुष्टो ऽप्यसौ तुष्टिदानं न ददौ नृपतिस्ततः ॥ १३ ॥
 ज्ञात्वा वररुचिस्तत्र दानाप्रापणकारणम् । आराधयितुमारेजे गृहिणीं तस्य मन्त्रिणः ॥ १४ ॥

१ विशालः २ गृहे ३ नृपानुरंजने

सन्तुष्टया तयान्येष्टुः कार्यं पृष्टो ऽब्रवीदिदम् । राज्ञः पुरस्तान्मे काव्यं तव जर्ता प्रशंसतु ॥ १५ ॥
 तथा तदुपरोधेन तद्विज्ञप्तो ऽवदत्पतिः । मिथ्यादृष्टेरमुष्याहं प्रशंसामि कथं वचः ॥ १६ ॥
 तयोक्तः साग्रहं मन्त्री तत्तथा प्रत्यपद्यत । अन्धस्त्रीवाद्यमूर्खाणामाग्रहो बधवान्बलु ॥ १७ ॥
 राज्ञः पुरस्तात्पततः काव्यं वररुचेस्ततः । अहो सुजापितमिति वर्णयाभास मन्त्रिराट् ॥ १८ ॥
 दीनारशतमष्टाग्रं ततो ऽस्मै नृपतिर्ददौ । राजमान्यस्य वाचापि जीव्यते ह्यनुकूडया ॥ १९ ॥
 दीनाराष्टोत्तरशते दीयमाने दिने दिने । किमेतद्दीयत इति जूषं मन्त्री व्यजिज्ञपत् ॥ २० ॥
 अथोचे नृपतिर्मन्त्रिन्दद्वो ऽस्मै त्वत्प्रशंसया । वयं यदि स्वयं दद्वो दद्वो किं न पुरा ततः ॥ २१ ॥
 मन्यन्त्यूचं मया देव प्रशंसा नास्य निर्मिता । काव्यानि परकीयाणि प्रशंसिपमहं तदा ॥ २२ ॥
 पुरो नः परकाव्यानि स्वकीकृत्य पठत्ययम् । किमेतत्तत्पत्रावेनेत्यत्रापत नृपस्ततः ॥ २३ ॥
 एतत्पत्रितकाव्यानि पठन्तीर्षादिका अपि । दर्शयिष्यामि वः प्रातरित्यूचे सचिवो ऽपि च ॥ २४ ॥
 यदा यद्दत्ता जूता जूतदत्तैणिका तथा । वेणा रेणैति सप्तसन्प्राज्ञाः पुत्र्यस्तु मन्त्रिणः ॥ २५ ॥
 गृह्णाति ज्यायसी तासां सकृदुक्तं तथेतराः । वित्र्यादिवारक्रमतो गृह्णन्ति स्म यथाक्रमम् ॥ २६ ॥
 राज्ञः समीपं सचिवो द्वितीये ऽहिं निनाय ताः । तिरस्कृतिष्णन्तरिताः समुपावेशयच्च सः ॥ २७ ॥
 अष्टोत्तरशतं श्लोकान्स्वयं निर्माय नैत्यिकान् । ऊचे वररुचिस्तास्तु यथाज्येष्ठमनूचिरे ॥ २८ ॥
 ततो वररुचे रुष्टो राजा दानं न्यवारयत् । उपायाः सचिवानां हि निग्रहानुग्रहदमाः ॥ २९ ॥

१ जवनिकाच्छादिताः

ततो वररुचिर्गत्या यन्त्रं गङ्गाजले व्यधात् । तन्मध्ये वल्लवद्धं च दीनारशतमष्टयुक् ॥ ३० ॥
 प्रातर्गङ्गामसौ स्तुत्या यन्त्रमाक्रामदंष्ट्रिणा । दीनारास्ते च तत्पाणावुत्पत्य न्यपतंस्ततः ॥ ३१ ॥
 स एवं विदधे नित्यं जनस्तेन विसिन्मिये । तच्च श्रुत्या राजाशंसत मन्त्रिणे ॥ ३२ ॥
 इदं यद्यस्ति सत्यं तत्प्रातर्वीक्षामहे स्वयम् । इत्युक्तो मन्त्रिणा राजा तत्तथा प्रत्यपद्यत ॥ ३३ ॥
 दत्त्वा शिक्षां चरः सायं प्रेषितस्तत्र मन्त्रिणा । शरस्तम्बनिखीनो ऽस्थात्पल्लीयानुपलक्षितः ॥ ३४ ॥
 तदा वररुचिर्गत्या छन्नं मन्दाकिनीजले । दीनाराष्टोत्तरशतग्रन्थि न्यस्य ययौ गृहे ॥ ३५ ॥
 तज्जीवितमिवादाय दीनारग्रन्थिमादरात् । चरः समर्पयामास प्रछन्नं वरमन्त्रिणे ॥ ३६ ॥
 अथ गुप्तात्तदीनारग्रन्थिर्मन्त्री निशात्यये । ययौ राज्ञा समं गङ्गामागाचररुचिस्तदा ॥ ३७ ॥
 बहुकामं नृपं हृष्टोत्कृष्टमानी सविस्तरम् । स्तोतुं प्रयवृते गङ्गां मूढो वररुचिस्ततः ॥ ३८ ॥
 स्तुत्यन्ते ऽचालयद्यन्त्रं यदा वररुचिः परम् । दीनारग्रन्थिरुत्पत्य नापतत्पाणिकोटरे ॥ ३९ ॥
 ग्रन्थिं गर्वययामास पाणिना तज्जले ततः । सो ऽस्थादपश्यंस्तूष्णीको धूर्तो घृष्टो हि मौनभाक् ॥ ४० ॥
 इत्यूचे च महाभात्यः किं ते दत्ते न जाह्नवी । न्यासीकृतमपि छव्यं गर्वययसि यन्मुहुः ॥ ४१ ॥
 उपलक्ष्य गृहाणेदं निजछव्यमिति ह्रुवन् । सो ऽर्पयामास दीनारग्रन्थिं वररुचेः करे ॥ ४२ ॥
 दीनारग्रन्थिना तेनोत्सापिहृद्ग्रन्थिनेव सः । दशमासादयामास मरणादपि दुःसहाम् ॥ ४३ ॥
 विप्रतारयितुं लोकं सायमत्र क्षिपत्यसौ । छव्यं प्रातः पुनर्गृह्णातीत्यूचे सचिवो नृपम् ॥ ४४ ॥
 साधु जातमिदं उभेत्यालपन्मन्त्रिपुङ्गवम् । विस्मयस्मेरनयनः स्ववेदमागान्महीपतिः ॥ ४५ ॥

राजा यम इयोद्वहः सकुटुम्बं निहन्ति माम् । यावत्तावन्ममैकस्य हयाद्बद्ध कुटुम्बकम् ॥ ६१ ॥
 मुखे विपं तालपुटं न्यस्य नंस्यामि भूपतिम् । शिरः परासोर्मे निन्धाः पितृहत्या न ते ततः ॥ ६२ ॥
 पित्र्यं चोधिस्तत्स प्रतिपेदे चकार च । शुचोदकार्य धीमन्तः कुर्वन्त्यापातदारुणम् ॥ ६३ ॥
 जयता किमिदं वत्स विहितं कर्म दुष्करम् । सप्तम्भ्रममिति प्रोक्तो नृपेण श्रीयको ऽवदत् ॥ ६४ ॥
 यदैव स्वामिना ज्ञातो ब्रोह्मयं निहतस्तदा । जर्तुचित्तानुसारेण नृत्याना हि प्रवर्तनम् ॥ ६५ ॥
 नृत्यानां युज्यते दोषे स्वय ज्ञाते विचारणा । स्वामिज्ञाते प्रतीकारो युज्यते न विचारणा ॥ ६६ ॥
 कृतौर्ध्वदेहिकं नन्दस्ततः श्रीयकमब्रवीत् । सर्वव्यापारसहिता मुञ्चेय गृह्यतामिति ॥ ६७ ॥
 अथ विज्ञापयामास प्रणम्य श्रीयको नृपम् । स्थूलजज्ञानिधानो ऽस्ति पितृद्वयो ममाग्रजः ॥ ६८ ॥
 पितृप्रसादान्निर्वाधं कोशायास्तु निकेतने । जोगानुपशुज्ज्ञानस्य तस्याब्दा द्वादशागमेन्द्र ॥ ६९ ॥
 आहूयाथ स्थूलजस्तमर्थं प्रशुजोदितः । पर्यालोच्यामुमर्थं तु कल्प्यामीत्यज्ञापत ॥ ७० ॥
 अद्यैवालोचयेऽयुक्तः स्थूलजजो महीशुजा । अशोक्यनिका गत्वा विममर्शति चेत्तसा ॥ ७१ ॥
 शयनं चोजनं स्नानमन्ये ऽपि सुखदेतवः । काले ऽपि नानुज्वन्ते रोरैरिव नियोगिनिः ॥ ७२ ॥
 नियोगिनां स्वान्यराष्ट्रचिन्ताव्यग्रे च वेत्तसि । प्रेयसीनां नावकाशः पूर्णकुम्भे ऽम्नस्तामिव ॥ ७३ ॥
 त्यक्त्वा सर्वमपि स्वार्थं राजार्थं कुर्वतामपि । उपज्वन्ति पिशुना लद्धज्ञानामिव क्षिकाः ॥ ७४ ॥
 यथा स्वदेहविविण्वयेनापि प्रयत्यते । राजार्थे तपदात्मार्थे यत्यते किं न धीमता ॥ ७५ ॥
 विचिन्त्यैवं व्यधात्केसोत्पाटनं पञ्चमुष्टिभिः । रत्नकम्बलदशाक्षी रजोहरणमप्यथ ॥ ७६ ॥

ततश्च स महाभ्रागो गत्वा सदसि पार्थिवं । आक्षोचितमिदं धर्मराजः स्तादित्यवोचत ॥ ७७ ॥
ततः स राजसदनाच्छुहाया इव केसरी । निःससार महासारः संसारकरिरोपणः ॥ ७८ ॥
किमेव कपटं कृत्वा यायी वेष्मगृहं पुनः । इत्यप्रत्ययतः क्षाप्यो गवाक्षेण निरैक्षत ॥ ७९ ॥
प्रदेशे शवदुर्गन्धे ऽप्यविकूणितनासिकम् । यान्तं दृष्ट्वा स्थूलजं नरेन्द्रो ऽधूनयद्विरः ॥ ८० ॥
जगवान्वीतरागो ऽसावस्मिन्धिमे कुचिन्तितम् । इत्यात्मानं निनिन्दोच्चैर्नन्दस्तमजिनन्दयन् ॥ ८१ ॥
स्थूलजश्चो ऽपि गत्वा श्रीसम्भूतिविजयान्तिके । दीक्षां सामायिकोच्चारपूर्विकां प्रत्यपद्यत ॥ ८२ ॥
गृहीत्वा श्रीयकं दोषिणं ततो नन्दः सगौरवम् । मुञ्चाधिकारे निःशेषव्यापारे सहिते न्यधात् ॥ ८३ ॥
चकार श्रीयको राज्यचिन्तामवहितः सदा । साक्षादिव शकटाक्षः प्रकृष्टनयपाटवात् ॥ ८४ ॥
स नित्यमपि कोशाया विनीतः सद्ने ययौ । स्नेहाञ्जलुस्तत्प्रियापि कुलीनैर्वहुमन्यते ॥ ८५ ॥
स्थूलजश्चवियोगार्तो श्रीयकं प्रेक्ष्य सारुदत् । इष्टे हृष्टे हि दुःखार्तो न दुःखं धर्तुमीक्षते ॥ ८६ ॥
ततस्तां श्रीयको ऽवोचदार्ये किं कुर्महे वयम् । अस्मै वररुचिः पापो ऽधातयज्जनकं हि नः ॥ ८७ ॥
अकाणोस्थितवज्राग्निप्रदीपनसहोदरम् । स्थूलजश्चवियोगं च जवत्या अकरोदयम् ॥ ८८ ॥
त्यज्जान्यामुपकोशायां यावन्नको ऽस्त्यसौ खलः । तावत्प्रतिक्रियां काञ्चिच्चिन्तय मनस्विनि ॥ ८९ ॥
तदादिशोपकोशां यत्प्रतार्य कथमप्यसौ । विधीयतां वररुचिर्मध्यपानरुचिस्त्वया ॥ ९० ॥
प्रेयोवियोजनाधैराद्वाक्षिण्यादेवरस्य च । तत्प्रतिक्रिय सा सद्यो ऽप्युपकोशां समादिशत् ॥ ९१ ॥

कोशायाश्च निदेशेनोपकोशा तं तथान्यथात् । यथा पपौ सुरामेष स्त्रीवशैः क्रियते न किम् ॥ ९२ ॥
 सुरापानं वररुचिः स्वैरं ऋदो ऽद्य कारितः । उपकोशेति कोशायै शशंसाय निशात्यये ॥ ९३ ॥
 अथ कोशामुखात्सर्वं शुश्राव श्रीयको ऽपि तत् । मेने च पितृवैरस्य विहितं प्रतियातनम् ॥ ९४ ॥
 शकटाक्षमहामात्यात्ययात्प्रच्युति सो ऽप्यञ्जत् । ऋदो वररुचिर्भूषेवावसरतत्परः ॥ ९५ ॥
 स प्रत्यहं राजकुले सेवाकाले समापतन् । राक्षा च राजखोकैश्च सगौरवमदृश्यत ॥ ९६ ॥
 अन्यदा नन्दराष्ट्रमन्त्रिगुणस्मरणविह्वलः । सदसि श्रीयकामात्यं जगदैवं सगज्रदम् ॥ ९७ ॥
 नक्तिमाञ्ज्वाकिमान्नित्यं शकटाखो महामतिः । अञ्जवन्मे. महामात्यः शक्रस्येव बृहस्पतिः ॥ ९८ ॥
 तपन्नो ऽसौ दैयादद्य करोमि किम् । मन्ये शून्यमिवास्थानमहं तेन विनात्मनः ॥ ९९ ॥
 श्रीयको ऽप्येवं किं देवेह विदमहे । इदं वररुचिः सर्वं पापं व्यधित मद्यपः ॥ १०० ॥
 सुरां ऋदः पिबतीति नृपोदिते । श्वो ऽमुं दर्शयितास्मीति श्रीयकः प्रत्यज्ञापत ॥ १०१ ॥
 श्रीयकश्च द्वितीये ऽह्नि सर्वेषामीयुषां सदः । स्वंपुसा शिक्षितेनाग्रं पद्ममेकैकमार्पयत् ॥ १०२ ॥
 तत्कालं. मदनफलरसप्रावनयाश्चितम् । दुरात्मनो वररुचेरर्पयामास पङ्कजम् ॥ १०३ ॥

तामोदमिदमित्यञ्जिवर्णिनः । प्राप्तुं राजादयो निन्युर्नासाग्रे स्वं स्वमम्बुजम् ॥ १०४ ॥
 ऋदो ऽनयद्ग्रांतु ग्राणाग्रे पङ्कजं निजम् । चन्धहाससुरां सद्यो रात्रिपीतां ततो ऽयमत् ॥ १०५ ॥
 शीधुपं ब्रह्मवन्द्यं बन्धवघोचितम् । सर्वैरित्याकुक्ष्यमानो निर्वयौ सदसो ऽथ सः ॥ १०६ ॥

ब्राह्मणा याचितास्तेन प्रायश्चित्तमचीकथन् । तापितत्रपुणः पानं सुरापानाघातकम् ॥ १०७ ॥
मूपया तापितमथ पपौ वररुचिस्त्रपु । प्राणैश्च मुमुचे सद्यस्तत्रादाहजयादिव ॥ १०८ ॥

स्थूलजज्ञो ऽपि सम्भूतविजयाचार्यसन्निधौ । प्रब्रज्यां पालयामास पारदम्बा श्रुताम्बुधेः ॥ १०९ ॥
वर्षकाले ऽन्यदायाते सम्भूतविजयं गुरुम् । प्रणम्य मूर्ध्ना मुनय इत्यगृह्णन्निग्रहान् ॥ ११० ॥
अहं सिंहगुहादारे कृतोत्सर्गं लपोपितः । अयस्यास्ये चतुर्मासीमेकः प्रत्यशृणोदिदम् ॥ १११ ॥
दृग्निपाहिविलदारे चतुर्मासीमुपोपितः । स्थास्यामि कायोत्सर्गेण द्वितीयो ऽन्यग्रहीदिदम् ॥ ११२ ॥
उत्सर्गी कूपमण्डूकासने मासचतुष्टयम् । स्थास्याम्युपोपित इति तृतीयः प्रत्यपद्यत ॥ ११३ ॥
योग्यान्मत्वा गुरुः साधून्यावत्तानन्वमन्यत । स्थूलजज्ञः पुरोज्ञय नरैवं तावदब्रवीत् ॥ ११४ ॥
कोशाचिधाया वेद्याया गृहे या चित्रशालिका ॥ विचित्रकामशास्त्रोक्तकरणखेख्यशालिनी ॥ ११५ ॥
तत्र कृततपःकर्मविशेषः पङ्कसाशनः । स्थास्यामि चतुरो मासानिति मे ऽजिग्रहः प्रज्जो ॥ ११६ ॥ युग्मं ॥
ज्ञात्वापयोगाद्योग्यं ते गुरुस्तत्रान्वमन्यत । साधवश्च ययुः सर्वे स्वं स्वं स्थानं प्रतिश्रुतम् ॥ ११७ ॥
शान्तांस्तीव्रतपोनिष्ठान्दृष्ट्वा तान्मुनिसत्तमान् । त्रयो ऽमी ज्ञेजिरे शान्तिं सिंहसर्पारघट्टकाः ॥ ११८ ॥
स्थूलजज्ञो ऽपि सम्प्राप कोशावेद्यानिकेतनम् । अन्युत्तस्थौ तथा कोशाप्याहिताञ्जलिप्रतः ॥ ११९ ॥
सुकुमारः प्रकृत्यासौ रमजास्तम्भ इवोरुणा । व्रतजारेण विधुरो ऽत्रागादिति विचिन्त्य सा ॥ १२० ॥
लवाच स्वागतं स्वामिन्समादिश करोमि किम् । वपुर्धनं परिजनः सर्वमेतत्तत्रैव हि ॥ १२१ ॥
चतुर्मासी वसत्यै मे चित्रशालेयमर्प्यताम् । इत्युचे स्थूलजज्ञो ऽपि सा तूचे गुह्यतामिति ॥ १२२ ॥

तथा च तस्यां प्रगुणीकृतायां जगवानपि । कामस्थाने ऽविशर्म्म इव स्वववत्तया ॥ ११३ ॥
 अथ सा पद्मसाहारजोजनानन्तरं मुनेः । विशेषकृतशृङ्गारा क्षोत्राय समुपाययौ ॥ ११४ ॥
 सोपविष्टा पुरस्तस्योत्कृष्टा काचिदिवाप्सराः । चतुरं रचयामास हावजावाधिकं मुहुः ॥ ११५ ॥
 करणानुजवक्त्रीमोद्दामानि सुरतानि च । तानि तानि प्राक्तनानि स्मारयामास सासकृत् ॥ ११६ ॥
 यद्यरक्षोत्राय विदधे तथा तत्र महामुनौ । तत्तन्मुधात्रवक्ष्ये यथा नखविखेखनम् ॥ ११७ ॥
 प्रतिवासरमप्येवं तरक्षोत्राय चकार सा । जगाम स तु न क्षोत्रं मनागपि महामनाः ॥ ११८ ॥
 तयोपसर्गकारिण्या प्रयुतास्य महामुनेः । अदीप्यत ध्यानवह्निर्मधवह्निरिवाम्भसा ॥ ११९ ॥
 त्वयि पूर्वमिवाज्ञानाद्रन्तुकामां धिगीश माम् । आत्मानमिति निन्दन्ती सापतत्तस्य पादयोः ॥ १२० ॥
 मुनेस्तस्येन्द्रियजयप्रकर्षेण चमत्कृता । प्रपेदे श्रावकत्वं साग्रहीचैवमन्निग्रहम् ॥ १२१ ॥

तुष्टः कदापि कसैचिद्ददाति यदि मा नृपः । विना पुमासमेक तमन्यत्र नियमो मम ॥ १२२ ॥
 गते तु वर्षासमये ते त्रयो ऽपि हि साधवः । निर्व्यूढान्निग्रहा एयुर्गुरुपादान्तिकं क्रमात् ॥ १२३ ॥
 आयान्तिहगुहासाधुरहो दुष्करकारक । तत्र स्वागतमित्यूचे किचिदुत्थाय सूरिणा ॥ १२४ ॥
 सूरिणा ज्ञापितौ तद्वदायान्तावितरात्रपि । समे प्रतिज्ञानिर्वाहे समा हि स्वामिसत्किया ॥ १२५ ॥
 स्थूलजघमथायान्तमन्युत्थायाब्रवीशुरुः । दुष्करदुष्करकारिन्महात्मन् स्वागतं तव ॥ १२६ ॥
 सासूयाः साधवस्ते ऽथाचिन्तयन्नित्यहो गुरोः । इदमामन्त्रणं मन्त्रिपुत्रताहेतुकं खलु ॥ १२७ ॥
 यद्यसौ पद्मसाहारात्कृतदुष्करदुष्करः । इदं वर्षान्तरे तर्हि प्रतिज्ञास्यामहे वयम् ॥ १२८ ॥

एवं मनसि संस्थाप्य सामर्पास्ते महर्षयः । कुर्याणाः संयमं मासानष्टावगमयन्क्रमात् ॥ १३९ ॥
 उत्तमर्णं इव भ्राते काले हृष्टः पुरो गुरोः । साधुः सिंहगुहावासी चकारेति प्रतिश्रवम् ॥ १४० ॥
 कोशापेदयागृहे नित्यं पङ्कसाहारज्जोजनः । जगवन्समवस्थास्ये चतुर्मासीभिर्मासहम् ॥ १४१ ॥
 स्थूलजन्त्रेण मात्सर्यादेतदङ्गीकरोत्ययम् । विचार्येत्युपयोगेन ज्ञात्वा च गुरुरादिशत् ॥ १४२ ॥
 यस्त माजिग्रहं कार्ष्णिदित्तुष्करकुष्करम् । स्थूलजङ्घः ह्रमः कर्तुमद्विराज इव स्थिरः १४३ ॥
 न हि मे कुष्करो ऽल्पेण कथं कुष्करकुष्करः । तदवश्यं करिष्यामीत्युवाच स पुनर्गुरुम् ॥ १४४ ॥
 गुरुर्बुधे ऽमुना जावी प्रंशः प्राक्कपसो ऽपि ते । आरोपितो ऽत्तिजारो हि गात्रजङ्गाय जायते ॥ १४५ ॥
 गुरोर्यचो ऽयमत्याथ धीरम्मन्यो मुनिः स तु । उन्मीनकेतनं प्राप कोशायास्तन्निर्केतनम् ॥ १४६ ॥
 स्थूलजन्त्रस्पर्धयेहायाति मन्ये तपस्व्यसौ । जवे पतन् रक्षणीय इत्युत्थाय ननाम सा ॥ १४७ ॥
 यसत्यै याचितां तेन मुनिना चित्रशाखिकाम् । कोशा समर्पयामास स मुनिस्तत्र चाविशत् ॥ १४८ ॥
 तं क्षुरकपद्माक्षरं मध्यापे तु परीक्षितुम् । कोशापि तत्रं द्वावण्यकोशञ्चूता समाययौ ॥ १४९ ॥
 चुक्षोज स पुनर्मह्यु पद्मजाष्टीमुदीक्ष्य ताम् । स्त्री तादृग्ज्जोजनं तादृग्विकाराय न किं ज्ञेयम् ॥ १५० ॥
 स्रारार्था याचमानं तं कोशाप्येवमवोचत । वयं हि जगवन्वेदया यज्ञ्याः स्मो धनदानतः ॥ १५१ ॥
 व्याहार्पाङ्गमुनिरप्येवं प्रसीद मृगलोचने । अस्मासु चवति द्रव्यं किं तैलं चालुकास्त्रिव ॥ १५२ ॥
 नेपालज्ज्यो ऽपूर्वसौ साधवे रत्नकम्पदम् । दत्ते तमानयेत्यूचे सा निर्वेदयितुं मुनिम् ॥ १५३ ॥
 ततश्चचाट नेपालं प्राचृदाखे ऽपि चाटवत् । पङ्क्तिस्त्रायामिस्त्रायां स निजप्रत इय स्खलन् ॥ १५४ ॥

तत्र गत्वा महीपादाञ्जलकम्बलमाप्य च । स मुनिर्वलितो वर्त्मन्यासंस्तिस्मिंश्च दस्यवः ॥ १५१ ॥
 आयाति सङ्घमित्याख्यदस्यूनां शकुनिस्ततः । किमायातीत्यपृष्ठञ्च दस्युराङ् द्रुस्थितं नरम् ॥ १५६ ॥
 आगच्छन्निच्छुरेको ऽस्ति न कश्चित्तादृशो ऽपरः । इत्यशंसद्गुमारूढश्चौरसेनापतेः स तु ॥ १५७ ॥
 साधुस्तत्राथ सम्प्राप्तस्तर्विधृत्य निरूपितः । किमप्यर्थमपश्यद्भिर्मुमुचे च मखिम्बुचै ॥ १५८ ॥
 एतल्लक्षं प्रयातीति व्याहरद्वकुनिः पुनः । मुनि चौरपतिः प्रोचे सत्यं ब्रूहि किमस्ति ते ॥ १५९ ॥
 वेद्याकृते ऽस्य वंशस्यान्तः क्षिप्तो रत्नकम्बलः । अस्तीत्युक्ते मुनिश्चौरराजेन मुमुचे च सः ॥ १६० ॥
 स समागत्य कोशाग्नौ प्रददौ रत्नकम्बलम् । चिदेष मा गृहस्रोतःपङ्के निःशङ्कमेव तम् ॥ १६१ ॥
 अजद्वपन्मुनिरप्येवमद्देयशुचिकर्दमे । महामूढ्यो ह्यसौ रत्नकम्बलः कम्बुकण्ठि किम् ॥ १६२ ॥
 अथ कोशाप्युवाचैवं कम्बलं मूढ शोचसि । गुणरत्नमयं श्वेत्रे पतन्तं स्वं न शोचसि ॥ १६३ ॥
 तच्छ्रुत्वा जातसंवेगो मुनिस्त्वामित्यवोचत । बोधितो ऽस्मि त्वया साधु संसारत्साधु रक्षितः ॥ १६४ ॥
 अथान्यतीचारजयान्युन्मूलयितुमात्मनः । यास्यामि गुरुपादान्ते धर्मलान्नस्तवानधे ॥ १६५ ॥
 कोशापि तमुवाचैवं मिथ्या मे दुष्कृतं त्वयि । नह्यत्रतस्थयाप्येवं मया यदसि खेदितः ॥ १६६ ॥
 आशातनेयं युष्माकं बोधहेतोर्भया कृता । हन्तव्या सा गुरुवचः श्रयच्चं यात सत्वरम् ॥ १६७ ॥
 इदानीमिति वदन् गत्वा सम्भूतविजयान्तिके । गृहीत्वालोचना तीक्ष्णमाचचार पुनस्तपः ॥ १६८ ॥
 समाधिमन्तो मरणं साधयित्वा परेद्यवि । सम्भूतविजयाचार्यपादाः स्वर्गं प्रपेदिरे ॥ १६९ ॥

राज्ञा प्रदत्ता कोशापि तुष्टेन रश्मिनेऽन्यदा । राजायत्तेति शिश्राय विना रागेण सा तु तम् ॥ १७० ॥
 स्थूलजज्ञं विना नान्यः पुमान्कोऽपीत्यहर्निशम् । सा तस्य रश्मिनोऽन्येणैवर्णयामास वणिनी ॥ १७१ ॥
 रश्मी गत्वा गृध्रोद्याने पर्यङ्के च निपद्य सः । तन्मनोरञ्जनायेति स्वविज्ञानमदर्शयत् ॥ १७२ ॥
 माकन्ददुग्धनीं चाणेन विव्याध तमपीपुणा । पुष्टेऽन्येन तमप्यन्येनेत्याहस्तं शराव्यञ्जत् ॥ १७३ ॥
 मृतं निर्यादुरमेण चाणश्रेणिमुखस्थिताम् । दुग्धीं स्वपाणिनाकृप्यासीनस्तस्यैव समापयत् ॥ १७४ ॥
 इदानीं मम विज्ञानं पश्येत्यालस्य सापि हि । व्यधत्त सार्षपं राशिं तस्योपरि ननर्त च ॥ १७५ ॥
 सूचीं क्षिप्ता तत्र राशौ पुष्पपत्रैः पिधाय ताम् ॥ ननर्त च नो सूच्या विधा राशिश्च न दहतः ॥ १७६ ॥
 ततः स ऊचे तुष्टोऽसि दुष्करेणामुना तत्र । याचस्य यन्ममायत्तं ददामि तदहं धुनम् ॥ १७७ ॥
 सोऽप्य किं मयाकारि दुष्करं येन रक्षितः । इदमप्यधिकं नास्मात्किमन्यासेन दुष्करम् ॥ १७८ ॥
 किं चाद्यदुग्धनीवेदोऽयं नृत्तं चेदं न दुष्करम् । अशिद्धितं स्थूलजज्ञो यच्चक्रे तत्तु दुष्करम् ॥ १७९ ॥
 अशुक्तं चादशाब्दानि जोगान्यत्र समं मया । तत्रैव चित्रशाखायामस्थात्सोऽराण्णितप्रतः ॥ १८० ॥
 दुग्धं गजुत्तरयारादिव स्त्रीणां प्रचारतः । योगिनां दुष्यते चेतः स्थूलजज्जमुनिं विना ॥ १८१ ॥
 दिनमेकमपि स्यातुं कोऽहं स्त्रीसन्निधौ तत्रा । चतुर्मासी यथातिष्ठत्यूलजज्ञोऽदहतप्रतः ॥ १८२ ॥
 आहारः परमश्चित्रशाखावासोऽङ्गनान्तिके । अप्येकं प्रतलोपायान्यस्य लोदतनोरपि ॥ १८३ ॥
 विक्षीयन्ते धातुमयाः पार्श्वे यद्देखि स्त्रियाः । स तु यद्यमयो मन्ये स्थूलजज्जमहामुनिः ॥ १८४ ॥
 स्थूलजज्ञं महासत्त्वं कृतदुष्करदुष्करम् । व्यापर्थं गुफा मुञ्जेय मुले वर्णयितुं परम् ॥ १८५ ॥

रथिको ऽप्यय पप्रष्ट य एव वर्ण्यते त्वया । को नाम स्थूलजज्ञो ऽयं महासत्त्वशिरोमणिः ॥ १८६ ॥
 साप्यूचे शकटाक्षस्य नन्दचूपाक्षमन्त्रिणः । तनयः स्थूलजज्ञो ऽयं तवाग्रे वर्णयामि यम् ॥ १८७ ॥
 तच्छ्रुत्वा सो ऽपि सम्भ्रान्त इत्युवाच कृताञ्जलिः । एषो ऽस्मि किङ्करस्तस्य स्थूलजज्ञमहामुनेः ॥ १८८ ॥
 संविभ्रं साथ तं ज्ञात्वा विदधे धर्मदेशनाम् । प्रत्यबुध्यत सद्बुद्धिर्मोहनिजमपास्य सः ॥ १८९ ॥
 प्रतिबुद्धं च तं बुद्ध्वा साख्यन्निजमभिग्रहम् । तच्छ्रुत्वा विसयोत्फुल्ललोचनः सो ऽब्रवीदिदम् ॥ १९० ॥
 बोधितो ऽहं त्वया जज्ञे स्थूलजज्ञगुणोक्तिभिः । यास्यामि तस्य पन्थानं ज्वल्यैवाद्य दर्शितम् ॥ १९१ ॥
 कटयाणमस्तु ते जज्ञे पाक्षय स्वमभिग्रहम् । उक्त्यैवं सञ्चुरोः पार्श्वे गत्वा दीक्षां स आददे ॥ १९२ ॥
 जगवान्स्थूलजज्ञो ऽपि तीक्ष्णं व्रतमपात्र यत् । द्वादशाब्दप्रमाणश्च दुष्कालः समञ्जस्तदा ॥ १९३ ॥

इतश्च गोल्लघिपये ग्रामे चाणकनामनि । ग्राह्मणो ऽचूचणी नाम तन्नार्या च चणेश्वरी ॥ १९४ ॥
 यचूर जन्मप्रभृति श्रावकरचणश्चणी । ज्ञानिनो जैनमुनयः पर्यवात्सुश्च तद्गृहे ॥ १९५ ॥
 अन्यदा तूज्ञतैर्दन्तैश्चणेश्वर्या सुतो ऽजनि । जातं च तेज्यः साधुन्यस्तं नमोऽकारयच्चणी ॥ १९६ ॥
 तं जातदन्तं जातं च मुनिज्यो ऽकथयच्चणी । ज्ञानिनो मुनयोऽप्याख्यन्नाधी राजैष बालकः ॥ १९७ ॥
 राग्यारम्भेण मत्पुत्रो मा चूरकरजगिति । अधर्पयत्तस्य दन्तान्पीडामगणयंश्चणी ॥ १९८ ॥
 स मुनिज्यस्तदप्याख्यन्मुनयो ऽप्येवमूचिरे । ज्ञान्येप विग्नान्तरितो राजा रदनधर्पणात् ॥ १९९ ॥
 चणी चाणक्य इत्याख्यां ददौ तस्याङ्गजन्मनः । चाणक्यो ऽपि श्रावको ऽचूत्सर्वविद्यान्धिपारगः ॥ २०० ॥
 श्रमणोपासकत्वेन न सन्तोषधनः सदा । कुलीनब्राह्मणस्यैकमेव कन्यामुपायत ॥ २०१ ॥

पाणक्यन्नायो त्वन्येद्युमोतुधाम जगाम सा । वञ्चत तत्र तञ्जानुस्तदोचाहमहोत्सवः ॥ २०२ ॥
 तस्मिन्महोत्सवे तस्याः स्वसारो ऽन्याः समाययुः । वखावङ्कारशालिन्यो महेन्वयपतिका द्विताः ॥ २०३ ॥
 ताश्चित्रवाहनाः सर्वाः सर्वा दामीचिरावृताः । सञ्जप्रक्रियाः सर्वाः सर्वाः सग्युक्तमौलयः ॥ २०४ ॥ युग्मं ॥
 सर्वा दिव्याद्गरागण्यः सर्वास्ताम्बूलपाणयः । सर्वा अपि श्रियो देव्या वैक्रिया इत्र मूतयः ॥ २०५ ॥
 पाणक्यगृहिणी त्येकराशिर्निशि चाद्दि च । विशुक्चसुचसरिकाचरण जीर्णकञ्चुका ॥ २०६ ॥
 जीर्णकौमुन्त्रोत्तरीया ताम्बूलविक्रदानना । चयुर्मलकसञ्जाताश्रगा त्रपुकुण्डला ॥ २०७ ॥
 कर्मणा फर्कसाकरा सदा मखिनकुन्तला । ताञ्चिः श्रीमडुन्दूनाञ्चिर्जगिनीचिरहस्यत ॥ २०८ ॥

॥ त्रिजिघिरोपकं ॥
 विवाहमिहितो ऽन्यो ऽपि लोकः सर्वो जहास ताम् । सा तु जिह्रियती कोणप्रविष्टोचाहमत्यगात् २०९
 गताय चाणक्यगृहे विपादमखिनानना । सास्यासितकयन्ती क्षां साधुनीरश्रुनिन्दुञ्चिः ॥ २१० ॥
 तां तु म्दानमुखीं दृष्ट्वा प्रातः कैरविणीमिय । तदुःखदुःखी चाणक्यो ऽञ्चिदधे मधुरादरम् ॥ २११ ॥
 किं मरुतो ऽपमानस्ते प्रतिवेगिभूतो ऽथवा । पितृवेदमकृतो यथा यदेयं ताम्यसि प्रिये ॥ २१२ ॥
 सा त्याख्यातुमनीशाञ्चदपमानकदर्थिता । पत्युरत्यन्तनिर्भयादाह्यति स्म तद्वपि तत् ॥ २१३ ॥
 चाणक्यो ऽपि हि त्रिज्ञातगृहिणीदुःखकारणः । ऋषिणोपार्जनोपायं निरपायमचिन्तयत् ॥ २१४ ॥
 पाटलीपुत्रनगरे नन्दराजो क्षिजन्मनाम् । विनिष्टां दक्षिणां दत्ते तदर्थं तत्र याम्यदम् ॥ २१५ ॥

१ पकरभूलपक्षा २ धनिरूपरिणीताभिः

इति निश्चित्य तत्रागात्प्रविश्य च नृपौकसि । अग्रे दत्तेज्वासनेषु निपसादादिमात्सने ॥ २१६ ॥
 चाणक्येन तदाक्रान्तमासनं प्रथमं सदा । नन्द एव ह्यलक्षक्रे तस्य जज्ञासनं हि तत् ॥ २१७ ॥
 नन्देन च सहायातो नन्दपुत्रस्तदावदत् । ब्राह्मणो निपसादैष उगामाक्रम्य जूपतेः ॥ २१८ ॥
 राज्ञो दास्यैकया प्रोचे चाणक्यः सामपूर्वकम् । निपीदासिन्वितीयस्मिन्नासने त्वमहो विज ॥ २१९ ॥
 कमणरुदुर्मदीयो ऽत्र स्थास्यतीत्यजिघाच सः । कमणरुदुं न्यधात्तत्र नौज्जत्प्रथममासनम् ॥ २२० ॥
 पदं तृतीयं दर्शनेन चतुर्थं जपमालया । पञ्चमं चोपवीतिनोत्थाप्यमानो रुरोध सः ॥ २२१ ॥
 दास्ययोचदहो धृष्टो न मुञ्चत्याद्यमासनम् । विशेषो ऽयं यदन्यान्यव्यासनानि रुणक्ष्यसौ ॥ २२२ ॥
 तत्किमेतेन धृष्टेन यातुलेन विजन्मना । पादेनाहत्य चाणक्यमित्युत्थापयति स्म सा ॥ २२३ ॥
 चाणक्यस्तदगणानुद्धो दण्डरुष्ट इयोरगः । पश्यतः सर्वलोकस्य प्रतिज्ञामकरोदिमाम् ॥ २२४ ॥
 सकौशचृत्यं ससुहृदपुत्रं सवलयाहनम् । नन्दमुन्मूलयिष्यामि महावायुरिव द्रुमम् ॥ २२५ ॥*
 आभ्याततान्नताम्नास्यो ज्वलन्वह्निरिव क्रुधा । नगराक्षिरगन्मद्भु सभ्रक्षेपं चणिप्रसूः ॥ २२६ ॥
 धीमतां मौलिमाणिक्यं चाणक्यश्चास्मरत्किल । यद्विम्बान्तरितो ऽह हि जविष्यामि महीपतिः ॥ २२७ ॥
 स राज्याहं नरं कंचित्पश्यामीत्यत्रमद्भुवि । अपमानान्नापमानं विस्मरन्त्यजिमानिनः ॥ २२८ ॥
 चणेश्वरीकुश्रिजन्मा विजन्मा सो ऽन्यदा ययौ । मयूरपोपका यत्रावात्सुर्नन्दमहीपतेः ॥ २२९ ॥
 मयूरपोपकप्राभे तस्मिंश्च चणिनन्दनः । प्राविशत्कणञ्चिद्वार्थं परिम्राजकवेपचतु ॥ २३० ॥

* अमंहृत्य गुपं नन्दमत्तर्गर्वपर्वतं । छुटिष्यति शिखा नैषा कालरात्रिरिव द्विपां ॥ इत्थं महापदत्रं कुणमाणो सो मले गहेरुणं । जं रोपद तं कुञ्जा इय भणिरनरोहि निच्छृढो ॥

मयूरपोपकमहत्तरस्य दुहितुस्तदा । अञ्जुदापन्नसत्त्वाथाश्चन्धपानाय दोहदः ॥ २३१ ॥
तत्कुटुम्बेन कथितश्चाणक्याय स दोहदः । पूरणीयः कथमसाविति पृष्टो ऽवदच्च सः ॥ २३२ ॥
यद्येतस्या जातमात्रं दारकं मम दत्तञ्च ज्ञोः । तदाहं पूरयाम्येव शशञ्चृतपानदोहदम् ॥ २३३ ॥
अपूर्णे दोहदे गर्हनाशो ऽस्या मा न्नवत्विति । तन्मातापितरौ तस्यामंसातां वचनं हि तत् ॥ २३४ ॥
चाणक्यो ऽकारयद्वाथ सच्चिदं वृणमरूपम् । पिधानधारिणं गुप्तं तदूर्ध्वं चामुचन्नरम् ॥ २३५ ॥
तस्याधो ऽकारयामास स्थावं च पयसा चृतम् । ऊर्जराकांनिशीधे च तत्रेन्द्रुः प्रत्यविम्ब्यत ॥ २३६ ॥
गुर्विस्थ्यास्तत्र सङ्क्रान्तं पूर्णेन्द्रुं तमदर्शयत् । पिबेत्युक्ता च सा पातुमारेजे विकसन्मुखी ॥ २३७ ॥
सापाद्यथा यथा गुप्तपुरुषेण तथा तथा । न्यधीयत पिधानेन तच्चिदं तार्णमरूपम् ॥ २३८ ॥
पूरिते दोहदे चैवं समये ऽसूत सा सुतम् । चञ्चगुसाञ्जिधानेन पितृन्यां सो ऽन्यधीयत ॥ २३९ ॥
चञ्चदचञ्चगुप्तो ऽपि व्यवर्धत दिने दिने । मयूरपोपककुलोत्पत्तिनीयनलासकः ॥ २४० ॥
सुवर्णोपार्जनधिया चाणक्यो ऽपि परित्रमन् । गवेपयितुमारेजे धातुवादविशारदान् ॥ २४१ ॥
इतश्च चञ्चगुप्तो ऽर्जे रममाणो दिने दिने । बिलेजे नृपतिरिव तेज्यो ग्रामादिकं सदा ॥ २४२ ॥
हस्तीकृत्य हयीकृत्य चारुरोह स वासकान् । प्रायो हि जाधिनी लक्ष्मीरिङ्गितैरपि सूच्यते ॥ २४३ ॥
क्रमयोगेन चाणक्यस्तत्रैवागात्परित्रमन् । चञ्चगुप्तं तथाचेष्टं दृष्ट्वा चातिविसिन्धिये ॥ २४४ ॥
चाणक्यस्तत्परीक्षार्थमेयमात्रापते सा तम् । हे राजन्महामपि हि किञ्चनापि प्रदीयताम् ॥ २४५ ॥

१ कार्तिकीपूर्णिमामध्यरात्रौ.

जगाद चन्द्रगुप्तो ऽपि ब्रह्मन् ग्रामगवीरिमाः । यथारुचि गृहाण त्वं मदत्ताः को निपेत्स्यति ॥ ३४६ ॥
 स्मित्या प्रोवाच चाणक्यः कथं गृह्णामि गा इमाः । गोस्वामिन्यो विजेभ्युच्चैर्मरयिष्यन्ति ते हि माम् ॥ ३४७ ॥
 प्रोवाच चन्द्रगुप्तो ऽपि मा जैपीर्ननु ते मया । गावः प्रदत्ता गृह्यन्तां वीरजो ज्ञ्या वसुन्धरा ॥ ३४८ ॥
 तो ऽचिन्तयदसावहो विज्ञानवानपि । अतः प्रपन्न को ऽसावित्यर्जकांस्तत्समीपगान् ॥ ३४९ ॥

१ः कथयामासुः परित्राजकपुत्रकः । अस्मै मात्रोदरस्थो ऽपि परिव्राजकसात्कृतः ॥ ३५० ॥
 क्यो ऽपि स्वयं स्वयं तं ज्ञात्योवाच वालकम् । स एषो ऽस्मि यदीयस्त्वमेहि राज्यं ददामि ते ॥ ३५१ ॥
 । ज्यार्यो चन्द्रगुप्तो ऽपि लगति स्म तदद्भुतौ । चाणक्यो ऽपि तमादाय झाक् पलायिष्ट दस्युवत् ॥ ३५२ ॥
 धात्रेण चणिप्रसूः । चक्रे पत्न्यादिसामग्रीं नन्दमुह्येत्तुमुद्यतः ॥ ३५३ ॥

१ पत्न्यादिसेनया । पाटलीपुत्रनगरं चतुर्दिशमवेष्टयत् ॥ ३५४ ॥

शेधिरं नन्दञ्छ्रूयतिः । निर्गत्य कुट्टयामास सर्वमाजकलीलया ॥ ३५५ ॥

णक्यः समयज्ञः पलायत । नष्टापि रक्षेदात्मानं सत्यात्मनि पुनः श्रियः ॥ ३५६ ॥

शु महीतुं च नन्दो ऽपि वरसादिनः । आदिशन्न सहन्ते हि राजानो राज्यकाङ्क्षिणम् ॥ ३५७ ॥
 तकाशिनि नन्ते च पुनर्नगरमीयुपि । नागैरुत्सवश्चक्रे ऽनुरूपः स्वस्वसम्पदाम् ॥ ३५८ ॥

। द्यभ्येन तरस्विना । अदवीयसि देशे ऽगाच्चन्द्रगुप्तस्य गह्वतः ॥ ३५९ ॥

न्तं दूरादालोक्य सादिनम् । प्रत्युत्पन्नमतिश्चन्द्रगुप्तायैवं समादिशत् ॥ ३६० ॥

मारणं आजकं

सरसः पद्मिनीपद्मफुल्लस्तस्यास्य वारिणि । आतिथीस्वायितं कृत्वा मञ्जोन्मज्जेश्च मज्जिरा ॥ २६१ ॥
 ममज्ज चन्द्रगुप्तो ऽथ द्वागगाथे ऽपि वारिणि । घीरो वारिस्तम्भनिकां विद्यां साधितवानिव ॥ २६२ ॥
 स्वयं तु सरसस्तीरे चाणक्यः सुस्थिरासनः । समाधिनाटनं कृत्वा तस्यो योगीव निर्ममः ॥ २६३ ॥
 क्षातोद्यकोष्ठाभ्राताभ्रपादपातेन याजिना । वार्युवाजेन नन्दाभ्यवारो ऽथ स समाययौ ॥ २६४ ॥
 स पप्रष्टु च चाणक्यं नृदन्त कथयाशु मे । किं तयाद्य पुमान्को ऽपि दृष्टो ऽजिनययौवनः ॥ २६५ ॥
 समाधिचन्द्रनीरुत्याजिनयेन चणिप्रसूः । अङ्गुलीसञ्ज्ञया तस्य हुङ्कुर्नगर्यदर्शयत् ॥ २६६ ॥
 चन्द्रगुप्ताकर्षणाय स सादी मङ्कुमन्त्रसि । आमुकं मोरुमारेजे चखनीमिव नर्तकी ॥ २६७ ॥
 तस्यैवादाय निःस्त्रिशं निस्त्रिशैश्चणिचूरथ । अम्युदेव्या यदीकर्तुमिव चिच्छेद तद्धिरः ॥ २६८ ॥
 पद्मि यत्सैहि व्रत्सेति चाणक्येनोदिते कृणात् । सरसो निर्ययौ चन्द्रगुप्तश्चन्द्र इनोदधेः ॥ २६९ ॥
 चन्द्रमारोप्य तन्नाम्ने चाणक्यः समज्जापत । त्वामाख्यं सादिने यदि तर्हि किं चिन्तितं त्वया ॥ २७० ॥
 चन्द्रगुप्तो ऽब्रवीदार्य मयैतच्चिन्तितं तदा । इदमेव खलु श्रेयो जानात्यार्यो हि न त्यहम् ॥ २७१ ॥
 चाणक्यो ऽचिन्तयन्नूनं सर्वदापि यथावदः । न हि मे व्यभिचार्येण यन्तुर्जज्ञ इव क्षिपः ॥ २७२ ॥
 तयोश्च गद्यतोः पृष्ठे यमदूत इयोऽब्रटः । आययौ नन्दसाद्यन्थो वायुवाजेन याजिना ॥ २७३ ॥
 तमापतन्तं हृष्टा च चाणक्येनोदितः पुनः । चन्द्रगुप्तः सरोमध्ये न्यमङ्गीन्महू हंसवत् ॥ २७४ ॥
 रजकं वारितीरस्थं चणिसूनुर्वाच च । त्वेष्टेणिरुपितो राजा नश्य चेन्न मुमूर्षेसि ॥ २७५ ॥

१ वायुवेगेन २ खड्ग ३ निर्देय.

रजको ऽप्यश्ववारं तं दृष्ट्वा दूरादुदायुधम् । सत्यमेवेति निश्चित्य पलायिष्टात्तज्जीवितः ॥ ३७६ ॥
 बृहतीक्षालनैर्वस्त्रक्षालने ऽपि कृतश्रमः । तद्यस्त्राणि तु निर्नेकुमारेजे चणिसुः स्वयम् ॥ ३७७ ॥
 तं च सादिनमायान्तं पृष्ठन्त पूर्वसादिवत् । तथैव मारयामास चणिपुत्रः कुशाग्रधीः ॥ ३७८ ॥
 चाणक्यचन्द्रगुप्तौ तु ततः स्थानात्प्रचेखतुः । चिखिदे चन्द्रगुप्तो यान्क्षामकुक्षिर्बुधुक्षया ॥ ३७९ ॥
 चन्द्रगुप्तं वहिर्मुक्त्वा चाणक्यो ग्रामसन्मुखम् । चचात् प्रक्रमानेतुं जक्तं ग्राम विना न हि ॥ ३८० ॥
 ग्रामाद्गङ्गं च निर्यान्तं तत्कालकृतजोजनम् । मन्दमन्दपदं दुन्दपरिमाणं ददर्श सः ॥ ३८१ ॥
 पप्रञ्च चेह विप्रस्य पाक्षिर्लगति वा न या । जहो ऽप्याख्यह्वगत्येव लग्ना मम हि सम्प्रति ॥ ३८२ ॥
 पुनः पप्रञ्च चाणक्यो बुधुजे जट्ट किं त्वया । स आख्यत्सरसदग्ना कृतशालिकरम्बकम् ॥ ३८३ ॥
 चाणक्यो ऽचिन्तयद्ग्रामे जकार्थं प्रमतो मम । विलम्बः स्यात्कथं ज्ञावी चन्द्रगुप्तस्तु मा विना ॥ ३८४ ॥
 एकाकी खलु नन्दाश्ववारैर्दुर्वारविक्रमैः । कुक्षुरैः सूकर इव चन्द्रगुप्तो ग्रहीष्यते ॥ ३८५ ॥
 कुमारश्चन्द्रगुप्तश्च ग्रहीतो नन्दसादिभिः । तदा मनोरथो ज्ञावी स्वमराल्यसमो मम ॥ ३८६ ॥
 छदरादस्य जट्टस्य तदाकृष्य करम्बकम् । ददामि तस्मै तत्प्राणा रक्षणीया यथा तथा ॥ ३८७ ॥
 इति जट्टस्य चाणक्यस्तस्योदरमदारयत् । सद्यो रसवतीकार इव कूष्माण्डिकाफलम् ॥ ३८८ ॥
 चाणक्यस्तत्क्षणे जट्टजठरात् पिठैरादिव । स्वयं करम्बमाकृष्य चन्द्रगुप्तमजो जयत् ॥ ३८९ ॥
 सचन्द्रगुप्तश्चाणक्यस्ततो ब्राम्यन्दिनात्यये । आससाद ग्राममेकं कुलायैमिव विक्रिः ॥ ३९० ॥

१ क्षालयितु २ तपेली नामकपात्रादिव ३ नीड ४ पक्षी.

तदा प्रविष्टो जिज्ञार्थे ग्रामे तस्मिन्परिभ्रमन् । चाणक्यो रोरवृक्षाया ययौ कस्याश्चिदोकसि ॥ २ए१ ॥
 वालकानां तया चोष्णा रज्ज्वाच्छूपस्विपिता । तत्रैको वालकः पाणिं चिदेषातिबुद्बुद्धितः ॥ २ए२ ॥
 दग्धाद्बुद्धीकं तं वालं रुदन्तं स्थगिरावदत् । न किञ्चिदपि जानासि चाणक्य इव वालकः ॥ २ए३ ॥
 चाणक्यस्तद्वचः श्रुत्वा प्रविश्य च तदोकसि । पग्रहं वृक्षां चाणक्यदृष्टान्तः कोऽयमर्जके ॥ २ए४ ॥
 जरयुवाच चाणक्यो बहिर्देशमसाधयन् । आदौ नन्दपुरं रुन्धन्विगोपं प्रापददृषधीः ॥ २ए५ ॥
 शनैः पार्श्वेण्यनुज्ज्ञानो मध्य एव क्षिपन्करम् । तथा वालोऽप्ययं दग्धोऽङ्गुलीब्वत्युष्णरज्ज्वया ॥ २ए६ ॥
 अहो स्त्रिया अप्येतस्या धीमत्त्वमिति चिन्तयन् । चाणक्यो हिमवत्कूटं ततोऽगात्सन्निवेशनम् ॥ २ए७ ॥
 तत्र पर्यतकाव्येन नृपेण सह सौहृदम् । चञ्चलगुप्तगुरुश्चक्रे तत्साहाय्यककाम्यया ॥ २ए८ ॥
 तमन्यदोचे चाणक्यो नन्दमुन्मूढ्य पार्थिवम् । तत्राज्यं संविन्नज्यायां गृह्णाव द्रातराधिव ॥ २ए९ ॥
 ततः पर्यतकेनापि प्रत्यपद्यत तद्वचः । स हि चाणक्ययुक्तोऽच्छसन्नद्ध इव केसरी ॥ ३०० ॥
 चाणक्यश्चञ्चलगुप्तश्च स च पर्यतको बहिः । उपचक्रमिरे नन्ददेशं साधयितुं ततः ॥ ३०१ ॥
 एकं तु तैः पुरं रुज्जमपि जङ्गमशाकि न । जिज्ञार्थं जिह्नुयेपेण चाणक्यस्तत्र चाविशत् ॥ ३०२ ॥
 तत्र त्रिदण्डी चाणक्यः पुरमध्ये परिभ्रमन् । ददर्शानादिकाः मन्त्र सकला मावदेवताः ॥ ३०३ ॥
 चाणक्योऽचिन्तयदिमाः सकलाः पाहि देवताः । नूनमासां प्रज्रावेण पुरमेतन्न प्रज्यते ॥ ३०४ ॥
 मातरः कथमुत्थाप्या इति यावदचिन्तयत् । चाणक्यः पुररोधातैः पौरैस्तावदपृष्ठयत् ॥ ३०५ ॥

१ अतिशयेन पान्तीति पाहि

कदा हि जगद्यन्नेतत्पुरमुपैष्टयिष्यते । आख्याहि जानन्ति खलु प्रायः सर्वं जवाहृशाः ॥ ३०६ ॥
 चन्द्रगुप्तगुरुः साह हंहो शृणुत नागराः । मातरो यावदत्रैतास्तावज्जुष्टनं कुतः ॥ ३०७ ॥
 जगद्योत्पाटयामासुः पौरास्तन्मातृमण्डलम् । किं नाम कुरुते नातो धूर्तवश्यो विशेषतः ॥ ३०८ ॥
 चाणक्यदत्तसङ्केतो चन्द्रपर्वतकौ तदा । पलायितां जह्युश्चात्यन्तं ते तु नागराः ॥ ३०९ ॥
 व्यावृत्य यार्धिवेलेव दुर्धरौ पुनरेव तौ । अचिन्तितौ विविशतुः पुरे तत्र परन्तपौ ॥ ३१० ॥
 ततश्च तत्पुरं जइक्त्वा तौ प्रायपि महारथौ । साधयामासतुर्नन्ददेशं चाणक्यसारथी ॥ ३११ ॥
 चाणक्यबुद्ध्या सन्नद्धौ तौ रुद्धः स्मामितैर्वहैः । परितः पाटलीपुत्रनगरं गुरुविक्रमौ ॥ ३१२ ॥
 क्षीणकोशः क्षीणवशः क्षीणधीः क्षीणविक्रमः । नन्दः पुण्यदयेणाज्ज्यावत्पुण्यं हि क्रुध्यः ॥ ३१३ ॥
 चाणक्यपार्श्वे नन्दो ऽथ नासाम्नारुढजीवितः । धर्मधारमयाचिष्ट प्रेयः कस्य न जीवितम् ॥ ३१४ ॥
 अज्ञापयच्च चाणक्यस्त्वमेकेन रथेन जोः । निर्योहि तत्र चात्मेष्टं यथाशक्त्यधिरोपयेः ॥ ३१५ ॥
 न हि ते को ऽप्युपजोता रथेनैकेन गह्वतः । समाश्वसिहि मा जैपीर्द्विजन्मेव न हन्यसे ॥ ३१६ ॥
 नार्ये वै कन्यका चैकां यथाशक्ति वसूनि च । रथमारोप्य निरगान्नगरादथ नन्दराट् ॥ ३१७ ॥
 समायान्तं चन्द्रगुप्तं दृष्ट्वा चागनुरागन्नाक् । रथस्था नन्दजुहिता देवीवानिमिपाह्वयचूत् ॥ ३१८ ॥
 मुखचन्द्रमयूखैश्च कटाक्षैर्नन्दनन्दिनी । चन्द्रगुप्तस्य सम्भोगसत्यङ्कारमिवापयत् ॥ ३१९ ॥
 नन्दो जगाद तां वत्से प्रय स्वैरं स्वयंवरा । प्रायः हस्त्रियकन्याना शस्यते हि स्वयंवरः ॥ ३२० ॥

१ शत्रुतापकरो

आयुष्मति स्वस्ति तुन्यं रथादुत्तर मुश्र माम् । त्वत्परिणायनशब्दं मम यातु त्वया सह ॥ ३२१ ॥
 पवमुक्ता तु सा तस्माद्धथादुत्तीर्थं सत्वरम् । चान्द्रगुप्तं रथवरमारोढुमुपचक्रमे ॥ ३२२ ॥
 आरोहन्त्यां तदा तस्यां चन्द्रगुप्तरथस्य तु । नवारका अच्रप्यन्त यन्त्राक्रान्तेक्षुयष्टिवत् ॥ ३२३ ॥
 अस्तावमङ्गलकरी केयमायाति मञ्चथम् । रथारुरुक्षुमिति तां चन्द्रगुप्तो न्यवारयत् ॥ ३२४ ॥
 चाणक्योऽप्यवदन्मेमां चन्द्रगुप्त निवारय । शकुनं हि शुभायेदं मा स मंस्थास्त्वमन्यथा ॥ ३२५ ॥
 शकुनेनामुना वरस वृद्धिमेवाधिकाधिकां । गामी पुरुषयुगाणि नव यावत्तवान्ययः ॥ ३२६ ॥
 ततश्च नन्दसदने प्रविष्टौ चन्द्रपर्वतौ । आरेजाते संविज्रष्टुं विपुलां नन्दसम्पदम् ॥ ३२७ ॥
 तत्राचक्रकन्यका चैका सर्वस्वमिव रक्षिता । नन्दचूषतिराजन्म तामुपाजीजिवद्विपम् ॥ ३२८ ॥
 तस्यां पर्वतकस्याचूदनुरागस्तदा तथा । यथा तां हृदये सोऽधाध्यातव्यामिव देवताम् ॥ ३२९ ॥
 तां च पर्वतकायैव चन्द्रगुप्तगुरुर्ददौ । तदैव पाणिग्रहणमङ्गलं च प्रचक्रमे ॥ ३३० ॥
 सञ्चक्राम विपं तस्यास्तदा पर्वतकेऽपि हि । होमाग्नितापसञ्चततस्वेदजलसङ्गमात् ॥ ३३१ ॥
 सङ्क्रान्तविपयोगार्तस्तदा पर्वतकोऽभवत् । शिशिदीचूतसर्वाङ्गश्चन्द्रगुप्तमुवाच च ॥ ३३२ ॥
 अहं पीतधिप इव वक्तुमप्युत्सहे न हि । परित्रायस्व हे वत्स धियतेऽद्य न संशयः ॥ ३३३ ॥
 मान्त्रिका मान्त्रिका वैद्या वैद्या इत्यनुखापिनम् । चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं जाकर्णे जूलैयमन्यथात् ॥ ३३४ ॥
 विनौपधं हि ते व्याधिर्यदि यात्येप यातु तत् । कुरु मौनमुपेक्षस्व स्वस्ति ते स्तादमुं विना ॥ ३३५ ॥

१ प्राप्स्यति २ विपेण तामुपाजीवत्

अर्धराज्यहरं मित्रं यो न हन्यात्स हन्यते । इति मार्यो ऽयं स्वयं चेन्निव्रियते पुण्यवानसि ॥ ३३६ ॥
 अनुशिष्येयमुत्तिष्ठन्नृकुटीजङ्गसङ्क्रया । चाणक्यो वारयामास मौर्यं धुर्यो मनीषिणाम् ॥ ३३७ ॥
 ततश्च द्विमयकूटपार्थिवः प्राप पञ्चताम् । तच्चन्द्रगुप्तसाध्वज्यघ्नमप्यत्रवत्तदा ॥ ३३८ ॥

एवं च श्रीमहावीरमुत्तेजोवर्षशते गते । पञ्चपञ्चाशदधिके चन्द्रगुप्तो ऽत्रवत्पुत्रः ॥ ३३९ ॥

चन्द्रगुप्तस्य राज्ये तु के ऽपि नन्दानुजीविनः । अकार्षुः पुरुषार्थैर्यं प्रदेशे विपमे स्थिताः ॥ ३४० ॥
 पुररक्षाक्षमं कंचिद्वीक्षमाणो ऽथ पूरुषम् । चाणक्यो ऽब्रजदेकस्य कौलिकस्य निकेतनम् ॥ ३४१ ॥
 मत्कोटकदरीष्वग्निं क्षिपन्नासीत्तदा च सः । तं पश्य च चाणक्यः किं करोव्यथ सो ऽब्रवीत् ॥ ३४२ ॥
 मत्पुत्रोपज्वकरान्द्रुष्टान्मत्कोटकानमून् । मूढानुन्मूलयन्नस्मि द्रुष्टाना नान्यदर्हति ॥ ३४३ ॥

अहो धीव्यवसायान्या कौलिको ऽयं प्रकृष्यते । चिन्तयन्निति चाणक्यश्चन्द्रगुप्तान्तिके ययौ ॥ ३४४ ॥
 आह्वाय कौलिकं तत्र चन्द्रगुप्ताच्चणिप्रसूः । कारयामास नगराध्यक्षं शिक्षाविचक्षणः ॥ ३४५ ॥

ते नन्दपुरुषाश्चौरा विविधैर्जोजनादिभिः । विश्वास्य जग्मिरे तेन चाणक्यस्य मुधा न धीः ॥ ३४६ ॥
 इतश्च मौर्यस्य गुरुर्यस्मिन्ग्रामे पुरा किञ्च । शिक्षा न प्राप्तस्तद्वासानाजुहाव कुटुम्बिनः ॥ ३४७ ॥

जातकोपस्तदा तेषां कुञ्जबुद्ध्या चणिप्रसूः । आघाणं कुरुत वृत्तिं वंशीनामिति चादिशत् ॥ ३४८ ॥
 चाणक्यस्य निदेशेन तैस्तन्नामकुटुम्बिभिः । वशीकृत्वा दृतिश्चक्रे सहकारमहीरुहाम् ॥ ३४९ ॥

रे रे मयैतदादिष्टं वशीना क्रियतां दृतिः । आसैरिति वदन्मौर्यगुरुः कोपमनाटयत् ॥ ३५० ॥
 उत्पाद्य कृत्रिम दोषमिमं तेषां कुटुम्बिनाम् । सवालवृक्षं चाणक्यो ग्राममज्वालयद्रथा ॥ ३५१ ॥

अन्येद्युश्चन्द्रगुप्तस्य कोशो नास्तीति चिन्तया । दीनारैः स्थावमार्पुर्णं चाणक्यो लोकमब्रवीत् ॥ ३५२ ॥
 मया सहाद्दौर्व्यन्तु यो मां जेष्यति तेन हि । दीनारपूरितं स्थावमिदं खन्यमसौ पणः ॥ ३५३ ॥
 जेष्यामि यं पुनरहं तस्य पार्श्वोदहो जनाः । दीनारमेकमादास्ये ग्राणि रेखेव वागियम् ॥ ३५४ ॥
 ततश्च रन्तुमारोचे जनैः सह दिवानिशम् । चन्द्रगुप्तगुरुः कूटपाशकैस्तु जिगाय तान् ॥ ३५५ ॥
 एषो ऽर्थोपार्जनोपायः सखिखम्बो ऽटपको ऽपि च । इत्युपायान्तरं कर्तुं पौरानाहास्त सो ऽखिलान् ॥ ३५६ ॥
 ततश्च प्रोजयित्वा तानपीष्यधरयारूणीम् । पानगोष्ठ्यां च बंहिष्ठाञ्चुत्तालानवीवदत् ॥ ३५७ ॥
 हसनं नर्तनं गानमन्यच्च ह्रीर्धचेष्टितम् । चाणक्यो ऽजिनयज्ञूचे ऽर्घ्यार्जनोपायपरिन्तः ॥ ३५८ ॥
 यत्ने दे धातुरक्ते मे त्रिदण्डं स्वर्णकुण्डिका । नृपतिर्यशवती च तप्तादयत कुम्बरीम् ॥ ३५९ ॥
 ततश्च कुम्बरीवाद्ये कौलिकैर्योदिते सति । व्याजहार परो भक्तः करमुत्तिष्ठन् नगरः ॥ ३६० ॥
 योजनसहस्रयाने यानीजस्य पदान्यहो । तानि स्वर्णसहस्रेण प्रत्येकं पूजयाम्यहम् ॥ ३६१ ॥ युग्मं ॥
 प्राग्यघादितकुम्भर्यामपरः कश्चिदब्रवीत् । तिलानामाढके ह्युसे प्ररुढे फलिते चूषाम् ॥ ३६२ ॥
 तिला प्रयन्ति यावन्तस्तावन्ति मम सन्नि । फार्चस्वरसहस्राणि सन्ति सङ्ख्या न विद्यते ॥ ३६३ ॥ युग्मं ॥
 प्राग्यघादितकुम्भर्यामन्यो ऽग्रादीक्षनागमै । प्रबहन्त्या गिरिनद्या वारिपूरेण जूयसा ॥ ३६४ ॥
 अक्षणेनैकदिवसोत्पन्नेनापि गवामहम् । सर्वरं विरचय्योच्चैः स्खलयामि पयोरैरयम् ॥ ३६५ ॥ युग्मं ॥
 प्राग्यघादितकुम्भर्यामन्यो ऽवदददहं खलु । जाल्यनवकिशोराणामेकवासरजन्मनाम् ॥ ३६६ ॥

१ उन्मत्तचेष्टाम् २ सुवर्णसहस्राणि ३ द्वैयंगवीनेन ४ पालीम् ५ जलवेगम्

समुद्धृतेः स्कन्धकेशैर्वेष्ट्यामि समन्ततः । पाटलीपुत्रनगरं वृहं लूतेव तन्नुजिः ॥ ३६७ ॥ युग्मं ॥
 प्राग्वद्वादितफुग्वर्यामूचे ऽन्यो मम वेदमनि । शाखिरेको चित्रजिन्नशाखिवीजप्रसूतिमान् ॥ ३६८ ॥
 अन्यो गर्दजिकाशाखिः स पुनर्लूनलूनकः । पुनः पुनः फलत्येवेत्येतल्लघयं च नः ॥ ३६९ ॥ युग्मं ॥
 प्राग्वद्वादितफुग्वर्यां स्माहान्यो मदविह्वलः । सहस्रसङ्ख्यं द्रविणं विद्यते मम सद्मनि ॥ ३७० ॥
 अनृणो ऽहं सुगन्धिश्च जात्यचन्दनचर्चितः । सदापि वक्ष्या मे चार्या मे तुल्यो नापरः सुखी ॥ ३७१ ॥
 प्राग्वद्वादितफुग्वर्यां सतिज्ञानमहानिधिः । चणिसूरेवमज्ञासीत्सर्वेषां श्रीमतां श्रियम् ॥ ३७२ ॥
 एकयोजनगामी जपदम्भमिक्तिकाञ्चनम् । तथैकतिलजतिलमिताः स्वर्णसहस्रकाः ॥ ३७३ ॥
 प्रतिमासं चैकदिनवनीतजवं धृतम् । एकस्मिन्दिवसे जातास्तथा जात्यकिशोरकाः ॥ ३७४ ॥
 कोष्ठागाराणां जरणप्रमाणाः शाखयो ऽपि च । तैश्चाणक्याथ ददिरे तन्मर्मविदचूडि सः ॥ ३७५ ॥

॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥

चक्रे समर्थमर्थेन तेन मौर्यं चणिप्रसूः । धियां निधिरमात्यो हि कामधेनुर्महीजुजाम् ॥ ३७६ ॥
 इतश्च तस्मिन्दुष्कोले करादौ षादशान्दके । आचार्यः सुस्थितो नाम चन्द्रगुप्तपुरे ऽवसत् ॥ ३७७ ॥
 अन्नदौःस्थेन निर्वाहाज्जावान्निजगणं स तु । देशान्तराय व्यसृजत्तत्रैवास्थात्स्वयं पुनः ॥ ३७८ ॥
 व्याघ्रुध्य कुष्ठकौ घौ तु तत्रैवाजगमतुः पुनः । आचार्यश्च किमायाताविति पृष्टावशंसताम् ॥ ३७९ ॥
 वियोगं गुरुपादानां न ह्यावां सोढुमीश्वहे । तद्यः पार्श्वे जीवितं वा मरणं वावयोः शुभ्रम् ॥ ३८० ॥
 आचार्यः स्नाह न कृतं युवान्यां साध्यमुन्न हि । अगाधे द्वेभ्यजलघौ युवां मुग्धौ पतिप्यथः ॥ ३८१ ॥

इत्युक्त्वा तावनुज्ञातौ गुरुणा तत्र तस्यतुः । अस्तन्या शुश्रूषमाणौ तं तत्पदान्भोजपट्टपदौ ॥ ३८२ ॥
 ततो दुर्जिह्ममाहात्म्याद्भिक्षयात्यल्पबन्धया । सारयित्वा गुरूणां तौ प्रुञ्जानावत्यसीदताम् ॥ ३८३ ॥
 अपूर्यमाणान्द्वारौ तौ क्षीयमाणौ बुभुक्षुया । दुष्टकावपनक्षीणं मन्त्रयामासतुर्मिथः ॥ ३८४ ॥
 प्रकाश्यमानं गुरुणा गीतार्थान्संयतान्प्रति । अश्रौज्वावामदृश्यत्वकारकं दिव्यमञ्जनम् ॥ ३८५ ॥
 तत्प्रयोज्य प्रयोगोऽयमावाच्यां कुक्षिपूर्तये । पूर्णकुक्षी च निश्चिन्तौ गुरुपादानुपास्वहे ॥ ३८६ ॥
 अदृश्यीज्य सम्भूय तौ धौ तत्रैव वासरे । भोजनावसरे चञ्चगुप्तस्यान्यर्णमीयतुः ॥ ३८७ ॥
 अदृश्यमानौ तौ दुष्टौ चञ्चगुप्तस्य प्राजने । बुभुजाते यथाकामं बन्धू प्राणप्रियाविव ॥ ३८८ ॥
 एवं दिने दिने ताच्यां प्रुञ्जानाच्यां महीपतिः । ऊनोदरत्वेनोदस्थात्तपस्वीव जितेन्द्रियः ॥ ३८९ ॥
 कृष्णपक्षद्विपाजानिरिव क्षामः शनैः शनैः । चञ्चगुप्तसरेन्द्रोऽचूत्तान्यामाद्विभ्रज्जोजनः ॥ ३९० ॥
 निजामवृत्तिं कस्यापि तथाप्यकथयन्न सः । नित्यं कुत्सपीकितोऽप्यस्थान्मदवानिव वारणः ॥ ३९१ ॥
 अपृष्ठदेकदैकान्ते मौर्यं मौर्यगुरुः सुधीः । प्रत्यहं क्षीयमाणोऽसि यस्त द्दयरुजैव किम् ॥ ३९२ ॥
 मौर्योऽयदन्न तावन्मे ह्रासेन परिवेष्यते । किं तु कोऽपि प्रेत इवाह्विनस्ति मम भोजनम् ॥ ३९३ ॥
 तदस्थिता विदन्त्यार्या मां पूर्णाक्षरभोजनम् । न त्वर्धमपि प्रुञ्जेऽहं न जाने किंचिदप्यदः ॥ ३९४ ॥
 चाणक्योऽयोचदद्यापि किमेवमसि मुग्धधीः । मुमुक्षुणेवातत्त्वज्ञेनात्मा यस्त्वेदितश्चिरम् ॥ ३९५ ॥
 जवत्विदानीमपि हि युक्तमाख्यातवानसि । तव भोजनघुण्टाकमादास्ये न चिरादहम् ॥ ३९६ ॥

१ नेत्रपट्टकरहितम् द्वावेवेतियावत् २ क्षपाजानिः चंद्रः

श्रुत्वा चन्द्रगुप्तस्य जोजनस्थानञ्चूले । प्रातस्तरस्त्रोष्टचूर्णं मर्षणं चिकेसादपि ॥ ३९७ ॥
 प्रोक्तुं निषण्णे च नृपे प्रोक्तुमागतयोस्तयोः । पदानि प्रत्यविब्यन्त सचूर्णे तत्र जूतले ॥ ३९८ ॥
 राक्षि युक्तोत्थिते तत्र जूतले चणिनन्दनः । पदपङ्क्तिं तयोर्दृष्ट्वा चिन्तयामास चेतसि ॥ ३९९ ॥
 मानुषः को ऽपि जून्यस्तपादः सिञ्चाञ्जनः खलु । हरते जोजनं स्यात्वादहशीज्य लीलया ॥ ४०० ॥
 इति द्वितीयदिवसे चाणक्यो जोजनौकसि । जोजनावसरे धूमं सूचिजेद्यमकारयत् ॥ ४०१ ॥
 प्राग्यज्ञाज्ञा सर्वैकत्र स्थाले जुञ्जानयोस्तयोः । बाष्पायन्ते स्म नेत्राणि धूस्वस्तोमेन मूर्धता ॥ ४०२ ॥
 नेत्राञ्जनं तयोः सर्वमहर्षीकारकारणम् । बाष्पयारिजिराकृष्य दागनीयत पङ्कयत् ॥ ४०३ ॥
 अञ्जनदृशौ तौ तु जुञ्जानौ तत्र जाजने । दृष्टौ नरेन्द्रलोकेन कोपाद्भृकुटिकारिणा ॥ ४०४ ॥
 नाजदपरको ऽपि चाणक्यजयान्यकारकृत्तयोः । चाणक्यस्तु प्रवचनोद्ग्राहनीरुदो ऽवदत् ॥ ४०५ ॥
 पितरापृषिरूपेण युवां हि परमेश्वरौ । कृत्वा प्रसादमस्मासु स्वसौ स्थानाय गह्वतम् ॥ ४०६ ॥
 तयोर्गतवतो राजा सविपादमदो ऽवदत् । अन्वयोरहमुद्दिष्टजोजनेनास्मि दूषितः ॥ ४०७ ॥
 चाणक्यः स्माह मा कार्योदोपत्वारोपणं गुणे । आहारसंविज्ञगेन मुनीनां पुष्टवानसि ॥ ४०८ ॥
 धन्यः सो ऽपि हि यो जिज्ञासमनगराय यत्नति । एकस्यात्वातिथीञ्चतमुनिस्त्वं तु किमुच्यसे ॥ ४०९ ॥
 एवं च मौर्यं सम्बोधाचार्याणां पार्श्वमेत्य च । चाणक्यो ऽदाडुपाखम्भं धुद्धान्यायं प्रकाशयन् ॥ ४१० ॥
 आचार्यः स्माह को दोषः धुद्ध्ययोरनयोर्ननु । स्वकुक्षिम्भनयः सद्गुरुर्या यज्ञयाहसाः ॥ ४११ ॥

चाणक्यो ऽपि तमाचार्यं मिथ्यादुष्कृतपूर्वकम् । चन्द्रिरवाजिदधे साधु सिद्धितो ऽस्मि प्रमत्तः ॥ ४१२ ॥
 अथप्रच्रुति यज्ञरूपानोपकरणादिकम् । साधूनामुपकुरुते तदादेयं मदोकसि ॥ ४१३ ॥
 इत्यजिग्रहमादाय चाणक्यो दृढनिश्चयः । तदादि पात्रयामास स्वगार्हस्थ्यं कृतार्थयन् ॥ ४१४ ॥
 चञ्चलुसं तु मिथ्यादृक् पापखिमतजावितम् । अनुशासितुमारजे हितस्तस्य पितेघ सः ॥ ४१५ ॥
 असंयता ह्यमी पापाः प्रकृत्या स्त्रीषु लम्पटाः । अपि सञ्जायितुं नार्हस्तत्पुजायां तु का कथा ॥ ४१६ ॥
 कपायपद्मिदृक्षेणु कृतघ्नेषु दुरारमसु । एतेषु निष्कलं दानमूपरेष्वभ्युष्टिवत् ॥ ४१७ ॥
 आरामानमाश्रितं चापि राज्ञोहृतरंरुवत् । पातयत्सु जवान्जोधौ तन्नक्तिं तेषु मा कथाः ॥ ४१८ ॥
 मीर्यो ऽद्यादीन्मम ह्रीदं त्यक्चो गुरुसम्मितम् । नेते संयमिन इति प्रत्यायय तथापि माम् ॥ ४१९ ॥
 पुरे प्रघोषं चाणक्यस्ततश्चैवमकारयत् । धर्मं श्रोष्यति सर्वेषामपि पापखिनां नृपः ॥ ४२० ॥
 ततश्चाहूय तान्सर्वान्शुश्रूषान्तस्यादवीयसि । देशे निवेशयामास स विधिके विविक्कधीः ॥ ४२१ ॥
 शुश्रूषान्तसन्नदिग्जागे चाणक्येनाग्रतो ऽयि हि । अक्षेय्यलक्ष्यं श्रेष्ठं च लोष्टचूर्णं महीतले ॥ ४२२ ॥
 तत्रोपदेशनार्थं ते चाणक्येन प्रवेशिताः । ज्ञात्वा विधिकं स्थानं तमुज्ज्वान्ताजिमुतं ययुः ॥ ४२३ ॥
 स्त्रीलोलास्ते स्वजायेन नृपस्त्रैणमसंयताः । गवाक्षविवरैर्दृष्टुमुपचक्रमिरे ततः ॥ ४२४ ॥
 ते राजपत्नीः पश्यन्तस्तावदस्थुर्दुराशयाः । न यात्रदाययौ राजा निषेदुस्तु तदागमे ॥ ४२५ ॥
 ततश्च चञ्चलुसाय धर्ममाख्याय ते ययुः । पुनरागममिच्छन्तो ऽन्तःपुरस्त्रीदिदृक्षुः ॥ ४२६ ॥

१ लोहनीकावत् २ सुप्त

गतेषु तेषु चाणक्यश्चन्द्रगुप्तमन्त्रापत । पश्य स्त्रीलोढताचिह्नं वत्स पाषण्डिनामिह ॥ ४२७ ॥
 यावत्पदागमं तैर्हि त्वदन्तःपुरमीक्षितम् । गवाक्षविवरक्षिप्तलोचनैरजितेन्द्रियैः ॥ ४२८ ॥
 पदपङ्क्तिमिमां तेषां सुव्यक्तं प्रतिविम्बिताम् । गवाक्षविवराधस्तादृष्टा प्रत्ययमुच्चह ॥ ४२९ ॥
 सञ्जातप्रत्यये राक्षि द्वितीये ऽहनि तद्गुरुः । धर्ममाख्यातुमाह्लास्त तत्र जैनमुनीनपि ॥ ४३० ॥
 निपेक्षुस्ते प्रथमतो ऽप्यासनेष्वेव साधवः । स्वाध्यायावश्यकेनाथ नृपागममपादयन् ॥ ४३१ ॥
 ततश्च धर्ममाख्याय साधवो वसतिं ययुः । इर्यासमितिलीनत्वात्पश्यन्तो शुवमेव ते ॥ ४३२ ॥
 गवाक्षविवराधस्ताद्वोष्टचूर्णं समीक्ष्य तम् । चाणक्यश्चन्द्रगुप्ताय तद्यथास्थमदर्शयत् ॥ ४३३ ॥
 ऊचै च नैते मुनयः पाषण्डिन्वदिहाययुः । तत्पादप्रतिविम्बानि न दृश्यन्ते कुतो ऽन्यथा ॥ ४३४ ॥
 उत्पन्नप्रत्ययः साधून् गुरुभ्योऽथ पार्थिवः । पाषण्डिर्यु विरक्तो ऽञ्जलिष्येष्विव योगवित् ॥ ४३५ ॥

पयं चानेकशः संविधानैः प्रथितधीगुणः । चाणक्यश्चिन्तयामास मौर्यश्रीवल्लिमरूपः ॥ ४३६ ॥
 साधयामि विपाहारं चन्द्रगुप्तं शनैः शनैः । रसायनं यथास्य स्यान्नरदः प्रचवेन्न च ॥ ४३७ ॥
 मौर्यो ऽथ मौर्यगुरुणा गुरुणैव महाधिया । अञ्जोऽप्यत विपाहारं दिनं प्रत्यधिकाधिकम् ॥ ४३८ ॥
 अन्येष्वुश्चन्द्रगुप्तेन सह जोक्तुं प्रचक्रमे । रागोत्कटतया राज्ञी दुर्धरा नाम गुर्विणी ॥ ४३९ ॥
 दृष्ट्वा विपान्नं शुभानां तां गर्जापायशङ्कया । व्याहरत्किं कृतमिति ज्ञाक् चाणक्यो ऽन्यथावत ॥ ४४० ॥
 विपान्नास्वादमात्रेण राज्ञी सा प्राप पञ्चताम् । दध्यौ चणिप्रसूर्मा स्म गर्जो ऽप्यस्याः प्रलीयताम् ॥ ४४१ ॥
 इति तस्या विपन्नायास्तदोवरमदारयत् । तस्मात्तर्जमाचक्य मुक्तां शुक्तिपुटादिव ॥ ४४२ ॥

विषयिन्दुश्च सङ्क्रान्तस्तस्य यावत्स्य मूर्धनि । ततश्च गुरुचिर्विन्दुसार इत्यभिधायि सः ॥ ४४३ ॥
विन्दुसारे प्रपेदाने वयो मन्मथयल्लजम् । समाधिभरणं प्राप्य चन्द्रगुप्तो दिवं ययौ ॥ ४४४ ॥
चाणक्यो ऽथ न्यथाज्ञान्ये विन्दुसारं सुसारधीः । सचिवायतसिद्धिश्च तदाज्ञाकृद्भूय सः ॥ ४४५ ॥
इतश्च मौर्यमाज्ञाप्य पूर्वं हि चणिसूनुना । सुयन्धुर्नाम दाक्षिण्यात्सचियः कारितो ऽजयत् ॥ ४४६ ॥
स्वातन्त्र्यमन्त्रिताक्षिप्नुश्चाणक्ये मत्सरी स तु । तदुद्येदाय रहसि विन्दुसारमदो ऽवदत् ॥ ४४७ ॥
नाहं प्रमाणञ्छतो ऽस्मि यद्यपीश तद्यापि ते । परिणामहितं वच्मि कुलीनानां क्रमो ह्ययम् ॥ ४४८ ॥
विश्वासघातकस्यास्य मा चाणक्यस्य विन्धत्सीः । एष त्वन्मातुरुदरं दुरारम्भा खल्वदारयत् ॥ ४४९ ॥
पप्रच्छ धात्रीराहूय विन्दुसारस्तदैव तत् । तथैव तानिरयुक्ते चाणक्याय युक्त्रोप च ॥ ४५० ॥
राजानं कुपितं ज्ञात्वा चाणक्यो ऽचिन्तयत्स्वयम् । सुयन्धुना कृतमेन राजा मव्यन्यथाकृतः ॥ ४५१ ॥
अयं हि प्रागमात्यत्वे कारितो ऽञ्जन्मयैव हि । तन्मे प्रत्युपकाराय युक्तमस्य कुलोचितम् ॥ ४५२ ॥
तदस्यासन्नमृत्योर्मे पर्याप्तं राज्यचिन्तया । कृते प्रतिचिकीर्षुर्द्विं प्रयोश्ये ऽहं तद्यापि हि ॥ ४५३ ॥
मञ्जरीपिशाचिकाग्रस्तः सो ऽपि मा राज्यमश्रुताम् । इति तस्यापकारेण करिष्ये समयोचितम् ॥ ४५४ ॥
संयोज्य योगमन्त्रार्थैर्वरगन्धान्समुज्जके । द्विखिताक्षरचूर्जेन सह सो ऽक्षिपदुग्रधीः ॥ ४५५ ॥
समुज्जं जतुनाक्षिप्य पेटायां स सुधीर्न्यधात् । तावयामास तां पेटां तावकानां शतेन च ॥ ४५६ ॥
गेहान्तन्त्यस्य तां गेहसर्वस्वमिव पेटिकाम् । दीनानायादिपात्रेन्यश्चाणक्यो न्यददाद्धनम् ॥ ४५७ ॥

ततश्च नगरासन्नकरीपेस्थलमूर्धनि । निपद्यानशनं चक्रे चाणक्यो निर्जरोद्यतः ॥ ४९८ ॥
 यथाविपन्नजननीवृत्तान्तं धात्रिकामुखात् । विज्ञाय विन्दुसारोऽनुशयानस्तत्र चाययौ ॥ ४९९ ॥
 उवाच ह्रमयित्वा च चाणक्यं चन्द्रगुप्तसूः । पुनर्वर्तय मे राज्यं तवादेशकृदस्म्यहम् ॥ ४९८ ॥
 मौर्याचार्योऽन्यथाज्ञाज्जकृतं प्रार्थनयानया । शरीरेऽपि निरीहोऽस्मि साम्प्रतं किं त्वया मम ॥ ४९९ ॥
 अचलन्तं प्रतिज्ञाया मर्यादाया इवार्णयम् । चन्द्रगुप्तगुरुं ज्ञात्वा विन्दुसारो ययौ गृहम् ॥ ४९९ ॥
 चुकोप गतमात्रोऽपि विन्दुसारः सुवन्धवे । सुवन्धुरपि शीतार्त इवोच कम्पमुद्वहन् ॥ ४९९ ॥
 देय सम्यग्विज्ञाय चाणक्यो द्रुपितो भया । गत्वा तं ह्रमयान्यद्य यावत्तावत्प्रसीद मे ॥ ४९९ ॥
 इति गत्वा सुवन्धुस्तं ह्रमयामास मायया । अचिन्तयच्च मा चूयोऽप्यसौ व्रजतु पत्तने ॥ ४९९ ॥
 अमुना कुधिकल्पेन स राजानं व्यजिह्वयत् । चाणक्यं पूजयिष्यामि तस्यापकर्तृत्तिकार्यहम् ॥ ४९९ ॥
 अनुज्ञातस्ततो राज्ञा सुवन्धुश्चण्डिजन्मनः । पूजामनशनस्यस्य विधातुमुपचक्रमे ॥ ४९९ ॥
 पूजां सुवन्धुरापातयन्धुरां विरचय्य च । धूपाङ्गारं करीपान्तश्चिक्षेपान्यैरलक्षितः ॥ ४९९ ॥

धूपाङ्गारेणानिलास्फादितेन प्रोद्यज्ज्वाले झाकरीपस्थले तु ।
 दारुप्रायो दह्यमानोऽप्यकम्पो मौर्याचार्यो देव्यञ्चूतत्र मृत्या ॥ ४९९ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्यविरावलीचरिते महाकाव्ये शकटालभरणस्थूलचन्द्र-
 दीशमतचर्यासम्भूतविजयस्वर्गगमनचाणक्यचन्द्रगुप्तकथाविन्दुसारजन्मराज्यवर्णनो नामाष्टमः सर्गः ।
 १ करीपं शुष्कगोमयम् २ पश्चात्तापं कुर्वन् ३ अपकारकृतां

नवमः सर्गः

चाणक्यगृहमन्येद्युर्विन्दुसारसुबन्धुना । वस्तुं ययाचे सम्प्राव्यचाणक्यव्यक्षिप्सुना ॥ १ ॥
 राक्षादिष्टः भविष्टश्च सुबन्धुस्तत्र वेदमनि । तां पेदां तालकशतावफ्फारां ददर्श च ॥ २ ॥
 अचिन्तयच्च चाणक्यसर्वस्वमिह विद्यते । नान्यथा तालकशतेनेदृशी स्यान्नियन्त्रणा ॥ ३ ॥
 पेदायास्तान्यत्रत्यन्त तालकानि सुबन्धुना । कारागृहसमाकृष्टवन्धाः पादान्दुका इव ॥ ४ ॥
 मध्ये दृष्ट्वा समुज्रं तं चिन्तयामास चेतसि । नियतं रत्नकोशो ऽयं यस्य रक्षेयमीदृशी ॥ ५ ॥
 तमपि स्फोटयामास समुज्रं नालिकेरवत् । लोकोत्तरमहागन्धान्मध्ये गन्धान्ददर्श च ॥ ६ ॥
 गन्धान्सुगन्धीनाजघ्नौ गन्धलुब्धो धिरेफयत् । मूर्धानं धूनयञ्जुच्चैः सुबन्धुर्जातविस्मयः ॥ ७ ॥
 सनाथमद्दरैर्भूर्जमय तत्र ददर्श च । स्याद्रव्यबीजकमिति वाचयामास च स्वयम् ॥ ८ ॥
 गन्धानाग्राय य इमान्न तिष्ठेन्मुनिचर्यया । अन्तकस्य स तत्कालमतिथित्वं गमिष्यति ॥ ९ ॥
 वाचयित्वाद्दरास्तेतान्यतीव विपसाद सः । चाणक्यस्य प्रयोगो ऽयं न मुधेति सनिश्चयः ॥ १० ॥
 तथापि भूर्जप्रोक्तार्थप्रत्ययार्थं सुबन्धुना । गन्धानाग्राप्य तान्को ऽपि दिव्याद्वारमज्ज्यत ॥ ११ ॥
 ज्ञागमृते पुरुरे तत्र सुबन्धुर्मुनिसन्निभः । वञ्चय विपयास्वादमिहन्मनसापि हि ॥ १२ ॥
 अत्रन्य इत्यविरतो नटितो जीविताशया । सुबन्धुर्वन्धुरहितो विजद्वार वसुन्धराम् ॥ १३ ॥
 तनुजन्मा त्वशोकश्रीर्विन्दुसारस्य चाजवत् । बिन्दुसारे विपेदाने सो ऽञ्जद्वनिशासनः ॥ १४ ॥

कुणालो नाम तनुचूरशोकस्याप्यजायत । कुमारशुक्तौ राजादात्तस्मायुज्जयिनीं पुरीम् ॥ १९ ॥
 उज्जयिन्यां स्थितो राजनियुक्तैर्वावधारकैः । रथमाणो जीवितवत्सो ऽञ्जुत्साग्रार्धहायनः ॥ १६ ॥
 राज्ञे च तावदयसं तमाख्यन्वावधारकाः । दध्यावध्ययनाहो ऽयमिति राजापि हर्षभाक् ॥ १७ ॥
 ततो राजा कुमारयावित्वद्वेले स्वयं त्विदम् । प्राकृतं सुखबोधाय यत्कुमारो अधीयत ॥ १८ ॥
 सपत्नी जननी तत्र कुणालस्य निपेक्षुरी । राज्ञः पार्श्वानुपादाय तं तु लेखमवाचयत् ॥ १९ ॥
 मरुतस्वैव राज्यं स्तात्कुणालस्य तु नेति सा । अन्यचित्ते नरपतावकरोत्कूटमीदृशम् ॥ २० ॥
 निष्ठीवनार्जकृतया नेत्राञ्जनशलाकया । आकृष्य कज्जलं नेत्रादकारे बिन्दुकं ददौ ॥ २१ ॥
 अशोको ऽपि प्रमादेन नानुयाचितमेव हि । तं लेखं मुञ्जयामसोऽजयिन्यां प्राहिणोदय ॥ २२ ॥
 तं लेखं पितृनामाङ्कं मुञ्चालङ्कृतमस्तकम् । पाणिन्यामाददे घात्र्यां कुमारो मूर्ध्नि च न्यधात् ॥ २३ ॥
 तं लेखं वाचयामास कुमारो लेखकादय । वाचयित्वा च तूष्णीको विपक्षो लेखको ऽप्यञ्जुत् ॥ २४ ॥
 तस्मिन्नुदश्रुनयने लेखार्थं वक्तुमशमे । ततश्च तत्कराद्वेखं कुमारः स्वयमाददे ॥ २५ ॥
 दर्शनोत्प्रेरणैर्वर्णनपि वाचयितुं ह्रमः । वाचयामास तं लेखमशोकतनयः स्वयम् ॥ २६ ॥
 अंधीयत इति प्रेक्षयाक्षराण्युज्जयिनीपतिः । दधौ मौर्यान्वये को ऽपि गुर्वोऽज्ञालङ्करो न हि ॥ २७ ॥
 लोप्सामि राज्ञो यद्याज्ञामहमेनाग्रतः स्थितः । तदा मत्कृत एवाद्यान्येषामपि ज्वियति ॥ २८ ॥
 ततश्च साहसनिधिमैर्यवंग्राह्यचञ्चमाः । अतस्त्वि स्म स्वयमपि नेत्रे तत्तशलाकया ॥ २९ ॥

विज्ञाय तमशोकश्रीर्महासाहसकारकम् । धिक्कूटलोखको ऽस्मीति निनिन्दारमानमात्मना ॥ ३० ॥
 अचिन्तयच्च दुर्देवाधिष्ठितो ऽहं हताशयः । कुमारो यदचूदेवं प्रमादल्लिखितेन मे ॥ ३१ ॥
 राज्यं वा मणल्लित्वं वा वत्सो नाद्यायमर्हति । मयि यस्येदृशी न्रक्तिर्धिकस्येदृशमागतम् ॥ ३२ ॥
 यौवराज्यमसौ तुक्त्वा न्रविष्यति नृपो ऽप्यसौ । मनोरथेन पर्याप्तममुना साम्प्रतं मम ॥ ३३ ॥
 कुणालायेत्यशोकश्रीर्ददौ ग्रामं महर्षिकम् । तत्सापलकुमाराय ददाबुल्लयिनीं पुनः ॥ ३४ ॥
 कुणालस्य तु ते ग्रामं तुञ्जानस्य परेद्यवि । अचूह्वरक्षियां पत्न्यां सुतुः सम्पूर्णलक्षणः ॥ ३५ ॥
 वर्यापिकाच्यो दासीज्यः कुमारः पारितोषिकम् । दत्त्वा महोत्सवं चक्रे पुत्रजन्मनिबन्धनम् ॥ ३६ ॥
 मातुर्मनोरथं लब्ध्वा वृथैवाद्य करोम्यहम् । इत्यागात्पाटलीपुत्रं कुणालो राज्यक्षिप्सया ॥ ३७ ॥
 ततो गीतविनोदेन स्वेच्छया स पुरे ब्रमन् । प्रेयान्वचूय लोकस्य गान्धर्वेणातितुम्बुरुः ॥ ३८ ॥
 पाटलीपुत्रनगरे यत्र यत्र जगौ स तु । तत्र तत्र ययुः पौरा गीताकृष्टाः कुरङ्गवत् ॥ ३९ ॥
 गान्धर्वेणाश्रुतं श्रुत्वा तमन्ध इति पार्थिवः । आहूय जवनीगुप्तं कृत्वा गातुं समादिशत् ॥ ४० ॥
 यथास्थानं मन्त्रमध्यतारैः पङ्कजादिभिः स्वरैः । पद्यप्रबन्धमीदृहं जगौ स पोषयन् ॥ ४१ ॥
 प्रपौत्रश्चन्द्रगुप्तस्य विन्दुसारस्य नैसृकः । एषो ऽशोकश्रियः सूनुरन्धो मार्गति काकिणीम् ॥ ४२ ॥
 पद्यप्रबन्धमन्धेन गीयमानं महीपतिः । श्रुत्वा पप्रह को नाम त्वमस्याख्यादि गायन ॥ ४३ ॥
 स जयाच तयैवास्मि कुणालो नाम नन्दनः । त्वदाज्ञालेखमीदृत्वा यो ऽन्धः स्वयमजायत ॥ ४४ ॥

ततो जयनिकां वेगादपसार्य नरेश्वरः । हृष्टोपलहय स्वं सुनुमुदश्रुः परिपुखजे ॥ ४८ ॥
 ऊचे च राजा तुष्टो ऽस्मि वत्स तुन्यं ददामि किम् । व्यजिज्ञपत्कुमारो ऽपि याचे ऽहं देव काकिणीम् ॥ ४९ ॥
 किमेतद्याचितमिति राक्षि ब्रुवति मन्त्रिणः । ऊचिरे राजपुत्राणां काकिणी राज्यमुच्यते ॥ ५० ॥
 राजा प्रोवाच हे वत्स किं राज्येन करिष्यसि । तत्ते स्यादन्यसादेव देवापहृतचक्षुषः ॥ ५१ ॥
 व्यजिज्ञपत्कुमारो ऽपि तात जातो ऽस्ति मे सुतः । पौत्रेण वर्धसे दिव्या राज्ये ऽस्मिन्सो ऽन्निपिच्यताम् ॥ ५२ ॥
 पप्रच्छाशोकराजो ऽपि कदोत्पेदे सुतस्तव । सम्प्रत्येवेत्यकथयत्कुणालो ऽपि कृताञ्जलिः ॥ ५३ ॥
 तदैव तमशोकश्रीः समानाययदर्जकम् । नामापि सम्प्रतिरिति तस्याकृत कृतोत्सवः ॥ ५४ ॥
 अमोघवागशोकश्रीस्तं दशाहादनन्तरम् । सम्प्रति स्तन्यपमपि निजे राज्ये न्यवीविशत् ॥ ५५ ॥
 वृद्धिमासादयामास वयसा विक्रमेण च । श्रिया च सम्प्रतिरञ्ज्वाजन्म परमार्हतः ॥ ५६ ॥
 क्रमेण साधयामास जरतार्थं सदक्षिणम् । प्रचण्डशसनश्चाञ्ज्वाकशासनसन्निभः ॥ ५७ ॥
 इतश्च तस्मिन्नुष्काळे कराळे कालरात्रिवत् । निर्वाहार्थं साधुसङ्घस्तीरं नीरनिधेर्ययौ ॥ ५८ ॥
 अगुण्यमानं तु तदा साधूनां विस्मृतं श्रुतम् । अनन्यसनतो नक्षत्यधीतं धीमतामपि ॥ ५९ ॥
 सहो ऽथ पाटलीपुत्रे दुष्काळान्ते ऽखिलो ऽमिलत् । यदङ्गाध्ययनोद्देशाद्यासीद्यस्य तदाददे ॥ ६० ॥
 ततश्चैकादशाङ्गानि श्रीसङ्घो ऽमेलयत्तदा । दृष्टिवादनिमित्तं च तस्थौ किञ्चिच्चिन्तयन् ॥ ६१ ॥
 नेपाखदेशमार्गस्थं जङ्गवाहुं च पूर्विणम् । ज्ञात्वा सहः समाहातुं ततः प्रैपीन्मुनिवयम् ॥ ६२ ॥
 गत्वा नत्वा मुनी तौ तमित्यूचाते कृताञ्जली । समादिशति वः सद्गुस्तवागमनहेतवे ॥ ६३ ॥

सो ऽप्युवाच महाप्राणं ध्यानमारुह्यमस्ति यत् । साध्यं धादशत्रिवैर्नागमिष्याम्यहं ततः ॥ ६१ ॥
 महाप्राणे हि निष्पन्ने कार्ये कस्मिंश्चिदागते । सर्वपूर्वाणि गुण्यन्ते सूत्रार्थान्यां मुहूर्ततः ॥ ६२ ॥
 तच्चक्षस्तौ मुनी गत्वा सङ्गस्याशंसतामथ । सङ्क्षो ऽप्यपरमाहूयादिदेशेति मुनिष्यम् ॥ ६३ ॥
 गत्वा वाच्यः स आचार्यो यः श्रीसङ्गस्य शासनम् । न करोति ज्ञेयसस्य दण्डः क इति शंस नः ॥ ६४ ॥
 सङ्गवाह्यः स कर्तव्य इति वक्ति यदा स तु । तर्हि तदणुरयोग्यो ऽसीत्याचार्यो वाच्य उच्चकैः ॥ ६५ ॥
 ताभ्यां गत्वा तथैवोक्त आचार्यो ऽप्येवमूचिवान् । मैवं करोतु जगवान्सङ्गः किं तु करोत्वदः ॥ ६६ ॥
 मयि प्रसादं कुर्याणः श्रीसङ्गः प्रदिणोत्वह । शिष्यान्मेधाविनस्तेज्यः सप्त दास्यामि वाचनाः ॥ ६७ ॥
 तत्रैकां वाचनां दास्ये निष्ठाचर्यात् आगतः । तिसृषु कालयेष्वसु तिस्रो ऽन्या वाचनास्तथा ॥ ६८ ॥
 सायाह्नप्रतिक्रमणे जाते तिस्रो ऽपराः पुनः । सेतस्यत्येवं सङ्गकार्यं मत्कार्यस्याविवाधया ॥ ६९ ॥
 तान्यामेत्य तथाख्याते श्रीसङ्क्षो ऽपि प्रसादजाक् । प्रादिणोऽस्थूलजज्ञादिसाधुपञ्चशतीं ततः ॥ ७० ॥
 तान्सूरिर्वाचयामास ते ऽप्यहया वाचना इति । उर्ध्वज्येयुर्निजं स्थानं स्थूलजज्ञस्तथास्थित ॥ ७१ ॥
 श्रीज्ञज्वाहुपादान्ते स्थूलजज्ञो महामतिः । पूर्वाणामष्टकं वर्षैरपाठीदष्टत्रिचतुशम् ॥ ७२ ॥
 किमुन्नप्रस्त्वमित्युक्तः सूरिणा सो ऽब्रवीदिदम् । नोर्ध्वज्ये जगवन्किं तु ममाहया एव वाचनाः ॥ ७३ ॥
 सूरिरूचे मम ध्यानं पूर्णप्रायमिदं ततः । तदन्ते वाचनास्तुन्यं प्रदास्यामि त्वदिद्वया ॥ ७४ ॥
 स्थूलजज्ञस्ततः प्रोचे ऽधीतशेषं च मे कियत् । सङ्गथां गुरुस्तदा चाख्यद्विन्दूदधुपमानतः ॥ ७५ ॥

पूर्णे ध्याने महाप्राणे स्थूलजघो महागुनिः । विवस्तूनानि पूर्वाणि दश यावत्समापयत् ॥ ७६ ॥

विहारक्रमयोगेन पाटलीपुत्रपत्तनम् । श्रीचक्रबाहुरागत्य बाह्योद्यानमग्निश्रियत् ॥ ७७ ॥

यथादयो ऽपि विज्ञाय अतिन्यो ऽत्रान्तरे तु ताः । जगिन्यः स्थूलजघस्य वन्दनाय समाययुः ॥ ७८ ॥

वन्दित्वा गुरुमूचुस्ताः स्थूलजघः क्व नु प्रजो । लघुदेवकुले ऽस्तीह तासामिति शशंस सः ॥ ७९ ॥

ततस्तमग्निं चेलुस्ताः समायान्तीर्विलोक्य सः । आश्चर्यदर्शनकृते सिंहरूपं विनिर्ममे ॥ ८० ॥

दृष्ट्वा सिंहं तु जीतास्ताः सूरिमेत्य व्यजिज्ञपन् । ज्येष्ठार्यं जग्रसे सिंहस्तत्र सो ऽद्यापि तिष्ठति ॥ ८१ ॥

ज्ञात्वोपयोगादाचार्यो ऽप्यादिदेशेति गह्वत । वन्दध्वं तत्र वः सो ऽस्ति ज्येष्ठार्यो न तु केशरी ॥ ८२ ॥

ततो ऽयुस्ताः पुनस्तत्र स्वरूपस्थं निरूप्य च । यवन्दिरे स्थूलजघं ज्येष्ठा चाख्यमिजां कथाम् ॥ ८३ ॥

श्रीयकः सममस्मान्निर्दीक्षामादत्त किं त्वसौ । ह्रुधावान्सर्वदा कर्तुं नैकजक्रमपि ह्रमः ॥ ८४ ॥

मयोक्तः पर्युपणायां प्रत्याख्याह्यद्य पौरुषीम् । स प्रत्याख्यातवानुक्तो मया पूर्णे ऽवधौ पुनः ॥ ८५ ॥

त्वं प्रत्याख्यादि पूर्वार्धे पर्वदमतिलुज्ज्वलम् । इयान्कादः सुखं चैत्यपरिपाठ्यापि यास्यति ॥ ८६ ॥

प्रत्यपादि तथैवासौ समये ऽज्जिहितः पुनः । तिष्ठेदानीमस्त्यपार्धमित्यकार्येत्तथैव सः ॥ ८७ ॥

प्रत्यासन्नाधुना रात्रिः सुखं सुप्तस्य यास्यति । तत्प्रत्याख्याह्यजघ्नकार्यमित्युक्तः सो ऽकरोत्तथा ॥ ८८ ॥

ततो निरीधे सम्प्राप्ते स्मरन्देवगुरुनसौ । ह्रुत्परीरुया प्रसरन्त्या विपद्य त्रिदिवं ययौ ॥ ८९ ॥

क्षपिपातो मयाकारीत्युत्ताम्यन्ती ततस्त्वहम् । पुरः श्रमणसङ्घस्य प्रायश्चित्ताय ढौकिता ॥ ९० ॥

सप्तो ऽप्याख्यम्यथायीदं जवत्या शुष्कजावया । प्रायश्चित्तं ततो नेह कर्तव्यं किञ्चिदस्ति ते ॥ ९१ ॥

ततो ऽहमित्यवोचं च साक्षादाख्याति वेद्भिः । ततो हृदयसंविचित्रिर्जायते मम नान्यथा ॥ ९२ ॥
 अत्रार्थे सकलः सङ्घः कायोत्सर्गमदादय । एतत् शासनदेव्योक्तं ब्रूत कार्यं करोमि किम् ॥ ९३ ॥
 सङ्घे ऽप्येवमन्तापि जिनपार्श्वमिमां नय । साख्यद्विविधगत्यर्थं कायोत्सर्गेण तिष्ठत ॥ ९४ ॥
 सङ्घे तत्प्रतिपेदाने मां सानैषीज्जिनान्तिके । ततः सीमन्धरः स्वामी जगवान्वन्दिता मया ॥ ९५ ॥
 जगतादागतार्येयं निर्दोषेत्यवदद्भिः । ततो ऽहं ह्यिन्नसन्देहा देव्यानीता निजाश्रयम् ॥ ९६ ॥
 श्रीसङ्घायोपदां प्रैषीन्मन्मुखेन प्रसादभाक् । श्रीमान्सीमन्धरस्वामी चत्वार्यध्ययनानि च ॥ ९७ ॥
 ज्ञायनां च विमुक्तिश्च रतिकहपमथापरम् । तथा विचित्रचर्या च तानि वैतानि नामतः ॥ ९८ ॥
 अप्येकया वाचनया मया तानि धृतानि च । उन्नीतानि च सङ्घाय तत्तथाख्यानपूर्वकम् ॥ ९९ ॥
 आचाराङ्गस्य ब्रूते मे आद्यमध्ययनषयम् । दशवैकालिकस्यान्यदथ सङ्घेन योजितम् ॥ १०० ॥
 इत्याख्याय स्थूलजघानुज्ञाता निजमाश्रयम् । ता ययुः स्थूलजघो ऽपि वाचनार्थमगाधुरुम् ॥ १०१ ॥
 न ददौ वाचनां तस्यायोग्यो ऽसीत्यादिशङ्करुः । दीक्षादिनात्मचतुर्थेऽप्यपराधान्यचिन्तयत् ॥ १०२ ॥
 चिन्तयित्वा च न ह्यागः सरामीति जगाद च । कृत्वा न मन्यसे शान्तं पापमित्यवदद्गुरुः ॥ १०३ ॥
 स्थूलजघस्ततः स्मृत्या पपात गुरुपादयोः । न करिष्यामि जूयो ऽदः क्षम्यतामिति चाब्रवीत् ॥ १०४ ॥
 न करिष्यसि जूयस्त्वमकार्षीर्यदिदं पुनः । न दास्ये वाचनां तेनेत्याचार्यास्तमनूचिरे ॥ १०५ ॥
 स्थूलजघस्ततः सर्वसङ्घेनामानयशुरुम् । महतां कुपितानां हि महान्तो ऽहं प्रसादने ॥ १०६ ॥

सूरिः सप्तं वक्तापे ऽथ विचक्रे ऽसौ यथाधुना । तथान्ये विकारिव्यन्ति मन्दसत्त्वा अतः परम् ॥ १०९ ॥
 अथशिष्टानि पूर्याणि सन्तु मत्पार्श्व एव तु । अस्यास्तु दोषदर्शनो ऽयमन्यशिक्षाकृते ऽपि हि ॥ १०८ ॥
 स सप्तैनाग्रहादुक्तो विवेदेत्युपयोगतः । न मत्तः शेषपूर्वाणामुद्धेदो ज्ञानव्यतस्तु सः ॥ १०९ ॥
 अन्यस्य शेषपूर्वाणि प्रदेयानि त्वया न हि । इत्यभिग्राह्य जगवान्स्थूलजज्ञमवाचयत् ॥ ११० ॥
 सर्वपूर्वधरो ऽथासीत्स्थूलजज्ञो महामुनिः । न्यवेशि चाचार्यपदे श्रीमता जज्ञवाहुना ॥ १११ ॥
 वीरमोक्षाघर्षशते सप्तत्यग्रे गते सति । जज्ञवाहुरपि स्वामी ययौ स्वर्गं समाधिना ॥ ११२ ॥

ततः प्रयोधं जनयद्धनानां नीलोत्पलानामिव शीतरश्मिः ।

सर्वश्रुतस्कन्धनिधानकोशः श्रीस्थूलजज्ञो व्यहरत्पृथिव्याम् ॥ ११३ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते बिन्दुसारअशोकश्री-
 कुणालकथासम्प्रतिजन्मराज्यप्रातिस्थूलजज्ञपूर्वग्रहणश्रीजज्ञवाहुस्वर्गगमनवर्णनो नाम

नवमः सर्गः ।

दशमः सर्गः ।

आचार्यः स्थूलजज्ञोऽपि श्रावस्त्यामन्यदा ययौ । वाह्योद्याने च समवासापीदृषिजिरावृतः ॥ १ ॥
 सर्वोऽपि लोकः श्रावस्तीयास्तव्यस्तं धिवन्दिदुः । हर्षसंवर्मितोत्साहस्तत्रोद्याने समाययौ ॥ २ ॥
 जगवान्स्थूलजज्ञोऽपि जगद्भ्रङ्गस्तदा । विततान सुधासारमधुरां धर्मदेशनाम् ॥ ३ ॥
 स्थूलजज्ञः स्वसुहृदं श्रावस्तीयासिनं निजम् । धनदेवमनायातं विज्ञावैवमचिन्तयत् ॥ ४ ॥
 स मे प्रियसुहृन्नमिह नास्ति कुतोऽन्यथा । पूर्योक्तः सकलौऽप्यागाश्र पुनः स्नेहलोऽपि सः ॥ ५ ॥
 गतो देशान्तरं वा स्याद् ग्लानो वा स्यादिति स्वयम् । गच्छामि तद्गृहमपि सोऽनुग्राह्यो विशेषतः ॥ ६ ॥
 इति निश्चित्य जगवान्स्थूलजज्ञस्ततो वनात् । वन्दारुजिरजिमुखैश्चर्यमानपदान्बुजः ॥ ७ ॥
 सप्रमोदं पुरस्त्रीजिगीयमानतपोगुणः । जक्तानां श्रीमतां त्वर्मेणरूपाध इव स्थितः ॥ ८ ॥
 आवृत्तघृतपद्माञ्जविवलत्कन्धराननैः । अग्रसैरैः श्राज्जनैः प्रेत्यमाणमुखान्बुजः ॥ ९ ॥
 नगरीमध्यर्चयन्ति वन्दमानः पदे पदे । जगाम पूर्वसुहृदो धनदेवस्य सन्नि ॥ १० ॥

चतुर्जिः कलापकं ॥

तत्राविशच्च जगवान्कटपशाखीव जङ्गमः । ददृशे च धनेश्वर्या धनदेवगृहस्थया ॥ ११ ॥
 समुत्थायासनात्सद्यो धनेश्वर्यनवद्यधीः । स्थूलजज्जमवन्दिष्ट भूतलन्यस्तमस्तका ॥ १२ ॥
 ततः सा स्थूलजज्ञाय दापयन्महदासनम् । सतां जत्तयनुसारेण गुरौ हि प्रतिपत्तयः ॥ १३ ॥
 जगवानप्यलक्ष्ये प्रसिद्धिल्य तदासनम् । तां धर्मदणनिर्वाहोदन्तेनान्वग्रहीदथ ॥ १४ ॥

पतिप्रयासविधुरा पप्रतु च धनेश्वरीम् । ज्ञावसारे पतिः किं ते धनदेवो न हृश्यते ॥ १५ ॥
 धनेश्वर्यप्यदो ऽगदीत्यतिर्हि जगदगमम् । व्ययते स्म धनं सर्वं यद्गृहे ऽजृह्वहि स्थितम् ॥ १६ ॥
 सो ऽर्धदीनः पुरे ऽग्राच्छूयुरेव तृणादपि । अर्थोऽसर्वत्र पूज्यन्ते न शरीराणि देहिनाम् ॥ १७ ॥
 न चापत्पूर्वपुरुषनिधीनन्येष्यन्नपि । निर्जग्यस्यान्तिकस्यापि श्रीर्हि क्षीपान्तरस्थिता ॥ १८ ॥
 स यण्णिगृह्यगृहारेण ऋषिणोपार्जनेष्टया । गतो देशान्तर को हि विदेशो व्ययसायिनाम् ॥ १९ ॥
 क्षात्वा श्रुतयज्ञेनाय निधिरन्यत्र तदोक्तसि । आख्यातुं चिन्तयामास तस्यै सुरिः कृपानिधिः ॥ २० ॥
 धर्मोपदेशव्याजेन जगदान्दस्तसञ्ज्ञया । अथ स्थितनिधिं स्तम्भ मुनिस्तस्यै प्रदर्शयन् ॥ २१ ॥
 व्यागर्णीदयि संसारस्वरूपं पश्य कीदृशम् । गृहमीदृक्कत्र प्रतुर्वोष्णिज्यं तच्च तादृशम् ॥ २२ ॥ युग्मं ॥
 य जगवान्धनेश्वर्यो मुष्टुर्मुहुः । ययौ निदुर्तमन्यगार्हत धर्म प्रभावयन् ॥ २३ ॥

गो द्वाजोदयकर्मनिचलित । यादृगतस्तादृगागात्तरेय वसनैरपि ॥ २४ ॥

ज्ञागमोदन्तं तस्य चाख्यध्वनेश्वरी । सहर्षं सो ऽपि पप्रतु किमूचे जगजानपि ॥ २५ ॥

साध्याख्यतरधूजजज्ञेण विहिता धर्मदेशना । अस्य स्तम्भस्याज्जिमुखहस्ताजिनयपूर्वकम् ॥ २६ ॥

धनदेवो ऽप्यदो दध्यौ तस्य ज्ञानान्मुवारिधेः । न ह्यजिमायरहिता चेष्टा प्रवति जातुचित् ॥ २७ ॥

इय इस्ताजिनयो यद्विदधे मुहुः । तन्नमस्य स्तम्भस्याधस्तात्स्तम्भाव्यते निधिः ॥ २८ ॥

धनदेवः स्तम्भमूलमचीलनत् । तत्र चाग्निरजृह्व्यं तत्पुण्यमिदं पुष्कलम् ॥ २९ ॥

गो ऽजयत्तेन धनेन धनदोपमः । स्थूतन्नघप्रसादो ऽयमिति च व्यस्मन्न हि ॥ ३० ॥

स्थूलजघस्य यन्धस्य वयस्यस्योपकारिणः । वन्दनायान्यदा सो ऽगात्पाटलीपुत्रपत्तनम् ॥ ३१ ॥
 ततश्च वसतौ गत्या स्थूलजघं महामुनिम् । वन्दे सपरीवारं धनदेवः प्रमोदजाक् ॥ ३२ ॥
 ऊचे च स्थूलजघर्षी धनदेवः कृताञ्जलिः । स्वप्नसादेन दारिद्र्यसमुद्धं तीर्णवानहम् ॥ ३३ ॥
 नानृणस्त्वत्प्रसादस्य जयामि जगवन्नहम् । त्वं गुरुस्वं च मे स्वामी तदादिश करोमि किम् ॥ ३४ ॥
 ज्ञयास्त्यमार्हित इति स्थूलजघेण जट्टिपतः । उमित्युक्त्वा धनदेवः स्वस्थानमगमत्पुनः ॥ ३५ ॥
 स्वामिना स्थूलजघेण शिष्यौ घायपि दीक्षितौ । आर्यमहागिरिश्चार्यसुहृत्स्ती । चाजिघान्तः ॥ ३६ ॥
 तौ हि यद्धार्ययाद्यादपि मात्रेव पात्रितौ । इत्यायोपपदौ जातौ महागिरिसुहृत्स्तिनौ ॥ ३७ ॥
 खड्गधारेण तीव्रं तावतीचारवियजितम् । परीपहेन्यो निर्जीकौ पात्रयामासनुव्रतम् ॥ ३८ ॥
 तौ स्थूलजघपादाजसेयामधुकराबुजौ । साङ्गानि दश पूर्वाणि महाप्रज्ञावधीयतुः ॥ ३९ ॥

शान्तौ दान्तौ लब्धिमन्तावधीतावायुभन्तौ यागिमनौ दृष्टजक्ती ।
 आचार्यत्वे न्यस्य तौ स्थूलजघः काण्डं कृत्वा देवर्ष्यं प्रपेदे ॥ ४० ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये आर्यम-
 हागिरिश्चार्यसुहृत्स्तिदीक्षास्थूलजघस्वर्गगमनकीर्तनो नाम दशमः सर्गः ॥

एकादशः सर्गः

अयिकाननुगृह्णन्तौ कुर्वाणौ धर्मदेशनाम् । महीं विहरतः स्मार्थौ महागिरिसुहस्तिनौ ॥ १ ॥
 कालक्रमेण जगवाञ्जगद्वन्धुर्महागिरिः । शिष्यान्निष्पादयामास वाचनाञ्जिनेकशः ॥ २ ॥
 महागिरिर्निजं गच्छमन्यदादासुहस्तिने । विहर्तुं जिनकश्येन त्वेको ऽञ्जन्मनसा स्वयम् ॥ ३ ॥
 न्युद्येदाजिनकश्यस्य गच्छनिश्रास्थितो ऽपि हि । जिनकश्यार्हया वृत्त्या विजहार महागिरिः ॥ ४ ॥
 ते धर्मदेशनायारि वर्षन्तो यारिदा इव । विहरन्तो ऽन्यदा जग्मुः पाटलीपुत्रपत्तनम् ॥ ५ ॥
 वसुञ्चत्तिरिति श्रेष्ठी तत्र चार्यसुहस्तिना । सम्प्रोघितः श्रावको ऽञ्ज्जीयाजीवादितत्त्वचित् ॥ ६ ॥
 सुहस्ताख्यातधर्मानुवादेन स्वजनानपि । प्रबोधयितुमारेजे वसुञ्चत्तिर्दिवानिशम् ॥ ७ ॥
 प्रबोधयमाना अपि ते सादरं वसुञ्चतिना । नाबुध्यन्त विना धर्माचार्यमित्यदप्यमेधसः ॥ ८ ॥
 वसुञ्चत्तिर्गुरोराख्यज्ञगन्स्वजना मया । न पारिता बोधयितुं तान्वोभयितुमर्हसि ॥ ९ ॥
 इति तत्प्रतिबोधाय सुहस्ती तद्गृहं ययौ । सुधातरङ्गिणीप्रायां प्रारेजे धर्मदेशनाम् ॥ १० ॥
 प्रायिशत्तत्र निशार्थं तदा चार्यमहागिरिः । तमभ्युदस्थादाचार्यः सुहस्ती वन्दते स्म च ॥ ११ ॥
 श्रेष्ठथप्युवाच युष्माकमपि को ऽप्यस्ति किं गुरुः । युष्माञ्चिर्वन्द्यते विश्ववन्द्यैर्यदयमागतः ॥ १२ ॥
 सुहस्ती स्माह नोः श्रेष्ठिन्ममैते गुरवः खलु । त्यागाहञ्जकपानादिचिक्षामाददते सदा ॥ १३ ॥
 ईदृग्निक्षाना ह्येते ऽपराया स्युरूपोपिताः । सुगृहीतं च नामैषां वन्द्यं पादरजो ऽपि हि ॥ १४ ॥

१ अन्यथा

एवं महागिरिं स्तुत्या प्रतिबोध्याखिलांश्च तान् । पुनरेव निजं स्यानं सुहृत्स्ती जगवान्ययौ ॥ १५ ॥
 श्रेष्ठपि स्वजनानूचे दृढजकिर्धिशेषतः । ईदृशां पश्यथ मुनिं यदा निक्षार्थमागतम् ॥ १६ ॥
 त्यज्यमानं दर्शयित्वा जगृपानादिकं तदा । तस्मै देयं तदादत्तं तद्धि वः स्यान्महाफलम् ॥ १७ ॥ युग्मं ॥
 स्वजनैर्यसुभूतेस्तु प्रत्यपद्यत तच्च वः । निक्षार्थं च द्वितीये ऽद्वि तेज्येवागान्महागिरिः ॥ १८ ॥
 महागिरिं समायान्तं दृष्ट्वा ते श्रेष्ठियन्धवः । तथैवारेजिरे कर्तुं तस्मै तदातुमिच्छवः ॥ १९ ॥
 छपयोगेन विज्ञाय तदशुद्धं महागिरिः । अनादायैव वसतिं गत्वा बोचे सुहृस्तिनम् ॥ २० ॥
 स्याद्यो ह्यो यिनयं कृत्यानेपणा महती कृता । ते हि त्वत्पदेशेन निष्ठां मह्यमसञ्जयन् ॥ २१ ॥
 नैवं ज्ञयः करिन्त्ये ऽहमिति जह्यन्सुहृत्स्यपि । ह्यमयामास पादाग्रे सुवन्नार्थमहानिगिरिम् ॥ २२ ॥
 इतश्च सग्नतिगुपो ययाबुज्जयिनीं पुरीम् । कदापि कापि तिष्ठन्ति स्वचूसा हि महीभुजः ॥ २३ ॥
 जीघन्तस्वामिप्रतिमारथयानां निरीक्षितुम् । आयातावन्यदावन्यां महागिरिसुहृस्तिनौ ॥ २४ ॥
 बुधफुल्लकृत्सत्यां तौ तस्थतुः सपरिच्छदौ । तयोरतिमहागह्वस्ततो नैकत्रसङ्गमः ॥ २५ ॥
 निर्ययौ चोत्सवेनाथ जीघन्तस्वामिनो रथः । मनोमयूरजखदः पौराणां जकिशातिनाम् ॥ २६ ॥
 तान्यामाचार्यवर्यान्त्यां श्रीसद्गुनाखिलेन च । अन्वीयमानः स रथः पुर्यां पर्याटदस्वखन् ॥ २७ ॥
 गते राजकुलघारं रथे ऽथ पृथिवीपतिः । घातायनस्थितो दूराद्दर्शयिषुहृस्तिनम् ॥ २८ ॥
 दस्यौ चैवं मुनीन्धो ऽयं मन्मनःकुमुदीकुरुपः । कापि दृष्ट इवाजाति न स्मरामि तु किं ह्यदः ॥ २९ ॥

एवं विमर्षं कुर्वाणो मूर्खितो न्यपतन्नृपः । आः किमेतदिति वदन्द्वावे च परिहृदः ॥ ३० ॥
 व्यजनैर्वीज्यमानश्च सिच्यमानश्च चन्दनैः । जातिस्मरणमासाद्योदस्यादवनिशासनः ॥ ३१ ॥
 स प्रागजन्मगुणं ज्ञात्वा जातिस्मृत्या सुहस्तिनम् । तदैव वन्दिदुमगाविस्मृतान्यप्रयोजनः ॥ ३२ ॥
 पद्माद्भस्मपृष्ठचूषीतः स नत्तार्यसुहस्तिनम् । पप्रह जिनधर्मस्य जगवन्कीदृशं फलम् ॥ ३३ ॥
 सुहस्ती जगवानाल्यन्मोक्षः स्वर्गश्च तत्फलम् । अपृष्ठभूपतिर्जयः सामायिकफलं च किम् ॥ ३४ ॥
 सामायिकस्याव्यक्तस्य राजनराज्यादिकं फलम् । सुहस्तिनैवमाख्याते जाक् प्रत्येति स्म जूपतिः ॥ ३५ ॥
 नखानोटनिकां कृत्वा प्रत्ययव्यञ्जिकां मुहुः । एवमेतन्न सन्देह इत्यजापत जूपतिः ॥ ३६ ॥
 सुहस्तिनं नमस्कृत्य ततः प्रोवाच पार्थिवः । किं नाम मां यूयमुपलक्ष्यध्वेऽथवा न हि ॥ ३७ ॥
 आचार्योऽप्युपयोगेन ज्ञालोच्ये त्वां नरेश्वर । सम्यगुपलक्ष्येऽहं स्वां प्राग्वक्कथां शृणु ॥ ३८ ॥

महागिर्याचार्यमिश्रेर्विहरन्तो वयं पुरा । सह गङ्गेन कौशाम्यामागन्नाम नरेश्वर ॥ ३९ ॥
 सङ्कीर्णत्वेन वसतेः पृथक्पृथगवस्थितौ । तत्रायां परिवारो हि महानन्नवदावयोः ॥ ४० ॥
 तत्राचूदतिष्ठन्निहं तथाप्यस्मासु जक्तिमान् । लोको जक्तादिकं दातुमुपाक्रंत विशेपतः ॥ ४१ ॥
 निहार्यं साधवोऽन्येद्युरेकस्य श्रेष्ठिनो गृहे । विविशुः पृष्ठतस्तेषां रङ्क एको विवेश च ॥ ४२ ॥
 तत्रेद्वाकारमर्यादां त्रिविधां मोदकादिभिः । साधवो क्षेत्रे जिह्वां तस्य पश्यत एव ते ॥ ४३ ॥
 साधूनामात्तजिह्वाणां वसतिं प्रति गच्छताम् । अनुगः सोऽवचीष्टङ्को दीयतां मम जोजनम् ॥ ४४ ॥

१ विधाससुचिका

ते साधवो ऽज्जिदधिरे जानन्ति गुरवः खलु । वयं गुरुपराधीना न किञ्चिद्वासुमीदमहे ॥ ४५ ॥
 ततः स रङ्गः साधूनामन्येव वसतिं ययौ । दीनात्मा तत्र दृष्ट्वासानयाचत च जोजनम् ॥ ४६ ॥
 साधवः कथयन्ति स्म जगवन्नमुना पथि । याचिता धयमप्युद्येज्जो जने दीनमूर्तिना ॥ ४७ ॥
 विदितं चैवमस्माच्चिरुपयोगपरायणैः । जावी प्रवचनाधारो यज्जङ्गो ऽयं जवान्तरे ॥ ४८ ॥
 ततः स द्रमको ऽस्माज्जिः प्रियपूर्वमन्त्राप्यत । यद्यादत्से परिग्रज्यां लज्जसे जोजनं तदा ॥ ४९ ॥
 रङ्गो ऽचिन्तयदग्रे ऽपि सर्वकष्टमयो ह्यहम् । तत्वरं व्रतजं कष्टमिष्टजोजनलाजकृतम् ॥ ५० ॥
 प्रतिपन्नं परिग्रज्यां ततो रङ्गः तदैव तम् । प्रप्राज्यापूजुजामेष्टं मोदकादि यथारुचि ॥ ५१ ॥
 स स्वादं स्वादुमाहारं तथा ह्याकण्ठमात्तवान् । पन्थाः श्वासानिलस्यापि यथा दुःसग्रो ऽज्जवत् ॥ ५२ ॥
 तद्दिनस्यैव यामिन्यां तेनादारेण जूयसा । रुद्धश्वसो धिपन्नः स श्वासजीवा हि देहिनः ॥ ५३ ॥
 स्थितो मभ्यस्यन्नाद्येन रङ्गसाधुर्यिपद्य सः । कुणालस्यावन्तिपतेः सूनुस्त्यमुदपद्यथाः ॥ ५४ ॥
 पुनर्धिक्पथामास सुहस्तिनमिलापतिः । जगयस्वत्प्रसादेन प्राप्तो ऽहं पदवीमिमाम् ॥ ५५ ॥
 त्वया प्रप्राजितो न स्यां तदाहं जगवन्यदि । अरपृष्टजिनधर्मस्य का गतिः स्यात्ततो मम ॥ ५६ ॥
 तदादिशत मे किञ्चित्प्रसीदत करोमि किम् । जवामि नाशृणो ऽहं वः पूर्वजन्मोपकारिणाम् ॥ ५७ ॥
 जन्मन्यत्रापि गुरवो यूयं मे पूर्वजन्मवत् । अनुशृणीत मा धर्मपुत्रं कर्तव्यसिद्धया ॥ ५८ ॥
 कृपालुरादिदेशार्यसुहस्ती जगवान्नृपम् । जिनधर्मं प्रपद्यस्व परब्रेहं च शर्मणे ॥ ५९ ॥
 स्वर्गः स्यादपवर्गो वामुत्रार्हज्जर्मशास्त्रिणाम् । इह हरत्यन्धकोशादिसम्पदथोत्तरोत्तराः ॥ ६० ॥

अन्यग्रहीदथ नृपस्तदग्रे तदनुज्ञया । अर्हन्देवो गुरुः साधुः प्रमाणं मे ऽहंतां वचः ॥ ६१ ॥
 आणुग्रसगुणग्रतशिद्वाव्रतपवित्रितः । प्रधानश्रावको जज्ञे सम्प्रतिस्तत्प्रचृत्यपि ॥ ६२ ॥
 त्रिसन्ध्यमप्यवन्यश्रीजिनाचार्यमर्चति स्म सः । साधर्मिकेषु वात्सल्यं वन्दुष्विव चकार च ॥ ६३ ॥
 स सर्वदा जीवदयातरङ्गितमनाः सुधीः । अवदानरतो दानं दीनेभ्यो ऽन्यधिकं ददौ ॥ ६४ ॥
 आवैताढ्यं प्रतापाढ्यः स चकाराविकारधीः । त्रिखणं न्नरतदेवं जिनायतनमणिस्तम् ॥ ६५ ॥
 सुहृत्त्याचार्यपादानामवन्यत्वामेव तस्थुषाम् । चैत्ययात्रोत्सवश्चक्रे सङ्घेनान्यत्रवत्सरे ॥ ६६ ॥
 मणरुपं चैत्ययात्रायां सुहृस्ती जगवानपि । एत्य नित्यमलस्रक्रे श्रीसङ्घेन समन्वितः ॥ ६७ ॥
 सुहृस्तिस्त्वामिनः शिष्यपरमाणुरिवाग्रतः । कृताञ्जलिस्तत्र नित्यं निपसाद च सम्प्रतिः ॥ ६८ ॥
 यात्रोत्सवान्ते सङ्घेन रथयात्रा प्रचक्रमे । यात्रोत्सवो हि जवति सम्पूर्णो रथयात्रया ॥ ६९ ॥
 रथो ऽथ रथशालाया दिवाकररथोपमः । निर्ययौ स्वर्णमाणिक्यद्युतियोतितदिङ्मुखः ॥ ७० ॥
 श्रीमदर्दप्रतिमाया रथस्थाया महर्द्धिंजिः । विधिज्ञैः स्नानपूजादि श्रावकैरुपचक्रमे ॥ ७१ ॥
 क्रियमाणे ऽर्हतः स्नात्रे स्नानान्नो न्यपतदथात् । जन्मकल्याणके पूर्वं सुमेरुशिखरादिव ॥ ७२ ॥
 श्राद्धैः सुगन्धिचिर्घव्यैः प्रतिमाया विलेपनम् । स्वामिविहीनुच्चिरिवाकारि वक्राहितांशुकैः ॥ ७३ ॥
 मालतीशतपलादिदामजिः प्रतिमार्हतः । पूजिताचात्कलेवन्दोर्धृता शारदवारिदैः ॥ ७४ ॥
 दह्यमानागरूत्थात्रिर्धूमलेखाजिरावृता । अशुचत्यतिमा नीलवासोजिरिव पूजिता ॥ ७५ ॥
 आरात्रिकं जिनाचार्याः कृतं श्राद्धैर्ज्वलन्निखम् । दीप्यमानौपधी चक्रशैलशृङ्गधिरुम्वकम् ॥ ७६ ॥

वन्दित्या श्रीमदर्हन्तमथ तैः परमार्हतैः । रथैरिवाग्रतोच्चूय स्वयमाचकृपे रथः ॥ ७७ ॥
 नागरीचिरुपक्रान्तसद्वह्नीसकरासकः । चतुर्विधातोद्यवादसुन्दरप्रेक्षणीयकः ॥ ७८ ॥
 परितः आचिकालोकीयमानोरुमद्भुजः । प्रतीक्षन्विविधां पूजां प्रत्यहं प्रतिमन्दिरम् ॥ ७९ ॥
 बह्वहैः कुङ्कुमाभ्योचिरचिपिकाग्रजल्लयः । सम्प्रतेः सदनघारभाससाद शनै रथः ॥ ८० ॥

॥ त्रिचिर्विशेषक ॥

राजापि सम्प्रतिरथ रथपूजार्थमुद्यतः । आगात्पगसफलवत्सर्वाङ्गोद्भिन्नकण्टकः ॥ ८१ ॥
 रथाचिरूढां प्रतिमां पूजयाष्टप्रकारया । अपूजयन्नवानन्दसरोहंसोऽयनीपतिः ॥ ८२ ॥
 तदानीमेव सामन्तानाहुय निखिलानपि । सम्यक्त्वं ग्राहयित्वैवमादिदेश विज्ञापतिः ॥ ८३ ॥
 मन्यध्वमयि सामन्ताः सम्यग्मां स्वामिनं यदि । तद्भयन्तु सुविहितश्रमणानामुपासकाः ॥ ८४ ॥
 द्वयैरपि न मे किञ्चिद्युष्महतैः प्रयोजनम् । एवं कृते हि सामन्ताः प्रियं त्रयति मे कृतम् ॥ ८५ ॥
 पयमाज्ञाप्य सामन्ता विस्तृष्टाः स्वर्त्वेनीयुति । गत्या चक्षुः स्वामिचत्स्या श्रमणानामुपासनाम् ॥ ८६ ॥
 प्रावर्तयन्त्ययात्रां तत्रानुगमनं तथा । रथाग्रे पुष्पधृष्टिं च चैत्यपूजां च ते व्यधुः ॥ ८७ ॥
 इत्यादि श्रायकाचारं ते सर्वे चक्रिरे तथा । प्रान्तदेशा अपि साधुविहारार्हा यथाजयन् ॥ ८८ ॥
 सम्प्रतिश्चिन्तयामास निशीथसमयेऽन्यदा । अनायेक्यपि साधूनां विहारं यतर्थाभ्यहम् ॥ ८९ ॥
 इत्यनार्यानां विदेश राजा दध्वं करं मम । तथा तथास्मत्पुरुषा मार्गयन्ति यथा यथा ॥ ९० ॥

१ गृह्य २ स्वस्वदेशे

ततः प्रैषीदनार्येषु साधुवेषधराभरान् । ते सम्प्रत्याज्ञयानार्यानिवमन्वशिषन्मृशम् ॥ ९१ ॥
 द्विचत्वारिंशता दोषैरेजिरेजिर्विवर्जितम् । वद्वपात्राघ्नपानादि देयमस्मास्वहो स्वयम् ॥ ९२ ॥
 अध्येतव्यं चेदमिदं ततो युष्मासु तोषत्राक् । त्रविता सम्प्रतिस्वामी कोपिष्यत्यन्यथा पुनः ॥ ९३ ॥
 ततः सम्प्रतिराजस्य परितोषार्थमुद्यताः । ते तु तत्पुरुषादिष्टमन्वतिष्ठन्दिने दिने ॥ ९४ ॥
 एवं साधूचिताचारचतुरेषु कृतेषु तु । अनार्येषु सम्प्रतिना विज्ञप्ता गुरवः पुनः ॥ ९५ ॥
 कदापि श्रमणा एते जगवन्नार्यदेशवत् । अनार्येष्वपि देशेषु विहरन्ति कुतो न हि ॥ ९६ ॥
 व्याजहुः सूरयो ऽनार्यदेशेष्वज्ञानतः सदा । ज्ञानदर्शनचारित्र्याण्युत्सर्पन्ति न पार्थिव ॥ ९७ ॥
 राजा प्रोवाच जगवन्नार्येष्वपि सम्प्रति । श्रमणान्प्रेष्य जानीध्वं तेषामाचारचातुरीम् ॥ ९८ ॥
 एवं राज्ञो ऽतिनिर्वन्धादाचार्यैः के ऽपि साधवः । विहर्तुमादिदिशिरे ततो ऽन्ध्रचमिस्तादिषु ॥ ९९ ॥
 अनार्याः प्रेक्ष्य तान्साधून्सम्प्रतेः पुरुषा इति । ज्ञात्वा प्राक्शिक्षया तेज्यो जक्रपानादिकं ददुः ॥ १०० ॥
 निरवद्यं श्रावकत्वमनार्येष्वपि साधवः । दृष्ट्वा गत्वा स्वगुरवे पुनराख्यन्सविस्मयाः ॥ १०१ ॥
 एवं सम्प्रतिराजेन स्वशक्त्या बुद्धिगर्जया । देशाः साधुविहारार्हा अनार्या अपि चक्रिरे ॥ १०२ ॥
 राज्ञा प्राग्जन्मरङ्गत्वं वीज्रत्सं स्मरता निजम् । महासत्राण्यकार्यन्त पूषारिषु चतुर्ष्वपि ॥ १०३ ॥
 अयं निजः परो वायमित्यपेक्षाविवर्जितम् । तन्नानिवारितं प्रापुर्जोजनं जोजनेह्वयः ॥ १०४ ॥
 यदवाशिष्यतान्नादि शुक्कवत्सु बुभुक्षुषु । तद्विज्रज्योपाददिरे महानसन्नियोगिनः ॥ १०५ ॥

को गृह्णात्यघशिष्टान्नमिति पृष्टा महीपुजा । आख्यन्महानसायुक्ताः स्वामिन्नादमहे वयम् ॥ १०६ ॥
 आदिदेश च तानराजा यदन्नमवशिष्यते । अकृताकारितार्थिभ्यः साधुभ्यो देयमेव तत् ॥ १०७ ॥
 इत्थं दास्यामि वस्तेन सनिर्वाहा नविष्यथ । न हि केचपि कार्येषु सीदति इत्यनाञ्जनः ॥ १०८ ॥
 ते ऽवशिष्टान्नपानादि तदाद्यपि तदाह्वया । साधुभ्यो ददिरे ते ऽपि स्वीचक्रुः शुद्धिदर्शनात् ॥ १०९ ॥
 श्रमणोपासको राजा कान्दधिकानथादिशत् । तैलाज्यदधिविक्रेतृन्वस्त्रविक्रयकानपि ॥ ११० ॥
 यदिकंचिदुपकुरुते साधूनां देयमेव तत् । तन्मूढ्यं वः प्रदास्यामि मा स्म शङ्कध्नमन्यथा ॥ १११ ॥
 ते तथारेजिरे कर्तुं जातद्वर्गं विदोषतः । विक्रीयमाणे पक्ष्ये हि यण्णिजामुत्सवो महान् ॥ ११२ ॥
 तत्तत्रार्यमुहस्ती तु दोषयुक्तं विदन्नपि । सेहे शिव्यानुरागेण खिन्नचित्तो यत्नीयमा ॥ ११३ ॥
 मुहस्तिनमित्थार्यमहानिगरिरज्जापत । अनेपणीयं राजान्नं किमादत्से विदन्नपि ॥ ११४ ॥
 मुहस्त्युवाच जगयन्यथा राजा तथा प्रजाः । राजानुवर्तनपराः पौरा विभ्राण्यन्यत्यदः ॥ ११५ ॥
 मायेयमिति कुपितो जगादार्यमहानिरिः । शान्तं पापं विसम्भोगः ररुन्तः परमात्थोः ॥ ११६ ॥
 सामाचारीसमानैर्हि साधुभिः साधु सद्गतम् । सामाचारीविचित्रस्य चिन्तो ऽध्यातः परं तत्र ॥ ११७ ॥
 वेपमानो जिया बाल इव जक्तः मुहस्त्यपि । आर्यमहानिस्पादान्द्विन्दस्योचे कृताज्ञप्तिः ॥ ११८ ॥
 सापराधो ऽसि जगन्निम्याडः कृतमस्तु मे । हन्यतामपराधो ऽयं करित्ये नेदशं पुनः ॥ ११९ ॥
 एचे महागिरिस्य दोषः को नाम ते ऽथवा । पुरा जगता वीरस्वामिनेतद्भि जापितम् ॥ १२० ॥

ततः प्रैपीदनार्थेषु साधुवेषधराभरान् । ते सम्प्रत्याज्ञयानार्थानिवमन्वशिपन्मृशाम् ॥ ९१ ॥
 द्विचत्वारिंशता दोषैरेन्निरेन्निर्विवर्जितम् । वखपात्राभ्रपानादि देयमस्मास्वहो स्वयम् ॥ ९२ ॥
 अध्येतव्यं चेदमिदं ततो युष्मासु तोषत्राक् । त्रविता सम्प्रतिस्वामी कोपिप्यत्यन्यथा पुनः ॥ ९३ ॥
 सतः सम्प्रतिराजस्य परितोषार्थमुद्यताः । ते तु तत्पुरुषादिष्टमन्वतिष्ठन्दिने दिने ॥ ९४ ॥
 एवं साधूचिताचारचतुरेषु कृतेषु तु । अनार्थेषु सम्प्रतिना विज्ञप्ता गुरवः पुनः ॥ ९५ ॥
 कदापि श्रमणा एते जगवन्नार्थदेशवत् । अनार्थेष्वपि देशेषु विहरन्ति कुतो न हि ॥ ९६ ॥
 व्याजहः सूरयोऽनार्थदेशेष्वज्ञानतः सदा । ज्ञानदर्शनचारित्राण्युत्सर्पन्ति न पार्थिव ॥ ९७ ॥
 राजा प्रोवाच जगवन्ननार्थेष्वपि सम्प्रति । श्रमणान्प्रेष्य जानीध्वं तेषामाचारचातुरीम् ॥ ९८ ॥
 एवं राज्ञोऽतिनिर्वन्धादाचार्यैः केऽपि साधवः । विहर्तुमादिदिशिरे ततोऽन्ध्रझमिलादिषु ॥ ९९ ॥
 अनार्याः प्रेक्ष्य तान्साधून्सम्प्रतेः पुरुषा इति । ज्ञात्वा प्राक्शिक्षया तेन्यो ज्ञक्तपानादिकं ददुः ॥ १०० ॥
 निरवद्यं श्रावकत्वमनार्थेष्वपि साधवः । दृष्ट्वा गत्वा स्वगुरवे पुनराख्यन्स्त्रिस्मयाः ॥ १०१ ॥
 एवं सम्प्रतिराजेन स्वशक्त्या बुद्धिगर्जया । देशाः साधुविहारार्हा अनार्या अपि चक्रिरे ॥ १०२ ॥
 राज्ञा मागजन्मरङ्गत्वं बीजत्वं स्मरता निजम् । महासत्राख्यकार्यन्त पूषारिषु चतुर्ष्वपि ॥ १०३ ॥
 अयं निजः परो चायमित्यपेक्षाविवर्जितम् । तत्रानिवारितं प्राप्नुज्जनेन जोजनेनैव ॥ १०४ ॥
 यदयाशिष्यतान्नादि शुक्तवत्सु वुशुक्षुषु । तच्चिज्ज्योपाददिरे महानसनियोगिनः ॥ १०५ ॥

को गृह्णात्यवशिष्टान्नमिति पृष्टा महीश्रुजा । आख्यन्महानसायुक्ताः स्वामिन्नादग्ने वयम् ॥ १०६ ॥
 आदिदेश च तानराजा यदन्नमवशिष्यते । अकृताकारितार्थिन्यः साधुन्यो देवमेव तत् ॥ १०७ ॥
 इव्यं दास्यामि वस्तेन सनिर्वाहा अविष्यथ । न हि केचपि कार्येषु सीदति इव्यवाञ्छनः ॥ १०८ ॥
 ते ऽवशिष्टान्नपानादि तदाद्यपि तदाज्ञया । साधुन्यो ददिरे ते ऽपि स्वीचक्रुः शुचिदर्शनात् ॥ १०९ ॥
 अमणोपासको राजा कान्दविकानथादिशत् । तैस्त्राज्यदधिविक्रेतृव्यस्त्रत्रिकयकानपि ॥ ११० ॥
 यत्किंचिदुपकुरुते साधूनां देयमेव तत् । तन्मूढ्यं यः प्रदास्यामि मा सा शङ्कधमन्यथा ॥ १११ ॥
 ते तथारेजिरे कर्तुं जातहर्षा विशेषतः । विक्रीयमाणे पण्ये हि यणिजामुत्सवो महान् ॥ ११२ ॥
 तत्तथार्यसुहृत्सी तु दोषयुक्तं नृदन्नपि । सेहे शिष्यानुरागेण खिप्तचित्तो यत्नीयसा ॥ ११३ ॥
 सुहृस्तिनमितथार्यमहानिगरिन्नापत । अनेपणीयं राजान्नं किमादत्से विदन्नपि ॥ ११४ ॥
 सुहृस्तुयाच जगवन्यथा राजा तथा प्रजाः । राजानुवर्तनपराः पीरा विश्राण्यन्यदः ॥ ११५ ॥
 मायेयमिति कुपितो जगादार्यमहानिरिः । शान्तं पापं विसम्भोजः खल्यतः परमाग्रयोः ॥ ११६ ॥
 सामाचारीसमानैर्हि साधुभिः साधु सद्गतम् । सामाचारीविभिन्नस्य भित्तो ऽध्यातः परं तव ॥ ११७ ॥
 वेपमानो जिया बाल इव चक्रः सुहृस्त्यपि । आर्यमहानिगरिपादान्निदस्योऽपि कृताञ्जलिः ॥ ११८ ॥
 सापराधो ऽस्मि जगवन्मिथ्याहुःकृतमस्तु मे । दम्यतामपराधो ऽयं करिष्ये नेहसं पुनः ॥ ११९ ॥
 एते महानिगरिस्थ दोषः को नाम ते ऽथवा । पुरा जगता वीरस्वामिर्नैतच्च ज्ञापितम् ॥ १२० ॥

मदीये शिष्यसन्ताने स्थूलजन्ममुनेः परम् । पतत्यकर्षा साधूनां सामाचारी जविष्यति ॥ १२१ ॥
 स्थूलजन्ममुनेः पश्चादावां तीर्थप्रवर्तकौ । अत्रैव तदिदं स्वामिवचः सत्यापितं त्वया ॥ १२२ ॥
 स्थापयित्येत्यसन्तो गिकल्पमार्यमहागिरिः । जीवन्तस्वामिप्रतिमां नत्वावन्त्या विनिर्ययौ ॥ १२३ ॥
 पूर्वं हि समवसृतौ श्रीमतश्चरमार्हतः । दशार्णजन्मोघसमये यानि जज्ञिरे ॥ १२४ ॥

गजेन्द्रस्याग्रपदानि समायाते दिवस्पतौ । तथैवास्थुश्च तत्रागात्सीर्थे चार्यमहागिरिः ॥ १२५ ॥ युग्मं ॥
 ख्याते तत्र महातीर्थे गजेन्द्रपदनामनि । त्यक्तदेहोऽनशनेन ययौ स्वर्गं महागिरिः ॥ १२६ ॥
 पार्थिवः सम्प्रतिरपि पादयन् श्रावकव्रतम् । पूर्णयुद्धे व्यञ्जस्तिष्ठिं क्रमेण च गमिष्यति ॥ १२७ ॥

अत्र विहृत्यान्यत्रार्यसुहृत्सु ज्ञानिनीं पुनः । जीवन्तस्वामिप्रतिमावन्दनार्थं समाययौ ॥ १२८ ॥
 बाह्योद्याने च जगवान् सुहृस्ती समवासरत् । वसतिं याचितुं प्रैषीत्पूर्मभ्ये द्यौ मुनी च सः ॥ १२९ ॥
 तौ तु जज्ञाजिधानायाः श्रेष्ठिन्या जग्मतुर्गृहे । सापि पप्रब्धौ तौ नत्वा किं नामादिशयो युवाम् ॥ १३० ॥
 तावप्युचतुरावां हि शिष्यावार्यसुहृस्तिनः । तदादेशेन कथ्याणि वसतिं प्रार्थयावहे ॥ १३१ ॥

विशालां बाहनकुटीं वसतिं सार्पयत्ततः । सुहृस्ती सपरीवारोऽध्यक्षश्चक्रे ततश्च ताम् ॥ १३२ ॥

परावर्तितुमारेजे प्रदोषसमयेऽन्यदा । आचार्यैर्न खिनीगुल्माजिघमध्ययनं वरम् ॥ १३३ ॥

जज्ञायाश्च सुतोऽवन्तिसुकुमाखः सुरोपमः । तदा च विद्वसन्नासीत्सप्तचूजिगृहोपरि ॥ १३४ ॥

घात्रिंशता कलत्रैः स क्रीम्न् स्वःस्त्रीनिजैरपि । तस्मिन् अध्ययने कर्णं ददौ कर्णरसायने ॥ १३५ ॥

तत्सम्यगाकर्णयितुं जज्ञासुतुरनूतनीः । प्रासादाद्दुतमुत्तीर्य वसतिघारमाययौ ॥ १३६ ॥

अनुभूतं मया केदमिति चिन्तापरः स तु । सञ्जातजातिसरणो ययावाचार्यसन्निधौ ॥ १३७ ॥
 नत्वा चोवाच भगवन्भ्रातृभ्यास्तनयो ह्यहम् । पुरा च नखिनीगुहमविमाने त्रिदशो ऽन्नयम् ॥ १३८ ॥
 विमानं नखिनीगुहं जातिस्मृत्या मया स्मृतम् । तत्रैव गन्तुं प्रयो ऽद्य परिप्रजिगाम्यहम् ॥ १३९ ॥
 ततः प्रार्थयमानं तं प्रभ्राजयत मामिति । आचार्यमिथा जगद्भुः सुकुमारो ऽस्ति दारक ॥ १४० ॥
 सुखदा क्षोहचणकाः सुस्पर्शा यद्वयो ऽपि हि । दुष्करं तु जिनोपदेक्षं तपो ऽतीचार्यजितम् ॥ १४१ ॥
 भ्रात्रेयो ऽन्निदधे चाहं भग्न्योत्कण्ठितस्त्वहम् । सामाचार्यं चिरतरं न च पादयितुं क्षमः ॥ १४२ ॥
 आदायेव परित्यज्यां तस्मादनशनान्वितम् । आदास्ये सत्तमादाम्य स्तोकं कष्टमिदं क्षत्रु ॥ १४३ ॥
 गुरुचे महात्माग प्रभग्यां चेज्जियुक्षसि । तदनुक्षापय निजान्यन्धूनिह हि कर्मणि ॥ १४४ ॥
 अयन्ति सुकुमालो ऽपि गृहे गत्वा कृताङ्गलिः । आपप्रहे निजान्वन्धूननुजङ्हे तु तेर्न हि ॥ १४५ ॥
 भजासूनुस्ततः केशांस्तत्रैवोदत्तनस्त्वयम् । स्वयं चोपाददे साधुलिङ्गं गृहपराङ्मुखः ॥ १४६ ॥
 तादृश्यो ययावार्यसुहृत्साचार्यसन्निधौ । अयन्ति सुकुमालो ऽद्य निर्ममः स्वयपुण्यपि ॥ १४७ ॥
 स्वयमेवोपात्तलिङ्गो मा ऋदिति सुहृत्सपि । तं परिभ्राजयामास प्रभग्याविधिमुचरन् ॥ १४८ ॥
 चिरकालं तपःकष्टनिर्जरां कर्तुमश्रमः । गुरुनागद्वय सो ऽन्यत्र ययावनशनं चिकीः ॥ १४९ ॥
 चक्रे ऽयन्ति सुकुमालः सुकुमालपदधयात् । निर्गुह्यक्तगुपतेः सेन्ध्वगोपाभिग्रायनिम् ॥ १५० ॥
 स्थाने स्थाने चित्ताभ्रसमूहसरीकृतभ्रतलम् । सो ऽगात्पितृवर्गं क्रीडास्थानं पितृपतेरिव ॥ १५१ ॥
 कन्यारिकाकुडङ्गान्तस्तस्यावनशनेन सः । समाहितः स्मरन्पद्मपरमेष्ठिनमस्तिशयाम् ॥ १५२ ॥

तत्पदान्यसृगाम्नाविषाणि शिशुचिर्वृता । लिहाना जम्बुकी कापि तत्रोद्देशे समाययौ ॥ १५३ ॥
 तत्पादप्रह्वरुचरुपङ्कगन्धेन जूयसा । सशिशुः सा विवेशाथ मध्येकन्यारिकावनम् ॥ १५४ ॥
 शोधयन्ती च सा प्राप तत्पादरक्तपिच्छलम् । तं च खादितुमारजे कृतान्तस्येव सोदरा ॥ १५५ ॥
 चटच्चटिति सा चर्म वटन्नटिति जङ्गलम् । धगङ्गगिति मेदञ्च कटकटिति कीकसम् ॥ १५६ ॥
 जहयन्ती पादमेकं तस्य सा निरशेषयत् । तड्डिञ्जरूपाण्यपरं प्रथमे प्रहरे निशः ॥ १५७ ॥ युग्मं ॥
 तथापि न चकम्पे स प्रत्युतामंस्त सात्त्विकः । अपि तां पादखादित्रीं पादसंवाहिकामिव ॥ १५८ ॥
 एवं द्वितीये प्रहरे तदूरु च चत्वाद सा । साधु तृप्यतु जीरो ऽयमित्यकार्षीत्कृपां तु सः ॥ १५९ ॥
 तत्तुन्दं जहयामास तृतीयप्रहरे च सा । स तु द्यूयौ मथत्येषा न तुन्दं किं तु कर्म मे ॥ १६० ॥
 तुर्ये च यामे यामिन्या महासत्यो विपद्य सः । विमाने नलिनीगुल्मे महर्द्धिरमरोऽञ्जयत् ॥ १६१ ॥
 वन्द्यो महानुभावो ऽयं महासत्त्वो ऽयमित्यथ । तद्वरीरस्य तरुलं महिमा निर्ममे ऽमरैः ॥ १६२ ॥
 तन्नार्थास्तमपश्यन्त्यः पृच्छन्ति स्म सुहस्तिनम् । आख्याहि जगवन्नस्मत्पतिः कथमनृदिति ॥ १६३ ॥
 उपयोगेन विज्ञाय सुहस्यपि हि तत्तथा । तदीयं सर्वमाचख्यौ तान्यो मधुरया गिरा ॥ १६४ ॥
 अवन्तिसुकुमालस्य पह्यो गत्वाथ सद्गानि । जघायाः पुरतः सर्वं तं वृत्तान्तं न्यवीविदन् ॥ १६५ ॥
 अवन्तिसुकुमालस्य माता जघा निशात्यये । इमशाने प्रययौ तत्र कन्यारीवनलाञ्छिते ॥ १६६ ॥
 आकृष्टं दिशि नैर्ऋत्या दृष्ट्वा सुनोः कक्षेवरम् । रुरोद वाण्यमिपतो वारिदानोद्यतेव सा ॥ १६७ ॥

ऋजा वधून्निः संहिता रुदती विलखाप च । प्राणानपि किमत्याहो रस्मानिव किमीदृशः ॥ १६८ ॥
 वत्स प्रव्रजितो ऽपि त्वमेकास्मिन्नपि वासरे । किं नाम नादमकृथा विहारेण गृहाङ्गणम् ॥ १६९ ॥
 का नाम रात्रिः कट्याणी सा त्रविष्यत्यतः परम् । या स्वप्ने दर्शयित्वा त्वामस्मान्सखी वयिष्यति ॥ १७० ॥
 निर्मोदीक्ष्य यद्यस्मान्पर्यहार्णवतेह्यया । तद्गुरुवपि निर्मोहः किमचूले यदुञ्जिताः ॥ १७१ ॥
 विलस्यैवं वदुतरं ऋजा शिप्रानदीतटे । तस्योर्ध्वदेहिकं चक्रे रुदती समयोचितम् ॥ १७२ ॥
 ऋजासूनोर्गृह्ण्यो ऽपि विलस्य च विलस्य च । शिप्रायां चक्रे गङ्गोद्भरणं क्लिन्नवाससः ॥ १७३ ॥
 सुतमृदुसमुद्भूतशोकानलकरालिता । ऋजा तदैकप्रव्रज्यां शमाभृततरङ्गिणीम् ॥ १७४ ॥
 ऋजाथ सद्ने गत्वा मुक्त्यैकां गुर्विणीं वधूम् । वधून्निः सममन्यान्निः परित्रज्यामुपाददे ॥ १७५ ॥
 गुर्व्यां जातेन पुत्रेण चक्रे देवकुलं महत् । अचवन्तिमुकुमालस्य मरणस्थानचूतले ॥ १७६ ॥
 तदेवकुलमद्यापि विद्यते ऽवन्तिचूणम् । महाकालाग्निधानेन लोके प्रयितमुचकैः ॥ १७७ ॥

ऋगवानार्यसुहस्यपि गङ्गे समये वरशिष्याय समर्प्य ।

विहितानशनस्त्यक्त्वा देहं सुरलोकातिथितां प्रतिपेदे ॥ १७८ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्यविरावलीचरिते महाकाव्ये
 सम्प्रतिराजचरित्रथार्यमहागिरिस्वर्गगमनश्चवन्तिमुकुमालनलिनीगुडम-

गमनथार्यसुहस्तिस्वर्गगमनवर्णनो नाम एकादशः सर्गः ॥

सुहस्तिनो ऽन्ये वज्रस्वामी च क्रमयोगतः । अञ्जल्यवचनाधारस्तत्कथा च प्रपञ्च्यते ॥ १ ॥
 इदं जम्बूद्वीपे ऽपागृज्जरतार्धविञ्जणम् । अवन्तिरिति देशो ऽस्ति स्वर्गदेशीय रुद्रिज्जिः ॥ २ ॥
 तत्र तुम्बवन्मिति विद्यते सन्निवेशनम् । निवेशनमिव श्रीणां द्युसदामपि हर्षदम् ॥ ३ ॥
 वञ्ज्य श्रायकस्तत्र श्रियो देव्या इवात्मजः । इत्यपुत्रो धनगिरिर्गिरिकृतधनोच्चयः ॥ ४ ॥
 मध्यमेनापि वयसा तस्य ऋषितवर्मणः । हृदये नाविशत्कामः प्रशमघाः स्थरहिते ॥ ५ ॥
 धर्मादर्थो जयतीति न्यायशास्त्रेऽप्यधीयते । सो ऽर्थादपि व्याधाऽर्म पात्रेऽन्यो ऽर्थं नियोजयन् ॥ ६ ॥
 नृपचर्यपरीणामं स्वर्गमोक्षफलं विदन् । इयेप कन्या नोषोढुं सो ऽर्हज्जर्मपरायणः ॥ ७ ॥
 यत्र यत्र कुले कन्यां धनगिर्यर्थमाहृतौ । प्रार्थयेते स्म पितरौ तदुवाहमहोत्सवे ॥ ८ ॥
 तत्र तत्र धनगिरिर्गत्वा स्वयमचीकथत् । अहं हि प्रव्रजिष्यामि दोषो ऽस्ति मे न जटपतः ॥ ९ ॥ युग्मं ॥
 इतश्च धनपालस्य महेज्यस्य तु नन्दना । सुनन्दोचे धनगिरिर्देयाहं सो ऽस्तु मे वरः ॥ १० ॥
 महेज्यो धनपालो ऽपि स्वयंवरपरायणम् । प्रददौ धनगिरये दीक्षामपि जिघृक्षुवे ॥ ११ ॥
 प्रातार्यशमितो नाम सुनन्दायाः पुराग्रहीत् । परिब्रज्यां सिंहगिरेराचार्यस्यां ह्रिसन्निधौ ॥ १२ ॥
 अन्यदा तु कृतुत्तातां सुनन्दां ब्रह्मधीरपि । जेजे धनगिरिर्जोगफलं कर्म हि नान्यथा ॥ १३ ॥
 इतश्चाष्टापदगिरौ गौतमम्बामिना किल । प्ररूपितं पुण्फरीकाध्ययनं ह्यवधारितम् ॥ १४ ॥
 पुरा येन वैश्रमण्यसामानिकदिवौकसा । स प्रच्युत्यावततार सुनन्दायास्तदोदरे ॥ १५ ॥ युग्मं ॥

अन्तर्वर्त्तो धनगिरिस्तां शाल्वोचे विशृङ्खलीः । एष गर्जोऽद्वितीयस्ते जविता प्रवजाम्यहम् ॥ १६ ॥
 अमनीपित एवाचूत्सन्मन्योऽपि त्वया सह । प्रब्रज्यैव प्रेयसी मेऽतः परं स्वस्ति ते पुनः ॥ १७ ॥
 इयुक्त्वा तां धनगिरिरवक्रयकुटीमिव । हित्वा सिंहगिरिगुरोः पार्श्वे गत्वाऽब्रवद्यतिः ॥ १८ ॥
 सोऽथ द्वाविंशतिमपि सहमानः परीपहान् । सुदुस्तपं तपस्तेपे स्वशरीरेऽपि निःस्पृहः ॥ १९ ॥
 स स्यैर्यज्वविनयादिभिः शिष्यगुणैर्वृतः । श्रुतसारं गुरोः पार्श्वरूपयः कृपादिवाददे ॥ २० ॥
 नवमास्यां व्यतीतायां सुनन्दापि हि नन्दनम् । अजीजनजनानन्दं सरसीव सरोरुहम् ॥ २१ ॥
 सुनन्दायाः प्रीतिपात्राण्यङ्गनाः सूतिकागृहे । प्रतिजागरणायास्तास्तं घालमिदमूचिरे ॥ २२ ॥
 यदि जात न ते तातः प्राव्रजिष्यत्तदोत्सुकः । जातकर्मोत्सवः श्रेयानन्नविष्यत्ततः खलु ॥ २३ ॥
 स्त्रीजने सत्यपि गृहं जाति न स्वामिनं विना । बह्वीचिरपि ताराचिर्यथा चन्द्रं विना नञ्जः ॥ २४ ॥
 स तु बालोऽपि सङ्गायाङ्गानावरणलाघवात् । तासामाकर्णयामास तं संलापं समाहितः ॥ २५ ॥
 अचिन्तयच्च मत्तातः परिब्रज्यामुपाददे । एवं च चिन्तयन्नेव जातिस्मरणमाप सः ॥ २६ ॥
 सञ्जातजातिस्मरणः संसारासारतां विदन् । इयेष क्षीरकण्ठोऽपि पिब्येऽध्यन्थ्यवनीनताम् ॥ २७ ॥
 कथमुद्विष्य मां माता त्यक्ष्यतीति विचिन्त्य सः । मातुरङ्कुस्थितोऽप्युच्चै रोदिति स्म दिवानिशम् ॥ २८ ॥
 न रागमधुरैर्गानैर्न क्रीडनकदर्शनैः । न वस्त्रदोषाप्रेङ्गाजिर्न चादुवचनैरपि ॥ २९ ॥
 नोत्सङ्गनृत्यलक्ष्मीलान्जिर्न मुखातोचवादनैः । न शिरश्चुम्बनेनानि विशश्राम स रोदनात् ॥ ३० ॥ युग्मं ॥

१ भाटकेन गृहीता कुटीमिव ।

एवं च रुदतस्तस्य शिशोर्मासाः पन्त्यगुः । आससाद सुनन्दापि निर्वेदं तेन सूनुना ॥ ३१ ॥
 अन्यदा तु सिंहगिरिस्तत्रागात्सन्निवेशने । विनेयैर्धनगिर्यार्थशमितादिभिरावृतः ॥ ३२ ॥
 यसस्यां तस्थिवांसं च नत्वा सिंहगिरिं गुरुम् । धनगिर्यार्थशमितावन्वज्जिज्ञपतामिति ॥ ३३ ॥
 स्वजनाः सन्ति नावस्मिन्प्रगवन् सन्निवेशने । यौष्माकेण नियोगेन तान्विवन्दयिषावहे ॥ ३४ ॥
 तयोश्च पृथ्वीरेयं शकुनं शुभ्रसूचकम् । दृष्ट्वा सिंहगिरिगुरुरुचेऽनूचानपुङ्गवः ॥ ३५ ॥
 महौघाजोऽद्य वां ज्ञावी लजेथे यद्युवां मुनी । सचित्तं वाप्यचित्तं वा तदादेयं मदाज्ञया ॥ ३६ ॥
 सद्नेऽथ सुनन्दाया जग्मतुस्तौ महामुनी । तस्यास्तावन्वनारीजिघर्षार्यायातौ निवेदितौ ॥ ३७ ॥
 महिषाश्चोचिरे सर्वाः सुनन्दे नन्दनस्तवया । अर्पणीयो धनगिरिः क नेप्यत्येव हृदयताम् ॥ ३८ ॥
 निरानन्दा सुनन्दापि तमादाय स्तनन्धयम् । तेन निर्वेदितोदस्थादूचे धनगिरिं च सा ॥ ३९ ॥
 इयन्तं कालमार्मेव बालकः पालितो मया । नटिताहं त्वनेनोच्चै रोदित्येव दिवानिशम् ॥ ४० ॥
 यद्यप्यसि प्रप्रजितस्तथाप्येनं स्वमात्मजम् । गृहाण मामिव त्याक्षीर्मा स्मैनमपि सम्प्रति ॥ ४१ ॥
 स्मित्वा धनगिरिरपि प्रोवाच वदतां वरः । एवं करिष्ये कक्ष्याणि पश्चात्तापं तु यास्यसि ॥ ४२ ॥
 मा कृथाः सर्वथेहृदं कुरुष्व वा कुरुष्व तत् । समहं साक्षिणं नरे पुनर्ह्येनं न क्षप्यसे ॥ ४३ ॥
 ततश्च साक्षिणः कृत्वा सनिर्वेदं सुनन्दया । नन्दनो धनगिरयेऽर्पितस्तेनाददे च सः ॥ ४४ ॥
 सोऽर्जको धनगिरिणा पात्रवन्धे न्यधायि च । गृहीतसङ्केत इव विराम च रोदनात् ॥ ४५ ॥

ततः सुनन्दासदनादपी तावात्तवालकौ । गुर्वक्षापाखकौ ऋयो ऽपेयतुर्गुरुसन्निधौ ॥ ४६ ॥
महासारस्य जारेण पुत्ररत्नस्य तस्य तु । नमद्वाहुं धनगिरिं दृष्ट्वा गुरुरजापत ॥ ४७ ॥
आयासित इनासि त्वं जिह्वाजारेण तं मम । समर्पय महाभाग विश्राम्यतु पुजस्तव ॥ ४८ ॥
इयुपादाय यत्नेन साधुः श्रीपात्रमर्जकम् । कान्त्या सुकुमाराचमर्पयामास तं गुरोः ॥ ४९ ॥
देदीप्यमानं तेजोऽजिरधिपं तेजसामिव । आचार्यवर्यस्तं वाखं पाणिन्यां स्वयमाददे ॥ ५० ॥
शिरोस्तस्यातिजारेण सद्यः सिंहगिरेर्गुरोः । नमति स्म महीपीठं वार्यादित्सोरिवाञ्जलिः ॥ ५१ ॥
तज्जराचहुरकरो गुरुरूचे सविस्मयः । अहो पुंरूपचृच्छमिदं धर्तुं न शक्यते ॥ ५२ ॥
जार्वा प्रवचनाधारो महापुण्यः पुमानयम् । यत्नेन रक्ष्यो रत्नं हि प्रायेणापायवहजम् ॥ ५३ ॥
साध्वीनामिति तं वाखं पाखनायार्पयद्गुरुः । वज्रसारस्य तस्यादाच्च ज्ञ इत्यञ्जिधामपि ॥ ५४ ॥
गत्वा शय्यातरकुले ऋक्ते तं वालमार्थिकाः । स्वमात्मानमिवाख्याय पाखनायार्पयन्नय ॥ ५५ ॥
कुमारचूत्याकुशलाः शय्यातर्थो ऽपि तं मिश्रम् । स्वस्वपुत्राधिकं प्रीत्या पश्यन्त्यः पर्यपाखयन् ॥ ५६ ॥
शय्यातरपुरन्ध्रीणां स सौभाग्यनिधानचूः । अङ्कादहं सद्यचार दंतो ऽम्बुजमिवाम्बुजात् ॥ ५७ ॥
उद्धापयन्त्यस्तं वाखं मन्मनोव्यापपूर्वकम् । शय्यातरकुदुग्मिन्यो वर्यवातुलता ययुः ॥ ५८ ॥
शय्यातर्थो महाभागाः खानपानाशनादिभिः । स्पर्धमाना इवान्योन्यं चक्रुर्वज्रस्य सत्क्रियाम् ॥ ५९ ॥
ययोपृच्छपरीणामो वज्रो वाखो ऽपि संयमात् । न वालचापलं चक्रे किं चित्तासामसौख्यदम् ॥ ६० ॥
दुशुजे प्रासुकं वज्रः प्राणयात्राकृते सुधीः । जातिस्मरणसञ्जातविवेकः कस्पविद्धि सः ॥ ६१ ॥

चिकीर्षति स्म चावो ऽपि नीहारादि यदा च सः । चक्रे तदा सदा सङ्गां सुव्यक्तां बालधारिणु ॥ ६२ ॥
 शय्यातरकुमाराणां सर्वेषां जन्मञ्चरिवं । वज्रो ऽन्नवत्प्रीतिगुणं समानं तेषु दर्शयन् ॥ ६३ ॥
 ज्ञानोपकरणादानैर्यालकीडां प्रपद्यन् । वज्रः प्रमोदयामास प्रतिवासरमार्यिकाः ॥ ६४ ॥
 यज्रं दृष्ट्वा सुनन्दापि सुरुपं शीलशालिनम् । शय्यातरेभ्यो ऽयाचिष्ट मत्सूनुरिति वादिनी ॥ ६५ ॥
 जननीपुत्रसम्बन्धं तयामुप्यार्जकस्य च । न विद्मः किं त्वसौ न्यासो गुरुणामिति ते ऽवदन् ॥ ६६ ॥
 शय्युक्त्या नार्पयामासुस्तस्यै शय्यातराः सुतम् । ततश्चैक्षिष्ट सा यज्रं दूरस्थैव परस्ववत् ॥ ६७ ॥
 महता तूपरोधेन सा तेषामेव वेश्मनि । धात्रीव बालयामास स्तन्यपानादिना सुतम् ॥ ६८ ॥
 इतो ऽपि चाचलपुरविषयश्रीविचूपणे । कन्या पूर्णा चेति नद्यौ विद्येते प्रथिताजिधे ॥ ६९ ॥
 अन्तराले तयोर्नद्योरयात्सुः के ऽपि तापसाः । पादलेपविदेको ऽञ्जत्तेषां मध्ये च तापसः ॥ ७० ॥
 विधाय पादलेपं च पादुके परिधाय च । जले ऽपि स्थलवत्पादौ विन्यस्य सञ्चचार सः ॥ ७१ ॥
 एवं च पादुकारूढः स नित्यं जलवर्मना । पुरे गतागतं चक्रे जनयन्विसयं जने ॥ ७२ ॥
 न हि वो दर्शने को ऽपि प्रजावो ऽस्ति यथा हि नः । श्रमणोपासकानेवं प्रजह्रास स तापसः ॥ ७३ ॥
 तत्रागादार्यशमिताचार्यो वज्रस्य मातुलः । विश्वरक्रमयोगेन योगसिद्धो महातपाः ॥ ७४ ॥
 तस्मै चाचार्यवर्याय कथयामासुरार्हताः । स्वदर्शनोपहासं ते तापसोपज्ञमुच्चैः ॥ ७५ ॥
 तदाकर्ण्यर्यशमितः श्रुतज्ञाने स्फुरत्यपि । ज्ञात्वा मतिवलेनापि जगाद स्वानुपासकान् ॥ ७६ ॥
 नास्य कापि तपःशक्तितापसस्य तपस्विनः । केनाप्यसौ प्रयोगेण प्रतारयति वो ऽखिलान् ॥ ७७ ॥

यथा ह्यकालपुष्पादि दर्शितं कौतुकावहम् । तथैतदपि विज्ञानं न तपःशक्तिरीदृशी ॥ ७८ ॥
 उपदेशमात्रसिद्धे साध्ये युष्मादृशामपि । विज्ञाने विसयं कृत्वा मा स श्रद्धा तपसान् ॥ ७९ ॥
 यदि वः प्रत्ययो नास्ति तापसस्तन्निमग्न्यताम् । गृहागतस्य तस्यांही प्रशब्दयौ पादुके अपि ॥ ८० ॥
 श्रावकैस्तापसः सो ऽथ मायां कृत्वा न्यमन्यत । एकस्य श्रावकस्यैकस्यागात्परिवृतो जनैः ॥ ८१ ॥
 श्रावकः सकुटुम्बो ऽपि दर्शयन्नकिनाटकम् । तं तापसमज्जापिष्ट गृहवारमुपागतम् ॥ ८२ ॥
 जगवन्नवतः पादपद्मौ प्रक्षालयाम्यहम् । ये क्षालयन्ति त्वत्पादावात्मानं क्षालयन्ति ते ॥ ८३ ॥
 तदस्मानुगृह्यैवं निस्तारयितुमर्हसि । स्वलयन्ति महारमानो भक्तिं प्रक्तिमतां न हि ॥ ८४ ॥
 अनिष्ठतो ऽपि तस्याथ श्रावकस्तापसस्य सः । क्षालयामास पादौ च पादुके चोष्णवारिणा ॥ ८५ ॥
 तत्पादपादुकाशौचमकार्षीत्स तथा यथा । तत्र प्रक्षेपगन्धो ऽपि नास्यास्त्रीचे ऽनुरागवत् ॥ ८६ ॥
 महत्या प्रतिपत्त्या तं तापसं श्रावकाग्रणीः । अत्रोजयत्कार्यवशात्पूज्या मिथ्यादृशो ऽपि हि ॥ ८७ ॥
 तेन क्षेपापहारेण तापसो दुर्मनायितः । नावेदीज्जो जनास्वादं विगोपागमशङ्कया ॥ ८८ ॥
 तापसो जोजनं कृत्वा सरिच्छीरं पुनर्ययौ । लोकैर्वृतो जलस्तम्भकुतूहलदिदृक्षया ॥ ८९ ॥
 क्षेपाश्रयः स्यादद्यापि को ऽपीत्यल्पमतिः स तु । अलीकसाहसं कृत्वा प्राग्वत्प्राविशदम्भसि ॥ ९० ॥
 ततः कमण्डुरिव कुर्न्नुडबुडारवम् । द्रुमति स्म सरिच्छीरे स तापसकुमारकः ॥ ९१ ॥
 वयं मायाविनानेन मोहिताः स्मः कियच्चिरम् । मलिन्यञ्चदिति मनस्तदा मिथ्यादृशामपि ॥ ९२ ॥
 दत्तताले च तत्कालं जने तुमुलकारिणि । आचार्यो अपि तत्रागुः श्रुतस्कन्धधुरन्धराः ॥ ९३ ॥

ततश्चिकीर्षयः स्वस्य दर्शनस्य प्रज्ञावनाम् । आचार्याश्चिह्नपुण्योऽङ्गविशेषं सरिदन्तरे ॥ ए४ ॥
 एहि पुत्र यथा यामो धयं परतटे तव । इति चावोचदाचार्यवर्यो धुर्यो महारमनाम् ॥ ए५ ॥
 तदध्वये ततस्तस्याः सरितो मिलिते सति । आचार्यः सपरीवारः परतीरश्रुवं ययौ ॥ ए६ ॥
 आचार्यैर्देशितं तं चातिशयं ग्रेहय तापसाः । सर्वे ऽपि संवि'विजिरे तन्नक्तश्चाखिलो जनः ॥ ए७ ॥
 आचार्यस्यार्यशमितस्यान्तिके प्राव्रजन्नय । सर्वे मथितमिथ्यात्वास्तापसा एकचेतसः ॥ ए८ ॥
 ते ब्रह्मघ्नीपयास्तव्या ऽति जातास्तदन्वये । ब्रह्मघ्नीपिकनामानः श्रमणा आगमोदिताः ॥ ए९ ॥

इतश्च यज्रस्तत्रस्थः क्रमेणाञ्जुघ्निहायनः । तदा च धनगिर्याद्यास्तत्र साधव आययुः ॥ १०० ॥
 आयास्यति धनगिरिग्रहीष्यामि स्वमात्मजम् । सुनन्दैवं चिन्तयन्ती तेष्वायातैर्ध्वमोदत ॥ १०१ ॥
 सुनन्दापि महर्षिन्यः स्वनन्दनमयाचत । ते पुनर्नार्यामासुः प्रत्यज्ञापन्त चेहशम् ॥ १०२ ॥
 अयाचितरत्यया दत्तो मुग्धे ऽस्मभ्यमयं शिशुः । वान्ताश्रमिष को दत्तं पुनरादातुमिच्छति ॥ १०३ ॥
 विक्रीडेऽपि व दत्तेषु स्वामिवमपगच्छति । मा याचिष्ठाः सुतं दत्त्वा त्वयैष परसारकृतः ॥ १०४ ॥
 पश्योरुजयोरेवमुच्चैर्विवदमानयोः । लोको ऽवादीदमुं वादं राजा निर्धारयिष्यति ॥ १०५ ॥
 ततः सुनन्दा लोकेन सहिता नृपपर्यदि । जगाम सहस्रसहिताः श्रमणा अपि ते ययुः ॥ १०६ ॥
 राज्ञो न्यर्षीदघामेन सुनन्दा दक्षिणेन तु । श्रीमान्सह्यः समस्तो ऽपि यथास्थानमध्यापरे ॥ १०७ ॥
 परिचाव्य षयोर्ज्ञापामुत्तरं चावदश्रुपः । येनाहूतः समार्याति वालस्तस्य जवत्वसौ ॥ १०८ ॥

१ सवेगं प्रापुः ।

तं निर्णयमंसातां तौ तु पशुबुधावपि । इति चोचतुरादौ कः सुनुमाह्वानुमर्हति ॥ १०९ ॥
 स्त्रीगृह्याः प्रोचिरे पौरा व्रतिनामेष बालकः । चिरसहृदितप्रेमा तपचो नातिलहते ॥ ११० ॥
 मातृबाह्वयतामादाधियं दुष्करकारिणी । नारीति चानुकम्प्यापि ज्वल्येतस्त्रि नान्यथा ॥ १११ ॥
 ततः सुनन्दा बहुशो बालक्रीरुनकानि च । विविधानि च ज्ञदयाणि दर्शयन्त्येवमन्यधात् ॥ ११२ ॥
 हस्तिनो ऽमी क्षमी अश्याः पत्नयो ऽमी क्षमी रथाः । तव क्रीडार्थमानीतास्तद्गृहैहि दारक ॥ ११३ ॥
 मोदका मरुका झाझाः शर्कराश्चान्यदप्यदः । यदिहसि तदस्त्येव गृह्यतामेहि दारक ॥ ११४ ॥
 तवायुष्मन्कृपीयाहं सर्वाद्वैतवतारणे । चिरं जीव चिरं नन्द सुनन्दाभाशु मोदय ॥ ११५ ॥
 मम देवो मम पुत्रो ममात्मा मम जीवितम् । त्वमेवासीति मां दीनां पश्यन्नेव जीवय ॥ ११६ ॥
 बिलक्षां मा कृथा वरस मां लोकस्यास्य पश्यतः । हृदयं मे ऽन्यथा जावि पक्वबालुङ्कयद्विधा ॥ ११७ ॥
 एहि हंसगते वरस ममोत्सङ्गं परिष्कुरु । कुक्षिवासावक्रयो मे न लन्थ्यः किमियानपि ॥ ११८ ॥
 एवं क्रीरुनकैर्जयप्रकारैश्चादुर्कैरपि । सौनन्देयः सुनन्दाया नान्यगह्वन्मनागपि ॥ ११९ ॥
 न मातुरूपकाराणां को ऽपि स्यादनृणः पुमान् । एवं विदन्नपि सुधीर्वज्र एवमचिन्तयत् ॥ १२० ॥
 यदि सङ्गमुपेक्ष्ये कृत्वा मातुः कृपामहम् । तदा स्यान्मम संसारो दीर्घदीर्घतरः खलु ॥ १२१ ॥
 इयं च धन्या माता मे ऽल्पकर्मा प्रव्रजिष्यति । उपेक्ष्यमस्या ह्यापातमात्रजं दुःखमप्यदः ॥ १२२ ॥
 दीर्घदर्शी विमृश्यैवं वज्रो वज्रदृढाशयः । प्रतिमास्य इव स्थानान्न चचाल मनागपि ॥ १२३ ॥

१ तैलाम्यगे रणच्छेदे कन्याया मरणे तथा । आपातभात्रतो दुःखं स पश्चात्सुखमेधते ॥

राजानादीत्सुनन्दे त्रमपसर्प शिशुर्ह्यसौ । नागादाहयमानस्त्यामजानन्निव मातरम् ॥ १२४ ॥
 ततो राज्ञा धनगिरिः प्राप्तावसरमीरितः । रजोहरणमुत्क्षिप्य जगादैवं मिनाह्वरम् ॥ १२५ ॥
 ब्रूते चेक्ष्ययसायस्ते तत्पद्मो ऽसि यदि स्वयम् । तद्वज्रोहरणं धर्मध्वजमादत्स्व मे ऽनघ ॥ १२६ ॥
 यञ्जस्तदेव क्रज्जन्न व्योर्द्विस्तकरो द्रुतम् । दधावाञ्जिधनगिरि प्रकण्ठत्पादधर्घरः ॥ १२७ ॥
 गत्वा च पितुरत्सद्गमधिरुह्य त्रिभुधधीः । तद्वज्रोहरणं वीखासरोजवज्रपाददे ॥ १२८ ॥
 यञ्जेण पाणिपद्मान्यां रजोहरणमुद्वृतम् । विरराज रोमगुञ्ज एव प्रवचनश्रियः ॥ १२९ ॥
 उल्लसत्तुन्दकद्विकाकारदन्तद्युतिस्मितः । स रजोहरणादृष्टिं नान्यन्नादान्मनागपि ॥ १३० ॥
 दिनात्यये पद्मिनीय सद्यो म्लानिमुपेयुषी । हस्तविन्यस्तचिबुका सुनन्दैवमचिन्तयत् ॥ १३१ ॥
 ब्राता मम प्रम्रजितो जर्ता प्रम्रजितो ऽथ मे । प्रम्रजिष्यति पुत्रो ऽपि प्रव्रजाम्यहमप्यतः ॥ १३२ ॥
 न मे ब्राता न मे जर्ता न मे पुत्रो ऽपि सम्प्रति । तन्ममपि परिव्रज्या श्रेयसी गृह्णवास्तः ॥ १३३ ॥
 स्वयमेवेति निर्णय सुनन्दा सदनं ययौ । यञ्जमादाय वसतिं प्रययुर्मुनयो ऽपि ते ॥ १३४ ॥
 मतेष्टुर्न पपौ स्तन्यं वज्रस्तानघ्या अयि । इत्याचार्यैः परिव्राज्य साध्वीनां पुनराचर्यत ॥ १३५ ॥
 उद्यन्नायनिशेपेण जगद्वैराग्यञ्जृशम् । सुनन्दापि प्रयत्नाज तद्व्रज्याचार्यसन्निधौ ॥ १३६ ॥
 पठदार्थमुल्लानृपश्चद्वान्येकादशापि हि । पदानुसारी जगवान्यञ्जो ऽधीयाय धीनिधिः ॥ १३७ ॥
 अष्टमर्षो ऽनघञ्जो यागदार्थ्यप्रतिश्रेय । ततो वसत्यामानिन्ये हर्षजान्निर्महर्षिञ्जिः ॥ १३८ ॥

अन्यदा वज्रगुरवः प्रत्यवन्तीं प्रतस्थिरे । धाराधरोऽखण्डधारमन्तराले ववर्ष च ॥ १३९ ॥
 यक्षमण्डपिकाप्राये स्थाने द्वाप्यस्रवज्जले । आचार्या वज्रगुरवस्ते तस्थुः सपरिहृदाः ॥ १४० ॥
 प्राग्जन्मसुहृदो वज्रस्यामरा जूम्नकास्तदा । सत्त्यं परीक्षितुं तत्र वणिग्मूर्तीर्विचक्रिरे ॥ १४१ ॥
 उत्तर्याणितवज्राश्ववृषजं चरदौष्टकम् । मण्डलीकृतशकटं सन्निवेशितकैर्णिकम् ॥ १४२ ॥
 जवनञ्चन्नविक्रेययस्तुगोर्णीपरम्परम् । राज्ञाभोत्तीर्णपात्रीकं द्रुञ्जानजनसकुलम् ॥ १४३ ॥
 तृणप्रावरणञ्चन्नसञ्चरत्कर्मकृज्जनम् । आवासं ते दिविपदो वणिग्प्रा विचक्रिरे ॥ १४४ ॥

॥ त्रिजिर्विशेषकम् ॥
 वारिदे विरतप्राये तानाचार्यान्दिवौकसः । न्यमन्त्रयन्त जिज्ञार्थं ह्रस्ववन्दनपूर्वकम् ॥ १४५ ॥
 निवृत्तामिध विज्ञाय वृष्टिमाचार्यपुङ्गवाः । वज्रमादिदिशुर्जिज्ञानयने विनयोज्ज्वलम् ॥ १४६ ॥
 यज्रोऽथायद्रियकीं कृत्वा द्वितीयमुनिना सह । विहर्तुं निरगादीर्याशुज्जिमध्यनि चिन्तयन् ॥ १४७ ॥
 तुपारान्ततो हृद्गा त्रसरेणुनिजानपि । यज्रो निववृते च जगन्नीतोऽष्कायविराधनात् ॥ १४८ ॥
 तुपारमात्रामप्यभ्युवृष्टिं देवा निरुध्य ताम् । आह्वासत पुनर्वज्रं वृष्टिर्नास्तीति ज्ञापिणः ॥ १४९ ॥
 वज्रस्तदुपरोधेन वृष्ट्यज्ञायेन चाचलत् । जगाम च तदावासं त्रक्षपानादिसुन्दरम् ॥ १५० ॥
 ससम्भ्रमेऽपु देवेषु तेषु प्रकादिदित्तया । ज्व्यक्षेत्रकालावैरुपयोगमदत्त सः ॥ १५१ ॥
 कूटमाण्डकादिकं ज्व्यं कुतो राज्ञमसम्भ्रवि । इदमुज्जयिनीक्षेत्रं स्वज्ञावादपि कर्कशम् ॥ १५२ ॥

प्रावृषि प्रथमायां च अन्यस्यास्य कथापि का । दातारोऽप्यनिमेषाद्वा अजस्रपृक्चरणा इति ॥ १५३ ॥
नियतं देवपिण्णोऽयं साधूनां न हि कष्टपते । तस्मादनात्तपिण्णोऽपि ब्रजामि गुरुसन्निधौ ॥ १५४ ॥

॥ त्रिचित्रविशेषकम् ॥

इत्यनादाय तद्भिदां वज्रस्वामी न्यवर्तत । प्रत्यह्नीचूय तैश्चाथो जगदे विस्मितैः सुरैः ॥ १५५ ॥
ययं हि जृम्भका देवाः प्रागजन्मसुहृदस्तव । त्वां ह्यष्टुमागमामेह त्यमद्यापि हि नः सुहृत् ॥ १५६ ॥
अथ वैक्रियलब्ध्याख्यां विद्यां तोषन्ततोऽमराः । निष्क्रयं ह्युप्तमायाया इव वज्राय ते ददुः ॥ १५७ ॥
ज्येष्ठे मास्यन्यदा यज्रो विहरंश्च बहिर्जुवि । नैगमीचूय तैर्देवैर्धृतपूरैरन्यमन्यत ॥ १५८ ॥

यज्रो गत्वा तदावासे देवपिण्डं च पूर्ववत् । ज्ञात्वा न खलु जग्राहोपयोगविदुरो हि सः ॥ १५९ ॥
वज्राय पूर्वसुहृदे विद्यामाकाशगामिनीम् । प्रदत्तुस्तोषन्नाजस्ते स्वं स्वं स्थानमथो ययुः ॥ १६० ॥

ततो विहरतो गन्धर्वा वज्रस्य चाजयत् । पदानुसारिखण्डात्ता सुस्थिरैकादशाङ्ग्यपि ॥ १६१ ॥
अधीयमानमश्रौपीद्यद्यत्पूर्वगताद्यपि । तत्तज्जग्राह जगवान्वज्रो मेधाविनां वरः ॥ १६२ ॥

यदा पठेति स्थविरा वज्रं स्माहुस्तदा हि सः । किञ्चिद्गुणगुणारावं निजालुखि निर्ममे ॥ १६३ ॥
स्थविराज्ञानङ्गनीरुः स्वशक्तिं चाप्रकाशयन् । अन्यक्तमुद्गुणैर्नैकचित्तोऽश्रौपीत्यन्ततोऽपरान् ॥ १६४ ॥
अन्यस्मिन्नहि मध्याहे निद्वार्य साधवो ययुः । आचार्यमिश्रा अपि ते बहिर्भूमौ विनिर्ययुः ॥ १६५ ॥
तस्यौ तु वज्र एकाकी पश्चात्सतिरहकः । स साधूनां मण्डलेन वेष्टिकाः सन्न्यवीविशत् ॥ १६६ ॥

१ उपधीन् ।

आचार्य इय शिष्याणां तासां मध्ये निषद्य सः । वाचनां दातुमारेजे प्रावृक्मनोधरध्वनिः ॥ १६७ ॥
 एकादशानामज्ञानामपि पूर्वगतस्य च । वाचनां पुनरागच्छन् गुरुः शुश्राव दूरतः ॥ १६८ ॥
 वसतिघारभायातः श्रुत्वा गहगहारवम् । आचार्यो ऽचिन्तयित्क नु साधवः शीघ्रमागताः ॥ १६९ ॥
 अस्मदागमनममी पाठयन्तो महर्षयः । स्वाध्यायं कुर्वते त्रिदशमुपादाय समागताः ॥ १७० ॥
 आचार्याश्च विदाश्चकुरुः कृणुं स्थित्वा विमृश्य च । यथैप वज्रनाख्यैर्वर्चिनां ददतो ध्वनिः ॥ १७१ ॥
 असौ पूर्वगतस्यैकादशाज्ञया अपि वाचनाम् । यद्वत्ते तत्किमध्यैष्ट गर्भस्थो विस्मयामहे ॥ १७२ ॥
 स्यधिरैः पाठ्यमानो ऽयमत एवालसायते । चादयात्पातालस इति ज्ञात्वाशिष्य तदा वयम् ॥ १७३ ॥
 अस्मदाकर्णनाशङ्की लज्जितो मा स्म जूदसौ । रोमाश्रितः शिष्यगुणैराचार्य इत्यपासरत् ॥ १७४ ॥
 शब्देन महताचार्यश्चक्रुर्नैपेधिक्कीमय । गुरुणां शब्दमाकर्ण्योदस्याघञ्जो ऽपि विहरात् ॥ १७५ ॥
 उपेत्य जिह्मिगततिर्न यावत्प्राविशच्छ्रुः । तावत्ता वेष्टिका वज्रः स्वस्वस्थाने मुनोच च ॥ १७६ ॥
 अन्येत्य च गुरोर्दंष्ट्रमाददे ऽङ्गी मभार्ज च । तच्छ्रुत्वोवन्दनेनोचैः स्वं ज्ञातमवगुण्डयन् ॥ १७७ ॥
 आसनस्थस्य च गुरोः पादौ प्रासुकवारिणा । द्वालयामास शिरसा वचन्दे पादवारि च ॥ १७८ ॥
 आचार्याश्चिन्तयामासुर्महात्मा बालको ऽप्यसौ । श्रुतसागरपारीणो रक्ष्यो वज्रास्पदीजवन् ॥ १७९ ॥
 अजानन्तो ऽस्य माहारभ्यं बालस्याप्यन्यसाधवः । कुर्वन्ति न यथावज्ञां प्रयतिष्यामहे तथा ॥ १८० ॥
 इत्याचार्यो विज्ञावर्यो शिष्येभ्यो ऽकथयन्निति । यास्यामो ग्रामममुकं क्षित्रोहं तत्र नः स्थितिः ॥ १८१ ॥

१ रसलितगतिः । २ द्वित्रनिनय ।

व्यजिज्ञपन्तुं योगप्रतिपन्नाश्च साधवः । जगद्व्याचनार्थस्तत्कोऽस्माकं ज्ञविष्यति ॥ १८३ ॥
 वज्रो यो वाचनाचार्यो ज्ञवितेत्यादिशङ्करः । ज्ञकत्वादविचार्यैव प्रत्यपद्यन्त ते तथा ॥ १८३ ॥
 प्रातःकृत्यं कायोत्सर्गवाचनाग्रहणादिकम् । कर्तुं ते साधवो वज्रं निपद्यायां न्यपादयन् ॥ १८४ ॥
 गुर्वज्ञास्तीति वज्रोऽपि निपद्यायामुपाविशत् । आचार्यस्यैव विनयं तस्याकार्षुश्च साधवः ॥ १८५ ॥
 सर्वेषामपि साधूनामानुपूर्व्यां परिस्फुटान् । सङ्कान्त्या वज्रलेपजान् वज्रोऽथास्त्रापकान् ददौ ॥ १८६ ॥
 येऽत्यल्पमेधसस्तेऽपि साधवोऽध्येतुमागमन् । उपचक्रमिरे वज्रादादायादाय वाचनाम् ॥ १८७ ॥
 अमोघवाचनो वज्रो वज्रवातिजनेष्वपि । तद्व्यमङ्गुतं दृष्ट्वा गह्वः सर्वो विसिन्धिमये ॥ १८८ ॥
 आस्त्रापान् साधवः पूर्वमधीतान्सुस्फुरानपि । संवादार्थमपृष्टुंश्च वज्रोऽध्याख्यत्तथैव तान् ॥ १८९ ॥
 तावदेकवाचनया वज्रात्प्रेतुर्महर्षयः । अप्यनेकवाचनाच्चिर्यावन्न गुरुसन्निधौ ॥ १९० ॥
 तेऽन्यधुः साधवोऽन्योन्यं गुरुर्यदि विलम्बते । वज्रपार्श्वे तदा शीघ्रं श्रुतस्कन्धः समाप्यते ॥ १९१ ॥
 गुरुन्योऽन्यधिकं वज्रं मेनिरे मुनयो गुणैः । एकगुरुदीक्षिते हि सुगुणे मोदते गणः ॥ १९२ ॥
 आचार्योश्चिन्तयामासुरेतावन्निश्च वासरेः । वज्रोऽस्मत्परिवारस्य ज्ञावी ज्ञातगुणः खलु ॥ १९३ ॥
 वज्रमध्यापयामोऽथानधीतं यद्यदस्य हि । जपेत्य पाठ्यतां याति गुरोः शिष्योऽमलैर्गुणैः ॥ १९४ ॥
 चिन्तयित्वैवमाचार्याः कथितेऽहि समाययुः । मुनयो वज्रसहितास्तत्पादांश्च वचन्दिरे ॥ १९५ ॥
 किं वः स्वाध्यायनिर्वाहो ज्ञवतीति गुरुदिते । वज्रापिरे देवगुरुप्रसादादिति साधवः ॥ १९६ ॥
 वन्दित्वा पुनराचार्यान्निश्याः सर्वे व्यजिज्ञपन् । अस्माकं वाचनाचार्यो वज्रोऽञ्जदुष्मदाज्ञया ॥ १९७ ॥

यच्चश्चिरमवज्ञातो ऽस्माच्चिरज्ञाततद्गुणैः । इदानीं जगत्पादा इव वालो ऽप्ययं हि नः ॥ १९८ ॥
 वालो ऽप्यस्त्येव गह्वस्य गुरुगुरुगुणान्वितः । प्रदीपः कुन्दकविकामात्रो ऽप्युद्योतये जृहम् ॥ १९९ ॥
 आचार्यवर्या जगदुन्नवत्वेवं तपोधनाः । किं त्वसौ नावमन्तव्यो विद्यावृक्षो ऽर्चको ऽपि हि ॥ २०० ॥
 अगमाम वयं ग्राममाचार्यो ऽयं च वो ऽर्पितः । अत एव यथा वित्य यूयमस्येदृशान्गुणान् ॥ २०१ ॥
 अन्यथा वाचनाचार्यपदवीं नायमर्हति । गुर्वदत्तं यतो ऽनेन कर्णश्रुत्याददे श्रुतम् ॥ २०२ ॥
 सङ्क्षेपानुष्ठानकपोरसारकदपो ऽस्य संयताः । कार्य आचार्यपदवीयोग्यो ह्येव ततो ज्ञेयत् ॥ २०३ ॥
 ततश्च प्रागपठितं श्रुतमर्थसमन्वितम् । शीघ्रमभ्यापयामास वज्रं गुरुद्वारधीः ॥ २०४ ॥
 साक्षिमात्रीकृतगुरुर्वज्रो गुर्वर्पितं श्रुतम् । प्रतिविम्वमिवादशः सर्व जग्राह क्षीयया ॥ २०५ ॥
 श्रुतज्ञो ऽनूत्तदा वज्रो यथा तस्य गुरोरपि । कुर्जेदचिरसन्देहलोष्टमुज्रतां ययौ ॥ २०६ ॥
 हृष्टियादो ऽपि हृदये यावन्मात्रो ऽजगद्गुरोः । तावानुपाददे वज्रेणान्नश्चक्षुकलीयया ॥ २०७ ॥

अन्यथा विहरन्तस्ते ग्रामाङ्गामं पुरापुरम् । पुरं दशपुरं जगमुराचार्याः सपरिहृदाः ॥ २०८ ॥
 तदा चोज्जयिनीपुर्या सम्पूर्णदशपूर्वचृत् । आचार्यो ऽस्ति तदेतस्मादादेया दशपूर्व्यपि ॥ २०९ ॥
 पकादशाङ्गीपात्रो ऽपि येषां कष्टायते चृशम् । ते स्म शिष्या दशपूर्व्यग्रहणे कथमीशताम् ॥ २१० ॥
 अथवास्त्येव हुं वज्रः कृतमीदृशचिन्तया । पदानुसारित्वबध्या हि हृष्टप्रत्यय एव सः ॥ २११ ॥
 इत्यादिशतदुर्वैजं त्वं वत्सोज्जयिनीं व्रज । तत्राधीन्व दशपूर्वीं जजगुसगुरोर्मुखात् ॥ २१२ ॥
 अत्यदपमेधसः सर्वे न च सत्रज्ञचारिणः । न ह्यवम्भरूणयो ऽमुत्र यत्राहमपि कुण्ठधीः ॥ २१३ ॥

अधीत्य दश पूर्वोणि शीघ्रमेहि मदाज्ञया । तत्र सन्निहिताः सन्तु सौम्यशासनदेवताः ॥ २१४ ॥
 त्यन्मुखाद्य प्रसरतु दशपूर्वीं महर्षिषु । हे वत्स कृपापुदकमिवोपवनशाखिषु ॥ २१५ ॥
 एनं सिंहगिरिर्वज्रमवन्तीं गन्तुमादिशत् । वर्तते स्थविर कट्य इत्युषी दौ च तत्समम् ॥ २१६ ॥
 शोषामिवाज्ञामादाय मूर्ध्ना सिंहगिरिगुरोः । वज्रो ऽगाधजगुसाहिपूतामुज्जयिनीं पुरीम् ॥ २१७ ॥
 प्राप्ते चोक्तयिनीपुर्यां सुनन्दानन्दने मुनौ । निरैक्षिट न्नजगुसाचार्यः स्वप्नं शुभे क्षणे ॥ २१८ ॥
 यदादाय मम करात् क्षीरपूर्णं पतङ्गं हम् । आगन्तुको ऽपिवत्कश्चित्सि च परमामगात् ॥ २१९ ॥
 शिष्येभ्यः कथयामास गुरुः स्वप्नं च तं प्रेगे । तत्सार्थं विविधं ते ऽपि यथाप्रज्ञं व्यचारयन् ॥ २२० ॥
 गुरुरुचे न जानीथात्तिथिः को ऽप्यागमिष्यति । स सार्थं सूत्रमस्मत्तः सर्वमादास्यते सुधीः ॥ २२१ ॥
 वज्रो ऽपि नगरीद्वारे शर्वरीमतिवाह्य च । प्रजाते ऽगाधघगुसाचार्यवर्यप्रतिश्रयम् ॥ २२२ ॥
 दूरतो वज्रमालोक्य गुरुरिन्दुमिवार्णवः । जह्वासं कलयामास परं परमया मुदा ॥ २२३ ॥
 आचार्यो ऽध्यायदहो मे सौजाग्येनास्य धीरिति । किमाखिङ्गाम्यहममुमङ्कमारोपयामि च ॥ २२४ ॥
 प्रसिद्धिसदृशीं वज्रस्याकृतिं परिज्ञाव्य च । वज्रो ऽयमिति निश्चिक्ये न्नजगुसो महामुनिः ॥ २२५ ॥
 वन्दनाच्चिमुखं वज्रं न्नजगुसो ऽय सखले । वलीयसी खलूत्कण्ठा विनयं न प्रतीक्षते ॥ २२६ ॥
 आरोप्याङ्गे न्नजगुसाचार्यो वज्रमन्त्रापत । अधितपदनाम्भोजं स्वनेत्रे चृङ्कतां नयन् ॥ २२७ ॥
 कच्चित्सुखविहारस्ते कच्चित्ते ऽद्धमनामयम् । कच्चित्तपस्ते निर्विघ्नं कच्चित्ते कुशाली गुरुः ॥ २२८ ॥

१ पात्रम् । २ प्रातः ।

किं किंचित्कार्यमुद्दिश्य विहारक्रमतो ऽथवा । इहागतो ऽसि वज्रपे कथयासान्प्रमोदय ॥ २२ए ॥
वन्दित्वा प्रजगुष्ठापि धज्जो विरचिताद्यस्त्रिः । उवाच यदनधारविन्यस्तमुखवस्त्रिकः ॥ २३० ॥
ययत्सुखविहारादि पूष्यपादैरपृच्छयत् । तत्तत्तथैव देवानां गुरुणां च प्रसादतः ॥ २३१ ॥
अभ्येतुं दश पूर्वाणि त्वामागां गुर्वनुज्ञया । तषाधनाप्रदानेन प्रसीद जगवन्मयि ॥ २३२ ॥
तत्तश्च दशपूर्वां तं प्रजगुप्तो ऽध्यजीगपत् । गुरोरजनिक्केशो वज्रो ऽथ दशपूर्व्यञ्जत् ॥ २३३ ॥
यत्र चाभ्येतुमारन्यं ग्राह्यानुज्ञापि तत्र हि । इति सिद्धिगिरेः पार्श्वे वज्रो गन्तुमचिन्तयत् ॥ २३४ ॥
इत्यापृणथ जजगुप्तं धज्जो दशपुरं पुनः । अधीतदशपूर्वो ऽगाद्गृहीताम्बुरिवाम्बुदः ॥ २३५ ॥
दशपूर्वाणिवागस्तेर्वज्रस्यान्यागतस्य तु । पूर्वानुज्ञा कृता सिद्धिगिरिणा गुरुणा तदा ॥ २३६ ॥
वज्रस्य पूर्वानुज्ञायां विदधे जृम्भकामरैः । मद्विमा दिव्यकुसुमप्रकरादिभिरञ्जुतः ॥ २३७ ॥
अर्पयित्वा सिद्धिगिर्याचार्यो वज्रमुनेर्गणम् । प्रत्याख्यायाधपानादि कालं कृत्वामारो ऽज्जवत् ॥ २३८ ॥
वज्रस्वान्यपि जगघान्मुनिपञ्चशतीवृतः । विजहार महौ प्रव्यजनैरवचञ्जमाः ॥ २३९ ॥
पुनानः क्षां विहारेण वज्रस्वामी महामुनिः । यत्र यत्र ययौ तत्र तत्र ख्यातिरच्यदियम् ॥ २४० ॥
अहो अत्योज्ज्वलं शीलमहो लोकोत्तरं श्रुतम् । अहो सौजायमनघमहो खवणिमाञ्जुतः ॥ २४१ ॥
इतश्च पाटलीपुत्रे धनो नाम महाधनः । श्रेष्ठी गुणगणश्रेष्ठो वज्रव श्रुवि विश्रुतः ॥ २४२ ॥
कन्या सुरूपा तस्याज्जहन्निधानेन रुक्मिणी । रुक्मिणीव रूपान्तरमुपेयुपी ॥ २४३ ॥
तस्य च श्रेष्ठिनो यानशाखायामखाशयाः । व्रतिन्यो निवसन्ति सा श्रीवज्रस्य महामुनेः ॥ २४४ ॥

प्रतिन्यस्तास्तु वज्रस्य चक्रिरे गुणसंस्तवम् । स्वाध्यायावश्यकसमो गुरुणां हि गुणस्तवः ॥ २४५ ॥
तां तां वज्रस्य सौभाग्यरुथामाकर्ण्य रुक्मिणी । वज्रमेव पतीयन्ती प्रत्यक्षासीदिदं च सा ॥ २४६ ॥
वज्रं मे प्रतीतोद्दये जोगानहं तदा । अन्यथा तु कृतं जोगैः किं जोगैर्दयितं विना ॥ २४७ ॥

अथ ये केचिदुपस्तस्थिरे । सा प्रत्यपेक्षतान् सर्वान्मुखमोटनलीलया ॥ २४८ ॥
प्रोचुरयि मुग्धासि रुक्मिणि । वीतरागं प्रप्रलितं यद्यज्रं तं बुधूर्पसि ॥ २४९ ॥
दधे वज्रो यदि प्रप्रलितस्तदा । प्रप्रलित्याम्बहमपि या गतिस्तस्य सैव मे ॥ २५० ॥

प्रगयान्वज्रः पाटलीपुत्रपत्तने । विहारेण ययौ धर्मदेशनावशिवादिदः ॥ २५१ ॥

श्रुत्वा च वज्रमायान्तं पाटलीपुत्रपार्थिवः । तत्कावं सपरीवारो ऽव्यगादृक्का गरिष्ठया ॥ २५२ ॥
तश्चेतश्च वज्रैर्वर्षेन्द्रीजृत्तान्महामुनीन् । ददर्शागच्छतो राजा राजमानांस्तपःश्रिया ॥ २५३ ॥

भी द्युतिशालिनः । सर्वे ऽपि मधुराकाराः सर्वे ऽपि विकसन्मुखाः ॥ २५४ ॥
गगराः । सर्वे ऽपि समताम्राजः सर्वे ऽपि ममतोज्ज्वलाः ॥ २५५ ॥

नामि करोमि किम् । स एव प्रगयानादौ वन्द्यो गह्वस्य नायकः ॥ २५६ ॥

॥ त्रिजिर्विशेषकम् ॥

स्थित्या प्रगवन्तो महर्षयः । आख्यान्तु वज्रः किमयं किमेष किमसाविति ॥ २५७ ॥
अन्त्यान्तिपदो वयम् । मा चिन्तय तमस्मासु कार्कः कज्योतिरिङ्गणाः ॥ २५८ ॥

न्सर्वेषु चरतिः । वज्रं ददशो मोहाद्विजं पश्चाज्ज्ञे स्थितम् ॥ २५९ ॥

वसुधाधवः । किरीटरत्नांशुजलैस्तत्पादौ रूपयन्निव ॥ २६० ॥

पुद्गलाने समवासरत् । आश्रित्य सपरीवारस्तस्मादायाप्रतिश्रयम् ॥ २६१ ॥

वज्रप्रेनिपद्यायां निपेडुपः । पादावचर्चयद्यक्षकर्मैः सुगन्धिना ॥ २६२ ॥

वान्यज्रः सुधामधुरया गिरा । चकार देशनां मोहघ्वान्तर्ध्वसैकदीपिकाम् ॥ २६३ ॥

निधमतः श्रीवज्रस्वामिनस्तया । धर्मदेशनया राजा हृतचिन्तोऽजयत्तराम् ॥ २६४ ॥

मुनिं नत्वा राजा स्वसदनं ययौ । गत्वा च मध्येशुज्ज्वलन्तं राक्षीनामित्यचीकथत् ॥ २६५ ॥

तं वन्दित्वा च दृष्ट्वा च तस्य धर्मं निशम्य च । माम् गात्रं च नेत्रे च धर्मदेशनाक्षीरसागरः ॥ २६६ ॥

इदमेव दिनं मन्ये दिनस्येन सुलोचनाः । अजयद्यत्र वज्रप्रेक्षां नदित्यस्य दर्शनम् ॥ २६७ ॥

पतावतापि धन्योऽस्मि दृष्टो वज्रमुनिर्मया । किं पुनस्तन्मुखाज्जर्ममश्रौषमहमार्हतम् ॥ २६८ ॥

हे देव्यस्तद्ययमपि वज्रापि हृष्टमर्हथ । त्वरितं यात कृपयोऽनेकत्रस्थाः समीरयत् ॥ २६९ ॥

राहयः प्रोचुः स्वयमपि तं धिवन्दिपवो वयम् । त्वदाज्ञाप्यत्र यदचूतत्प्राप्ता वृषितैः सरित् ॥ २७० ॥

तत्तत्त्वानुज्ञया राज्ञो राहयो वज्रविचूषितम् । याप्ययानाधिरुढास्तास्तदुद्यानवरं ययुः ॥ २७१ ॥

वज्रमागतमाकर्ण्य रुक्मिण्यपि जनोक्तिभिः । तमेव चिन्तयन्त्यस्यादात्मनिमिव योगिनी ॥ २७२ ॥

प्रतिन्यस्तास्तु वज्रस्य चकिरे गुणसंस्तवम् । स्वाध्यायावश्यकसमो गुरुणां हि गुणस्तवः ॥ १४५ ॥
 तां तां वज्रस्य सौजाग्यकथामाकर्ण्य रुक्मिणी । वज्रमेव पतीर्यन्ती प्रत्यक्षासीदिदं च सा ॥ १४६ ॥
 वज्रः स्याद्यदि मे प्रती चोदये जोगानहं तदा । अन्यथा तु कृतं जोगैः किं जोगेर्दयितं विना ॥ १४७ ॥
 तस्या वरयितारश्च ये केचिद्रूपतस्थिरे । सा प्रत्यपेक्षतान् सर्वान्मुखमोहनलीलया ॥ १४८ ॥
 प्रव्रजिताश्च तां मोचुरयि मुग्धासि रुक्मिणि । वीतरागं प्रव्रजितं यद्यज्रं तं बुवूर्पसि ॥ १४९ ॥
 रुक्मिण्यन्निदधे वज्रो यदि प्रव्रजितस्तदा । प्रव्रजिष्याम्यहमपि या गतिस्तस्य सैव मे ॥ १५० ॥
 इतश्च जगवान्वज्रः पाटलीपुत्रपत्तने । विहारेण ययौ धर्मदेशनावारिवारिदः ॥ १५१ ॥
 श्रुत्वा च वज्रमायान्तं पाटलीपुत्रपार्थिवः । तत्कालं सपरीवारो ऽन्यगादृष्ट्या गरिष्ठया ॥ १५२ ॥
 इतश्चेतश्च वज्रपेर्वृन्दीजलान्महामुनीन् । ददर्शागह्यतो राजा राजमानांस्तपःश्रिया ॥ १५३ ॥
 हृष्टा तांस्तु निदधौ च सर्वेऽमी द्युतिशालिनः । सर्वेऽपि मधुराकाराः सर्वेऽपि विकसन्मुखाः ॥ १५४ ॥
 सर्वे प्रियंवदाः सर्वे करुणारससागराः । सर्वेऽपि समतान्नाजः सर्वेऽपि ममतोज्जिताः ॥ १५५ ॥
 को नाम वज्रस्वामीति न जानामि करोमि किम् । स एव जगवानादौ बन्धो गह्वस्य नायकः ॥ १५६ ॥

॥ त्रिनिर्विशेषकम् ॥

पप्रह्य च द्रुणं स्थित्या जगवन्तो महर्षयः । आख्यान्तु वज्रः किमयं किमेव किमसाविति ॥ १५७ ॥
 मुनयः प्रोचिरे राजन्वज्रस्यान्तिपदो वयम् । मा चिन्तय तमस्मासु कर्कः क्व ज्योतिरिङ्गणाः ॥ १५८ ॥

१ पतिमिच्छन्ती । २ शिष्याः । ३ स्वद्योता ।

एवं तु मुनिवृन्देषु पृष्ठन्सर्वेषु ज्ञपतिः । वज्रं ददर्श मोहाज्वज्रं पश्चाज्ज्ञे स्थितम् ॥ २५९ ॥
 वज्रजटारकमथ ववन्दे वसुधाधवः । किरीटरत्नांशुजलैस्तपादौ स्नपयन्निव ॥ २६० ॥
 सुनन्दासूनुराचार्योऽप्युद्याने समवासरत् । आश्रित्य सपरीवारस्तस्त्रयाप्रतिश्रयम् ॥ २६१ ॥
 मदीनाथोऽपि वज्रप्रेर्निषद्यायां निपेक्षुषः । पादावचर्वयद्यश्चकर्मन सुगन्धिना ॥ २६२ ॥
 ततश्च जगवान्वज्रः सुधामधुरया गिरा । चकार देशनां मोहध्वान्तध्वंसैकदीपिकाम् ॥ २६३ ॥
 क्षीरास्रयत्नस्थितः श्रीवज्रस्वामिनस्तथा । धर्मदेशनया राजा हृतचित्तोऽन्नयत्तराम् ॥ २६४ ॥
 देशनान्ते मुनिं नत्वा राजा स्वसदनं ययौ । गत्वा च मध्येयुज्ज्वान्तं राज्ञीनामित्यर्चीकथत् ॥ २६५ ॥
 बाणोद्याने कृतावासो वज्रस्वाम्ययि सुशुभः । मयाद्य चन्दितो धर्मदेशनाक्षीरसागरः ॥ २६६ ॥
 तं वन्दित्वा च दृष्ट्वा च तस्य धर्म निशम्य च । मम गात्रं च नेत्रे च श्रोत्रे चायुः कृतार्थताम् ॥ २६७ ॥
 इदमेव दिनं मन्ये दिनत्वेन सुलोचनाः । अन्नवद्यन्न वज्रप्रेर्ज्ञानादित्यस्य दर्शनम् ॥ २६८ ॥
 एतावतापि धन्योऽस्मि दृष्टो वज्रमुनिर्मया । किं पुनस्तन्मुखाज्जर्ममश्रौषमहमार्हतम् ॥ २६९ ॥
 हे देव्यस्तद्वयमपि वज्रापि ऋष्टुमर्हथ । त्वरितं यात रूपयोऽनेकत्रस्थाः समीरयत् ॥ २७० ॥
 राइयः प्रोक्षुः स्वयमपि तं विवन्दिषवो वयम् । त्वदाज्ञाप्यन्न यदञ्जलत्प्राप्ता वृषितैः सरित् ॥ २७१ ॥
 ततश्चानुज्ञया राज्ञो राइयो वज्रविश्रूषितम् । याप्ययानाधिरूढास्तास्तुद्यानवरं ययुः ॥ २७२ ॥
 वज्रमागतमाकर्ष्य रुक्मिण्यपि जनोक्तिभिः । तमेव चिन्तयन्त्यस्यादात्मानमिव योगिनी ॥ २७३ ॥

द्वितीये वासरे रुक्मिण्युवाच पितरं निजम् । वज्रस्वाम्यागतो ऽस्तीह यं बुधूपान्यहं सदा ॥ १७४ ॥
 तन्मां वज्रकुमाराय सम्प्रदत्तान्यथा तु मे । मरणं शरणं तात ग्रावणि रेखेव गीरियम् ॥ १७५ ॥
 आत्त्रिजाल्यसखीं लज्जां विहायैवं ब्रवीमि यत् । तत्रेदं कारणं वज्रो मत्पुण्यैरयमागतः ॥ १७६ ॥
 एष प्रायेण न स्थास्तुर्यद्यद्यैवेह गच्छति । किं ज्ञायते कदाप्येति ज्ञूयो ऽप्युड्डीनपद्मिवत् ॥ १७७ ॥
 तस्मादलं विदग्धेन देहि वज्राय तात माम् । चिरकौमारदीनां मां पश्यन्किं न हि ह्रूयसे ॥ १७८ ॥
 एवं धनो ऽतिनिर्वन्धादुपवज्रं निनाय ताम् । सद्यः कृत्वा विवाहार्हसर्वालङ्कारचूषिताम् ॥ १७९ ॥
 पुत्र्या सममनैपीच्च धनकोटीरनेकशः । प्रलोभनं वरयितुर्यथा स्यादिति जातधीः ॥ १८० ॥
 तदहाद्यस्तने चाहि वज्रे कुर्वति देशनाम् । अक्तिमाग्नागरलोकः परस्परमदो ऽवदत् ॥ १८१ ॥
 अहो वज्रस्य सौख्यं यदीयां धर्मदेशनाम् । आकर्ण्यानन्दमग्नानां मुक्तयवस्येव जायते ॥ १८२ ॥
 श्रीवज्रस्वामिनः सर्वगुणरत्नमहोदधेः । गुणानुरूपं चेद्रूपं जवेदुच्येत तर्हि किम् ॥ १८३ ॥
 वज्रर्षिणा च नगरप्रवेशे रूपमात्मनः । शक्त्या सङ्क्षिप्तमेवासीत्पुरद्वेजात्रिशङ्कया ॥ १८४ ॥
 तदा च जगवान्वज्रस्तेषां ज्ञावं मनोगतम् । संलापं च ज्ञानबलेनाज्ञासीदतिशायिना ॥ १८५ ॥
 द्वितीये ऽह्नि च वज्रेण विचक्रे ऽनेकलब्धिना । सहस्रपत्रं कमलं कमलाविष्टरोपमम् ॥ १८६ ॥
 कृत्वा स्वाभाविकं रूपमद्भुतं तस्य चोपरि । निषीदति स्म जगवान्वज्रो राजमराजवत् ॥ १८७ ॥
 वज्ररूपं जनो दृष्ट्वा जितामरकुमारकम् । शिरांसि दुधुवे गीताच्यासं विरचयन्निव ॥ १८८ ॥
 ऊचे च लोको वज्रस्य रूपं नैसर्गिकं ह्यदः । गुणानामाकृतेश्चाद्य सदृशो ऽञ्जलसमागमः ॥ १८९ ॥

मा ज्ञुवं प्रार्थनीयो ऽहं लोकस्येति हि शङ्कया । सामान्यं ह्यस्तनं रूपं नूनं शक्त्यैव निर्ममे ॥ २ए० ॥
 राजापि व्याजहारैवं विस्मयस्मेरमानसः । यथेष्टरूपनिर्माणवन्निर्वज्रमुनिः खलु ॥ २ए१ ॥
 धनश्रेष्ठ्यपि तद्वज्रस्वामिरूपं निरूपयन् । स्वां पुत्री वर्णयामास साग्रहां तत्स्वयंवरे ॥ २ए२ ॥
 धनस्य हृदये स्वार्थप्रार्थनां कर्तुमिन्नतः । न वज्रदेशनार्थो ऽस्यादत्युत्तान इवोदकम् ॥ २ए३ ॥
 देशनान्ते ऽयदवज्रं धनश्रेष्ठी कृताञ्जलिः । कृत्वा प्रसादं मत्पुत्रीमिमामुषह मानद ॥ २ए४ ॥
 क्व जवानमराकारः केयं मानुषकीटिका । ऊरीकुरु तथाप्येनां महत्सु न वृथार्थना ॥ २ए५ ॥
 विवाहानन्तरं वज्र हस्तमोचनपर्वणि । ज्व्यकोटीरसङ्ख्यातास्तुन्यं दास्ये जवत्यदः ॥ २ए६ ॥
 वज्रस्तमङ्गं विज्ञाय स्मित्योचे करुणापरः । पर्याप्तं ज्व्यकोटीभिः पर्याप्तं कन्यया च ते ॥ २ए७ ॥
 नितम्बिन्यो हि विषयास्ते पुनः स्युर्विषयोपमाः । आपातमात्रमधुराः परिणामे ऽतिदारुणाः ॥ २ए८ ॥
 विवेच्यमाना विषया विशिष्यन्ति विषादपि । जन्मान्तरेऽप्यनर्थोय ये ज्वन्ति शरीरिणाम् ॥ २ए९ ॥
 ज्ञात्वा दुरन्तान्विषयान्कथमङ्गीकरोम्यमूम् । ज्ञातैश्चौरैरसारो ऽपि ग्रहीतुं न हि शक्यते ॥ ३०० ॥
 महानुजाया कन्या ते यदि मय्यनुरागिणी । प्रव्रज्यां तन्मयोपात्तामुपादत्तामसावपि ॥ ३०१ ॥
 इयेप मामेव यदि कुक्षीना मनसाप्यसौ । तदेवं युज्यते कर्तुं परलोकहितेष्टया ॥ ३०२ ॥
 विवेकपूर्वमथवानुज्ञापि मदीयया । गृह्णात्येषा परिव्रज्यां निर्वाणार्पणदाम्निकाम् ॥ ३०३ ॥
 विन्नीतकतरुजायामिवानर्थप्रदायिनीम् । मा कार्पोक्षिपयासर्किं त्वत्पुत्री वञ्चि तच्छितम् ॥ ३०४ ॥

एवं जगत्तो वज्रस्वामिन. पेशलोक्तिः । प्रतिबुद्धा प्रवव्राजादपकर्मा रुक्मिणी तदा ॥ ३०५ ॥
 धर्मो ऽयमेव हि श्रेयान्यत्र निर्लोचतेदृशी । एवं विमृश्य बहवः प्रतिबोधं जना ययुः ॥ ३०६ ॥
 (तथा गृहीता प्रव्रज्या श्रीवज्रस्वामिनोग्रतः । तस्मात् स्थानान्मुनीन्धोऽपि विहारं चकृवास्ततः ।)
 अन्यदा जन्मसंसिद्धपदानुसृतिलब्धिना । ततो जगवता वज्रस्वामिनाकाशगामिनी ॥ ३०७ ॥
 महापरिज्ञाध्ययनादाचाराङ्गान्तरस्थिता । विद्योद्देशे जगवत. सहस्रयोपचिकीर्षुणा ॥ ३०८ ॥ युत्तमं ॥
 वज्राण वज्रो जगवाननया विद्यया मम । जग्मूषीपाङ्गुमणे ऽस्ति शक्तिरामानुषोत्तरम् ॥ ३०९ ॥
 ममेय धरणीयैव विद्या देया न कस्यचित् । अल्पर्ज्यो ऽदृष्टसत्त्वाश्च जाविनो ऽन्ये ह्यतः परम् ॥ ३१० ॥
 अन्यदा पूर्वदिग्जगाद्धीवज्रो ऽगान्महामुनिः । सूर्यो मकरसङ्क्रान्ताधिवापाच्या लदग्निदशम् ॥ ३११ ॥
 तदा तत्र प्रववृते दुर्जिह्मतिर्नीपणम् । वज्रवृ जोजनश्रज्जानुबन्धविधुरो जनः ॥ ३१२ ॥
 गृहिणामन्नदारिद्र्यादहपजोजनकारिणाम् । वज्रवृ नित्यमथूनोदरता यतिनामिव ॥ ३१३ ॥
 संवज्रिरे सत्रशाला गृहस्थैरीश्वरैरपि । सर्वत्राचूदविरलरत्नरोत्ताकुलैव जूः ॥ ३१४ ॥
 रङ्गा विनीयमाणानि दधिजाणानि चत्वरि । फोट फोट तद्दधीनि खिलिहुः कुक्कुरा इव ॥ ३१५ ॥
 अस्थिचर्मवशोपाङ्गाः सुव्यक्तस्त्रायुमणरुक्ताः । रङ्गाः सर्वत्र सञ्चरु परेता इव दारुणाः ॥ ३१६ ॥
 अनगारेष्वतिथितामागतेष्वन्नतृणया । अदर्शयन्निद्रादोषानुपेत्य श्रावका अपि ॥ ३१७ ॥
 ग्रामेषु शून्यीचूतेषु विष्वग्निर्धूमधामसु । अन्नवत्पादसञ्चाराः पन्थानो ऽप्यन्नचन्निर्बलाः ॥ ३१८ ॥

१ दक्षिणत । २ शवा । ३ सचारायोग्या ।

ततश्च सकलः सद्गो दुष्कालेन कदर्थितः । दीनो विज्ञपयामास सुनन्दानन्दनं मुनिम् ॥ ३१ए ॥
अस्मान्दुःखार्णवादस्मात्कथंचिदवतारय । सद्गुप्रयोजने विद्योपयोगो ऽपि न दुष्यति ॥ ३२० ॥
ततश्च वज्रो जगवान्विद्याशक्त्या गरिष्ठया । पटं विचक्रे विपुलं चक्रचुच्चर्मरलवत् ॥ ३२१ ॥
श्रीवज्रस्वामिना सद्गो निर्दिष्टः सकलस्तदा । पोते वणिक्सार्य इवाधिरुरोह महापटे ॥ ३२२ ॥
वज्रपिणा जगवता विद्याशक्त्या प्रयुक्त्या । उत्पुहुवे पटोव्योम्नि पवनोत्क्षिप्ततूलवत् ॥ ३२३ ॥
तदा शब्द्यातरो दत्तनामा वज्रमहामुनेः । समाययौ सहचारिग्रहणार्थं गतो ऽज्रवत् ॥ ३२४ ॥
सद्गेन सहितं वज्रस्वामिनं स्वर्गयायिनम् । निरीक्ष्य मूर्धजान्शीघ्रमुत्खायैवमुवाच सः ॥ ३२५ ॥
शब्द्यातरो ऽहं युष्माकमज्रवं जगवन्पुरा । अद्य साधर्मिको ऽप्यस्मि निस्तारयसि किं न माम् ॥ ३२६ ॥
शब्द्यातरस्य तां वाचं श्रुत्वोपालम्भजर्जिताम् । दृष्ट्वा च लूनकेशं तं यज्रः सूत्रार्थमस्मरत् ॥ ३२७ ॥
ये साधर्मिकवार्तसत्ये स्वाध्याये चरणे ऽपि वा । तीर्थप्रज्ञावनायां वोद्युक्तास्तांस्वारयेन्मुनिः ॥ ३२८ ॥
आगमार्थमिमं स्मृत्वा वज्रस्वामिमहर्षिणा । पटे तस्मिन्नध्यरोपि सो ऽपि शब्द्यातरोत्तमः ॥ ३२९ ॥
विद्यापटोपविष्टास्ते यान्तः साक्षिसरिपुराम् । सर्वे विजोक्तयामासुः करामलकवन्महीम् ॥ ३३० ॥
जकिप्रहूः पूज्यमानो मार्गस्थव्यन्तरामरैः । व्योम्नि प्रदीयमानार्थो ज्रक्तैर्ज्योतिषिकामरैः ॥ ३३१ ॥
विद्याधरैर्वर्ण्यमानः शक्तिसम्पच्चमत्कृतैः । आलिङ्ग्यमानः सुहृदेवानुकूलेन वायुना ॥ ३३२ ॥
पटह्यादादर्शिताम्रहायासौख्यो महीस्पृशाम् । वन्दमानो नज्रःस्थो ऽपि मार्गचैत्यान्यनेकशः ॥ ३३३ ॥

पटस्थो ऽपि पटस्थेन्यस्तन्वानो धर्मदेशनाम् । वज्रपिराससादाथ पुरीं नाम महापुरीम् ॥ ३३४ ॥
॥ चतुर्भिः कलापकं ॥

तस्यां धनकणाढ्यायां सुजिह्मचवत्सदा । प्रायेण श्रावको लोको बुद्ध्यजक्तस्तु पार्थिवः ॥ ३३५ ॥
तस्यां जैनाश्च बौद्धाश्च स्पर्धमानाः परस्परम् । चक्रिरे देवपूजादि जैनैर्बौद्धास्तु जिग्यिरे ॥ ३३६ ॥
जैना हि यद्यत्पुष्पादिपूजोपकरणं पुरे । ददृशुस्तत्तदधिकमह्यदानेन चिक्रियुः ॥ ३३७ ॥
नाचूयन्बुद्ध्यजक्तस्तु पुष्पाद्यादातुमीश्वराः । ततश्च बुद्ध्ययतनेष्वचूत्पूजा तनीयसी ॥ ३३८ ॥
बुद्ध्यजक्तस्तु ते ह्रीणा बुद्ध्यजक्तं महीपतिम् । विज्ञेय सर्वं पुष्पादि श्रावकाणां न्यवारयन् ॥ ३३९ ॥
पुष्पापणेषु सर्वेषु बहुमूह्यप्रदा अपि । अर्हद्भक्तास्ततः पुष्पवृन्तान्यपि न लेजिरे ॥ ३४० ॥
उपस्थिते पर्युपणापर्यवर्त्यैर्दुपासकाः । ततो रुदन्तो दीनास्या यज्रपिमुपतस्थिरे ॥ ३४१ ॥
ते श्रावका नेत्रजलैः क्लृदयन्तो महीतलम् । नत्वा व्यजिह्वन्बज्रं खेदगद्गदया गिरा ॥ ३४२ ॥
अर्हद्द्यैष्वेवहरहः पूजादि बहुमह्यमैः । बौद्धैर्ययं पराचूता चूतौरव दुरात्मनिः ॥ ३४३ ॥
विशेषो बौद्धलोकेन बौद्धो राजा न्यवारयत् । पुष्पाणि ददतो ऽस्माकं मासिकानखिलानपि ॥ ३४४ ॥
तत्रामहे वयं नाथ नागस्तिक्षुसुमान्यपि । किं कुर्मो द्रव्यवन्तो ऽपि राजाज्ञां को ऽतिलङ्घ्यते ॥ ३४५ ॥
तुलसीवर्वरीपूजापात्रतां ग्रामयद्भवत् । प्रयान्ति जिनविम्बानि हहा किं जीवितेन नः ॥ ३४६ ॥
मार्हत्यारोपयन्वेते उद्वनेत्यजिदाङ्कितैः । बौद्धैः पुष्पं निषिद्धं नः केशवासकृते ऽपि हि ॥ ३४७ ॥
किं चानिशं गणयतां स्वामिन्नस्माकमहुस्वीः । आगात्पर्युपणापर्वदिनं दिनमर्तद्विका ॥ ३४८ ॥

१ दिवसश्रेष्ठम्

पर्वण्यप्यागते ऽमुष्मिन्ययं यतिवदहताम् । ज्ञावपूजां करिगामः पुष्पसम्पत्तिवर्जिताः ॥ ३४९ ॥
 पराञ्चल्य पराञ्चल्य दौर्ध्रिर्दुर्ध्रिर्निर्वयम् । जीवन्मृता इव कृताः स्वामिनि त्वयि सत्यपि ॥ ३५० ॥
 जितप्रयचनस्याचिन्ततस्यास्य प्रज्ञावनाम् । विधाय जगवन्नस्मान्सङ्गीवयितुमर्हसि ॥ ३५१ ॥
 समाश्वसित हे आञ्जा यतिष्ये वः सुतेजसे । इत्युक्त्वा जगवान्योमन्युत्पपात सुपर्णवत् ॥ ३५२ ॥
 स्वामी निमेषमात्रेण आगन्माहेश्वरीं पुरीम् । अवातारीदुपवने चैकस्मिन्विस्मयावहे ॥ ३५३ ॥
 हुताशनान्चिधानस्य देवस्योपयनं च तत् । यो ऽञ्चूदारामिकस्तत्र मित्रं धननिरेः स तु ॥ ३५४ ॥
 अकस्मादागतं वज्रं निरीक्ष्यानन्नवृष्टियत् । आरामिकः प्रगे सद्यस्तस्मिन्नाख्यो मुदायदत् ॥ ३५५ ॥
 तिथिस्थितिषु धन्येयं यत्र त्वमतिधिर्मम । आत्मानं चाधुना धन्यं मन्ये ऽहं यत्स्मृतस्त्वया ॥ ३५६ ॥
 दिष्टया सुस्वप्नयदहं चित्तान्नापकृतस्त्वया । ममागास्त्वं यदतिथिः किमातिथ्यं करोमि ते ॥ ३५७ ॥
 यञ्जस्थान्यप्यञ्जिदधे मम ह्युद्यानपालक । पुन्यैः प्रयोजनं तानि प्रदातुं च त्वमीक्षिषे ॥ ३५८ ॥
 मालाकारो ऽयदपुष्पादानेनानुगृहाण माम् । ज्वन्ति प्रत्यहं पुष्पलक्षा विंशतिरत्र हि ॥ ३५९ ॥
 जगवानादिशतर्हि पुष्पाणि प्रगुणीकुरु । आगन्नाम इतो गत्या यावदुद्यानरक्षक ॥ ३६० ॥
 पयमुक्त्वा पृषदंश्च इवोत्पत्य विहायसा । अक्षुब्धः कुवहिमवज्जिर्गं वज्रमुनिर्ययौ ॥ ३६१ ॥
 गङ्गासिन्धुजलक्रीडाप्रसक्तसुरवारणम् । दशमामृतकुण्डाजपद्महृदमनोरमम् ॥ ३६२ ॥
 सदावन्दारुदिविपत्तिञ्चायतनमणिभूतम् । गायत्किम्पुरुषीगीतानुचरैर्लोकदम्बकम् ॥ ३६३ ॥

तद्गुणाच्चोपतस्थिरे ॥ ३७८ ॥
मानवरमादिशत् ॥ ३७९ ॥

। रूढास्ते गीतवाद्यादिपूर्वकम् ॥ ३८० ॥

१ प्राप वज्रस्ता बौद्धदूषिताम् ॥ ३८१ ॥

॥पन्तेवमुत्पत्त्या उत्पुपुषोधता इव ॥ ३८२ ॥

॥ज्ञार्थमायान्ति श्रीबुद्धाय नमो नमः ॥ ३८३ ॥

॥ । विमानैर्दर्शयन्व्योम्नि गान्धर्वनगरश्रियम् ॥ ३८४ ॥

॥ । अहो अर्हदर्शने ऽर्हद्विद्य दैवी प्रज्ञावना ॥ ३८५ ॥

॥जरन्यथेदमुपस्थितम् । दृष्टिः प्रसारिताप्यस्थाषायुना नीतमञ्जनम् ॥ ३८६ ॥

॥पयूपणापर्वण्यर्हदायतने ऽमरैः । महीयान्महिमाकारि चसृष्टशा यो न गोचरः ॥ ३८७ ॥

जन्मकामरुता प्रज्ञावनामर्हतो जगत्वतो निरीक्ष्य ताम् ।

बौद्धज्ञावमपहाय पार्थिवः सप्रजो ऽपि परमार्हतो ऽज्ञवत् ॥ ३८८ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
महाकाव्ये वज्रस्वामिजन्मव्रतप्रज्ञावर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥

अनेकधातुमद्भूमिधृतसन्ध्याप्रविभ्रमम् । आभ्युत्थमत्तचमरीजम्नाचाङ्कारगह्वरम् ॥ ३६५ ॥
नमेरुचूर्जितगरकिम्पाकाकुलमेखलम् । स तं हिमाद्रिमज्जादीद्विभोमस्योऽस्य द्वायमा ॥ ३६५ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

स शाश्वतार्ह्यतिमाः सिञ्चायतनवर्तिनीः । वयन्दे वन्द्यमानां हि विद्याधरकुमारकैः ॥ ३६६ ॥
तरङ्गरङ्गशलास्यलास्यलासकपङ्कजम् । पद्मसौगन्ध्यवहनादिव मन्थरमारुतम् ॥ ३६७ ॥
सञ्चरन्तीरेजमिव क्रीरुदप्तरसा मुलैः । लन्निजपङ्कजजोधिवाससुजगोदकम् ॥ ३६८ ॥
श्रीदेवीदेवतागारप्रगायदमरीजनम् । पद्महृदं जगामाथ वज्रपिण्डोभवत्सना ॥ ३६९ ॥ त्रिचिर्विशेषकम् ॥
तदा च देवपूजार्थमवचितैकमम्बुजम् । श्रीदेव्या देवतागारं यान्त्या वज्रपिरैदयत् ॥ ३७० ॥
श्रीदेवता वयन्दे तं दृष्टमात्रं मुनीश्वरम् । रक्तोष्णीपेप्रजाम्भोजोमिः स्रपयन्तीव तत्क्रमौ ॥ ३७१ ॥
धर्मलान्नाशिपं दत्त्वा तस्थिवांसं तु तं मुनिम् । वज्राञ्जलिः श्रीखददाज्ञापय करोमि किम् ॥ ३७२ ॥
जगाद वज्रो जगवानादिष्टमिदमेव ते । पाणिपद्मास्थितं पद्ममिदं पद्मे समार्प्यताम् ॥ ३७३ ॥
स्वामिन्किमेतदादिष्टमिन्भोजोपवनजान्यपि । पुष्पाण्यानेतुमीशास्मीत्युक्त्या सा पद्ममर्पयत् ॥ ३७४ ॥
वन्दिदतश्च श्रिया वज्रः पुनरुत्पत्य सत्वरम् । पथा यथागतैनैव हुताशनयनं ययौ ॥ ३७५ ॥
विद्याशक्त्या च जगवान्विमानं व्यकरोदथ । पालकस्यानुजन्मेव वन्धुरं विविधज्जिनिः ॥ ३७६ ॥
अस्यापयच तन्मध्ये श्रीदेव्यर्पितमम्बुजम् । विशति पुष्पलक्षाणि तस्य पार्श्वेषु तु न्यधात् ॥ ३७७ ॥

१ कमलम् २ उष्णीषो मुकुटः

स्मरति स्म तदा वज्रो जगवाञ्जृम्भकामरान् । तं वज्रं वज्रिणमिव तत्क्षणाच्चोपतस्थिरे ॥ ३७८ ॥
 उत्रस्थेवाभ्युजस्याधो धनगिर्यात्मचूर्मुनिः । निपद्य व्योमयानाय विमानवरमादिशत् ॥ ३७९ ॥
 तस्मिन्नियमाने चक्षिते जृम्भका अपि नाकिनः । चेत्तुर्विमानारूढास्ते गीतवाद्यादिपूर्वकम् ॥ ३८० ॥
 वैमानिकैर्विमानस्यैर्विमानस्थः समावृतः । पुरीं नाम पुरीं प्राप वज्रस्तां बौद्धदूषिताम् ॥ ३८१ ॥
 तत्पुरीवासिनो बौद्धा विमानानि निरीक्ष्य खे । अत्रापन्तैवमुत्पस्या उत्पुष्टुपोद्यता इव ॥ ३८२ ॥
 सप्रज्ञायमहो बौद्धदर्शनं प्रेक्ष्य नाकिनः । दुरुज्जूजार्थमायान्ति श्रीबुद्धाय नमो नमः ॥ ३८३ ॥
 तेषां च वदतामेवं वज्रो ऽर्हत्सदनं ययौ । विमानैर्दर्शयन्व्योम्नि गान्धर्वनगरश्रियम् ॥ ३८४ ॥
 पुनर्बौद्धैरजिदधे मयीधौताननैरिव । अहो अर्हदर्शने ऽच्छदिनं दैवी प्रज्ञावना ॥ ३८५ ॥
 चिन्तितमन्यथास्माज्जिरन्यथेदमुपस्थितम् । दृष्टिः प्रसारिताप्यस्याघायुना नीतमञ्जनम् ॥ ३८६ ॥
 ततः पर्युपणापर्वण्यर्हदायतने ऽमरैः । महीयान्महिमाकारि ज्ञस्मृशां यो न गोचरः ॥ ३८७ ॥

जृम्भकामरकृतां प्रज्ञावनामर्हतो जगवतो निरीक्ष्य ताम् ।

बौद्धज्ञावमपहाय पार्थिवः सप्रजो ऽपि परमार्हतो ऽजगत् ॥ ३८८ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
 महाकाव्ये वज्रस्वामिजन्मव्रतप्रज्ञावर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥

इतश्चोद्यायणनृपो जज्ञे दशपुरे पुरे । सोमदेवो ऽज्रवक्षिप्रो रुद्रसोमा तु तत्प्रिया ॥ १ ॥
 ब्राह्मणी रुद्रसोमा सा वञ्चव परमार्हती । दयादिजिगुणैर्धर्मद्रुमबीजैरखङ्कृता ॥ २ ॥
 तयोरजनिपातां द्वौ तनयो नयशापिनौ । नाम्नार्थरक्षितो ज्यायान्कनीयान्फट्गुरक्षितः ॥ ३ ॥
 तत्रार्थरक्षितो मौञ्जीबन्धनादप्यनन्तरम् । अधीयाय पितुरेव सकाशे यद्विवेद सः ॥ ४ ॥
 ततो ऽनुज्ञाप्य पितरावध्येतुमधिकाधिकम् । पाटलीपुत्रनगरे प्रययावार्थरक्षितः ॥ ५ ॥
 सो ऽज्ञानिं वेदांश्चतुरो मीमांसान्यायविस्तरम् । पुराणं धर्मशास्त्रं च तत्राध्यैष्ट विशिष्टधीः ॥ ६ ॥
 चतुर्दशपि हि विद्यास्थानानि निजनामयत् । कृत्या कण्ठगतान्यागात्पुरं दशपुरं पुनः ॥ ७ ॥
 चतुर्थेदो ऽयमायातः पूज्य इत्यवनीशुजा । अधिरोह्य करिस्कन्धे स प्रावेक्ष्यत पत्तने ॥ ८ ॥
 विविधोपायनकरा लोका अपि तमन्यगुः । राज्ञिः पूज्यते यो हि पूजनीयो न कस्य सः ॥ ९ ॥
 गृहस्य बाह्यशालायामध्युवासार्यरक्षितः । कुटुम्बे दददानन्दमुपदामिव नूतनम् ॥ १० ॥
 तं ब्रह्मचर्यसधनं पूज्यमानं महीशुजा । दृष्ट्वा तद्वन्धवो गोत्रं पवित्रं मेनिरे निजम् ॥ ११ ॥
 स्वजनैस्तद्गृहकारे रम्यमायन्धि तोरणम् । चिरेष्टायाः समेप्यन्त्या लीलादोलोपमं श्रियः ॥ १२ ॥
 तद्गृहे तत्सुयासिन्यः स्वस्तिकान्स्वस्तिकारकान् । खिखिबुस्तद्गुणाख्यानप्रशस्त्यक्षरसन्निभान् ॥ १३ ॥
 बाह्यावासस्थितो ऽप्यार्थरक्षितो ऽर्धैर्दिनैरपि । श्रीमान्वचूव भूयोऽजिरागद्बह्निरुपायनैः ॥ १४ ॥
 अथन्यदा चिन्तयामास शुश्रूषीरार्थरक्षितः । अद्भो प्रमादो नाद्यापि जननीमज्जिवादये ॥ १५ ॥

न्रवन्ति पुत्ररूपेण धाह्याः प्राणा हि योषिताम् । तस्य प्रवासजं दुःखं तासामति हि दुःसहम् ॥ १६ ॥
 मत्प्रवासेन मन्माता न्रविष्यति कथं हि सा । नित्रायामपि या नित्यं मन्मामाक्षरवाग्मिनी ॥ १७ ॥
 इदमेव हि धीरत्वमहो मन्मातुरञ्जुतम् । अत्रि देशान्तरे प्रैषीद्या मां मन्त्रितकाम्यया ॥ १८ ॥
 तच्छृणोपाजनामूलां सभ्यदं दर्शयन्नजाम् । आनन्दयामि स्वामन्वामुत्कण्ठाम्भस्तरङ्गिणीम् ॥ १९ ॥
 इत्यार्यरक्षितः सद्यो दिव्ये संवीर्य वाससी । कश्मीरजाद्वारोण संवर्भितवपुर्द्युतिः ॥ २० ॥
 सुगन्धिसुमनोदामगन्धितावज्जकुन्तलः । प्रीवापाण्यंहि विन्यस्तकार्तस्वरविजृषणः ॥ २१ ॥
 कर्पूरफादिकामिश्रताम्यूलखलटज्जानेनः । विशदल्लवत्रसश्रीकमौलिः स्वसदनं ययौ ॥ २२ ॥

॥ त्रिजिर्विज्ञेयकम् ॥

स 'आदावेय विनयी मातुः पादाननन्दत । कण्ठावलम्बिसौवर्णशृङ्खलाश्लिष्टञ्जुतलः ॥ २३ ॥
 दीर्घायुरक्षयो जूयाः स्वागतं तव दारक । इत्युक्त्वा सावदत्त्रातिथेस्मिन्कीवापरं न हि ॥ २४ ॥
 स पुत्रप्रेमसंरञ्जोचितसंज्ञापलक्षणम् । प्रसादं पूर्ववन्मातुरपश्यन्निदमब्रवीत् ॥ २५ ॥
 अधीताशेषविद्यो ऽहं त्वरपादान्छुभागमम् । किं नालपसि मां त्रकिमर्योदामकराकरम् ॥ २६ ॥
 मम पूजां करोत्येष राजा राजगुरोरिव । महिमानमिमं सुनोर्हृष्टा किं न हि हृष्यसि ॥ २७ ॥
 रुद्रसोमावदन्न ह किं विद्योपार्जनेन ते । हिसोपदेशकं ह्येतदधीतं नरकप्रदम् ॥ २८ ॥
 दृष्ट्वा नरकपाताप्तिमुखं त्वां कुहिसम्भवम् । कथं हृष्यामि मन्मासि खेदे गौरिव कर्दमे ॥ २९ ॥

१ धारयित्वा २ लटमं सुदरम्

सोमदेवधुतं ज्येष्ठं निर्यान्तं च निकेतनात् । ददर्शेण विज्ञातत्वात्तमुपाख्यक्ष च ॥ ४५ ॥
 को नाम त्वमसीत्युचैः सोऽशृङ्गदार्थ्यरक्षितम् । आर्यरक्षित एषोऽस्मीत्यब्रवीच्चार्यरक्षितः ॥ ४६ ॥
 विजो जगाद हे प्रातुः पुत्र ह्यस्तनवासरे । कुटुम्बकृत्यकरणप्रमादाद्यासि वीक्षितः ॥ ४७ ॥
 एकेनापि गतेनाह्वा मन्ये गतमहःशतम् । यत्र त्वां नाहमब्राह्मं हूतैरवनिशाकरम् ॥ ४८ ॥
 इत्यार्यरक्षितं प्रेम्णा विजन्मा परिरन्य सः । अयोचदिदृश्वो ह्येते मयानीयन्त तत्कृते ॥ ४९ ॥
 उवाच सोमञ्चरिधूस्तात मन्मानुरर्पयेः । अहं शरीरचिन्तार्थं गङ्गन्नस्मि बहिर्भुवि ॥ ५० ॥
 इदं च भानुराख्याया यज्ञमुन्नार्यरक्षितः । अधुनेधुलतापाणिमब्राह्मीदादितोऽपि माम् ॥ ५१ ॥
 इत्यार्यरक्षितेनोक्तः स विजन्मा तथाकरोत् । आर्यरक्षितमातापि सा दक्षैवमचिन्तयत् ॥ ५२ ॥
 ममं धूनोरिदं श्रेयोऽशृङ्गकुनमतश्च सः । नच पूर्वाणि खण्डं च नूनमादास्यते सुधीः ॥ ५३ ॥
 नवाहं दृष्टिवादस्य पूर्वोऽख्ययनानि वा । दशमं खलमध्येभ्ये दध्यौ यानिति सोमञ्चः ॥ ५४ ॥
 गत्या चैधुगृहघारे स्थिरधीरार्यरक्षितः । अचिन्तयदविज्ञातः कथमन्तर्विशाम्यहम् ॥ ५५ ॥
 राज्ञामिव गुरुणां हि सन्निधाने यतस्ततः । विदितोऽपि नोपसर्पेदहं तु विदितोऽपि न ॥ ५६ ॥
 तदत्रैव क्षणं स्थित्वा यस्तत्पन्तर्विशाम्यहम् । प्रातर्वन्दनकायातश्रमणोपासकैः सह ॥ ५७ ॥
 इत्यार्यरक्षितस्तस्यौ घारेऽपि चारपाखयत् । विदुषां रत्नसारमन्त्रे विवेको ह्यर्गलायते ॥ ५८ ॥
 मालवकैश्चिकीमुख्यग्रामरागपरिस्थृशा । स्वाध्यायेनापि साधूनां स यथौ लयमेलेवत् ॥ ५९ ॥

यदि त्वं मयि जक्तो ऽसि यदि मां मन्यसे हिताम् । हृष्टिवादं तदधीष्व हेतुं स्वर्गपवर्गयोः ॥ ३० ॥
 इत्यार्यरक्षितो दध्यौ किमधीतमिदं मया । न यन्मातुः प्रमोदाय तंजाया सम्पदापि किम् ॥ ३१ ॥
 विमृश्यैवमुवाचाम्बामार्यधीरार्यरक्षितः । हृष्टिवादं पठिष्यामि मातराख्याहि तद्गुरुम् ॥ ३२ ॥
 रुद्रसोमायदधत्स श्रमणोपासको जव । हृष्टिवादस्य गुरवः श्रमणा एव नापरे ॥ ३३ ॥
 हृष्टिवादो हि दर्शनविचार इति शोजनम् । नामाप्यस्येति मनसि श्रद्धायायार्यरक्षितः ॥ ३४ ॥
 ऊचै च मातुरादेशः प्रमाणं गुरवस्तु ते । क ऋष्टव्या हृष्टिवादं यथाधीये तदन्तिके ॥ ३५ ॥
 रुद्रसोमापि तनयविनयोऽङ्घ्रिसिता सती । प्रमयन्त्यञ्चलं तस्य निजगाद प्रसादञ्चाक् ॥ ३६ ॥
 इदानीं हि न जिह्रेमि त्वयाहं तनुजन्मना । मदादेशमनुष्ठातुं यदकार्षीर्मनोरथम् ॥ ३७ ॥
 सन्ति तोसद्विपुत्राख्या आचार्या आर्यरक्षित । इतो ममैवेक्षुवाटे प्रतिपन्नप्रतिश्रयाः ॥ ३८ ॥
 तत्पादपङ्कजोपास्तिहंसतामुररीकुरु । ते त्वामध्यापयिष्यन्ति हृष्टिवादं तनूज्रव ॥ ३९ ॥
 एवं प्रातः करिष्यामीत्यभिधायायार्यरक्षितः । हृष्टिवादान्निधां ध्यायन्नाशेत रजनावपि ॥ ४० ॥
 प्रातश्चचाल पृष्ठान्वामार्यरक्षितकुम्भजः । हृष्टियादोदधिं प्राज्ञः पातुं गण्डूपलीलया ॥ ४१ ॥
 पितृमित्रमितश्चार्यरक्षितस्य महाहिजः । अन्नद्रुपपुरं ग्रामे पितेवात्यन्तवत्सलः ॥ ४२ ॥
 सो ऽचिन्तयन्मया हि ह्यो दृष्टो न ह्यार्यरक्षितः । आयुष्मन्तं तदद्यापि तं पश्यामि सुहृत्सुतम् ॥ ४३ ॥
 इति बिजाग्रणीरिक्तुयधीः स सकला नव । तत्त्वण्डं चैकमानायायार्यरक्षितगृहं ययौ ॥ ४४ ॥

सोमदेवसुतं ज्येष्ठं निर्यान्तं च निकेतनात् । ददर्शेप विजातत्वाच्चमुपाख्ययन्न च ॥ ४५ ॥
 को नाम त्वमसीत्युच्चैः सोऽपृच्छदार्थरक्षितम् । आर्यरक्षित एषोऽस्मीत्यब्रवीच्चार्यरक्षितः ॥ ४६ ॥
 द्विजो जगाद हे ब्रातुः पुत्र ह्यस्तनवासरे । कुटुम्बकृत्यकरणप्रमादाद्भासि वीक्षितः ॥ ४७ ॥
 एकेनापि गतेनाह्वा मन्ये गतमहःशतम् । यत्र त्वां नाहमप्राक्षं हृत्कैरवनिशाकरम् ॥ ४८ ॥
 इत्यार्यरक्षितं प्रेम्णा विजन्मा परिरन्य सः । अत्रोचदिदृशो ह्येते मयानीयन्त तत्कृते ॥ ४९ ॥
 उवाच सोमचरिर्क्षुस्तात मन्मानुरर्पयेः । अहं शरीरचिन्तार्थं गच्छन्नस्मि बहिर्भुवि ॥ ५० ॥
 इदं च भ्रातुराह्वयाया यज्जन्मार्थरक्षितः । अधुनेक्षुलतापाणिमप्राक्षीदादितोऽपि माम् ॥ ५१ ॥
 इत्यार्यरक्षितेनोक्तः स विजन्मा तथाकरोत् । आर्यरक्षितमातापि सा ददौयमचिन्तयत् ॥ ५२ ॥
 मर्म सूनोरिदं श्रेयोऽज्जङ्गकुनमतश्च सः । नव पूर्वोणि खण्डं च नूनमादास्यते सुधीः ॥ ५३ ॥
 नवाहं हृष्टिवादस्य पूर्वोत्प्रेष्ययनानि वा । दशमं खलुमध्येन्ये दध्यौ यानिति सोमजः ॥ ५४ ॥
 गत्वा चेक्षुगृहघारे स्थिरधीरार्यरक्षितः । अचिन्तयदविज्ञातः कथमन्तर्विशाम्यहम् ॥ ५५ ॥
 राज्ञामिदं गुरुणं हि सन्निधाने यतस्ततः । विदितोऽपि नोपसर्पेदहं तु विदितोऽपि न ॥ ५६ ॥
 तदत्रैव क्षणं स्थित्वा यत्सत्यन्तर्विशाम्यहम् । प्रातर्वन्दनकायातश्रमणोपासकैः सह ॥ ५७ ॥
 इत्यार्यरक्षितस्तस्यौ घारेऽपि क्षारपालवत् । विदुषां रजसारम्भे विवेको ह्यर्गलायते ॥ ५८ ॥
 माखवकैशिकीमुख्यग्रामरागपरिस्पृशा । स्वाध्यायेनापि साधूनां स ययौ खयमेणैवत् ॥ ५९ ॥

तत्रागादुद्धरो नाम श्रमणोपासकः प्रगे । वन्दनाय महर्षीणां हर्षणोत्फुल्लोचनः ॥ ६० ॥
 स त्रिर्नेपथिको कुर्यन्प्रविवेश प्रतिश्रयम् । अर्थैर्योपथिकीं प्रत्यक्रामदुच्चस्तरस्वरम् ॥ ६१ ॥
 तदनन्तरमाचार्यान्साधून्पि यथाविधि । वन्दित्वा निपसादाग्रे विष्टरं प्रतिखिल्य सः ॥ ६२ ॥
 अथार्यरक्षितो धीमांस्तेन सार्धं प्रविश्य सः । वन्दनैर्योपथिक्यादि तस्मान्नृतमधारयत् ॥ ६३ ॥
 तद्वर्णितविधिं चात्रिनयन्यवतनपूर्वकम् । अवन्दताचार्यपादान्साधून्प्यार्यरक्षितः ॥ ६४ ॥
 दहुरश्रावकं त्वार्यरक्षितो न ह्यवन्दत । सुधीरपि निराम्नायं कियच्चिज्ञातुमीश्वरः ॥ ६५ ॥
 निपाणं सोमतनयं तमवन्दितदहुरम् । आचार्या विविदुः कोऽपि श्राज्जोऽयं नूतनः खलु ॥ ६६ ॥
 धर्मलाजशिपं दत्त्वा शरदम्भोमलाशयाः । पृच्छन्ति स्म तमाचार्याः कुतो धर्मो गमस्तव ॥ ६७ ॥
 अरिसो रुद्रसोमाया स जगाद यथातथम् । श्रमणोपासकादस्मादात्तधर्मोऽस्मि नान्यतः ॥ ६८ ॥
 ऊचिरे साधयोऽप्येवं जगवन्नार्यरक्षितः । तनयो रुद्रसोमाया विद्वान्येदाब्धिपारगः ॥ ६९ ॥
 चतुर्दशविद्यास्थानोपाध्यायः पृथिवीशुजा । करिस्कन्धाधिरूढोऽयं पत्तनेऽस्मिन्प्रवेशितः ॥ ७० ॥
 अयमाद्यगुणस्थानस्थितानां धुरि गण्यते । आश्चर्यं श्रावकाचारं परिस्पृशति किं ह्यदः ॥ ७१ ॥
 अथार्यरक्षितः स्माह श्रावकोऽस्मि हि सम्प्रति । किं नवो न जवेन्नावपरिणामः शरीरिणाम् ॥ ७२ ॥
 इति विरूपयामास चाचार्यो न चिताञ्जलिः । दृष्टिवादाध्यापनेन जगवंस्त्वं प्रसीद मे ॥ ७३ ॥
 मया विवेकहीनेनोन्मत्तेनेव दुरात्मना । हिंसोपदेशकं सर्वमधीतं नरकावहम् ॥ ७४ ॥
 आचार्या अपि तं शान्तं योग्यं ज्ञात्वैवमूचिरे । यदि त्वं दृष्टिवादाधिजिगंसुस्तत्परिग्रज ॥ ७५ ॥

किं चान्यदप्युपात्तायां प्रब्रज्यायां विजोत्तम । दृष्टिवादं क्रमेण त्वं विघ्नध्यापयिष्यसे ॥ ७६ ॥
सोऽप्युवाच परिग्रज्यामिदानीमपि दत्त मे । मया न दुष्करा ह्येषा मन्मनोरथकामधुकृ ॥ ७७ ॥
किं तु प्रसादं कुर्वोऽर्णैर्जगवद्भिर्निजे शिशौ । विहारक्रमजं कष्टमाहृत्यान्यत्र गम्यताम् ॥ ७८ ॥
मामत्र स्थितवन्तं हि राजा पुरजंनोऽपि च । अत्यन्तमनुरागेण प्रब्रज्यां त्याजयेदपि ॥ ७९ ॥
आचार्या अपि तस्योपरोधेन सपरिहृदाः । ययुरन्यत्र सोऽप्यग्रे स्थितो याति स्म नृत्यवत् ॥ ८० ॥
तीर्थे श्रीवर्धमानस्य तदानीमनगरिणाम् । शिष्यचौर्यव्यवहारः प्रथमोऽयमवर्तत ॥ ८१ ॥
तदार्यरक्षितं ब्रह्माचार्या पर्यविप्रजन् । साक्षीकृतगुरुश्चाञ्जलीतार्थः सोऽचिरादपि ॥ ८२ ॥
तप्यमानस्तपस्तीव्रं सहमानः परीपहान् । मातृकायदधीयाय सोऽङ्गान्येकादशापि हि ॥ ८३ ॥
तेषामाचार्यमिश्राणां दृष्टिवादः परिस्फुटः । यावान्यञ्चैव तावन्तमग्रहीदार्यरक्षितः ॥ ८४ ॥
तदा दृक्कजनोक्त्यैवमश्रौषीदार्यरक्षितः । यद्भूयान्दृष्टिवादोऽस्ति वज्रपैः साम्प्रतं स्फुटम् ॥ ८५ ॥
अञ्जुश्च समयसृतः पुर्यां वज्रमुनिस्तदा । इति प्रतस्थे तत्रैव गन्तुं सोमात्मजो मुनिः ॥ ८६ ॥
ययौ चोक्तायिनीमध्ये जगदानामर्थरक्षितः । ब्रह्मगुप्ताभिधानानामाचार्याणां प्रतिश्रयम् ॥ ८७ ॥
गुणवन्तं तपोराशिं पूर्वोक्त्याकुतीर्थिकम् । उपलब्धय तमाचार्याः परिपस्वजिरे मुदा ॥ ८८ ॥
ऊचुश्च यत्स धन्योऽसि कृतार्थोऽसि सुधीरसि । विहाय यो हि ब्राह्मण्यं श्रामण्यं प्रत्यपद्यथाः ॥ ८९ ॥
अद्याहं क्षीणशेषायुःकर्मा त्वामर्थयेऽनघ । कर्तुं कामोऽस्म्यनशनं मम निर्यामिको जव ॥ ९० ॥
तथेति प्रतिपेदानं रुद्रसोमात्मजं मुनिम् । विहितानशनो ब्रह्मगुप्ताचार्योऽन्वशादिति ॥ ९१ ॥

मा वज्रस्वामिना सार्धं वसेरेकप्रतिश्रये । किं तु वत्स त्वमन्यस्मिन्नधीयीथाः कृतस्थितिः ॥ ए२ ॥
 यो हि सोपक्रमायुक्तो वज्रेण सह यामिनीम् । एकामपि वसेत्सो ऽनुच्चियते तं न संशयः ॥ ए३ ॥
 एवं करिष्ये ऽहमिति प्रतिपद्यार्यरक्षितः । तेषां निर्यामाणां कृत्वा पुरीं वज्राश्रिता ययौ ॥ ए४ ॥
 नगर्यां वहिरेवास्यात्तां निशामार्यरक्षितः । निशामार्यं स्वमममुं वज्रस्वामी ददर्श च ॥ ए५ ॥
 यदद्य पयसा पूर्णः केनाप्यस्मत्पतद्गृहः । अपाव्यागन्तुना जूरि किंचिदस्थाच्च तत्पयः ॥ ए६ ॥
 वज्रस्वामी महर्षीणां स्वमार्थं व्याकरोत्प्रगे । बहुपूर्वश्रुतग्राही को ऽप्येज्यति ममातिथिः ॥ ए७ ॥
 स उपादास्यते ऽस्मत्तो बहुपूर्वश्रुतं सुधीः । पूर्वश्रुतावशेषं तु मत्पार्श्वे ऽपि रहिष्यति ॥ ए८ ॥
 उपवज्रमुनिं मातराययावार्यरक्षितः । ववन्दे द्वादशावर्तवन्दनेन च तं गुरुम् ॥ ए९ ॥
 तं च पप्रच्छ वज्रर्षिः कुत आगाः स चावदत् । तोसल्लिपुत्राचार्याणां पादमूलादिहागमम् ॥ १०० ॥
 वज्रस्वाम्यब्रवीदार्यरक्षितस्त्वं किमाख्यया । सो ऽप्याख्यादेवमिति च पुनर्वन्दनपूर्वकम् ॥ १०१ ॥
 वज्रस्वाम्यपि तं ज्ञात्वा सप्रसादमदो ऽवदत् । स्वागतं तव कुत्र त्वं प्रतिश्रवमशिश्रियः ॥ १०२ ॥
 वहिरावासितो ऽस्मीति तेनोक्ते स्वाम्यदो ऽवदत् । महात्मन्किं न जानासि वहिःस्थो ऽध्येष्यसे कथम् १०३
 सोमभूरन्निधत्ते स स्वामिन्निज्ज्ञे प्रतिश्रये । उदतारिपमाचार्यज्रच्छगुसानुशासनात् ॥ १०४ ॥
 उपयोगेन वज्रर्षिर्विदित्वेवमुवाच च । युक्तमेतज्जि पूज्यास्ते स्थविरा नादुरन्धया ॥ १०५ ॥
 वज्रो ऽथ पृथगावासस्थितमप्यार्यरक्षितम् । अध्यापयितुमारेत्ते पूर्वाणि प्रतिवासरम् ॥ १०६ ॥
 अचिरेणापि कालेन सोमदेवन्नवो मुनिः । पूर्वाण्यपूर्वप्रतिज्ञो नवाधीयाय लीलया ॥ १०७ ॥

दशमं पूर्वमध्येतुं प्रवृत्तं चार्यरक्षितम् । दशमपूर्वयमकान्यधीष्वेत्यादिशङ्कुरुः ॥ १०८ ॥
ततो दशमपूर्वस्य बहूनि वियमाणि च । अध्येतुं यमकान्यार्यरक्षितर्षिः प्रचक्रमे ॥ १०९ ॥

इतश्च सन्दिदिशतुः पितरावार्यरक्षितम् । नागञ्चसि किमद्यापि विस्मृतास्तव किं वयम् ॥ ११० ॥
त्वं नः करिष्यस्युद्योतमिति ह्याशामकृष्णिहि । तवानागमने सर्वे पश्यामस्तु तमोभयम् ॥ १११ ॥
एवमाहूयमानो ऽपि सन्देशवचनैस्तयोः । यावदध्ययनासक्तो बबले नार्यरक्षितः ॥ ११२ ॥
तावत्तान्यां तमाह्वातुमनोन्यां फट्गुररक्षितः । प्राणप्रियो ऽनुजस्तस्य मैपि निर्वन्धशिद्यया ॥ ११३ ॥ युगमम् ॥
द्रुतं गत्वा च नत्वा च सो ऽवादीदार्यरक्षितम् । किमेवं कठिनो ऽश्रूस्त्वमनुत्कण्ठः कुटुम्बके ॥ ११४ ॥
वैराग्यपर्शना छिन्नं यद्यपि प्रेमबन्धनम् । तथापि तव कारुण्यमस्ति स्वस्तिनिबन्धनम् ॥ ११५ ॥
शोकपङ्कनिमग्नो ऽस्ति बन्धुवर्गश्च साम्प्रतम् । तदागत्य तमुज्ज्वलं भगवंस्तव साम्प्रतम् ॥ ११६ ॥
इति तेनानुजेनोक्तो गन्तुं तत्रार्यरक्षितः । श्रीवज्रस्वामिनं नत्वा पप्रच्छ स्वञ्जमानसः ॥ ११७ ॥
अधीष्वेति ततस्तेन प्रत्युक्तः स पुनः पठन् । किं ते ऽस्मि विस्मृतः फट्गुररक्षितेनेत्यजल्प्यत ॥ ११८ ॥
बान्धवाश्च परिव्रज्यामनोरथरथस्थिताः । न कुत्रापि प्रवर्तन्ते त्वया सारथिना विना ॥ ११९ ॥
तदेहि देहि प्रव्रज्यां जगत्पूज्यां स्वर्गोन्निषाम् । श्रेयस्यपि सकर्णो ऽपि किमद्यापि प्रमाद्यसि ॥ १२० ॥
अथार्यरक्षितः स्माह यदि सत्यमिदं वचः । ततस्त्वं तावदादत्स्व वत्स सन्त्यहितं व्रतम् ॥ १२१ ॥
एवमुक्तस्ततस्तेन श्रद्धानिर्घौतमानसः । सो ऽबददेहि को हि स्यात्सीयूपस्य पराङ्मुखः ॥ १२२ ॥

१ योग्यम्

अथार्यरक्षितः प्रीतस्तस्यामृतकिरा गिरा । स्वयं तमनुजग्राह दीक्षया शिक्षयापि च ॥ १२३ ॥
 यातुमुक्तो ऽन्यदा फल्गुरक्षितेनार्यरक्षितः । अधीताशेषयमको गन्तुमूचे पुनर्गुरुम् ॥ १२४ ॥
 प्राग्वन्निवारितस्तेन स खेदादित्यचिन्तयत् । स्वजनाह्वानगुर्वाज्ञासङ्कटे पतितो ऽस्मि हा ॥ १२५ ॥
 अधीयानः पुनः प्राग्वद्यमकेन्यः पराजितः । कृताञ्जलिपुटो जूत्वा गुरुन्नत्वा च सो ऽब्रवीत् ॥ १२६ ॥
 दशमस्यास्य पूर्वस्य मयाधीतं कियत्प्रजो । अवशिष्टं कियच्चेति सप्रसादं समादिश ॥ १२७ ॥
 जगाद गुरुरप्येवं सितविह्वरिताधरः । बिन्दुमात्रं त्वयाधीतमब्धितुद्वयं तु शिष्यते ॥ १२८ ॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाचमूचिवानार्यरक्षितः । परिश्रान्तो ऽहमध्येतुं प्ररुर्नातः परं प्रजो ॥ १२९ ॥
 दोषमप्यचिरेणापि त्वमागमयसि श्रुतम् । धीमन्नधीष्व धीरो ऽसि किमकाण्डे विपीदसि ॥ १३० ॥
 एवमाभ्वासितस्तेन गुरुणा करुणावता । पुनः प्रवृत्तः सोऽध्येतुं प्रमोत्साहो ऽपि ज्ञप्तिजाक् ॥ १३१ ॥ युग्मम् ॥
 फल्गुरक्षितमन्येद्युर्मूर्तिमद्वन्धुवाचिकम् । दर्शयद्यत्सुको गन्तुं श्रीवज्रं स पुनर्जगौ ॥ १३२ ॥
 अयमुत्साह्यमानो ऽपि हन्त गन्तुमनाः कथम् । एवं विचिन्तयन्जस्वाम्यष्टदुपयोगवान् ॥ १३३ ॥
 सो ऽथामस्तेत्यतो यातो नाथमायास्यति ध्रुवम् । स्तोकं ममायुर्मय्येव पूर्वं च दशमं स्थितम् ॥ १३४ ॥
 अनुज्ञातस्ततस्तेन गमनायार्यरक्षितः । स फल्गुरक्षितः शीघ्रं पुरं दशपुरं ययौ ॥ १३५ ॥
 तत्रायतं च तं ज्ञात्वा सपौरः पृथिवीपतिः । सरुक्षसोमः सोमश्च जत्तया वन्दितुमाययौ ॥ १३६ ॥
 प्रमोदाश्रुपयः पूर्णलोचनास्ते च तं मुनिम् । मूर्तं धर्ममिवानम्य यथास्थानमुपाविशन् ॥ १३७ ॥

विदित्वा धर्मशुश्रूषां तेषां कारुण्यवारिधिः । देशनां विदधे सोऽपि मेघगम्भीरया गिरा ॥ १३७ ॥
श्रोत्रपत्रपुटीपीतदेशनात्युवारिचिः । तत्कावं द्वालयन्ति स्म विस्मितास्ते मनोमलम् ॥ १३८ ॥
अथार्यरक्षितस्यान्ते नृपः सम्यक्तमग्रहीत् । ततः सपौरस्तं नत्वा ययौ निजनिकेतनम् ॥ १३९ ॥
ससोमा रुक्मसोमापि बन्धुजिर्वहुजिः समम् । संसारचारकावासविरक्ता व्रतमाददे ॥ १४० ॥
इतश्च विहरन्वज्रस्वामी क्षोणितले क्रमात् । संयमक्रमचारी च प्रययौ दक्षिणापथम् ॥ १४१ ॥
तमानन्दमहाकन्दकन्दलोभेदवारिदम् । संवीक्ष्य दक्षिणात्योऽञ्जल्लोकः केकीव हर्षजाक् ॥ १४२ ॥
द्योतयन्वस्तुतत्त्वानि मुनिः किमयमर्थमा । यद्वञ्चदुश्चकोराणां प्रीतिं किमुत चञ्चमाः ॥ १४३ ॥
किमस्मत्कममाहात्म्याश्रमो वा दत्तदर्शनः । एवं तर्षीक्षणानन्दनिमग्ना जगज्जुर्जनाः ॥ १४४ ॥ युग्मम् ॥
श्रीवज्रस्वामिनोऽन्येद्युः श्लेष्मवाधाज्वरदृशम् । ततः शुण्ठीं समानेन स साधुं कंचनान्यधात् ॥ १४५ ॥
साधुनानीय दत्तां च शुण्ठीमशठचेतसा । शुल्वैनां जहृयिष्यामीत्यतः कर्णे न्नधत्त सः ॥ १४६ ॥
जोजनान्ते स कर्णान्तर्वर्तिनीं व्रतिनां पतिः । स्वाध्यायध्यानविवशो विसस्मार तथैव ताम् ॥ १४७ ॥
ततः प्रदोषे सा तस्य प्रतिक्रमणकर्मणि । मुखवस्त्रिकया कायं प्रत्युपेक्ष्यतोऽपतत् ॥ १४८ ॥
पतितां तां च खादृत्यास्मरधज्जो मुनीशताम् । हा हा धिग्धिक् प्रमादोऽयं ममेति स्वं निनिन्द च ॥ १४९ ॥
प्रमादे संयमो न स्यान्निकलङ्कः कथंचन । तं विना मानुषं जन्म जीवितं च निरर्थकम् ॥ १५० ॥
कुर्मस्ततो वपुस्त्यागं वज्रस्वामीत्यचिन्तयत् । अजायत समन्ताच्च दुर्भिक्षं द्वादशाब्दकम् ॥ १५१ ॥
लक्ष्मव्यूदनाजिज्ञां यत्राहि लमवामुयाः । सुत्रिदशमबुद्ध्यथास्तदुत्तरदिनोपसि ॥ १५२ ॥

एतमादि समादिश्य स्वशिष्यं श्रुतपारगम् । वज्रसेनमुनिं स्नाह विहर्तुमथ सो ऽन्यतः ॥ १७४ ॥ युग्मम् ॥
 ग्रामाकरपुरारण्यवतीं वसुमतीं ततः । विहर्तुं वज्रसेनो ऽपि प्रावृतन्मुनिपुङ्गवः ॥ १७५ ॥
 श्रीवज्रस्वामिनः पार्श्ववर्तिनो व्रतिनः पुनः । लचन्ते न क्वचिद्भिक्षां ब्राम्ह्यन्तो ऽपि गृहे गृहे ॥ १७६ ॥
 विना भिदा क्षुधाक्षामपुद्गयो ऽनन्नवृत्तयः । ते ऽन्वहं गुरुभिर्दत्तं विद्यापिण्णममुज्जत ॥ १७७ ॥
 षादशशब्दानि भोक्तव्यः पिण्णो ऽयं वस्त्रतो यदि । संयमस्य न बाधास्ति तमाहृत्य ददाम्यहम् ॥ १७८ ॥
 नो वा तदा सहानेन तनोस्त्यागं विदध्मे । इत्युक्त्वा गुरुभिर्धर्ममतयो यतयो ऽन्यधुः ॥ १७९ ॥ युग्मम् ॥
 धिक् पोपण्णमिमं पिण्णं पिण्णं पोव्यमिमं च धिक् । प्रज्ञो प्रसीद येनैतत्त्यजामो वित्तयं वयम् ॥ १८० ॥
 अथादाय मुनीन्सर्गञ्जश्रीयञ्जो शुवनार्यमा । गिरिं प्रत्यचलद्वोक्कान्तरं द्योतयितुं जयी ॥ १८१ ॥
 तत्रैकः क्षुब्धको नास्थाचार्यमाणो यदा तदा । कापि प्रतार्य तं ग्रामे समारोहदुरुर्गिरिम् ॥ १८२ ॥
 मा ञ्छुक्कुरणामप्रीतिर्मनसीति विचिन्तयन् । त्यक्त्वा भक्तं च देहं च क्षुब्धको ऽस्थाग्निररधः ॥ १८३ ॥
 मध्याह्नतपनात्युष्णरोचिस्तप्ते शिलातले । पिण्णवन्नवनीतस्य विखीनस्तर्क्षणादपि ॥ १८४ ॥ युग्मम् ॥
 शुभ्रभ्यानगतस्त्वक्त्वा तनुं योगीव शक्तिजाक् । अन्तर्देवालयं चक्रे तन्वन्तरपरिग्रहम् ॥ १८५ ॥
 तस्मिन्देवाङ्गनासन्नसुखमग्ने लसन्मुदः । त्रिदशाः पूजयामासुराशु तस्य कलेवरम् ॥ १८६ ॥
 श्रीवज्रं यतयो ऽप्युतुः प्रेक्षयावतरतः सुरान् । किमत्रावतरन्त्येते देवाः सर्वर्क्षयः प्रज्ञो ॥ १८७ ॥
 सो ऽप्यूचे क्षुब्धकः कार्यमिदानीं स्वमसाधयत् । महिमानं ततस्तस्य सुपर्वाणः प्रकुर्यते ॥ १८८ ॥

श्रुत्वां मुनयो दध्युः शिशुनाप्यमुना यदि । स्वकार्यं साधितं वृद्धाः साधयामस्ततो न किम् ॥ १६९ ॥
 इति संवेगिनः साधूश्चारित्रज्ञानयोगिनः । श्रावकीचूय तत्रैवं मिथ्याहृग्देवतावदत् ॥ १७० ॥
 पारणं प्रवतामद्य जगन्तः प्रसीदतं । गृहीत शर्कराहोदमोदकं पानकं च नः ॥ १७१ ॥
 अथग्रहोऽयं नैतस्याः प्रीतिहेतुस्ततोऽन्यतः । यामो ध्यात्वेति ते जग्मुस्तदासन्नं नगान्तरम् ॥ १७२ ॥
 कृत्वा मनसि तत्रत्यदेवतां साधयो व्यधुः । कायोत्सर्गं समागत्य नत्वा तानित्युवाच सा ॥ १७३ ॥
 अनुग्रहोऽसावस्माकमिह यूयं यदागताः । न जातु जायते कष्टपतरुमरुषु कर्हिचित् ॥ १७४ ॥
 त एवं तज्जिरा प्रीताः श्रीवज्रस्वामिना समम् । कृतानशनकर्माणः सत्कर्माणो ययुर्दिवम् ॥ १७५ ॥
 सत्तैतज्जोत्रं जिज्ञोत्रं तमागत्य रथस्थितः । प्रमोदात्पूजयामास वज्रादीनां वपुष्यथ ॥ १७६ ॥
 शक्रः प्रदक्षिणीचक्रे तं निरिं सरथस्तदा । वृद्धादीन्ममयशुचैः स्वदेहमिव चकितः ॥ १७७ ॥ युग्मम् ॥
 विनद्या एव तेऽद्यापि विद्यन्ते तत्र पर्यते । यतस्तस्याजिधा जज्ञे रथावर्त इति क्षितौ ॥ १७८ ॥
 द्युःकर्मावनिचृष्टज्रे श्रीवज्रे स्वर्गमीयुषि । विद्विन्नं दशमं पूर्वं तुर्यं संहननं तदा ॥ १७९ ॥

इतश्च शिष्यो वज्रपर्वजसेनः परिभ्रमन् । पुरं श्रीजिसम्प्राप्तपारं सोपारमीधिवान् ॥ १८० ॥
 यथार्थनामा तत्रासीत्कितशत्रुर्महीपतिः । प्रिया च धारिणी तस्य समग्रगुणधारिणी ॥ १८१ ॥
 आसीच्च श्रावकस्तत्र जिनदत्ताजिधो धनी । तस्येश्वरीति विख्याता दयितोमापतेरिव ॥ १८२ ॥
 सुधांशुधामधवलं सा शीलं तदशील्यत् । तस्या विश्वम्भरायाश्च यद्वज्रव विजृम्भणम् ॥ १८३ ॥

दुर्निन्ददोषान्निःशेषं तदा च क्षितिमण्डलम् । जज्ञे धान्यैर्विनाम्नोऽजिर्मनिबहुः खसङ्कुलम् ॥ १८४ ॥
 धर्मप्रधाना सा बन्धून्निजानेवमथाज्यधात् । जीवितासः सुखं तावदद्य यावदमी वयम् ॥ १८५ ॥
 विना धान्यक्रयादुःखं जीवितासः कियच्चिरम् । तद्वरं सविपं नोज्यमुपचुज्य समाहिताः ॥ १८६ ॥
 स्मृतपञ्चनमस्काराः कृतानशनवृत्तयः । दुःखगेहस्य देहस्य सद्यस्त्यागं विदध्महे ॥ १८७ ॥ युग्मम् ॥
 अथेत्यम् बन्धवो ऽवोचन्नस्त्वेवं हन्त सान्प्रतम् । गृह्णतो ऽस्य शरीरस्य प्राप्तकालं फलं ह्यदः ॥ १८८ ॥
 पक्त्वाथाश्रं लक्ष्मूढ्यं सा यावन्नाहिपक्षिपम् । वज्रसेनमुनिस्त्वावत्तज्जीवातुरिवागमत् ॥ १८९ ॥
 तमालोक्य मुनिं सापि हर्षादेव व्यचिन्तयत् । चित्तं वित्तं च पात्रं च दिष्टया पूर्णमिदं त्रयम् ॥ १९० ॥
 दत्त्वा तदद्य पात्राय श्लाघ्यं जन्म करोम्यदः । कदाचिद्वैवयोगेन यदीहृक्पात्रसङ्गमः ॥ १९१ ॥
 हृष्टाथ तस्मै विस्मेरचक्षुर्निष्कामदत्त सा । लक्ष्मूढ्यस्य पाकस्य वृत्तान्तं च न्यवेदयत् ॥ १९२ ॥
 अथाख्यवज्रसेनो ऽपि मा स्मैवं प्रतिपद्यथाः । जज्ञे सुन्निहं यत्प्रातर्नविष्यति न संशयः ॥ १९३ ॥
 सापृष्ठन्नवताज्ञायि स्वयमेतदुतान्यतः । अथोचे सो ऽप्यदो ऽम्नोदगर्जितोजितया गिरा ॥ १९४ ॥
 श्रीवज्रस्वामिनास्म्युक्तो यदा निहं त्वमाप्नुयाः । लक्ष्मपाकोदनात्प्रातः सुन्निहं न विता तदा ॥ १९५ ॥
 इति श्रोत्रामृतं श्रुत्वा तद्दिनं क्षणमात्रवत् । श्राविका सा सुदर्निहं क्षपयामास लीलया ॥ १९६ ॥
 प्रप्राते च प्रप्राजालैश्चक्षुर्नाशोरिव मण्डलम् । बहिर्त्रचक्रमापूर्णं धान्यैर्दूरादथागमत् ॥ १९७ ॥
 जनः स्वहृमनाः सा च ततः सद्यो ऽप्यजायत । कालं कंचन तत्रैव वज्रसेनो ऽप्यवास्थित ॥ १९८ ॥

जिनदत्तः सद्देश्यः सन्निविर्बहुनिस्ततः । अर्चाग्रक्रे जिनाचार्यामर्थिन्योऽर्थमदत्त च ॥ १ एण ॥
महोत्सवेन तेऽन्येद्युर्जगृहुः शान्तचेतसः । वज्रसेनमुनेः पार्श्वे लोकद्वयहितं व्रतम् ॥ २०० ॥
एवं शिष्यग्रशिष्यादिशाखाभिर्वटपृक्षवत् । श्रीवज्रस्वामिनो वंशः प्रसरन्व्यानशो दिशः ॥ २०१ ॥
साधुपतः सुपूर्वाढ्यो मुक्तावासनिबन्धनम् । श्रीमद्वज्रमुनेर्वंशः कस्य नासीन्मनी'पितः ॥ २०२ ॥
ये केचिन्नयनातिथित्वमगमन्ये वा श्रुतेर्गोचरं वंशास्तौ तनुत्वमग्रमज्जन्मूलं पुनः स्थूलताम् ।
नव्योऽसौ दशपूर्वविणो मुनिपतेः श्रीवज्रसूरुगुरो-र्वंशो यः प्रथमं दधाति तनुतां स्फातिं पुरस्तात्पुनः ॥ २०३ ॥

इत्याचार्यश्रीद्विमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये आर्यरक्षि-
तव्रतग्रहणपूर्वाधिगमवज्रस्वामिस्वर्गगमनतट्टंशविस्तारवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

जन्मूमुनिप्रचृतिगणाधिनाथपर्यन्तसाधुजनचित्रचरित्रपुण्यैः ।

सगदामगुम्फितमिदं परिशिष्टपर्वं शिष्टात्मनां दुष्टतु कण्ठतटावनीषु ॥

॥ समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥

१ मनोरञ्जकः ।

Published by Shah Kuvary Anandji for Jain Dharmaprasarak Sabha, Bhavanagar.
Printed by B R Ghanchkar at the Nimaya sagar Press, 23, Kolbhat Lane, Bombay.